

CENTRE INTERUNIVERSITAIRE
D'HISTOIRE CONTEMPORAINE

INTERUNIVERSITAIR CENTRUM
VOOR HEDENDAAGSE GESCHIEDENIS

Cahiers 28 Bijdragen

Dr. M. DE VROEDE

DE BELGISCH-LIMBURGSE PERS
VAN 1830 TOT 1860

1963

ÉDITIONS NAUWELAERTS
LEUVEN-LOUVAIN

BÉATRICE-NAUWELAERTS
PARIS

PUBLICATIONS DU CENTRE
UITGAVEN VAN HET CENTRUM

- Cahiers 1.** **Bijdragen 1.**
Neuf rapports sur les sources de l'histoire contemporaine de la Belgique — Negen verslagen betreffende de bronnen van de Belgische hedendaagse geschiedenis. 1957. fr. 45 (abonnement fr. 38)
- Cahiers 2.** **Bijdragen 2.**
A. Simon, Notes sur les archives ecclésiastiques. 1957.
fr. 45 (abonnement fr. 38)
- Cahiers 3.** **Bijdragen 3.**
A. Simon, Inventaires d'archives. (Papiers Villermont. Archives de la nonciature à Bruxelles. Archives des églises protestantes.) 1957.
fr. 45 (abonnement fr. 38)
- Bijdragen 4.** **Cahiers 4.**
A. Vermeers en H. Wouters, Bijdragen tot de geschiedenis van de Belgische Pers 1830-1848. 1958. fr. 175 (abonnement fr. 150)
- Cahiers 5.** **Bijdragen 5.**
A. Simon, Inventaires d'archives. (Évêché de Namur. Château de Gaesbeek. Famille Van Meenen. Cure de Sainte-Gudule, Bruxelles. Famille Croij. Église Évangélique (Verviers). 1958.
fr. 55 (abonnement fr. 47)
- Cahiers 6.** **Bijdragen 6.**
J. Leclercq-Paulissen, Contribution à l'histoire de la presse tournaisienne depuis ses origines jusqu'en 1914. 1958.
fr. 80 (abonnement fr. 68)
- Bijdragen 7.** **Cahiers 7.**
W. Theuns, De organieke wet op het middelbaar onderwijs (1 juni 1850) en de conventie van Antwerpen. 1959.
fr. 40 (abonnement fr. 34)
- Bijdragen 8.** **Cahiers 8.**
M. De Vroede, Bibliografische inleiding tot de studie van de Vlaamse Beweging, 1830-1860. 1959. fr. 260 (abonnement fr. 225)
- Cahiers 9.** **Bijdragen 9.**
M. Colle-Michel, Les archives de la S.A. Cockerill-Ougrée des origines à nos jours, 1959. fr. 45 (abonnement fr. 38)
- Cahiers 10.** **Bijdragen 10.**
A. Simon, Réunions des évêques de Belgique 1830-1867, procès-verbaux. 1960. fr. 180 (abonnement fr. 152)

CENTRE INTERUNIVERSITAIRE
D'HISTOIRE CONTEMPORAINE

INTERUNIVERSITAIR CENTRUM
VOOR HEDENDAAGSE GESCHIEDENIS

Cahiers 28 Bijdragen

Dr. M. DE VROEDE

DE BELGISCH-LIMBURGSE PERS
VAN 1830 TOT 1860

1963

ÉDITIONS NAUWELAERTS
LEUVEN-LOUVAIN

BÉATRICE-NAUWELAERTS
PARIS

COMITÉ DIRECTEUR
DU CENTRE
INTERUNIVERSITAIRE D'HISTOIRE CONTEMPORAINE

BESTUURSCOMITÉ VAN HET
INTERUNIVERSITAIR CENTRUM VOOR
HEDENDAAGSE GESCHIEDENIS

- G. JACQUEMYS, Université Libre de Bruxelles, président.
R. DEMOULIN, Université de Liège.
H. HAAG, Université de Louvain.
J. DHONDT, Universiteit Gent, secretaris-penningmeester.

INLEIDING

Op het belang van de persgeschiedenis moet niet meer worden gewezen. In de publicaties van het Centrum krijgt ze dan ook haar plaats toebedeeld.

De bijdrage over de Vlaamse pers tussen 1830 en 1860, die ik reeds in 't vooruitzicht had gesteld, zal nog wel een tijd op zich laten wachten. Het volume van de kranten die daartoe dienen te worden onderzocht, blijkt inderdaad bijzonder groot. Bovendien evolueert de belangstelling van de historicus, evenals zijn kijk op de geschiedschrijving. Het leek dan ook verantwoord, reeds de resultaten samen te brengen, opgeleverd door het onderzoek van een geografisch afgebakend deel van de Vlaamse pers uit de genoemde periode. Het adjectief „Vlaams” wordt hier gebruikt in die betekenis, dat het gaat om de nieuwsbladen uit een Vlaams-Belgisch gewest; het huidige Limburg. Het onderzoek omvatte immers zowel de Fransals de Nederlandstalige kranten uit die provincie.

Waar men ook een einddatum legt, altijd ontmoet men het bezwaar dat de behandeling wordt afgebroken van sommige kranten die nog verder zijn verschenen. Ik heb me bij het jaar 1860 gehouden omdat mijn aanvankelijk ontwerp, het opstellen van een soort repertorium van de Vlaamse pers, diende aan te sluiten bij mijn „Bibliografische Inleiding tot de studie van de Vlaamse Beweging”, die qua bronnen niet verder dan dat jaar loopt. Tegen de begindatum zal geen bedenking worden geopperd. De provincie Limburg bestaat immers, in haar huidige vorm, slechts sedert 1830, met dien verstande dat Nederlands-Limburg, Maastricht uitgezonderd, tot in 1839 onder Belgisch beheer stond. In het afgescheiden gewest zijn echter in die tijd geen nieuwsbladen verschenen, op één gecensureerd aankondigingsblad na (1). In de Franse tijd en vooral onder het Koninkrijk der Nederlanden hadden de Maastrichter kranten betekenis, doch in het latere Belgische deel van de provincie werden er geen gedrukt. De eigenlijke Belgisch-Limburgse pers is dus pas na 1830 ontstaan, meer bepaald te Tongeren in 1831.

(1) Het *Aankondigingsblad der provincie Limburg*, van 7 okt. 1834 af te Maastricht uitgegeven met toelating van Dibbets en onder officiële controle.

Het begrip „pers” omvat hier niet de tijdschriften, maar de publicaties die, om wille van hun periodiciteit, formaat en inhoud, werkelijk als kranten dienen te worden beschouwd.

In de bundels van het Limburgse Provinciaal Archief (1) heb ik naar gegevens over die nieuwsbladen tevergeefs gezocht. Van niet één werd anderdeels een privaat archief bewaard. Eén journalist heeft wat papieren nagelaten (2), maar ze verklappen ons niet veel betreffende de rol die hij, overigens heel kortstondig, te Hasselt heeft gespeeld. Bevolkingsregisters en burgerlijke stand brachten, naast de bio- en bibliografische naslagwerken (3), over een aantal personen wel iets aan het licht, doch voor de behandeling van het onderwerp was dat van bijkomstig belang. De bronnen zijn dus hoofdzakelijk de kranten zelf. Ik heb ze in bibliotheken en archieven (4) en bij particulieren opgespoord, doch van enkele was niet één exemplaar terug te vinden. Van sommige andere kwamen alleen losse nummers te voorschijn. Gelukkig stonden heel wat omvangrijke, zelfs volledige collecties ter beschikking. Over Sint-Truiden blijven we niettemin onvoldoende ingelicht; de pers heeft daar ook niet dezelfde omvang verworven als te Hasselt of te Tongeren. Door ieder blad grondig door te lezen, geraakte wel iets bekend over die waarvan exemplaren ontbreken. Daarenboven konden uit de publicatie van H. Leynen enkele inlichtingen worden geput.

Met dat bondig overzicht van *Een eeuw weekbladpers in Limburg*, tegelijk met andere van analoge aard in 1936 verschenen, heeft Leynen zijn onderwerp lang niet uitgeput; dat was ook zijn bedoeling niet. Het is echter niet veel meer dan een opsomming, met een aantal fragmentaire gegevens aangevuld. In veel gevallen zijn die dan nog onbetrouwbaar. Men krijgt herhaaldelijk de stellige indruk dat de auteur over kranten schreef zonder ze zelfs te hebben geconsulteerd.

De verdere literatuur betreffende het onderwerp blijft beperkt tot een summier overzicht van de Hasseltse nieuwsbladen, door C. Bamps gepubliceerd, en een artikel over de Tongerse drukkers van de hand van H. Baillien.

(1) Aanwezig in het Rijksarchief te Hasselt.

(2) Papieren van Th. A. L. Schellinck, Bibliotheek van de Rijksuniversiteit te Gent.

(3) Daaronder zij vermeld : C. DE BORMAN, *Le Conseil Provincial du Limbourg* 1836-1908, Hasselt 1908, dat een korte biografie geeft van alle leden van de provincieraad.

(4) Koninklijke Bibliotheek te Brussel, Provinciale Wetenschappelijke Bibliotheek te Hasselt, Bibliotheek van de Rijksuniversiteiten te Gent en te Luik en van de Kathol. Universiteit te Leuven, Stadsbibliotheek Antwerpen, verzameling van het Office de Bibliographie Internationale te Brussel, Rijksarchief Hasselt, Stadsarchief Tongeren en Sint-Truiden.

Wat er vóór en bij de uitgave van een krant achter de schermen gebeurde, valt uit zijn inhoud doorgaans niet te achterhalen. Soms vernemen we wel een en ander. Toch laat het ontbreken van archieven zich in dat opzicht terdege gevoelen en wel vooral met het oog op de structuur van de nieuwsbladen en hun oplage. Ik heb althans de aanwezige gegevens verwerkt. Zelfs wie ter zake uitvoerig ingelicht zou zijn, stuit immer nog op een probleem dat vooralsnog onopgelost blijft : welke reële invloed de kranten op de openbare mening hebben uitgeoefend. Men kan wel uitmaken welke soort van opinie ze voorstonden, maar in hoever hebben ze de fluctuaties van het publiek gedetermineerd? Om de vraag afdoende te beantwoorden, zou men over talrijker en meer betrouwbare getuigenissen moeten beschikken dan die van de redacties zelf.

De lectuur van de kranten maakte het intussen mogelijk ze niet alleen technisch te beschrijven, maar ze tevens ook te karakteriseren en hun evolutie te schetsen. Aandacht werd vooral aan hun politieke stellingname besteed. Ieder blad, tussen 1830 en 1860 in Limburg verschenen, krijgt een afzonderlijke behandeling. Daarbij wordt telkens hetzelfde schema gevolgd, door cijfers aangeduid (1). Slechts noodgedwongen werd daar in een paar gevallen van afgeweken. Het leek tevens wenselijk, in extenso een aantal teksten op te nemen die met het oog op de geschiedenis en de doeleinden van de krant van belang waren, d. i. het editoriaal en sommige mededelingen van uitgever of redactie. De bladen werden gegroepeerd volgens de gemeente waar ze het licht hebben gezien : Hasselt, Tongeren, Sint-Truiden en Peer. Binnen iedere groep geschiedde de bespreking verder in chronologische orde, d. w. z. volgens de datum van het eerste nummer. Enkele tabellen zullen het overzicht en de vergelijking gemakkelijker maken. In het besluit vindt men een algemene kijk op de belangrijkste aspecten van de onderzochte pers.

(1) Namelijk :

1. Chronologische situering en veranderingen in de titel.
2. Formaat : aangeduid in cijfers (centimeters) die betrekking hebben op de gehele bladspiegel.
3. Prijs.
4. Periodiciteit.
5. Oplage en verspreiding.
6. Motto.
7. Uitgever en drukker.
8. Redactie.
9. Evolutie, of typering.

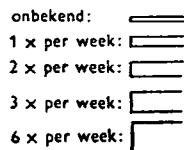
Mijn oprechte dank zij aangeboden aan Prof. Dr. J. DHONDT, secretaris van het Centrum, die voor de publicatie van onderhavige studie zorg heeft gedragen. Van mijn erkentelijkheid wezen verder overtuigd : Dr. M. BUSSELS, conservator van het Rijksarchief te Hasselt; zijn adjunct, Dr. J. GRAUWELS; dhr. H. BAILLIEN, stadsarchivaris te Tongeren; dhr. J. HEYNEN, stadsarchivaris te Sint-Truiden; Mr. H. H. E. WOUTERS, stadsarchivaris-bibliothecaris te Maastricht. Ze hebben me daadwerkelijk geholpen. Met genoeg denk ik ook terug aan de vriendelijke welwillendheid die me in de Provinciale Wetenschappelijke Bibliotheek te Hasselt steeds werd betoond.

I

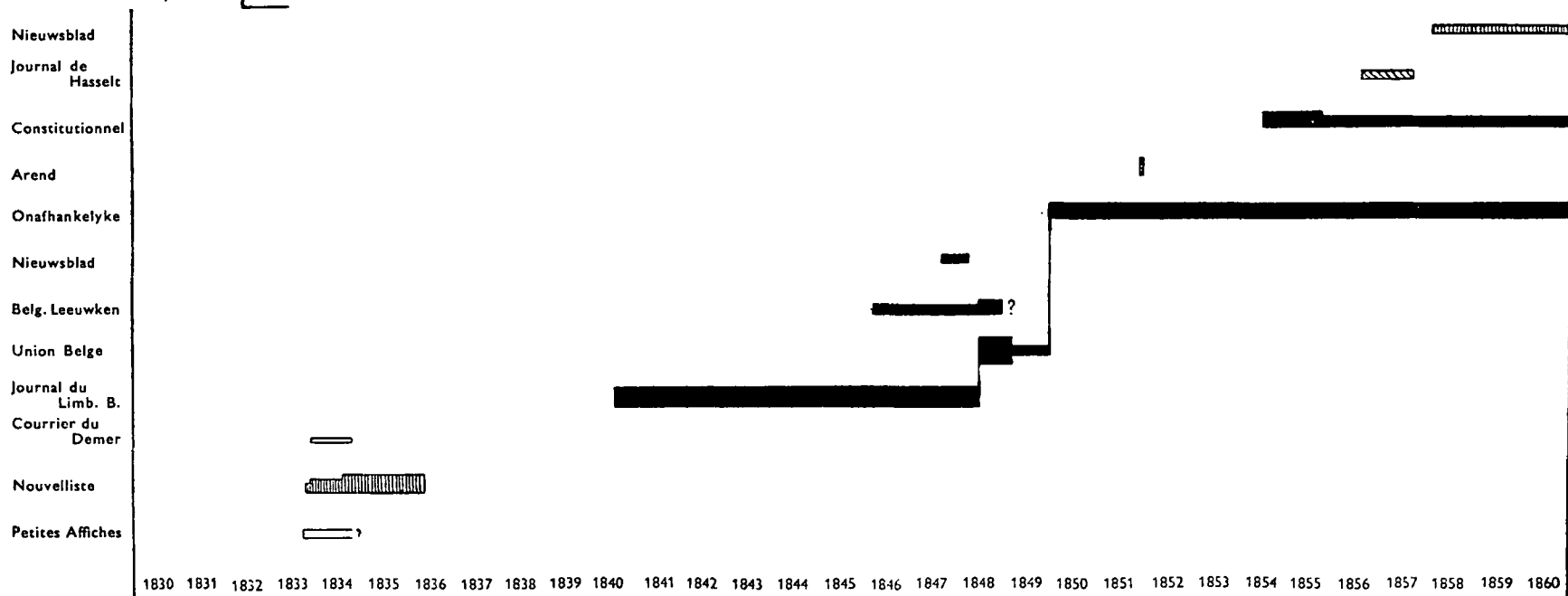
HASSELT

HASSELT

Periodiciteit

Politieke kleur

PETITES AFFICHES DE LA PROVINCE DE LIMBOURG

1. De precieze data van het eerste en van het laatste nummer van deze krant zijn onbekend. Hij moet uitgekomen zijn omstreeks half september 1833. Slechts twee exemplaren bleven bewaard (1) : nr. 9, d. d. 12 nov. 1833, en nr. 27, d. d. 6 maart 1834. De uitgave werd vóór het einde van 1834 gestaakt (2).

2. Formaat : 26 × 21.

3. Prijs : 1 F per maand voor Hasselt, 1,20 F daarbuiten; 2,50 F per trimester voor Hasselt (3).

4. Periodiciteit : éénmaal per week volgens nr. 9, één- of tweemaal per week volgens nr. 27. In feite éénmaal, met een enkele keer vermoedelijk ook een tweede nummer.

5. Oplage : onbekend. Het blad kon het waarschijnlijk niet halen tegen de concurrentie van de *Nouvelliste*.

Volgens nr. 9 werd de inhoud, die over twee kolommen was gedrukt, in alle hoofdplaatsen van de Limburgse kantons in de vorm van affiches aangeplakt.

6. Geen motto.

7. Uitgever en drukker : Jean Billen, Nieuwstraat 74, Hasselt.

Joannes, Joseph Billen (4) had zich in 1829 te Tongeren gevestigd. In 1831 drukte hij aldaar *Le Messenger de Tongres* (5), doch zijn zaken floreerden er niet (6). In 1833 verhuisde hij naar Hasselt, waar hij verder als drukker en boekhandelaar werkzaam bleef. De uitgaven van het provinciaal en stedelijk bestuur kwamen lange tijd bij hem van de pers.

8. Redactie.

De redacteur van de *Petites Affiches* was, tot met nummer 16 (verschenen ca. 24 jan. 1834), Jan Mathijs Clermont, te Maastricht geboren op 25 sept. 1807. Hij studeerde aan het Koninklijk Atheneum aldaar (1818-1823) en trad in juni 1827, als bediende van de vierde

(1) Rijksarchief Hasselt.

(2) Volgens H. LEYNEN, *Een eeuw weekbladpers in Limburg*, blz. 13, bleef het blad een jaar bestaan.

(3) Prijs per trimester buiten Hasselt : niet vermeld.

(4) Alken 2.8.1810-Hasselt 9.6.1875.

(5) Cfr. blz. 115.

(6) C. THYS, *Essai de biographie tongroise*, blz. 16-17.

rang, in dienst van het provinciaal bestuur. Een besluit van de gouverneur, d. d. 2 okt. 1830, ontzette hem uit zijn ambt, omdat hij zich te Luik bij de opstandelingen had gevoegd. Clermont had Maastricht reeds op 20 september verlaten. Gedurende enkele weken deed hij als vrijwilliger militaire dienst, maar begin november werd hij aangesteld tot secretaris van de districtscommissaris te Tongeren. Hij bleef daar vijftien maanden en trad er ook op als secretaris van een patriottische, anti-orangistische vereniging. In febr. '32 verhuisde hij naar Hasselt, als onderbureelhoofd van de eerste afdeling van het provinciaal bestuur. Bij besluit van 14 okt. 1834 (1) werd hij door de gouverneur ontslagen, om wille van ongeregeldheden waaraan hij zich in zijn bediening schuldig had gemaakt.

In nr. 16 van de *Petites Affiches* berichtte Clermont dat hij voortaan geen aandeel meer had in de redactie (2). Voor alle artikelen die tot dan toe waren verschenen, nam hij met zijn gewezen medewerkers de verantwoordelijkheid op (3). Wie die medewerkers waren en wie Clermont opvolgde, werd niet bekend gemaakt.

9. Nummer 9 bevatte een ingezonden stuk („Un mot sur les diligences”), drie berichten, „Variétés”, één aankondiging van een verkoop en de graanprijzen van de Hasseltse markt.

Nummer 27 bracht een brief uit Venlo, enkele berichten, een „Galerie chronologique. Février”, „Variétés”, aankondigingen en de graanprijzen van de markten van Hasselt, Sint-Truiden, Tongeren en Roermond.

Er viel in die beide exemplaren niets te bespeuren van aanvallen op bepaalde personen of op de *Nouvelliste du Limbourg*. Van bij het verschijnen van deze krant zou de *Petites Affiches* zich daaraan nochtans te buiten zijn gegaan, wat wellicht door de concurrentie kan worden verklaard (4). Volgens de *Nouvelliste* van 25 jan. 1834 verscheen er niet één nummer van de *Petites Affiches* „qui ne contient une personnalité ou une malicieuse allusion”, en wilde het blad niettemin de censor zijn van alles wat te Hasselt geschreven en verricht werd (5). De *Nouvelliste* tikte zijn confrater dan ook meer dan eens op de vingers (6), waaruit blijkt dat het omgekeerde eveneens gebeurde.

(1) Samen met een brief van Clermont aan de gouverneur, in : *Nouvelliste du Limbourg*, 14 nov. 1834.

(2) Brief van O., *ibid.*, 25 jan. 1834.

(3) Brief van Clermont aan de redactie van de *Nouvelliste*, aldaar 29 jan. 1834.

(4) Cfr. blz. 13.

(5) Brief van O., in : *Nouvelliste*, 25 jan. 1834.

(6) Nrs. van 12 okt. en 14 dec. 1833, 18 jan., 25 jan. en 1 febr. 1834.

NOUVELLISTE DU LIMBOURG (1)

1. Het eerste nummer verscheen op 12 okt. 1833, het laatste op 15 mei 1836.

Jaargang 1833 bevatte twintig nummers. Op 1 jan. 1834 herbegon de nummering, van 1 af, zonder vermelding van jaargang; hetzelfde voor 1835, van 2 jan. af, doch met nr. 4, d. d. 9 jan., werd vermeld : „3e année”. De vierde jaargang, begonnen op 1 jan. 1836, telde nog achtenvijftig nummers.

Sedert 28 juni 1834 luidde de titel : *Nouvelliste, Journal de la province de Limbourg*.

2. Formaat.

Aanvankelijk : 26,5 × 22.

Van 5 maart 1834 af : 30 × 21.

Van 28 juni 1834 af : 36 × 23.

3. Prijs.

Aanvankelijk : 2,25 F per trimester voor Hasselt, 2,75 F daarbuiten.

Van 1 jan. 1834 af : 4 F per trimester voor Hasselt, 4,50 F daarbuiten.

Na 28 juni 1834 : 5 F per trimester voor Hasselt, 5,75 F daarbuiten.

4. Periodiciteit.

Aanvankelijk : éénmaal per week (zaterdag).

Van nr. 3, 26 okt. 1833, af : tweemaal per week (woensdag en zaterdag).

Sedert 6 aug. 1834 : driemaal per week (woensdag, vrijdag en zondag). Dat was reeds aangekondigd in het nummer van 28 juni. Daar heette het tevens, dat men tot een dagelijkse uitgave hoopte te komen, van het ogenblik dat de nieuwe drukkerij van Milis klaar zou zijn. Het is nochtans bij een periodiciteit van driemaal per week gebleven.

5. Het onthaal bij het publiek lijkt goed te zijn geweest; Malou vermeldt, voor 1833, tweehonderd achtendertig abonnees (2). Formaatvergroting werd daardoor mogelijk gemaakt (3). Won de *Nouvel-*

(1) Collectie : Provinciale Wetenschappelijke Bibliotheek te Hasselt.

(2) J. MALOU, *Notice statistique sur les journaux belges*, in : *Bull. de la Commission centrale de statistique*, dl. I, 1843, blz. 283.

(3) *Nouvelliste*, 28 juni 1834.

liste de concurrentie met *Petites Affiches* en *Courrier du Demer*, dan ging hij in 1834 nochtans reeds lelijk achteruit en in de volgende twee jaren daalde het abonnementscijfer nog verder (1). De uitgever verklaarde niettemin dat het staken van de uitgave niet aan een tekort aan inschrijvers te wijten viel en noemde het succes van zijn onderneming een bewijs voor het feit dat Limburg aan een eigen nieuwsblad behoefte had (2).

6. Geen motto.

7. Uitgever en drukker : P. F. Milis, Demerstraat 104, Hasselt. Petrus, Frederik Milis (3) was, in de eerste vijfentwintig jaar na 1830, Hasselts gazettier bij uitstek. Hij komt nog herhaaldelijk ter sprake. Zijn bedrijf omvatte, naast drukkerij en uitgeverij, ook een boekhandel, terwijl hij tevens behangselpapier verkocht.

Volgens Bamps (4) heeft Milis de *Nouvelliste* opgericht samen met advocaat L. Van Muysen (5). Ik kon daar niets over vinden. Indien het gegeven juist is, blijft het overigens de vraag van welke aard die samenwerking is geweest.

8. Redactie.

Milis heeft in de door hem gedrukte en uitgegeven kranten geregeld zelf geschreven. Ook in de *Nouvelliste* is dat misschien het geval geweest. Het blad had nochtans een eigen redacteur; diens bestaan bleek uit het nummer van 8 mei 1835, doch zijn naam is niet bekend geworden. Milis heeft verklaard de publicatie tot zijn spijt te moeten staken, omdat die opsteller, om wille van zijn beroepsbezigheden, de redactie niet verder kon waarnemen (6). Indien Van Muysen Milis' medewerker was, lag de redactie vermoedelijk in zijn handen (7).

Volgens de *Courrier Belge* (8) werd de *Nouvelliste*, althans tijdens het laatste trimester van 1834 en begin 1835, opgesteld door beambten

(1) MALOU, *loc. cit.*, vermeldt 110 abonnees voor 1834, 79 voor 1835 en 54 voor 1836.

(2) *Nouvelliste*, 15 mei 1836.

(3) Sint-Truiden 13.10.1801-Hasselt 9.4.1865.

(4) C. BAMPS, *Recherches sur les journaux... imprimés à Hasselt*, blz. 4.

(5) Hasselt, 24.7.1806-13.5.1879.

(6) *Nouvelliste*, 15 mei 1836.

(7) E. GERAETS, *Hasselt sous Léopold Ier*, blz. 19, noemt Van Muysen als redacteur doch steunt op Bamps.

(8) Voortzetting sedert 1.1.1832 van *Le Courrier des Pays-Bas*. Cfr. WARZEE, *Essai historique*, blz. 77-79, en H. WOUTERS, *De Brusselse radikale pers in de eerste roes van de onafhankelijkheid (1830-1844)*, in : A. VERMEERSCH en H. WOUTERS, *Bijdragen tot de gesch. v. d. Belg. Pers (1830-1848)*, blz. 139-143.

van het provinciaal bestuur, onder invloed van de nieuwe gouverneur, baron de Lamberts (1). Het blad heeft die bewering tweemaal gelogen-straft (2).

9. De beginselverklaring van de *Nouvelliste* zal in het prospectus hebben gestaan, doch dat bleef niet bewaard. In het eerste nummer legde het blad er de nadruk op, dat het, ondanks de *Petites Affiches*, alle persoonlijke aangelegenheden en polemieken zorgvuldig zou vermijden (3), wat inderdaad is gebeurd. Het verklaarde te schrijven „dans l'intérêt de la chose publique, et non par esprit de personnalité” (4).

De inhoud van de *Nouvelliste*, over twee kolommen gedrukt, bestond uit binnen- en buitenlandse berichten, mededelingen, de opgave van de burgerlijke stand, graanprijzen en aankondigingen. Daarbij kwamen een Kamerverslag, soms „Variétés” zonder betekenis en, sedert juli 1834, ook beursnoteringen. Verscholen onder de berichten zat nogal eens een eigen woord commentaar, met betrekking tot Limburgse en vooral Hasseltse aangelegenheden. Een artikel over de betwiste wegeaanleg Hasselt-Diest en Hasselt-Sint-Truiden nam het nummer van 11 mei 1834 geheel in beslag. Dat vervolgde in die van 14, 17, 22, 28 en 31 mei, doch zulks was een uitzondering. Een origineel artikel bleef in de *Nouvelliste* een grote zeldzaamheid. Af en toe werd er een ontleend aan een ander blad. De wijze waarop de krant een eigen geluid liet horen, was dus hoofdzakelijk die van commentaar op bepaalde berichten.

Dergelijke beschouwingen werden ook gewijd aan gemeentelijke of parlementaire verkiezingen.

Op 11 december 1833 noemde de *Nouvelliste* de nakende verkiezing van een nieuwe burgemeester (5) belangrijk, doch het blad verstrekke geen nadere argumentatie. Het achtte een voorbereidende

(1) Baron W. J. de Lamberts-Cortenbach, 1775-1849; gouverneur van Oost-Vlaanderen (29.12.1830); gouverneur van Limburg, 21.9.1834-12.5.1843.

(2) *Nouvelliste*, 29 oktober 1834 en 23 jan. 1835.

(3) 18 jan. 1834.

(4) „Convaincus que les discussions personnelles sont sans intérêt pour le public, et qu'elles ne peuvent convenablement remplir les colonnes d'un journal, nous déclarons, dès ce jour, que nous éviterons soigneusement toute polémique de ce genre.

Si déjà une feuille novice, publiée sous le titre de *Petites Affiches de la province de Limbourg*, a cru nous attirer sur un pareil terrain, en dirigeant ses attaques (inoffensives à la vérité) contre le prospectus de notre journal, elle s'est trompée.

Il nous importe d'autant moins de répondre à cette critique, à travers laquelle ne perce que l'intérêt et le dépit, que nous estimons de notre devoir de laisser au jugement des lecteurs, laquelle des deux publications répondra le mieux à leur attente.”

(5) Cfr. GERAETS, *op. cit.*, blz. 19.

kiesvergadering zeer wenselijk, maar daartoe kwam het niet (1), zoals trouwens evenmin bij de verkiezing van een gemeenteraadslid, einde januari 1834 (2).

Op 22 aug. 1834 liet de *Nouvelliste* zich in met de nakende wetgevende verkiezingen, waarbij de uittredende ridder de Theux (3) opnieuw kandidaat was voor de Kamer. Het heette dat een volksvertegenwoordiger onafhankelijk diende te zijn alsmede op de hoogte van bestuur en wetgeving. Drie personaliteiten uit Tongeren kregen een aanbeveling : Jaminé (4), Raymaeckers (5) en de Tiecken de Terhove (6). „Un électeur” onderschreef die kandidaturen wijdloper in een daarop volgende brief (7), doch het was de Theux die de 28ste augustus met haast algemene stemmen werd herkozen (8).

Bij de volgende parlementaire verkiezingen, gehouden in juni 1835, juichte de *Nouvelliste* (9) vooreerst de kandidatuur toe van J. F. Hennequin (10), maar in mei bleek het dat slechts zeer weinige Hasseltse kiezers de oud-gouverneur steunden (11). De krant sprak daarop een goed woordje voor Raymaeckers en de Tiecken, mogelijke

(1) Van de meer dan 200 stemgerechtigden namen er op 19 dec. overigens slechts 102 aan de stemming deel.

(2) Op ca. 200 kiezers gaven er toen slechts 43 aan de oproep gevolg.

(3) Ridder (graaf sedert 1840) B. Th. de Theux de Meylandt, Schabroek 27.2.1794-Heusden 21.8.1874. Dr. in de rechten. Advocaat te Luik. Lid van het Nationaal Congres. Minister van State (1831). Van 1831 tot aan zijn dood afgevaardigde van het arrondissement Hasselt in de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Minister van Binnenl. Zaken 1831-1832, 1834-1840 (van 1837 tot 1840 tevens van Buitenl. Zaken), 1846-1847. Minister zonder portefeuille 1871-1874.

(4) L. J. Jaminé, Maastricht 20.5.1797-Tongeren 20.8.1883. Stichter van *L'Éclaircur*; lid van het Nationaal Congres; advocaat te Tongeren, gemeenteraadslid en burgemeester (1854 vlg.), volksvertegenwoordiger 1831-1833; sedert 1839 lid van de provincieraad; voorzitter van 1848 tot 1881.

(5) P. L. C. Raymaeckers, geb. te Klein-Gelmen in 1788 of 1789. Ca. 1817 te Maastricht gevestigd; substituut aldaar, vervolgens ondervoorzitter en sedert 1828 voorzitter van de rechtbank. Belgisch gezind bij de revolutie. Verliet Maastricht in maart 1831. Voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg, gevestigd te Tongeren. Volksvertegenwoordiger voor Hasselt 1831-1833, 1835-1843. Gemeenteraadslid Tongeren.

(6) Baron R. P. de Tiecken de Terhove. Tongeren, 14.1.1780-22.4.1860. Militair in Franse en Nederlandse dienst. Lid van de Provinciale Staten van Limburg (1825-1836), van het Nationaal Congres en van de Kamer van Volksvertegenwoordigers (1831-1833), voor het district Maastricht. Gemeenteraadslid Tongeren. Rentenier.

(7) *Nouvelliste*, 24 aug. 1834.

(8) Met 205 stemmen op 212.

(9) *Nouvelliste*, 26 april 1835.

(10) J. F. Hennequin, Wassigny 19.10.1772-Gingelom 28.10.1846. In de Franse tijd militair en ambtenaar. In de Nederlandse tijd lid van de Tweede Kamer (1817) en van de Provinciale Staten (1829), burgemeester van Maastricht (1819 en 1830). Lid van het Nationaal Congres. Gouverneur van Limburg 23.3.1831-21.9.1834. Senator voor Maastricht 1832-1833; voor Luik 1843-1846.

(11) *Nouvelliste*, 24 mei 1835.

kandidaten voor de arrondissementen Hasselt en Maastricht (1). De *Nouvelliste* constateerde dat men zich om een degelijke keuze niet leek te bekommeren en wees andermaal op de noodzaak van een voorafgaande bijeenkomst van de kiezers (2). Daar die uitbleef, besloot het blad zich tot het verstrekken van informatie te beperken (3). Hennequin en Raymaeckers werden in het district Hasselt door de liberalen voorgesteld, respectievelijk voor de Senaat en voor de Kamer. De *Nouvelliste* stond dus in de oppositie tegen de Theux, maar bleek niet in staat in het Hasseltse een omvangrijke beweging in die richting te impulseren. Toch was het resultaat van de verkiezingen verdeeld. Bekwam Hennequin slechts een luttel aantal stemmen (4), dan werd Raymaeckers, na ballotage, samen met de Theux en Pollenus (5) gekozen (6). De *Nouvelliste* wilde in de uitslag geen partijoverwinning zien, doch een succes van de voorstanders van een verdere uitbouw der grondwettelijke instellingen, uitbouw waartoe alle afgevaardigden overigens dienden samen te werken (7).

Met de algemene politiek liet de *Nouvelliste* zich vrijwel niet in; hij publiceerde wel Kamerverslagen, doch knoopte er geen beschouwingen aan vast. Enkele malen ontleende het blad een artikel betreffende het ministerie aan een andere krant. In een stuk, op 17 mei 1835 uit de *Mercure Belge* (8) overgenomen, luidde het, dat tijdens de afgelopen parlementaire zitting niets was verricht. In de tweede helft van 1835 en in de loop van 1836 kwam politiek niet meer ter sprake.

Er klonk toen wel kritiek op het Hasseltse gemeentebestuur, om wille van zijn z. g. „insignifiance administrative”, hetgeen tot een antwoord van de stedelijke raad leidde (9).

(1) *Ibid.*, 27 en 31 mei 1835.

(2) *Ibid.*, 24 mei 1835.

(3) *Ibid.*, 5 juni 1835 („Elections”). De aldaar volgende berichten werden aan de *Courrier Belge* ontleend.

(4) 28 op 547 uitgebrachte stemmen, tegenover 473 voor baron de Stockhem-Méan.

(5) A. E. H. J. Pollenus, geboren te Kermt 17.9.1796 of 16.10.1796. Procureur des konings te Hasselt 1831-1850. Sedert okt. 1850 te Spalbeek gevestigd, als eigenaar. Volkstevredenwoordiger voor Maastricht 1833-1835, voor Hasselt 1835-1839.

(6) Op de 544 uitgebrachte stemmen bekwamen de Theux : 382; Pollenus: 347; generaal Nypels : 258; Raymaeckers : 247.

Ballotage : Raymaeckers : 253; Nypels : 223; Hennequin : 185; baron de Woelmont : 73; op een totaal van 478 uitgebrachte stemmen.

(7) *Nouvelliste*, 17 juni 1835.

(8) *Le Mercure Belge, Journal du commerce, d'industrie, d'agriculture, de jurisprudence et d'annonces*. Te Brussel verschenen, vermoedelijk sedert 1827. Werd in aug. 1837 de *Commerce Belge* : WARZEE, *op. cit.*, blz. 106.

(9) Cfr. *Nouvelliste*, 10 jan. 1836.

In globo dient men de betekenis van de *Nouvelliste* dus te herleiden tot die van een plaatselijk nieuwsblaadje. Afgezien van de verkiezingen, en dan nog, gaf het geen politieke beschouwingen, evenmin als een kijk op het regeringsbeleid. Zijn commentaren hadden betrekking op gemeentelijke aangelegenheden. Hoofdzak bleven de nieuwsberichten, die zonder orde door elkaar heen werden gepubliceerd en herhaaldelijk uit andere organen overgenomen. Stippen we nochtans aan, dat vrij veel brieven uit Maastricht werden afgedrukt en geregeld nieuws over die stad verscheen. In de tweede helft van 1835 was het evenwel veel minder omvangrijk. De *Nouvelliste* was anti-Hollands gezind, kante zich tegen de conventie van Zonhoven (1) en betreurde anderdeels de anti-orangistische troebelen te Brussel in april 1834 (2).

COURRIER DU DEMER

Het ziet er naar uit dat niet één enkel exemplaar van dit blad werd bewaard. In andere kranten vond ik er vrijwel niets over vermeld (3). J. Billen zou het hebben gedrukt en naar verluidt is het verschenen van 19 dec. 1833 tot 10 okt. 1834 (4). Een bericht over het staken van de uitgave vindt men in de *Nouvelliste du Limbourg* van 12 okt. 1834. Daar werd de *Courrier du Demer* een „feuille politique” genoemd.

JOURNAL DU LIMBOURG BELGE (5)

1. Het eerste nummer zag het licht op 19 aug. 1840, het laatste op 30 juni 1848. Hierbij sloot echter onmiddellijk aan de *Union Belge*, in feite de voortzetting van het *Journal du Limbourg Belge*.

Tot dan toe was aan de titel niets veranderd, al had het *Journal du Limbourg*, te Maastricht sedert 1840 verschijnend, zijn Hasseltse

(1) Om wille van de hinder die de Belgische bevolking vanwege de doortrekkende Nederlandse troepen ondervond : cfr. de nrs. van 11 en 18 dec. 1833.

(2) Cfr. *ibid.*, 9 april 1834.

(3) De *Nouvelliste du Limbourg*, 16 juli 1834, bevat een ingezonden stuk, in antwoord op een brief gepubliceerd in de *Courrier du Demer* van 8 juli.

(4) WARZEE, *op. cit.*, blz. 133; BAMPs, *op. cit.*, blz. 3-4; LEYNEN, *op. cit.*, blz. 13.

(5) Collectie : Provinciale Wetenschappelijke Bibliotheek te Hasselt.

confrater in januari 1841 ook om een wijziging ervan verzocht, naar verluidt om wille van allerhande verwarring die uit de overeenstemming van beider titels voortspoot. Het *Journal du Limbourg Belge* wilde er niet op ingaan (1).

De eerste jaargang liep, met nr. 58, op 30 dec. 1840 ten einde. De nummering van de bladen herbegon vervolgens telkens opnieuw met het begin van iedere jaargang.

2. Formaat :

In 1840 : 36 × 24.

Sedert 1 jan. 1841 : 41 × 29.

3. Prijs :

Aanvankelijk : 5,25 F per trimester voor Hasselt, 6 F daarbuiten.

Van 1 jan. 1841 af : 5,75 F per trimester voor Hasselt, 6,50 F daarbuiten.

4. Periodiciteit : driemaal per week (woensdag, vrijdag en zondag).

5. De vergroting van het formaat, per 1 jan. 1841, werd door het succes van de onderneming mogelijk gemaakt. Het gemiddeld aantal abonnees steeg van honderd vijftien in 1840 tot tweehonderd en vier in 1842 (2). Einde juni 1843 ging te Sint-Truiden het gerucht dat de uitgave zou worden gestaakt. Daarop antwoordde het blad dat het zich nog nooit in een welvarender situatie had bevonden (3).

Het publiek van het *Journal du Limbourg Belge* was over de gehele provincie verspreid; dat blijkt uit de zeer verschillende herkomst van de ingezonden stukken.

Over de gebrekkige distributie in de landelijke kantons stegen in oktober 1841 (4) en april 1843 (5) talrijke klachten op. De nalatigheid of slechte wil van een aantal postboden mocht volgens de krant wellicht als een verkiezingsmaneuver worden beschouwd.

6. Geen motto.

7. Uitgever en drukker : P. F. Milis. Hij was niet de enige, doch wel mede-eigenaar van het blad en had aldus ook zeggenschap over

(1) Cfr. het nummer van 17 jan. 1841.

(2) MALOU, *op. cit.*, blz. 301.

(3) *Journal du L. B.*, 5 juli 1843.

(4) Cfr. *ibid.*, 29 okt. 1841.

(5) Cfr. *ibid.*, 30 april 1843 („Avis essentiel”).

de inhoud (1). Milis heeft de krant opgericht samen met advocaat J. J. Thonissen en Dr. L. Bellefroid.

In mei-juni 1847 beweerde men aan liberale zijde dat het *Journal* aan het bisdom Luik verkocht was (2). Mgr. Van Bommel (3) zou een toelage van 1.200 F hebben verleend (4).

8. Thonissen en Bellefroid waren de eerste redacteurs. Zij hadden zich de medewerking verzekerd van „une personne qui s'est livrée à une étude approfondie de l'histoire nationale”, wat het mogelijk zou maken af en toe een feuilleton over het Limburgse verleden of over illustere Limburgse figuren te publiceren (5).

Lambert Bellefroid, geboren te Zepperen op 15 juli 1814, verliet de redactie na 6 aug. 1841 en vóór het einde van dat jaar. Hij verhuisde naar Brussel en werd daar opsteller van het *Journal de Bruxelles* (6) alsmede secretaris van de „Conseil supérieur d'agriculture” (7). Begin nov. 1846 werd hij benoemd tot directeur van de nieuwe afdeling Landbouw, opgericht bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken (8).

Na Bellefroids vertrek bleef Thonissen zeer waarschijnlijk de enige redacteur. In juni 1844 beweerden *L'Indépendance Belge* (9) en het *Journal de Liège* (10) dat graaf de Theux een directe invloed op het Limburgse orgaan uitoefende en voor zijn artikelen verant-

(1) Dat blijkt uitdrukkelijk uit het nummer van 18 dec. 1842 („Encore les élections de St. Trond!”).

(2) *De Limburger*, 5 juni 1847.

(3) C. R. A. Van Bommel, Leiden 5.4.1790-Luik 7.4.1852. Bisschop van Luik 1829-1852.

(4) *L'Indépendance Belge*, 21 mei 1847 (brief uit Hasselt).

(5) *Journal du L. B.*, 19 aug. 1840.

(6) Leidinggevend katholiek blad, te Brussel verschenen van 1 jan. 1841 tot 31 mei 1926. Cfr. A. VERMEERSCH, *De structuur van de Belgische Pers, 1830-1848*, in: A. VERMEERSCH en H. WOUTERS, *op. cit.*, blz. 49-55; P. VERHAEGEN, *La presse catholique à Bruxelles, passim*; R. FEIBELMANN, *L'évolution de la presse bruxelloise*, blz. 19-23.

(7) Opgericht in 1834, gereorganiseerd in 1845, 1850 en 1859. Samengesteld uit achttien afgevaardigden van de provinciale landbouwcommissies en een veranderlijk aantal (maximum negen) leden, door de koning benoemd en niet tot die commissies behorend. Verstrekte advies over aangelegenheden die de regering voorlegde, besprak de wensen van de prov. commissies en kon zelf voorstellen indienen. Publiceerde een *Bulletin* sedert 1845.

(8) Tijdens een vergadering van de opperste Landbouwwaad legde hij in okt. 1855 een verklaring af die in de flamingantische gelederen grote opschudding verwekte: cfr. M. DE VROEDE, *De Vl. Bew. in 1855-1856*, blz. 19 vlg.

(9) Liberale krant, sedert 1843 opvolger van *L'Indépendant*, door de koning gefinancierd. Het meest gezaghebbende dagblad in België. Cfr. VERMEERSCH, *op. cit.*, blz. 73-81; FEIBELMANN, *op. cit.*, blz. 13-19.

(10) Sedert 1830 eminent liberaal blad. Betreffende zijn evolutie, die in 1766 is begonnen, cfr. CAPITAINE, *Recherches sur les journaux liégeois*, blz. 68-78; VERMEERSCH, *op. cit.*, blz. 69-73.

woordelijk was. Thonissen logenstrafte dat tweemaal : de Theux had geen deel genomen aan de stichting van het *Journal* en had zijn ideeën nooit willen opdringen, rechtstreeks noch onrechtstreeks. De redactie had ze wel steeds verdedigd, doch naar verluidt alleen omdat het ook de hare waren (1).

Thonissen, te Hasselt geboren op 10 jan. 1816, stond aan het begin van zijn loopbaan. Hij was advocaat en sedert 1 sept. 1840 pleitbezorger bij de rechtbank van eerste aanleg. Op 4 januari 1846 werd hij benoemd tot substituut van de procureur des konings te Hasselt. De 5de november van hetzelfde jaar volgde zijn aanstelling tot commissaris van het arrondissement; de Theux was er stellig niet vreemd aan, evenmin als aan die van Bellefroid. Op 3 september 1847, na het aantreden van de liberale regering, werd hij, samen met verschillende collega's in het land, door minister Rogier ontslagen (2). Opnieuw advocaat geworden, werd hij in juli 1848 gekozen tot lid van de provincieraad voor het kanton Beringen en in augustus daaropvolgend tot lid van de Hasseltse gemeenteraad. In oktober van hetzelfde jaar aanvaardde hij een hoogleraarschap aan de Leuvense universiteit. In 1863 zond het arrondissement Hasselt hem als volksvertegenwoordiger naar de Kamer en op 16 juni 1884 viel hem een benoeming tot minister van Staat ten deel. Van okt. 1884 tot okt. 1887 was hij minister van Binnenlandse Zaken. Hij overleed te Leuven op 17 aug. 1891. Hij maakte naam als jurist en criminalist, evenals door zijn historische publicaties (3).

In september '47 en zelfs in febr. '48 schreven respectievelijk het *Journal de Liège* en *De Limburger* de redactie van het *Journal du Limbourg Belge* nog aan Thonissen toe. Deze mocht echter terecht beweren, dat hij onmiddellijk na zijn benoeming tot substituut (van 6 of 10 jan. 1846 af) uit de redactie was getreden en er sedert geheel vreemd aan gebleven was (4).

(1) Cfr. *Journal du L. B.*, 26 juni en 3 juli 1844.

(2) Cfr. *ibid.*, 8 sept. 1847 : commentaar op dat ontslag en afscheidsbrief van Thonissen aan de burgemeesters en gemeenteraden van het arrondissement Hasselt.

(3) Betreffende Thonissen: cfr. het artikel van CH. TERLINDEN in de *Biographie Nationale*, dl. XXV, col. 112-119 en de aldaar opgegeven bibliografie, waaraan men zal toevoegen : Baron DE HAULLEVILLE, *Portraits et silhouettes*, dl. II, blz. 235-241, en G. LEBROCQUY, *Types et profils parlementaires*, blz. 467-496. De lijst van Thonissens werken in *Bibliographie Nationale*, dl. III, Brussel 1897, blz. 554-556.

(4) Cfr. *Journal du L. B.*, 15 sept. 1847, waarin een artikel van de toenmalige redacteur en twee brieven van Thonissen aan het *Journal de Liège*, d.d. 9 en 11 sept.; cfr. ook een brief van Thonissen aan *De Limburger*, gepubliceerd in het *Nieuwsblad der prov. Limburg* van 26 febr. 1848.

Na 4 jan. 1846 publiceerde het *Journal* niet één eigen artikel meer, tot 25 februari daaropvolgend. Milis verzorgde de uitgave toen hoogstwaarschijnlijk alleen. Een nieuwe redacteur kwam voor het eerst aan het woord in het nummer van 22 maart 1846. Hij was geen Limburger, maar vestigde zich te Hasselt. In 1845 had hij te Brussel een antiliberaal pamflet, „Réflexions d'un catholique patriote”, gepubliceerd (1). Erg bedrijvig is hij in het *Journal* niet geweest, lang niet zoals Thonissen. In de tweede helft van 1846 en tijdens het eerste trimester van 1847 bevatte het blad weinig of geen eigen artikelen en volstrekt geen agressieve politieke stukken van eigen brouwsel. Misschien heeft Milis zich daartegen verzet, onder invloed van het proces dat in juni van liberale zijde was ingespannen tegen het *Belgisch Leeuwken*, een krant die hij van begin april tot einde juni had gedrukt (2).

In het nummer van 16 april 1847 luidde een „Avis”, dat al wat de redactie betrof rechtstreeks aan de niet nader genoemde directeur van het blad, vermoedelijk Milis zelf, moest worden toegezonden. De artikelen werden weer belangrijker. Kort nadien schreven diverse correspondenties uit Hasselt, opgenomen in *L'Indépendance Belge*, het *Journal de Liège*, *L'Observateur* (3) en *L'Union Constitutionnelle* uit Verviers (4), de redactie van het *Journal du Limbourg Belge* toe aan „certains fonctionnaires civils et ecclésiastiques”, meer bepaald aan de diocesane inspecteur over het lager onderwijs, kanunnik Bogaerts (5). Mgr. Van Bommel zelf, die naar verluidt de krant sub-

(1) Hij bracht daarin kritiek uit op de gematigdheid van de katholieken t. o. v. de liberalen. Ze moesten de strijd niet uit de weg gaan, doch een bestendige politieke actie voeren. Daartoe stelde hij de oprichting voor van een *Association électorale des catholiques belges*, gevormd uit permanente comités in de hoofdplaats van ieder kiesdistrict en ieder kanton. De leden daarvan dienden o. m. de katholieke nieuwsbladen te propageren, aangezien de liberale een zeer grote invloed uitoefenden. Schrijver verklaarde niet als tolk van de katholieke opinie, doch in zijn persoonlijke naam te spreken.

(2) Cfr. blz. 47. Over dat proces werd in het *Journal* geen woord gerept.

(3) Verschenen te Brussel sedert 15 dec. 1835. Werd in de jaren '40 „de erkende 'chef de file' van het doctrinaire en exclusieve liberalisme”; cfr. VERMEERSCH, *op. cit.*, blz. 82-86.

(4) *L'Union Constitutionnelle, Journal de Verviers et de l'arrondissement*, verschenen van 19.3.1847 tot 31.12.1849, met wisselende liberale en progressistische kleur; cfr. CAPITAINE, *Recherches sur les journaux*, blz. 285.

(5) Later Mgr. C. J. Bogaerts. Paal 31.12.1812-Zonhoven 17.2.1891. Studeerde in de jaren '30 te Leuven, was er voorzitter van *Met Tyd en Vlyt*. Medewerker aan *De Middelaer*, medestichter (1843) van *De School- en Letterbode*. Schrijver van een paar leerboeken en van stichtelijke werken. Leraar aan en directeur van de school te Rolduc. Diocesaan inspecteur over het lager onderwijs in Limburg, 1843-1849. Leraar aan het seminarie te Luik, 1849-1852. Vervolgens met rust, wegens ziekte. Pastoor van Guigoven, 1858-1861. Vicaris-generaal van het bisdom Luik, 1861-1874. Kanunnik sedert 1846, geheim kamerheer van de paus sedert 1867.

sidieerde (1), werd door sommigen aangezien als de auteur van een reeks artikelen die het Limburgse orgaan in de loop van mei, n. a. v. de parlementaire verkiezingen van juni, publiceerde (2) en die tot een op brede schaal verspreide brochure waren verwerkt (3). Daarop antwoordde de redacteur dat hij uit eigen beweging en in zijn persoonlijke naam had geschreven, zonder enig ordewoord te ontvangen. Hij noemde zich geheel onafhankelijk, „n'étant à la remorque d'aucun intérêt, ne relevant que de notre opinion et ne puisant nos inspirations que dans la conviction de notre cœur" (4).

De opsteller van het *Journal* verzorgde, sedert april 1846, ook de redactie van het *Belgisch Leeuwen*. In september 1847 verhuisde hij evenwel van Hasselt naar Brussel; hij bleef wel in het laatstgenoemde blad schrijven, maar niet meer in het *Journal*. Naar alle waarschijnlijkheid heeft Milis zelf de uitgave verder behartigd. Daarbij ontving hij grote hulp vanwege een zekere P. T. Van 13 febr. 1848 af schreef deze man het overgrote deel van de artikelen en tot de overgang van *Journal du Limbourg Belge* naar *Union Belge* bleef hij bestendig aan het woord. In het nummer van 30 juni heette hij nochtans alleen „un de nos honorables correspondants", wiens bijdragen Milis wel had willen opnemen en die door de uitgever ook om verdere medewerking was verzocht. Milis moet dus, na het vertrek van Thonissen en nog meer na dat van diens opvolger, een belangrijk aandeel in de redactie hebben gehad.

9. Evolutie van het blad.

A. — DE AANVANG, TOT EINDE 1840

Het eerste nummer bevatte het volgende editoriaal, d. d. 19 augustus :

„La publicité doit être un des élémens des gouvernemens constitutionnels, parce qu'elle est l'unique sauvegarde des citoyens et la garantie de la liberté elle-même. Aussi, depuis quelques années, et principalement depuis les événemens de 1830, un immense besoin de publicité s'est fait

(1) Cfr. blz. 18.

(2) J. DIERCXENS, *Quelques mots au public à propos des prochaines élections*, z. p. n. j. (Antwerpen 1847), blz. 5; *L'Indépendance Belge*, 24/25 mei 1847. Dit blad wilde echter het vaderschap van Van Bommel niet aanvaarden.

(3) *Quelques mots à propos des élections prochaines*, door Milis uitgegeven. Besproken in het hoofdartikel van *L'Indépendance*, 24/25 mei 1847. Een antwoord was de in vorige noot vermelde brochure van J. Diercxens, Antwerps advocaat en directeur van een verzekeringsmaatschappij (Antwerpen 20.5.1814-21.4.1876).

(4) Cfr. *Journal du L. B.*, 8 aug. 1847.

sentir. Chaque province, et même chaque localité de quelque importance compte son organe dans la presse. Dans ce mouvement universel, le Limbourg seul est resté en arrière, et réclame encore aujourd'hui un journal rédigé et publié au sain (*sic*) de ses populations.

Cependant, nous aussi, nous avons des intérêts locaux à défendre, des besoins à signaler, des améliorations à réclamer. Pénétrés de la nécessité de donner à la province un journal exclusivement destiné à la défense de ses intérêts, les rédacteurs du *Journal du Limbourg Belge*, malgré tant d'essais infructueux, se sont senti le courage d'entreprendre cette tâche. Ils ne se font guère illusion sur la nature de leur entreprise : ils savent que la carrière qu'ils se proposent de parcourir est semée de plus d'un écueil, et même que les détracteurs ne leur manqueront pas. Mais, forts de la conviction de s'être voués à une mission élevée en elle-même et féconde en résultats utiles pour la province, ils ont cru ne point devoir reculer devant les obstacles.

Publié sous la direction d'hommes étrangers à tous les partis, et qui en toutes circonstances sauront maintenir leur indépendance, le *Journal du Limbourg Belge* n'est point destiné à devenir l'instrument d'une coterie ou l'organe des prétentions envahissantes d'une localité. Défendre nos libertés, conquises au prix de tant de sacrifices ; signaler les améliorations que réclament le sol, l'administration et les rapports des citoyens ; calmer, rallier des partis, d'autant plus acharnés que, sur le théâtre restreint de leurs dissensions, les antipathies personnelles se choquent d'avantage ; montrer les fausses routes où l'on se fourvoie ; déjouer, écarter, prévenir les intrigues où l'on s'enlace ; assurer enfin au Limbourg une place honorable et méritée dans le mouvement progressif qui se manifeste dans les provinces qui nous entourent : tels seront toujours le mobile et le but des efforts de ses rédacteurs.

Certes, si nous nous étions bornés à ne contempler que le présent, nous aurions bientôt désespéré des destinées du Limbourg. Tant de ressources se sont évanouies et tant de plaies saignent encore, que ceux, dont les regards s'arrêtent à ce qui est, ne prédisent au Limbourg qu'une existence à jamais précaire à côté de ses opulentes sœurs que leur position a mises à l'abri des atteintes de la diplomatie. Il est malheureusement vrai que, de cette belle et florissante province, qui renfermait dans son sein tant d'éléments de prospérité et même de grandeur, la diplomatie ne nous a laissé, à part quelques cantons populeux, que des landes stériles qui jusqu'à ce jour ont résisté aux efforts de la culture ! Toutefois, le lambeau que la conférence de Londres a bien voulu nous abandonner, présente encore une superficie territoriale de treize à quinze lieues dans un sens et de dix à onze dans l'autre, avec une population de 168.000 habitans. Nous croyons qu'avec un territoire aussi étendu et couvert d'une population, dont la moralité et l'amour du travail ont toujours été les caractères distinctifs, nous pouvons attendre l'avenir avec confiance, et une étude approfondie des ressources que le Limbourg possède encore, nous donne la certitude que nos espérances ne seront point déçues. Oui, si, grâce aux secours de l'état au salut duquel on a cru devoir nous sacrifier, la canalisation projetée s'exécute, et si les autorités et les représentans de

la province continuent à unir à un zèle éclairé un dévouement infatigable, le Limbourg pourra, dans un avenir peu éloigné, rivaliser avec les parties les plus riches du royaume. C'est cette conviction, basée sur la connaissance des localités et de leurs besoins, qui nous a principalement signalé la nécessité de doter la province d'un organe véritablement limbourgeois. De cette manière, nos efforts, aujourd'hui isolés, se réuniront en faisceau pour emprunter l'un de l'autre une vigueur nouvelle, et les motifs du rejet d'un si grand nombre de réclamations fondées à tant de titres, ne resteront plus un mystère pour les habitans de la province.

Les intérêts moraux domineront sans cesse et de toute leur hauteur les discussions auxquelles nous serons forcés de nous livrer. Nous savons que l'opposition, qui parfois semble se manifester entre l'ordre moral et les intérêts matériels, n'a jamais été et ne peut être qu'apparente, parce que le véritable progrès ne peut se concevoir sans une alliance intime avec la vertu et la justice. Cependant les intérêts matériels occuperont une large place dans nos colonnes, et la rédaction accueillera toujours avec empressement les renseignemens qu'on lui communiquera à cet égard. Le Limbourg est encore loin d'avoir atteint tous les développemens qu'il est en droit d'attendre des efforts éclairés de ses habitans, et il suffit de jeter un regard sur ses vastes bruyères pour se pénétrer de l'importance qui est acquise chez nous aux questions qui se rattachent aux moyens de culture et de défrichement.

Nous nous sentons heureux de pouvoir annoncer que la collaboration d'une personne qui s'est livrée à une étude approfondie de l'histoire nationale, nous permettra de donner de temps à autre un feuilleton sur les événemens dont le Limbourg a été le théâtre et sur les hommes remarquables qui l'ont illustré. Cependant ce ne sera pas au Limbourg seul que se borneront nos recherches en ce genre, et nous tâcherons d'initier nos lecteurs aux annales historiques des autres provinces, si peu connues quoique si fertiles en incidens dramatiques et en enseignemens de tout genre.

En résumé : défendre les intérêts du Limbourg sans oublier que nous appartenons à la grande famille belge ; soutenir les réclamations fondées, sans établir une distinction entre les communes dont elles émanent ; travailler de tous nos efforts et sans relâche à la consolidation de la nationalité belge : telle sera la marche dont nous ne nous écarterons jamais."

Van meet af aan maakte de redactie ernst met het vervullen van die beloften. Vrijwel ieder nummer van het *Journal* bevatte, naast de courante nieuwsbladrubrieken en, meestal, een feuilleton, ten minste ook één gedegen artikel. Zij handelden soms over internationale aangelegenheden, als de Oosterse kwestie, de Franse politiek en de Belgische neutraliteit, doch hoofdzakelijk over Limburgse aangelegenheden als wegeaanleg (belangrijke actualiteit), onderwijs, kantonale indeling, kamp van Beverlo, financiële situatie, accijnzen, jeneverstokerijen, noodzaak van de oprichting van een Kamer van Koop-

handel te Hasselt, kanalisatie van de Kempen. Het *Journal* was zich bewust van Limburgs achterstand, mede ingevolge de scheuring van 1839, en wenste dat hij zo vlug mogelijk werd ingelopen.

Door inhoud zowel als door opmaak stond het *Journal du Limbourg Belge* aldus trappen hoger dan zijn Hasseltse voorgangers. Er volgde dan ook allerlei spontane medewerking, o. m. te bemerken aan de ingekomen stukken. Dat bezorgde de redactie heel wat tribulaties, want ze kon zelfs haar vrienden en gelegenheidsinzenders moeilijk tevreden stellen, om wille van de uiteenlopende belangstellingspunten en belangen (1).

Er kwamen bovendien ook ongunstige reacties, zeer sterke zelfs en van het begin af. Vanuit sommige gemeenten stuurde men het *Journal* het verwijt toe, dat het de Hasseltse belangen patroneerde ten nadele van andere Limburgse gewesten. In de provincie heerste toenmaals geen harmonie, integendeel : de diverse centra waren vooral door het probleem van de wegeaanleg, d. i. het tracé dat geplande wegen dienden te volgen, erg verdeeld. Waar uiteenlopende stromingen elkaar bestreden, kreeg Hasselt, de hoofdplaats, doch qua bevolking niet groter dan Sint-Truiden (2), het erg te verduren. Het *Journal* onderging daar de kwade weerslag van, al mocht het ook met reden betogen dat het alleen het goed recht wilde verdedigen en niet de bedoeling had „d'exploiter la province au profit d'une localité" (3).

(1) In het nr. van 4 sept. 1840, feuilleton „Les tribulations d'un journaliste", leest men daarover :

„Le premier embarras d'un journaliste lui vient de ses amis. Chacun veut le conseiller. Jusque là tout est bien; mais chacun lui donne un conseil différent, et ici commence la difficulté de les suivre tous ensemble. L'un veut de la politique et demande la réimpression de tous les interminables articles sur la question d'Orient qui étoufferaient infailliblement un petit journal destiné à défendre les intérêts locaux d'une province. L'autre vous menace de cesser son abonnement, si vous ne prenez une couleur plus locale encore. — „Donnez-nous des routes", dit celui-ci; — „Parlez des tribunaux", s'écrie celui-là. — „Des feuilletons historiques pour monsieur?" — „De petits romans pour madame?" — „Faites ceci." — „Non, faites cela." — Enfin, comme dit Molière : „L'un tire à dia, l'autre à hurhaut; l'un demande du mou, l'autre du dur"; en sorte qu'en vérité les oreilles vous en cornent et que vous ne savez plus où donner de la tête."

En verder : „Après les amis arrivent les collaborateurs officieux : L'un vous envoie un article et brûle d'impatience de le voir inséré; aussi longtemps qu'il espère, il parcourt la feuille avec le plus vif intérêt; dès qu'il a perdu tout espoir, le journal lui paraît insipide et n'obtient qu'avec peine un coup d'œil superficiel et nonchalant." Dan waren er nog : inzenders van boeken, uitvinders, mensen die steun vroegen voor een of andere instelling, personen die zich verongelijkt voelden en klachten indienden, anonieme critici, aanhangers van een of andere coterie, enz.!

(2) In 1840 telde Hasselt 8.210 inwoners, Sint-Truiden 9.111, Tongeren 6063.

(3) Nr. van 4 okt. 1840.

Aan de andere kant waren ook te Hasselt zelf de reacties niet onverdeeld gunstig. Met ideologische tegenstellingen hield dat geen verband. Al hadden die zich in de stad reeds gemanifesteerd (1), het *Journal* zelf had nog helemaal geen stelling ingenomen (2). Het gemeentebestuur, ondanks een katholiek burgemeester in meerderheid liberaal getint, bezorgde de redactie gewenste inlichtingen en stond niet kwaadwillig t. o. v. haar onderneming. Was de krant een blind werktuig van dat bestuur? Zeker niet, doch een aantal van zijn tegenstanders beweerden het. Dat leek een uiting te zijn van ontstemming van bepaalde jeneverstokers, wier bedrijvigheid in het economisch leven te Hasselt zeer belangrijk was. De krant stelde daarop de vraag, of hij hun belangen ook maar met één woord had geschaad en of hij zich niet terdege om handel en nijverheid bekommerde. Tegenkanting kon dan ook alleen door misplaatste partijdigheid worden verklaard. Aan zijn kant zou het *Journal* niet afwijken uit de baan van onpartijdigheid en gematigdheid die het zelf gekozen had om de onderneming te doen slagen (3).

Die verklaring werd op 13 nov. 1840 afgelegd. De 11de december kregen de liberalen een eerste vingerprik : de krant laakte het chauvinisme van sommigen onder hen. De 30ste daaropvolgend berispte hij het ministerie-Lebeau omdat het niet veel uithaalde.

Een week tevoren had de redactie medegedeeld, dat het behaalde succes toeliet het formaat te vergroten. Met de kleine afmetingen van het „gazetje” had men wel eens de draak gestoken. Nu ging het echter zijn actieterrein ongemeen uitbreiden : de plannen waren veel omvattend (4). Anderdeels deed het op het publiek zelf een beroep tot ruimere medewerking. De redacteurs beklemtoonden andermaal hun onafhankelijkheid, wilden alleen gebreken en dwalingen be-

(1) Cfr. GERAETS, *op. cit.*, blz. 24-25, 27-28.

(2) Cfr. *Journal du L. B.*, 13 nov. 1840.

(3) Cfr. *ibid.*

(4) Nr. van 23 dec. 1840 („Lettre confidentielle du journaliste à ses lecteurs”) : „nous décuplons nos forces, messieurs; nous pouvons nous faire tout à tous, rendre compte des grands débats politiques et judiciaires, publier les documents diplomatiques, insérer les rapports et les pièces d'administration de notre province, toutes choses que, bien malgré nous, nous étions obligés de tronquer, rogner, écourter à la manière de feu Procuste, pour les faire entrer sans encombre dans nos petits (*sic*) colonnes. Nous pourrons encore faire davantage, messieurs : il nous sera permis de vous tenir au courant de tous les événements de quelque importance du monde politique, littéraire et commercial, en résumant ce qui adviendra les jours où notre journal ne paraîtra pas; il nous sera de plus loisible de faire de temps en temps des excursions dans le domaine historique de notre chère province, de vous initier peu à peu, si vous ne l'êtes déjà, à tous les changements qu'elle a subis dans le cours des siècles, et de muser quelquefois, mais seulement à nos moments de grand loisir, dans les catacombes de la littérature indigène.”

strijden. Persoonlijk belang verklaarden ze in genen dele met hun onderneming na te streven. Oprecht stonden ze in dienst van de waarheid. De lezers mochten dan ook niet aarzelen ze eventueel terecht te wijzen en hun eigen ideeën bekend te maken. De vergroting van het formaat bood daartoe nu meer dan tevoren de gelegenheid. Geen vrees voor discussie of kritiek, integendeel! Slechts door wisselwerking van redactie én publiek kon een nieuwsblad zijn rol vervullen : de openbare mening naar waarheid voorlichten en tot de welvaart van de bevolking bijdragen (1).

B. — VAN BEGIN 1841 TOT EINDE 1845

Waren informatie en artikelen omvangrijker dan in de loop van de eerste maanden, dan bleef het *Journal* zich in deze jaren bestendig inlaten met zeer gevarieerde Limburgse aangelegenheden. Openbare werken vormden daarvan de voornaamste brok, meer bepaald de aanleg van steenwegen, spoorwegen en kanalen alsmede de ontginningen (2). Daarnaast verschenen bijdragen over andere economische kwesties, als het distilleren en de graanhandel, en sociale onderwerpen als de liefdadigheid en het onderwijs. Voor het materiële leven van de provincie was de krant aldus een belangrijke bron van inlichtingen. Daarbij stond hij die belangen met volharding voor, en wel die van geheel Limburg. Gemakkelijk viel dat niet, gelet op de reeks aangestipte meningsverschillen inzake de aanleg van steenen spoorwegen. Thonissen stelde zijn vaderstad stellig niet ten achter; hij mocht niettemin verklaren dat zijn orgaan niet de aanspraken van één enkele gemeente ondersteunde, maar ten dienste stond van de behoeften van de gehele provincie (3). Het verdedigde daarbij de stelling, dat het centrale bestuur goed diende te maken wat Limburg in gevolge de omwenteling en de scheuring verloren had (4). Vooralsnog constateerde hij met leedwezen dat, sedert 1839, de verschillende regeringen voor de provincie niet het nodige hadden verwezenlijkt (5).

Wat de verhouding tot het buitenland betreft, zij aangestipt dat het *Journal* eerder Duits- dan Fransgezind was. Frankrijk noemde

(1) *Ibid.*

(2) In jan.-febr. 1843 publiceerde het blad hierover een reeks artikelen van J. V.

(3) *Journal du L. B.*, 11 febr. 1842.

(4) *Id.*, 1 sept. 1841 : „le gouvernement de la révolution doit rendre au Limbourg ce que la révolution lui a fait perdre.”

(5) *Id.*, 23 jan. en 17 april 1842.

het een land „où l'esprit de conquête sommeille toujours" (1) en de Franse handelspolitiek t. o. v. België wekte zijn misnoegen op. Het zag dan ook liever een aanleunen bij de Duitse Bond en het Zollverein. Op te merken valt, dat het blad zich met Nederlands-Limburg niet erg inliet, al kregen, in de jaargang 1844, de afgescheiden broeders aandacht toebedeeld.

De aanvankelijke belofte, strikte onpartijdigheid in acht te nemen, was reeds in december 1840 verbroken en werd verder niet gehouden. Op 24 en 27 jan. 1841 bracht het *Journal* kritiek uit op het gebrek aan daadkracht van de bewindslieden en „la mauvaise queue du libéralisme". Ten opzichte van het kabinet sprak het blad einde februari en begin maart dezelfde taal, waarbij het tevens katholieke deelneming aan de regering voorstond en tegen de partijgeest waarschuwde (2). Voortaan kante de krant zich geregeld tegen het z. g. „libéralisme exclusif" (3). Sedert maart 1841 had hij een uitgesproken politieke kleur. De geest was conservatief, gericht tegen de beginselen van 1789. Het liberalisme heette „un esprit d'intolérance et d'exclusion qui ne tend à rien moins qu'à effacer et à détruire l'influence bienfaisante des idées religieuses sur la société" (4). De klemtoon viel op de beschavende invloed van het christendom.

Dat positie kiezen vond zijn verklaring in het opflakkeren van de politieke tegenstellingen, in Limburg zowel als in de andere delen van het land.

Half april 1841 werd het ministerie-Nothomb gevormd. Het *Journal*, dat een gemengde regeringsploeg had voorgestaan, juichte toe (5), maar wekte de katholieken tevens tot meer strijdbaarheid en eensgezindheid op (6). Na 1843 ging Nothomb (7) een meer liberaliserende gezindheid vertonen (8). Zijn kabinet stelde het *Journal* enigszins te leur. Het blad voerde geen stelselmatige oppositie, doch bracht in de loop van 1844 meer dan eens kritiek uit. In 1845 werd het beleid van het ministerie niet meer gevolgd en zijn val lokte in juni geen commentaar uit.

(1) Id., 22 okt. 1843.

(2) Id., 24 febr., 5 en 7 maart 1841.

(3) Id., 10 en 14 maart 1841.

(4) Id., 7 april 1841.

(5) Id., 16 en 18 april 1841.

(6) Id., 25 en 30 april.

(7) J. B. Nothomb, Messancy 3.7.1805-Berlijn 16.9.1881. Luxemburgs volksvertegenwoordiger, politicus en diplomaat. Minister van Openbare Werken 1837-1840, van Binnenl. Zaken 1841-1845. Van 1845 tot zijn dood vertegenwoordiger van België te Berlijn.

(8) A. SIMON, *België van 1840 tot 1848*, in : *Alg. Gesch. der Nederlanden*, dl. X, blz. 12.

Over het daarop gevormde kabinet-Van de Weyer wilde het *Journal* niet onmiddellijk een oordeel vellen; het zou de handelingen van de nieuwe bewindsploeg afwachten. In de loop van 1845 heeft de krant zich evenwel niet uitgesproken.

Het kon moeilijk anders of Thonissens antiliberaal artikelen moesten tot het aanwakkeren van de politieke verdeeldheid te Hasselt zelf bijdragen. De gemeenteraad, die in mei 1840 het aantreden van het kabinet-Lebeau had toegejuicht (1), zag ongaarne de oppositie die het *Journal* daartegen voerde (2). In 1840-1842 werden, volgens de krant, in het arrondissement allerlei intriges aangeknoopt, gericht tegen de Theux. Geschriften van Verhaegen (3) werden te Hasselt in 1841 en januari '42 verspreid (4) en de liberale voorman zond in dec. '41 zelf een brief aan het *Journal*, om beschuldigingen te weerleggen die het aan zijn adres had geuit (5). In januari '42 ontstond een hele herrie rondom procureur Pollenus, oud-afgevaardigde (6), die nu met Verhaegen bevriend bleek te zijn en diens ideeën deelde. Dat alles stelde de krant op zijn hoede en Thonissen zegde zijn lezers een verscherpte waakzaamheid toe (7).

Met de gemeentelijke verkiezingen van oktober '42 liet hij zich nochtans helemaal niet in. Ze waren de liberalen gunstig (8). Het *Journal* slaagde er dus niet in, de katholieken te Hasselt zelf het overwicht te bezorgen. Was het om die reden dat de krant zich, in politicus, weinig met gemeentelijke en veel meer met provinciale verkiezingen inliet (9)?

Bij de gedeeltelijke vernieuwing van de provincieraad onderlijnde Thonissen, in april-mei 1842, de politieke betekenis van de keuze (10). Hij laakte de zorgeloosheid van de katholieken (11) en

(1) GERAETS, *op. cit.*, blz. 28.

(2) Cfr. *Journal du L. B.*, 7 febr. 1841.

(3) P. T. Verhaegen, Brussel 5.9.1796-8.12.1862. Advocaat; burgemeester van Watermaal-Bosvoorde (1825-1842); stichter (1834), administrateur-inspecteur en promotor van de Vrije Universiteit; voorzitter van de „Grand Orient”; vooraanstaand doctrinair-liberaal politicus, stichter (1847) en voorzitter van de „Association Libérale”. Lid van de provincieraad v. Brabant (1836); sedert 1837 lid van de Kamer van Volksvertegenwoordigers; voorzitter 1848-1852 en 1857-1858.

(4) *Journal du L. B.*, 21 jan. 1842.

(5) Brief opgenomen in het nr. van 17 dec. 1841.

(6) Cfr. blz. 15.

(7) Cfr. *Journal du L. B.*, 21 jan. 1842.

(8) Cfr. GERAETS, *op. cit.*, blz. 30.

(9) Voor de gemeentelijke verkiezingen van okt. 1845 toonde het blad geen belangstelling.

(10) *Journal du L. B.*, 13 en 18 mei 1842.

(11) *Id.*, 15 mei 1842.

kwam zelf in het kanton Herk-de-Stad als kandidaat op, doch mislukte (1).

Van in maart 1843 bereidde het *Journal* de parlementaire verkiezingen van juni daaropvolgend voor, zowel met het oog op Tongeren en Maaseik als Hasselt zelf. Waar vroeger onder katholieken en gematigde liberalen eendracht had bestaan, liet de partijgeest zich thans sterker gelden (2). Op 24 aug. 1842 had Thonissen een verzoening tussen beide kampen nog wel wenselijk genoemd, maar niet meer mogelijk. Zijn blad werd nu fel aangerand door de Luikse liberale kranten *La Tribune* (3) en *Journal de Liège*, al nam het ook pleidooien op van vertegenwoordigers van het z. g. exclusieve liberalisme (4). Dezen meldten zich aan in de drie arrondissementen, doch behaalden nergens succes, zelfs niet in het Tongerse, waar ze de grootste aanhang vonden (5). Dat resultaat overtrof de verwachtingen van het *Journal* (6), al had de krant er het zijne toe bijgedragen om de meerderheid onder de katholieken haar onverschilligheid en kleinzieligheid (7) te doen verzaken.

De provinciale verkiezingen van mei 1844 lokten wel strijd uit in de kantons Borgloon en Maaseik, doch verliepen opvallend vreedzaam, een verschijnsel waaraan de verzoeningsgedachte niet vreemd bleek (8).

In mei 1845 moest voor Tongeren-Maaseik een nieuwe senator worden gekozen. Het *Journal* trad in de bres voor de katholieke kandidaat, graaf d'Arschot (9), die het met overweldigende meerderheid

(1) Hij knoopte wel commentaar vast aan de uitslag in het kanton Sint-Truiden, maar niet aan die in Herk-de-Stad!

(2) *Journal du L. B.*, 17 mei 1843.

(3) *La Tribune, Journal de la province de Liège*, liberaal-progressistisch dagblad, verschenen sedert 1 april 1841, ontstaan uit de versmelting van *Le Politique* en *L'Espoir*. Cfr. CAPITAINE, *Recherches sur les journaux*, blz. 208-210.

(4) *Journal du L. B.*, 3, 5 en 10 mei 1843: ingezonden stukken van Hermans, kandidaat voor Maaseik, en Monville, kandidaat voor Hasselt.

(5) Voor de Senaat moest de liberale burgemeester en senator A. Van Muysen het nipt afleggen tegen de katholiek graaf G. G. F. Borchgrave d'Altena; voor de Kamer behaalde Max. de Renesse 453 stemmen, de conservatief H. A. Simons 379 en P. L. C. Raymaeckers 300. In tegenstelling tot laatstgenoemde was graaf de Renesse een zeer gematigd liberaal, die de ira van het *Journal* niet had opgewekt.

(6) *Journal du L. B.*, 16 juni 1843.

(7) Id., 14 mei 1843.

(8) Id., 19 mei 1844 („Elections provinciales”).

(9) Graaf G. E. d'Arschot-Schoonhoven, Voort 6.7.1800-Brussel 30.6.1876. Burgemeester van Voort. Senator voor Tongeren-Maaseik, 1845-1848. Lid van de Provincieraad 1839-1846, 1850-1858.

haalde, mede doordat de liberaal Van Muysen (1) van de strijd afzag. Het „libéralisme exclusif” maakte in Limburg geen goede kans.

Thonissen is er alleszins onmiddellijk bij geweest om het uit alle kracht te bestrijden. Tot aan het einde van 1845 viel hij het geregeld aan, met artikelen van eigen hand of ontleend aan het *Journal Historique et Littéraire* (2) en het *Journal de Bruxelles*. Hij kantte zich daarbij tegen de z. g. Voltairiaanse ongodsdienstigheid (3). De katholieke pers moest, tot handhaving van de maatschappelijke orde, naar zijn mening in het debat haar verantwoordelijkheid opnemen (4), een taak waaraan het *Journal du Limbourg Belge* zich niet onttrokken heeft. Voegen we daar nog aan toe, dat de democratische beweging, logischerwijze, bij de conservatieve krant niet in een geur van heiligheid stond (5).

C. — VAN BEGIN 1846 TOT JUNI 1848

Het uittreden van Thonissen uit de redactie heeft de kleur van het blad geenszins veranderd (6).

Op 22 maart wendde de nieuwe redacteur zich op de volgende wijze tot zijn lezers :

„A l'entrée de notre nouvelle carrière, où d'autres bien plus dignes que nous, nous ont précédé avec succès, nous éprouvons le besoin de faire connaître à nos lecteurs la ligne de conduite que nous nous proposons de suivre. Nous ne nous dissimulons nullement la difficulté de notre mission. Quelque belle, quelque grande qu'elle soit, nous reculerions

(1) A. C. D. Van Muysen, Tongeren, 5.11.1782-12.2.1859. Maire 1813. Burgemeester 1817-1854. Lid van de Provinciale Staten, 1818-1830. Senator voor Maastricht 1833-1839 (-1843), voor Brussel 1847-1851.

(2) Internationaal bekend, katholiek maandschrift van P. Kersten, sedert 1834 te Luik gepubliceerd. Cfr. J. DEMARTEAU, *La presse catholique au pays de Liège*, blz. 86-90; CAPITAINE, *Recherches sur les journaux*, blz. 198-201; VERMEERSCH, *op. cit.*, blz. 36-44; F. MAGNETTE, *Pierre Kersten (1789-1865). Essai d'étude biographique sur un grand patriote et publiciste wallon*, in : *La Vie Wallonne*, XI, 1930-1931, blz. 421-437 en 474-482.

(3) *Journal du L. B.*, 28 juli 1844 : „Comme citoyens, nous avons à défendre nos droits politiques, notre part de liberté et de bien être contre les envahissements d'un parti insatiable. Comme chrétiens, comme catholiques, nous avons à lutter contre les dernières phalanges de l'école voltairienne. Sous toutes ses faces, le but est noble et grand.”

(4) Id., 3 jan. 1844 : „Les feuilles quotidiennes ne se contentent plus, en effet, d'être les organes d'une opinion politique. La religion, les lois et les mœurs sont tour à tour appelées dans l'arène. Le cercle de leur polémique journalistique embrasse tous les éléments de la vie sociale, toutes les bases de l'ordre public, tous les besoins et toutes les espérances de l'homme. Pourquoi donc les principes catholiques resteraient-ils sans défenseurs dans ces grands débats? Ne serait-ce pas les condamner à l'anéantissement, si elles pouvaient jamais périr?”

(5) Id., 29 nov. 1843.

(6) Dat bleek o. m. uit de beschouwingen n. a. v. de regeringscrisis in maart '46.

devant la tâche qui nous est imposée, si nous n'avions la ferme volonté de la remplir avec courage, et l'espoir de la remplir avec quelque utilité. Loin de nos affections les plus chères, dans une contrée qui nous était, en quelque sorte, étrangère, rien que l'idée de pouvoir contribuer, pour une faible part, dans le bonheur de la patrie commune, ne pouvait nous engager à nous charger de cette grave besogne. Mais aussi cela devait nous suffire. Il devait nous être d'autant plus consolant de venir défendre les intérêts d'une province à laquelle tant de souvenirs nationaux se rattachent, qu'en d'autres temps, (temps de douloureuse mémoire!) nous n'avions pas été des derniers à lui offrir pour ces mêmes intérêts notre dévouement suprême.

Maintenant pour ce qui concerne la rédaction du journal, les changements qu'on pourrait y remarquer portent sur la forme plutôt que le fond. Avec la grâce de Dieu, tant qu'un souffle de vie nous animera, nous resterons invariablement attaché aux principes jusqu'ores suivis par nos devanciers. Tout en donnant leur part aux intérêts matériels de notre importante province, nous tâcherons de dévoiler, de plus en plus, les tendances d'un parti dont tous les efforts sont dirigés dans le but de troubler la bonne harmonie qui doit exister entre tous les enfants de la patrie.

Ensuite, quel que soit notre respect pour le pouvoir toujours affaibli par les attaques incessantes des ennemis de l'ordre et de la paix publique, en bon citoyen, nous croirons de notre devoir de l'avertir à temps sur les écarts dans lesquels il pourrait se laisser entraîner.

Enfin, nous ne cacherons pas non plus la vérité à nos meilleurs amis, les catholiques. Nous n'avons jamais appris à déguiser notre pensée; ils ne doivent donc pas s'étonner si nous osons quelquefois leur dire des vérités peut-être un peu dures, car nous ne leur épargnerons pas les avertissements que leur situation pourrait réclamer. Par le temps qui court, le monde est oublieux de ses intérêts les plus graves; l'on finit par les perdre de vue et puis l'on s'égare. C'est pour ce motif que nous croirons devoir, de temps en temps, prémunir les catholiques contre leur insouciance naturelle qui leur a déjà causé tant de maux, et tâcher de les ramener de la voie de l'égarément où ils se seraient laissé engager."

Het accent lag hier op de politieke aangelegenheden, meer dan op de materiële. Het zij daarom dadelijk gezegd, dat de laatste niet uit het oog werden verloren. Wij komen er niet meer op terug en volgen nu verder de ideologische evolutie van de krant.

Het aantreden van ridder de Theux aan het hoofd van een homogeen katholiek ministerie, genoemd dat van de „zes Malous", wekte bij het *Journal* grote vreugde (1). Het nieuwe kabinet bleef de steun van het blad genieten. Evenals vóór 1846, drong het aan op vereniging van de katholieken (2) en kantte het zich tegen de demo-

(1) *Journal du L. B.*, 5 april 1846.

(2) Cfr. id., 17 april 1846.

cratische beweging (1). Met de herkiezing van de Theux, die in april haast automatisch verliep, liet het zich niet in, evenmin als met de gedeeltelijke provinciale verkiezingen van einde mei, die overigens niet in het kanton Hasselt plaats hadden.

Het bekende liberaal congres bood de nieuwe redacteur een uitstekende gelegenheid om, in het licht van de vooruitgang van het liberalisme, andermaal vinnige kritiek op de zorgeloosheid van de katholieken uit te brengen en op de organisatie van een eigen partij aan te dringen (2). Dat Limburgse liberalen — hun namen verschenen in de krant — aan het congres te Brussel deelnamen, werd met een scheef oog bekeken.

Was de redacteur door de gang van zaken zo teleurgesteld, dat hij er tijdelijk het bijltje bij neerlegde? In ieder geval, na 26 juni publiceerde het *Journal*, met uitzondering van een paar bijdragen over materiële kwesties, geen eigen artikelen meer. Het behield wel dezelfde politieke kleur, maar die bleek alleen nog, en zeker niet geregeld, uit stukken die aan andere bladen werden ontleend. Was dat af en toe niet het geval geweest, dan kon men van een apolitieke krant spreken. Ook het regeringsbeleid werd niet meer gevolgd. Het blad had zijn persoonlijk, polemisch karakter verloren. Diverse nummers boden slechts een allegaartje van allerlei nieuws. Het algemeen gehalte was dus sterk gedaald.

De situatie bleef onveranderd tijdens het eerste trimester van 1847. In april kwam de politieke literatuur echter opnieuw aan bod en wel met het oog op de parlementaire verkiezingen van juni. Het *Journal*, waarvan de toon nu weer als vroeger klonk, zette de katholieken, t. o. v. de liberale actie, tot strijdbaarheid en coördinatie van hun krachten aan (3).

Bij de voorbereiding van de verkiezingen ging de aandacht van het blad hoofdzakelijk naar Tongeren en Maaseik. In het arrondissement Hasselt ondervonden de Theux en de Corswarem (4) blijkbaar geen oppositie; het was daar ook nog niet gekomen tot de oprichting van een liberale associatie. Tongeren en Borgloon echter hadden er al een (5). De liberalen aldaar stelden Raymaeckers en de Tiecken

(1) Id., 15 april 1846.

(2) Id., 29 mei en 14 juni 1846.

(3) Id., 16, 18, 21, 28, 30 april 1847.

(4) Ridder G. J. de Corswarem, Alken 15.11.1799-Hasselt 24.5.1884. Notaris te Wellen, daarna te Hasselt (1831-1845). Volksvertegenwoordiger 1843-1848, lid van de provincieraad 1839-1842, 1872-1876. Gemeenteraadslid 1857-1863, 1869-1878.

(5) Cfr. blz. 132-133.

tegenover Simons (1) en Raikem (2). Met man en macht verdedigde het *Journal* deze conservatieve kandidaten. Toen de Theux en de Corswarem op het laatste nippertje ook een mededinger kregen, in de persoon van H. de Pitteurs (3) uit Sint-Truiden, die door de liberalen werd gesteund (4), gaf de krant nog een speciaal „Bulletin Electoral” uit, de dag vóór de verkiezingen.

Ze hadden plaats op 8 juni. Het werd in Limburg een katholieke triomf over de gehele lijn (5), maar de algemene uitslag in het land viel in het voordeel van de liberalen uit. De toekomst zat vol gevaar, nu „les hommes de la modération” het moesten afleggen! In het vooruitzicht van een liberale regering, gaf het *Journal* onmiddellijk te kennen dat het een radicale en systematische oppositie voeren zou (6) en begin juli drong het andermaal aan op weerstand vanwege de katholieken en organisatie van hun gelederen. In dat verband werd ook een lans gebroken voor de coördinatie van de katholieke politieke persorganen. Men moest de vijand met zijn eigen middelen bestrijden (7).

De vorming van het ministerie-Rogier, half augustus, lokte onmiddellijk kritiek uit, waarbij de afzetting van Thonissen en de overplaatsing van arrondissementscommissaris Simons, uit Tongeren naar Mechelen, een dankbaar thema boden.

Van oktober '47 tot einde januari '48 bracht het *Journal* slechts bij uitzondering een eigen politieke beschouwing, maar uit andere bladen nam het antiliberaal artikelen over, zodat kleur en toon dezelfde

(1) H. A. Simons, geb. Maastricht 3.4.1787. Vóór 1830 pleitbezorger bij de rechtbank van eerste aanleg aldaar. Belgischgezinde. Verliet de stad op 23 maart 1831. Werde pleitbezorger te Tongeren. Districtscommissaris van Maastricht, linker Maasoever, 1832-1839. Arrondissementscommissaris van Tongeren 1839-1847, daarna van Mechelen, tot 1855. Volksvertegenwoordiger voor Maastricht 1833-1839, voor Tongeren 1839-1848.

(2) J. Raikem, Luik, 28.4.1787-24.1.1875. Advocaat bij het Hof van Beroep te Luik, lid van de gemeenteraad, lid van de Tweede Kamer. Na sept. 1830 procureur-generaal, tot in 1868. Lid en ondervoorzitter van het Nationaal Congres. Volksvertegenwoordiger voor Luik 1831-1843 en voor Tongeren 1847-1848. Minister van Justitie 1831-1832, 1839-1840. Voorzitter van de Kamer 1832-1839 en 1842-1843. Na 1868 opnieuw advocaat te Luik.

(3) H. M. A. de Pitteurs, Luik, 1806-26.12.1859. Commissaris van het arrondissement Hasselt okt. 1830-jan. 1840. Volksvertegenwoordiger voor Hasselt 1848-1856.

(4) *L'Indépendance belge*, 7 juni 1847 (correspondentie uit Hasselt).

(5) In het arrondissement Hasselt behaalde de Theux 498 op 530 uitgebrachte stemmen; de Corswarem 490; de Pitteurs 25. In het arr. Tongeren, op 780 stemmen : Simons 448; Raikem 423; Raymaeckers 359; de Tiecken de Terhove 316. In het arr. Maaseik, op 265 stemmen : Huveneers 226; Streignaert 38.

(6) *Journal du L. B.*, 13 juni 1847.

(7) *Id.*, 1 en 8 aug.; in het laatste nummer aan de hand van het *Journal Historique et Littéraire*.

bleven. Van 13 febr. af was het P. T. die de krant weer eigen stukken bezorgde, overigens geheel in de tot dan toe gevolgde lijn. Ze waren zeer goed geschreven en beginselvast. Het blad volhardde in zijn oppositie tegen het kabinet en zijn kritiek op wat het de apathie van de katholieken noemde (1). Ze mochten zich niet als paria's laten behandelen (2) en dienden anderdeels, met handhaving van hun verzoeningsgezindheid, ook de godsdienst te verdedigen (3).

De Februari-omwenteling bracht almeteens een algehele verandering in de toon van P. T.'s artikelen en dus ook in de houding van het *Journal*. Nu gevaar dreigde, zo klonk het op 3 maart, moest men alle meningsverschillen vergeten en iedere twist staken. Eenheid was nodig (4), broederlijke eensgezindheid van alle Belgen (5). In vaderlandslievend-conservatieve stukken, kante P. T. zich, in maart, april en mei, tegen de arbeidersbeweging (6), de troebelen te Gent (7), de bedrijvigheid van de *Alliance* te Brussel (8), de republikeinse gezindheid (9), het communisme (10) en de democratische beweging in haar geheel (11). De maatregelen van het liberaal kabinet oogstten anderdeels de toejuichingen van het *Journal* (12). „Notre main droite

(1) Id., 13 febr. 1848 : „Catholiques belges et vous libéraux dignes de ce nom, concluez de ce qui s'est fait (nl. door regering-Rogier), et de ce qui se prépare, ce que vous avez à attendre de ceux qui vous gouvernent, si vous continuez à vous livrer à la misérable apathie, qui vous empêche de vous lancer dans l'arène politique et à payer de votre personne dans la lutte, qui est engagée malgré vous, mais dont le résultat doit décider du sort de votre Patrie.”

(2) Id., 16 febr. 1848.

(3) Id., 23 febr. 1848 : de ultraliberalen schoten hun pijlen op de godsdienst af, maar hij moest worden beschouwd als „la conservatrice de la paix et de la liberté publiques, de la force au dedans comme au dehors, du bien-être des familles et de la nation.”

(4) Id., 5 maart 1848.

(5) Id., 8 maart.

(6) Id., 12 en 17 maart.

(7) Id., 19 maart.

(8) Id., 22 maart.

(9) Id., 19 april.

(10) Id., 23 april en 21 mei. In dit laatste nr. luidde het o. m. dat het aantal rationalistische of communistische publicisten in België sterk verminderd was. „Mais c'est du feu qui couve sous les cendres, et notre devoir est de le surveiller et d'y jeter de l'eau de temps à autre pour en éteindre jusqu'aux derniers restes. Les étincelles produisent les grandes incendies!”

(11) Id., 23 april : „Entretemps il est du devoir de tout journaliste de protester contre la tendance d'hommes pervers et entreprenants qui voudraient s'emparer des intelligences et étendre la corruption qui ronge le sein de la France, parmi nos populations, en y semant le germe d'un mécontentement et d'un désir effréné d'innovations perversives de l'ordre et de la liberté.”

(12) In het nr. van 29 maart de onverenigbaarheid van een staatsambt met een mandaat van volksvertegenwoordiger of senator; in dat van 31 maart de wijziging van de kieswet, waarbij de wens werd uitgedrukt dat de stemming zou plaats hebben in de hoofdplaats van ieder kanton, zoals reeds voor de provinciale verkiezingen het geval was.

Daartegenover leek de afschaffing van het zegelrecht P. T. ongepast (26 mei).

serre la main droite d'anciens ennemis sur le sein de la patrie, et c'est là ce qui nous remplit de confiance" (1). Zelfs over de destitutie van Thonissen werd de spons gehaald (2). Rogier persoonlijk kreeg lof toegezwaard (3). In een patriottische geest had zijn regering de weg van de gematigdheid ingeslagen (4). De rust in het land was o. m. te danken aan het feit dat zij in alle opzichten rechtvaardig en billijk was opgetreden (5).

Bij de parlementaire verkiezingen van juni liet het blad zijn houding consequent door toegevendheid en verzoeningsgezindheid bepalen (6). Het voerde geen antiliberaal propaganda, stelde integendeel zijn kolommen open voor kandidaten van verschillende opinie. Waar het zelf, voor Hasselt, de Theux en de Corswarem patrooneerde (7), verdedigde het die niet als katholieke kandidaten, in tegenstelling tot vroeger. In feite waren ze dat nochtans en er bleek te Hasselt aan liberale zijde nu ook sterke oppositie aanwezig. Op 7 juni, tijdens een voorbereidende kiesvergadering, wezen honderd dertig aanwezigen advocaat Van Muysen en Henri de Pitteurs als hun kandidaten voor de Kamer aan (8). Het blad bracht daar niets tegen in, kwam alleen op het laatste nippertje met een „Bulletin" te voorschijn, ondertekend door P. T., waarin het zijn eigen kandidaten voor Hasselt en Tongeren voorstelde (9).

Het klimaat bleek sedert 1847 veranderd. Een aantal katholieke Hasselaren liet zich bovendien, tegen de Corswarem, door de Sint-Truidenaren op sleeptouw nemen. Op 13 juni moest laatstgenoemde het tegen de katholieke liberaal H. de Pitteurs afleggen. De kandidaat van het *Journal* voor de Senaat werd evenmin gekozen (10). In Tongeren zegepraalden twee gematigde liberalen en één

(1) *Journal du L. B.*, 2 april 1848.

(2) *Id.*, 19 april 1848.

(3) *Id.*, 9 april 1848.

(4) *Id.*, 19 april 1848.

(5) *Id.*, 15 mei 1848.

(6) *Id.*, 9 juni 1848.

(7) *Id.*, 11 juni 1848.

(8) *Ibid.*

(9) Voor Hasselt : Fischbach-Malacord voor de Senaat (terwijl het *Journal* twee dagen tevoren nog de keuze had vrij gelaten tussen hem en Th. de Pitteurs-Hiegaerts); de Theux en de Corswarem voor de Kamer. Voor Tongeren : L. de Renesse, voor de Senaat; Max de Renesse en L. Julliot voor de Kamer.

(10) Voor de Senaat behaalde Th. de Pitteurs-Hiegaerts 572 stemmen en Fischbach-Malacord 339. Voor de Kamer, de Theux : 594; H. de Pitteurs : 580; de Corswarem : 492; Van Muysen : 364.

conservatief (1), terwijl in het arrondissement Maaseik de liberale kandidaat tegen Vilain XIII (2) niet opgewassen bleek (3).

Het *Journal* beklemtoonde dat het de keuze had overgelaten aan de vrije wil van de kiezers en, in een geest van onpartijdigheid en gematigdheid, voor- en tegenstanders van de Theux en de Corswarem het woord had verleend. Van die gedragslijn zou het niet afwijken (4). De leuze „Union” bleef gehandhaafd (5). Enkele dagen later verscheen ze ook in de titel : het *Journal du Limbourg Belge* werd tot *Union Belge* herdoopt.

UNION BELGE, JOURNAL POLITIQUE, AGRICOLE, INDUSTRIEL, LITTERAIRE, ETC. (6)

1. Het laatste nummer van het *Journal du Limbourg Belge* was nr. 73 van de 9de jg., d. d. 30 juni 1848. Het eerste nummer van de *Union Belge* was nr. 74 van dezelfde jaargang en verscheen op 2 juli. Het *Journal* had overigens zijn voortzetting onder de nieuwe titel in zijn nummers van 28 en 30 juni aangekondigd. De jaargang besloot met nr. 226, d. d. 31 dec. 1848. Daarop volgde, per 1 jan. 1849, de 10de jaargang, die met nr. 137 op 30 dec. 1849 ten einde liep. Dat was tevens het laatste nummer van de reeks. Het blad werd opgevolgd door *De Onafhankelyke*.

2. Formaat.

Aanvankelijk ongewijzigd : 41 × 29.

Van 1 jan. 1849 af : 41,5 × 33, wat een druk over vier kolommen i. p. v. over drie toeliet.

(1) Voor de Senaat, L. de Renesse : 536; Van Muysen : 337. Voor de Kamer, M. de Renesse : 606; Julliot : 553; de Tiecken de Terhove : 318; de Crooy : 266.

(2) Burggraaf Ch. G. G. Vilain XIII, Brussel 15.5.1803-Leut 16.11.1878. Afgewaardigde voor Maastricht in het Nationaal Congres. Lid van de Kamer van Volksvertegenwoordigers voor Sint-Niklaas (1831-1836 en 1839-1848) en voor Maaseik (1843-1878). In de jaren '30 gevolmachtigd minister in Italië. Van sept. 1834 tot aug. 1836 gouverneur van Oost-Vlaanderen. Minister van Buitenl. Zaken in het kabinet-De Decker, 1855-1857.

(3) Vilain XIII : 247; Streignart : 92. Voor de Senaat behaalde L. de Renesse in het arrondissement Maaseik 246 stemmen en Van Muysen 36.

(4) Verklaring in het nr. van 18 juni, met artikel van P. T. in dezelfde geest.

(5) 21 juni.

(6) Collecties : Provinciale Wetenschappelijke Bibliotheek te Hasselt; Koninklijke Bibliotheek te Brussel.

3. Prijs.

Aanvankelijk : 8 F per trimester voor Hasselt, 9 F daarbuiten.

Van 1 jan. 1849 af : 24 F per jaar voor Hasselt, 28 F daarbuiten.

Van 1 maart 1849 af : 8 F per jaar voor Hasselt, 9 F daarbuiten.

4. Periodiciteit.

Aanvankelijk : zesmaal per week ('s zondags niet).

Van 1 maart 1849 af : tweemaal per week (donderdag en zondag).

5. Cijfers betreffende de oplage ontbreken, doch het aantal abonnees schijnt een dalende lijn te hebben vertoond. Bij de aanvang deed de uitgever een beroep op de inwoners van de provincie, in de hoop dat het aantal inschrijvingen hem zou toelaten aan zijn blad verbeteringen aan te brengen. Op 12 nov. 1848 wendde hij zich een tweede maal tot „tous les hommes qui partagent notre opinion”, opdat ze hem door een intekening zouden ondersteunen, „dans l'intérêt de la cause commune”. Prijsverlaging per 1 januari aankondigend, verklaarde hij zich tevens tot andere opofferingen bereid, indien het aantal abonnees aan de verwachtingen beantwoordde. Dat zulks niet het geval is geweest, mag men wellicht besluiten uit het herleiden van de periodiciteit van zes- tot tweemaal per week, van 1 maart '49 af, wijziging die zonder enige verklaring of commentaar werd ingevoerd.

6. Motto : Pro Deo et Patria.

7. Uitgever en drukker : P. F. Milis.

Het nummer van 26 nov. 1848 vermeldde als adres : Boulevard du Casino, Sect. R., n° I d, Hasselt.

In okt. 1848 beweerde het *Journal de Liège* dat de Theux de uitgave patroneerde. De *Union Belge* antwoordde dat het zulks als een eer zou beschouwen, indien het waar was geweest (1). De 12de november daaropvolgend, na een nieuwe vingerprik van dezelfde Luikse krant, verklaarde Milis uitdrukkelijk dat de *Union Belge* door geen enkele politieke partij werd ondersteund en zijn bestaan alleen te danken had aan de toewijding van de uitgever en de onbaatzuchtigheid van enkele medewerkers.

8. Die verklaring illustreert dat Milis zelf ook voor de inhoud zorg droeg. Hij had zich daartoe de verdere bijstand verzekerd van zijn

(1) *Union Belge*, 26 okt. 1848.

vlijtige correspondent P.T. (1), die na de titelwijziging zijn bijdragen bleef inzenden. Half augustus 1848 hield die medewerking tijdelijk op, om twee maanden later weer te worden hervat; ze liep dan geregeld door tot einde febr. 1849. Een andere medewerker was een zekere N., van wie twee reeksen artikelen betreffende onderwijsproblemen werden gepubliceerd (half augustus-einde september, 9/10 okt.-22 nov. 1848); hij kwam ook op 10 jan. 1849 nog eens aan het woord. Opvallend was, dat N. en P. T. wel eens tegenstrijdige opvattingen verdedigden, wat Milis dus niet bezwaarlijk vond. De rechtvaardiging van de door het blad gevolgde politieke lijn ging van hem zelf uit (2). Hoe het na 1 maart '49 met de redactie gesteld was, viel niet uit te maken.

9. Evolutie van het blad.

Het editoriaal van de *Union Belge* (3) luidde als volgt :

„L'abolition du timbre des journaux exige des modifications essentielles dans la publication du nôtre. Voici en quoi elles consisteront.

Le *Journal du Limbourg Belge* paraîtra dorénavant tous les jours, excepté le Dimanche, sous le titre de *l'Union Belge*, etc.

Il continuera à défendre l'ordre et la liberté, avec modération et fermeté, sans s'embarasser de ces questions personnelles qui doivent rester en dehors de la politique sérieuse, seule digne de la presse qui se respecte et qui n'a en vue que le bien-être de la Patrie.

Dans les questions religieuses, si nous devons les traiter, nous serons de cœur et d'âme attachés à la religion catholique — apostolique et romaine, qui est celle de nos pères et qui fit toujours le bonheur de la Belgique.

En matière politique, nous suivrons la ligne que trace la Constitution belge, que nous regardons comme le *palladium* de notre nationalité et de notre indépendance.

Les intérêts agricoles et industriels de la province du Limbourg, en particulier, et de la Belgique, en général, trouveront dans notre journal aide et protection.

En un mot, le journal du Limbourg *l'Union*, s'efforcera de mériter la confiance de ses lecteurs, heureux s'il peut réussir dans la mission difficile, qu'il entreprend avec ce courage propre au Belge, qui aime la patrie et qui ne cherche que de voir se confirmer l'Union de tous ses frères sous l'égide de notre Constitution.

Nous faisons un appel aux habitants de notre province et nous espérons que le nombre d'abonnements nous permettra sous peu de faire d'autres améliorations encore et que les sacrifices que nous nous sommes imposés nous empêchent de faire pour le moment''.

(1) *Journal du L. B.*, 30 juni 1848.

(2) Dat mag uit het nr. van 26 okt. 1848 worden afgeleid en blijkt uitdrukkelijk uit dat van 12 nov. daaropvolgend.

(3) Gepubliceerd in het *Journal du L. B.* van 28 en 30 juni en de *Union* van 2 juli 1848.

Inzake berichtgeving was het gehalte van de *Union* gelijk aan dat van zijn voorganger. Ook toonde het blad, in dezelfde lijn, een constante belangstelling voor materiële aangelegenheden, als wegen-net, kanalisatie en ontginning van de heidegronden. De literatuur die het daaraan besteedde, was nochtans minder omvangrijk dan die van het *Journal*, wellicht in verband met de ter zake reeds gemaakte vorderingen, zoals de spoorweg Hasselt-Sint-Truiden.

Op 25 okt. 1848 publiceerde P. T. een vlaamsgezind artikel (1), het eerste uit de geschiedenis van de krant. Nadien zijn er nog een drietal gevolgd (2). De belangstelling voor de taalkwestie was dus zeer klein.

Wat de politiek betreft liep de *Union* aanvankelijk precies in het spoor dat het *Journal* na de Februari-omwenteling had getrokken. Zo werd begin juli beklemtoond dat de provinciale verkiezingen in het teken van de „*Union*” behoorden te staan (3). Het thema bleef in de loop van juli en augustus doorklinken, met het oog op de gemeentelijke verkiezingen van de laatste maand (4). De krant publiceerde daarbij ingezonden stukken van verschillende tendens en bleef een passieve toeschouwer. Na de stemming betreurde hij het gebrek aan eendracht in het Hasseltse (5). Ondanks de verkiezing van Thonissen was de oppositie er niet in geslaagd de liberale meerderheid van de raad omver te werpen (6). In het jaarlijks rapport over het gemeentelijk beheer kreeg zij een veeg uit de pan (7).

Evenals vóór de titelwijziging verschenen in de *Union* anti-republikeinse en anticommunistische stukken. Tot bestrijding van het pauperisme stond de krant twee hulpmiddelen voor : een zeer vage „*amélioration du travail*” en, vooral, het onderwijs, dat meer godsdienstige begrippen diende aan te kweken (8).

Op het algemene vlak zette P. T. „*l'œuvre de la pacification générale*” (9) verder. De beschuldiging van het *Journal de Liège*, dat de *Union Belge* de partijtegenstellingen zocht aan te wakkeren, be-

(1) Hij keurde de verfransing van gerecht en administratie af en bepleitte o. m. het gebruik van het Nederlands in de gemeenteraden en de provincieraad.

(2) *Union*, 22/23 jan. 1849 (art. van P. T., waarin het o. m. heette : „il est de notre devoir de redoubler nos efforts pour le triomphe de cette cause nationale”), 1 en 26 juli 1849.

(3) O. m. 7 juli 1848.

(4) Het blad betoogde dat men de politiek daarbij moest ter zijde laten en dat de geestelijkheid in dat opzicht het voorbeeld diende te geven.

(5) *Union*, 26 aug. 1848.

(6) Cfr. GERAETS, *op. cit.*, blz. 35.

(7) Cfr. *Rapport sur l'administration... de Hasselt*, 1848, blz. 8.

(8) *Union*, 11 okt. 1848.

(9) *Id.*, 9/10 okt. 1848.

schuldiging die naar aanleiding van de bijdragen van N. in oktober werd geuit, wees de krant terecht van de hand (1). Milis stelde er prijs op, in het nummer van 12 nov. 1848 een soort tweede programma-verklaring op te nemen, in dezer voege :

„L' *Union Belge* n'est soutenu par aucun parti politique. Il ne subsiste que par le dévouement de l'éditeur, et l'abnégation de quelques hommes, qui veulent bien lui prêter un concours désintéressé.

Il n'a été fondé que dans le seul but de concourir à la pacification de tous les partis, qui veulent sincèrement l'union de tous les belges par la jouissance de toutes les libertés, que nous garantit la Constitution.

Il ouvre ses colonnes à toutes les opinions, qui se produisent librement sur les différentes questions à l'ordre du jour, pourvu qu'elles restent dans les bornes de la modération et qu'elles respectent les personnes.

Il ne se soucie guère des accusations, qu'on lui lance personnellement, et tient à honneur d'être regardé comme indépendant de tout parti, comme adversaire de toute opinion exclusive.

Nous ne voulons ni opprimer, ni être opprimé et par conséquent nous serrons la main à tout homme politique, qui demande l'exécution pure et simple de la Constitution.

Nous désirons vivre en paix avec tous les journaux sérieux de la Belgique; des *Méphistophelès* (2) et de ces confrères, nous leur répondons par un méprisant silence. Avec eux on ne raisonne pas. Nous n'aimons pas les disputes, qui n'aboutissent à rien qu'à dévoiler des turpitudes et n'ont d'autre conséquence que de devoir descendre à des personnalités dégoutantes.

Voilà la ligne de conduite que nous nous sommes tracée, et dont, nous l'espérons, nous ne départirons jamais d'un pouce.

Nous travaillons dans le seul but d'être utile à la cause commune. Dévouement à la cause catholique, mais respect à la liberté des cultes; défense des intérêts agricoles, sans négliger ceux de l'industrie et du commerce, qui doivent mutuellement se soutenir; modération et sincérité dans la polémique que nous soutenons contre des adversaires, que nous respectons; franchise en tout; voilà notre profession de foi politique.

Nous voulons en un mot justifier notre titre d'*Union Belge* et en tout travailler pour Dieu et la patrie. *Pro Deo et patria!*

De dag na de publicatie van dat stuk, nam Milis een artikel op van P. T., met scherpe kritiek op de regering (3)! Reeds op 29 okt.

(1) Cfr. de artikelen van 23/24 en 26 okt. 1848. In het laatste luidde het o. m. : „nous ouvrons nos colonnes à toutes les opinions, qui, prenant la Constitution pour base de leur polémique, veulent librement présenter les preuves sur lesquelles elles s'appuient; sans appartenir exclusivement à un parti systématique l'*Union Belge* tend à justifier entièrement son titre, sans s'inquiéter de ce que pensent d'elle les journaux exclusifs de toutes les opinions.”

(2) Extreem antiklerikaal, satirisch blad, te Brussel gepubliceerd sedert 1 jan. 1831. Cfr. H. WOUTERS, *De Brusselse radikale pers in de eerste roes van de onafhankelijkheid*, in : VERMEERSCH en WOUTERS, *op. cit.*, blz. 143-144.

(3) *Union*, 13/14 nov. 1848.

had de correspondent geconstateerd, dat het kabinet-Rogier voor de beide Vlaanderen niet meer had verricht dan zijn voorganger. Op 10 nov., bij de opening van de Kamers, had hij anderdeels het ministerie nog zijn steun toegezegd, indien het de gulden middenweg bewandelde. In de aanval was het blad nog niet getreden, maar nu heette het plots : „Jamais ministère n'a poussé aussi loin la supercherie et la mauvaise foi, que le ministère de la nouvelle politique” (1). Volgden na achtenveertig uur nieuwe speldeprikken, dan verklaarde de krant, vijf dagen later, de regering steeds te willen verdedigen indien ze het algemeen belang behartigde. Weer vijf dagen nadien werd nochtans andermaal kritiek op „la nouvelle politique” uitgebracht (2). De bewering van de *Indépendance*, dat de *Union* geen eenheid wilde maar zelfs de intenties van het kabinet beknibbelde, leek nu wel verantwoord. De repliek luidde, dat men geen systematische oppositie voerde, doch slechts een aantal feiten had geconstateerd (3). In ieder geval bleek het, ook uit dat wederwoord, hoe moeilijk het werd de eenheidsgedachte ondanks controversen verder hoog te houden.

Aanvankelijk had de verzoeningsgezindheid alle liberalen omvat en ook tijdens de eerste maanden van 1849 heette dat nog zo te zijn (4). Toch werden de ultra's en de democraten nu wel meer aan de kaak gesteld. Te keer gaande tegen de minderheid van democraten, socialisten en republikeinen, vond het blad in hun werking een boeman, die het de regering voor de neus hield opdat ze het spoor van gematigdheid niet zou verlaten; het stelde de zaken daarbij zo voor alsof ook de liberalen, de ultra's uitgezonderd, unionistisch voelden, zodat ze het droombeeld van de *Union* konden volgen. Het was een geforceerde en moeilijk vol te houden toon. De *Union* handhaafde immers tegelijkertijd zijn conservatieve beginselen en bracht tevens op de liberale regering kritiek uit, wanneer die het z. g. exclusieve liberalisme leek te begunstigen. Die kritiek, ook in maart, april en mei in het blad terug te vinden (5), verkreeg begin juni nog meer scherpte, n. a. v.

(1) *Ibid.*

(2) *Id.*, 15, 20/21 en 25 nov. 1848.

(3) *Id.*, 6 dec. 1848.

(4) In de nieuwjaarswensen, 2/3 jan 1849, heette het : „Nous faisons des vœux pour que l'Union entre tous les citoyens belges se consolide, que jusqu'à la dénomination de catholiques et de libéraux disparaisse.”

In het nr. van 25 febr. ging P. T. nog prat over de verzoeningsgezindheid van de katholieken, zelfs t. o. v. Verhaegen.

(5) Zo heette het o. m. op 12 april : „Nous sommes fâchés de devoir le dire : le ministère Rogier est en pleine réaction.”

het wetsontwerp op de universitaire beurzen. De krant stak zijn ontgoocheling toen niet onder stoelen of banken. De ministers, zo luidde het, zeker van de steun van de Kamer, ontkwamen niet meer aan de greep van een partij „qui ne rêve que domination exclusive”. De godsdienst en de vrijheid van onderwijs heetten bedreigd. Weerstand diende te worden geboden (1)!

Begin september besteedde de *Union* drie lange artikelen aan het wetsontwerp op het middelbaar onderwijs (2). Hoewel dat voor heel wat wijzigingen vatbaar werd geacht, heette het toch de mogelijkheid te bevatten tot verbetering van de gegeven situatie; deze was gekenmerkt door monopolie en verdrukking. Veertien dagen later luidde het dan weer, dat alle handelingen van de regering blijk gaven van de ergste lichtzinnigheid en van de grootste zorgeloosheid t. o. v. de behoeften van het land. Waar het blad vertrouwen had gesteld in het uitdoven van de ideologische tegenstellingen, had het dat nu verloren. „Oui, le temps des illusions passe vite, plus vite que ne le désirent nos adversaires politiques, les amis de notre ministère ultra” (3).

De *Union* bracht dan, op 18 november, nog één politieke beschouwing uit, n. a. v. de troonrede, die naar verluidt goede dingen bevatte. De krant drukte de hoop uit, dat regering en meerderheid er zich zouden aan houden. Hij voegde eraan toe, dat hij geen politieke twisten zou uitlokken, maar het ministerie zou ondersteunen indien het gematigd optrad.

De *Union Belge* hield dus, in beginsel, tot het einde vast aan zijn leuze, doch liet tevens zijn conservatieve beginselen niet varen. Het blad bestreed het liberalisme, trachtte de regering te sparen en schoot er toch pijlen op af.

Het is de vraag of die tweeslachtige houding niet tot het achteruitlopen van het abonnementenaantal heeft bijgedragen. Of zou men de verklaring kunnen vinden in het feit dat de krant zich in maart 1848 volledig achter de regering had geschaard en over alle gebeurtenissen uit 1846-'47 de spons had gehaald? Het verscherpen van de kritiek, sedert einde 1848, zou men dan moeten beschouwen als een

(1) *Union*, 14 juni 1849 : „Il ne sera pas dit que les amis de l'ordre et de l'union aient failli à leur tâche en menageant trop un pouvoir, qui abuse de son influence et de sa position pour nous enlever des droits que la Constitution nous garantit, et auxquels nous tenons comme à notre propre existence (sic).”

(2) *Id.*, 2, 6 en 9 sept. 1849.

(3) *Id.*, 20 sept. 1849.

poging om de conservatieve Limburgse lezers meer ter wille te zijn en als abonnees terug te winnen. Hoe het zij, aan het einde van 1849 staakte Milis de uitgave, om met een nieuwe, doch Nederlandstalige krant te beginnen. In het laatste nummer, d. d. 30 december, sprak hij het publiek op de volgende wijze toe :

„L'Union Belge cesse de paraître. Les principes qu'elle a défendus depuis le 24 février ont triomphé de la plupart des habitants de notre chère Belgique; certes ils dominent dans notre province. A part quelques hommes exclusifs et vendus à des personnages, auxquelles (*sic*) ils sont dévoués par intérêt, et qui les traînent à leur remorque.

L'Union a donc fini son rôle; nous sommes sûrs de n'avoir voulu que le bien; Avons-nous réussi? nous avons franchement arboré notre drapeau de l'union. Y sommes-nous restés fidèles? C'est au public de nous juger, à nous de nous résigner et de nous taire. Toutefois on a rendu justice à nos intentions, on a encouragé nos efforts; assez pour nous de cette récompense. Pour montrer notre reconnaissance, nous nous empressons de servir la cause de l'union dans toutes les circonstances, où un appel sera fait à notre patriotisme et à notre dévouement.”

HET BELGISCH LEEUWKEN (1)

1. Het eerste nummer van dit nieuwsblad kwam op 4 april 1846 van de pers. Een eerste reeks liep, met nr. 13, de 27ste juni van hetzelfde jaar ten einde. Op 3 juli begon, onder dezelfde titel, een nieuwe reeks, waarvan de bladen niet genummerd waren. Het laatste van het jaar 1846 moest op 31 dec. 1846 gedagtekend zijn, maar verschillende exemplaren droegen verkeerdelijk de datum van 1 jan. 1847 (2). Het nummer van 9 jan. 1847 was het eerste van de tweede jaargang, waarvan de titel voortaan luidde : *Belgisch Leeuwke*. Die jaargang werd afgesloten met nr. 51, op 25 december 1847. De derde begon op 1 jan. 1848. Van nr. 30, d. d. 23 juli, af luidde de titel : 't *Belgisch Leeuwke*. Nummer 73, d. d. 31 dec. 1848, is het laatste van de bewaarde collecties; het bevatte geen bericht over een staking van de uitgave, die vermoedelijk nochtans wel plaats had.

(1) Collecties : Provinciale Wetenschappelijke Bibliotheek te Hasselt (twee verzamelingen die elkaar aanvullen). De Koninklijke Bibliotheek, te Brussel, bezit de eerste 13 nummers en dat van 10 juli 1846.

(2) Blijkens een mededeling in het nr. van 9 jan. 1847.

2. Formaat : 40,5 × 28,5.

3. Prijs :

Aanvankelijk : 1,75 F per trimester voor Hasselt, 2 F daarbuiten.

Volgens een bericht in het nummer van 5 dec. 1846 hadden veel abonnees het eerste en het lopende trimester nog niet betaald. Het blad drong op vereffening aan, want het kon van de hemelse dauw niet leven.

Van 1 april 1847 af : 2,25 F per trimester voor Hasselt, 2,50 F daarbuiten. Die verhoging werd in het nummer van 6 maart 1847 aangekondigd en gerechtvaardigd door een uitbreiding van de inhoud, hoewel zonder vergroting van het formaat.

Luidens een bericht in het blad van 24 april 1847 hadden achterstallige abonnees geweigerd hun abonnement te betalen, sommigen met belofte het wel te zullen doen, anderen onder voorwendsel dat ze de som reeds hadden overgemaakt aan een bepaalde persoon, die echter het blad van haar noch pluim bekend was.

Op 2 juli 1847 werd andermaal geklaagd over de slechte betaling van abonnementen. Verschillende kwijtschriften, via de post aangeboden, waren teruggezonden.

Sedert 23 juli 1847 werd als prijs vermeld : 9 F per jaar voor Hasselt, 10 F daarbuiten.

Van 11 sept. 1847 af : 9 F per jaar voor Brussel en Hasselt, 10 F daarbuiten.

Luidens een bericht in het nummer van 25 dec. 1847 kon men van 1 jan. 1848 af alleen voor een geheel jaar intekenen.

Sedert 23 juli 1848 : 10 F per jaar voor alle plaatsen van het land.

4. Periodiciteit :

Aanvankelijk : éénmaal per week (vrijdagavond).

Luidens een „Belangryk Berigt”, d. d. 6 maart 1847, had men, uit verschillende streken, het blad herhaaldelijk ertoe aangespoord twee- of driemaal per week uit te komen. Het was daar niet op ingegaan, naar verluidt „om de minwelhebbenden van het vermaak van ons te lezen niet te berooven” en om de lezers dubbel port, zegelrecht en andere onnodige kosten te besparen.

Op 4 juni 1848 herinnerde de krant aan het bovenstaande. Hij was nu evenwel bereid, zijn lezers te laten profiteren van het financiële voordeel dat de afschaffing van het zegelrecht opleverde. Velen verlangden nog steeds dat het blad meer dan eens per week zou uit-

komen. Het zou nu onderzoeken wat het, onder dezelfde financiële voorwaarden, meer kon doen.

Sedert 23 juli 1848 verscheen het tweemaal per week.

5. Op 27 juni 1846 luidde het, dat het aantal abonnees alle verwachtingen had overtroffen.

De 8ste augustus daaropvolgend kloeg de krant over sabotage in het kanton Tongeren, waardoor velen hun exemplaar niet op tijd, of zelfs helemaal niet ontvingen.

Volgens het nummer van 24 dec. 1846 telde het blad toen 500 abonnees.

Luidens het hoofdartikel van 9 jan. 1847 werd het gelezen van de Noordzeekust tot de boorden van de Maas.

Gedurende de maand januari 1847 kreeg een aantal herbergen en „andere huizen” het *Leeuwke* gratis toegezonden.

Sedert 31 okt. 1846 kon een abonnement ook worden genomen bij boekhandelaar Dewageneer te Brussel, bij Steenwerckx te Leuven en bij Numan en Vandevelden te Antwerpen.

6. Motto :

Aanvankelijk geen.

Sedert 16 jan. 1847 : Pro Aris et Focis.

7. Uitgever en drukker :

a) drukkers :

Van 4 april 1846 tot 27 juni 1846 : P. F. Milis, Hasselt.

Van 3 juli 1846 tot 1 jan. 1847 : Vanwest-Pluymers, Sint-Truiden (1).

Van 9 jan. 1847 tot 4 sept. 1847 : J. V. Finoulst, Hasselt (2).

Van 11 sept. 1847 tot 12 febr. 1848 : Ch. Vanderauwera (3), Waermoes-Berg 25, Brussel.

Van 20 febr. 1848 tot 26 nov. 1848 : C. J. A. Greuse, Beughemstraet 4, Schaarbeek.

Sedert 30 nov. 1848 : A. Marré (4), Visscherstraetje 3, Brussel.

(1) G. Vanwest, Sint-Truiden, 14.10.1801-21.5.1884. Drukker, uitgever van schoolboeken.

(2) J. V. Finoulst, Leuven 10.8.1849-Hasselt 29.7.1881.

(3) Ch. J. Vanderauwera, St.-Lambrechts-Woluwe 6.4.1821-Brussel 26.11.1875.

(4) F. A. Marré, Brugge 1775-Brussel 24.12.1854.

b) uitgevers :

Van 4 april tot 27 juni 1846 werd het blad uitgegeven door P. F. Milis. Het *Journal du Limbourg Belge* had op 1 april het verschijnen van *Het Belgisch Leeuwken* aangekondigd;annoncen in het eerstgenoemde blad werden ook in het laatste opgenomen (1).

Nummer 13, op 27 juni 1846 verschenen, bevatte het bericht dat de uitgave werd gestaakt. Die mededeling ging van Milis zelf uit; hij had ze zonder medeweten van de redactie ingelast. Volgens die redactie was Milis' besluit te wijten aan zijn misnoegen over het feit dat het blad de liberalen, ook die van Hasselt zelf, had aangevallen; naar verluidt had Milis de katholieke partij nochtans immer gesteund en zou hij dat verder ook blijven doen (2). Naar alle waarschijnlijkheid liet Milis de publicatie varen, omdat tegen de opsteller van het blad om de boven aangehaalde reden van liberale zijde een proces was ingespannen (3).

De redactie zette dan de onderneming voort. Ze vertrouwde het drukken achtereenvolgens aan verschillende firma's toe. Een uitgever stond in de krant niet meer vermeld. De inschrijvingen moesten, van 3 juli 1846 af, worden genomen op het kantoor van de redactie, „In den Laurier”, Hoogstraat 102, te Hasselt. Daarbij kwam, sedert 11 sept. 1847, een tweede bureau, gevestigd te Brussel, Zoutkaai 10. Sedert 18 sept. daaropvolgend was het kantoor te Hasselt gevestigd bij V. Finoulst, Botermarkt 110. Van 23 juli 1848 af werd alleen nog het Brusselse bureau vermeld, met ongewijzigd adres.

Een andere Limburgse krant, de *Tongersche Born* (4), die op 10 jan. 1847 het licht zag, werd, evenals het *Leeuwken*, eerst bij Finoulst te Hasselt en sedert 12 sept. 1847 bij Vanderauwera te Brussel gedrukt. Het kantoor van de *Tongersche Born* was bij de weduwe Collée te Tongeren gevestigd, maar in sept. 1847 ook te Brussel, Zoutkaai 10. Bovendien waren formaat, opmaak en zeer talrijke artikelen en correspondenties van die krant dezelfde als die van het *Leeuwken*. Beide bladen werden dus uitgegeven door één enkele groep, maar wie daartoe behoorde kon ik niet achterhalen.

(1) Naar rato van één- en driemaal, voorannoncen die in het *Journal* respectievelijk drie- en vijfmaal moesten verschijnen. Voor nog meer diende men met de uitgever af te spreken : aldaar, 3 april 1846.

(2) Belg. *Leeuwken*, 3 juli 1846 („'t Is toch weeral een leeuwken!").

(3) Cfr. blz. 47.

(4) Cfr. blz. 129-133.

Aan liberale zijde heeft men beweerd dat de Theux het *Leeuwen* patroneerde (1). Het is alleszins opvallend, dat in het allereerste nummer diens heraan treden als minister sterk werd toegejuicht en direct daarop zijn herkiezing werd gepropageerd (2), terwijl het blad immer zeer sterk polemisch antiliberaal is gebleven.

8. Volgens P. Bellefroid (3) heeft de Hasselaar Emmanuel Vanderstraeten aan het *Leeuwen* het meest medegewerkt. Ik heb daar geen spoor van gevonden en evenmin van de persoon zelf.

Van bij de aanvang had het blad een eigen redactie. De opsteller, of althans een van de opstellers, was dezelfde als die het *Journal du Limbourg Belge* in maart 1846 gekregen had (4); het *Leeuwen* zag overigens begin april daaropvolgend het licht. In januari 1848 voerde diezelfde man nog de pen, maar hij had verschillende medewerkers.

Van het begin af werd verteld dat geestelijken het *Leeuwen* opstelden en in januari 1848 beweerde men dat nog (5). De Hasseltse liberalen hebben het in 1846 klaar willen doen blijken. In zijn nummer van 13 juni '46 maakte het blad de namen bekend van de personaliteiten uit Tongeren en „de schoone jongens” uit Hasselt, die aan het liberaal congres te Brussel zouden deelnemen. Laten ze het volk nog maar wat ophitsen en tot wanorde leiden, zo luidde het! Op 20 juni werden de Limburgse liberale afgevaardigden nog eens voor het voetlicht gebracht. Eén onder hen, de Hasseltse rechter Schoenmakers (6), legde toen wegens belediging tegen Milis een klacht neer, en deze wees de redacteur als verantwoordelijke aan. De betrokkene kroop niet in zijn schelp en verscheen nog vóór begin juli voor de onderzoeksrechter te Hasselt (7). Die verwees de zaak naar de Kamer van inbeschuldigingstelling bij het Hof van Beroep te Luik, waar ze begin augustus werd beslecht. De redacteur ging vrij uit : er bestond geen reden tot vervolging, omdat de aanklager in de gewraakte artikelen niet nominaal of voldoende persoonlijk was aangewezen (8).

(1) *B. Leeuwke*, 22 jan. 1848.

(2) *Id.*, 11 en 18 april 1846.

(3) *Limburgsche Tijdschriften*, in : *Versl. en Meded. Kon. VI. Acad.*, 1906, blz. 855.

(4) Dat blijkt duidelijk uit het *B. Leeuwke*, 22 jan. 1848.

(5) *Ibid.*

(6) J. Schoenmakers, geboren te Amby in jan. 1805. Rechter te Hasselt sedert 1839.

(7) *B. Leeuwen*, 3 juli 1846.

(8) *Id.*, 8 aug. en 17 okt. 1846 en *Annales Parl., Sénat*, 1847-1848, blz. 486-487.

Het *Leeuwken* noemde die uitspraak spijtig voor de liberalen : zij hadden in het proces een middel gezocht om het blad te kelderden, zoals ze overigens niets onverlet lieten om het te benadelen (1). Het was er hun om te doen, te laten uitschijnen dat geestelijken bij de redactie waren betrokken : de redacteur was volgens hen een strooien man. Van Muysen, de liberale burgemeester van Tongeren, in 1847 te Brussel tot senator gekozen, heeft de zaak op die wijze nog voorgesteld tijdens de zitting van de Senaat op 29 dec. 1847 (2). Uit het onderzoek bleek althans, dat zeker één geestelijke aan de redactie deelnam : de te Hasselt gevestigde diocesane inspecteur over het lager onderwijs, C. J. Bogaerts (3). Het *Leeuwken* zelf bewaarde daarover het stilzwijgen, terwijl de redacteur later Bogaerts' medewerking heeft geminimiseerd (4) en met klem tegensprak dat hij de verantwoordelijkheid van anderen i. p. v. die van zichzelf zou hebben opgenomen.

Ten minste nog twee andere priesters hebben aan het blad medegewerkt. De ene verbleef te Rome en zond van daaruit geregeld brieven die als correspondenties werden opgenomen (5). De tweede was L. G. Schuermans, toenmaals onderpastoor te Melsbroek (6). Naamloos of onder verschillende initialen (7) werden, sedert jan. 1847 (8), heel wat stukken van zijn hand gepubliceerd (9).

Aan liberale zijde (10) heeft men beweerd dat Thonissen de redacteur was van het *Leeuwken*, evenals van het *Journal du Limbourg*

(1) *B. Leeuwken*, 8 aug. 1846.

(2) Cfr. *Annales Parl.*, loc. cit.

(3) Dezelfde die in mei-juni voor redacteur van het *Journal du Limbourg Belge* werd aangezien. Cfr. blz. 20.

(4) De redacteur was met Bogaerts „zeer bevriend“. „Eens, in onze afwezigheid, had hij, op verzoek van de drukker en uitgever, de proeven gelezen en den drukker een stuk ter hand gesteld getrokken uit een *gedrukt* werksken, om in het blad opgenomen te worden.“ Verder beweerde de redacteur niet, dat Bogaerts in het *Leeuwken* nooit een letter had geschreven : *Leeuwke*, 22 jan. 1848.

(5) Ook in de *Tongersche Born*.

(6) Geboren te Kampenhout op 27 jan. 1821. Onderpastoor te Melsbroek, later pastoor te Leuven en Wilsle. Schrijver van stichtelijke en geschiedkundige werken. Bekend geworden door zijn „*Algemeen Vlaamsch Idioticon*“, 2 dln., Leuven 1865-1883.

(7) S.; L. Med. doct. te D.; L.; B. L.; G. S.; L. G. en N.

(8) Respectievelijk op 9 jan., 26 juni, 17 juli, 23 okt. en 6 nov. 1847; 27 febr., 16 april, 16 en 30 juli, 22 okt., 8, 12, 16, 26 en 30 nov. 1848. Een van de te Hasselt bewaarde collecties bevat achteraan een lijst van die bijdragen, door Schuermans eigenhandig opgesteld.

(9) De meeste daarvan handelden over de taalkwestie en de Vlaamse Beweging. Een paar brachten kritiek op het liberalisme, in verband met de landbouw en de openbare liefdadigheid. In de tweede helft van 1848 bezorgde hij ook kerkelijk nieuws, in zeer katholiek-conservatieve toon gesteld.

(10) Het *Journal de Liège* en de *Union Constitutionnelle de Verviers*, in sept. 1847; *De Limburger*, in febr. 1848.

Belge. Thonissen heeft dat niet alleen betreffende het laatste blad gelogenstraft. Ook aan de andere Hasseltse kranten, na begin 1846 verschenen, beweerde hij nooit aandeel te hebben gehad, noch rechtstreeks noch „op heimelyke wyzen” (1). De redacteur van het *Leeuwen* liet dat eveneens verstaan (2).

Sedert 11 sept. 1847 was het hoofdartikel van de krant uit Brussel gedateerd. De redactie was naar de hoofdstad overgebracht. Naar verluidt gebeurde zulks „ten einde des te beter in staet gesteld te zijn om de laetste nieuwstijdingen mede te deelen en den loop der politieke gebeurtenissen met meerder zekerheid kunnen na te gaen”(3). Het redactiekantoor bleef te Brussel gevestigd (4).

In dec. '47 en jan. '48 verschenen in het *Leeuwke* enkele artikelen onder pseudoniem Willem Van Hoboken (5), begin febr. gevolgd door andere van een zekere Dikke Van Kessel, „universele erfgenaem” van Willem Van Hoboken (6).

Van het begin af kwam in het blad, evenals in de *Tongersche Born*, een „Pachter Jan” geregeld aan het woord. Zijn proza onderscheidde zich door zijn volkse en zeer vinnige antiliberaal toon.

Het *Leeuwen* kreeg daarenboven copij van verschillende correspondenten (7), vooral uit Leuven, Tongeren en Brussel, maar ook uit andere plaatsen.

9. Evolutie van het blad.

Het eerste nummer bevatte het volgende editoriaal :

„Blikslagers! al erger als of wij weêr in den tijd waren toen de dieren spraken! *Het Belgisch Leeuwen!*... wat 's dat nu? of is 't patriotten-tijd op een nieuw? Patriotten-tijd! Ja, het ware te wenschen dat er nu nog wat meer patriotten waren, die hun hert van werme vaderlandsliefde voelden blaken; wij zouden alsdan zoo veel twist en tweedragt niet zien Belgies kinderen verdeelen; wij zouden dan zeker geen getuigen moeten zijn van de schandelijkste aenvallen waervan de katholieken en hun heilige

(1) Brief aan *De Limburger*, afgedrukt in het *Nieuwsblad der prov. Limburg*, 26 febr. 1848.

(2) *B. Leeuwke*, 22 jan. 1848.

(3) *Id.*, 11 sept. 1847 („Berigt”).

(4) Wel was het hoofdartikel van 30 nov. 1848 uit Tongeren gedateerd, maar van het volgende nummer af was het blad weer uit Brussel gedagtekend.

(5) *B. Leeuwke*, 11 en 25 dec. 1847, 1 en 8 jan. 1848.

(6) *Id.*, 5 febr. 1848.

(7) *Id.*, 18 april 1846, berichtte : „Wij denken onze talrijke lezers te moeten verwittigen, dat wij in staet gesteld zijn, om hun regelmatig mede te deelen niet alleen alles wat onze provincie betreft, maer ook alles wat er in de aangrenzende provincien van Antwerpen en Brabant, merkwaardigs zal voorvallen en verhandeld worden.”

godsdienst dagelijks het voorwerp zijn, van den kant der zoogenaemde liberalen : vrijzinnigen, ja, maer die inderdaed meestal niet anders dan vrijmetselaren zijn en goddeloozen.

Het is daerom dat wij de strekkingen van die ruststoorders en inwendige oproermakers zullen trachten na te gaen; onze beminde landgenooten met hunne geveinsde treken bekend maken, en ze tegen hunne booze stukken wapenen.

Dat kan ons tegensprekers verwekken; maer wij zijn nog van zoo een klein gerucht niet verveerd. Naer den aerd der Belgen, zachtmoedig en vreedzaam als het edele dier dat wij hier tot zinnebeeld gekozen hebben, wij zijn inschikkelijk met *Jan en alleman*, tot in 't politiek toe; wel te verstaen, als ze de tael der reden spreken, en met geen ongerijmdheden voor den dag komen. Durft men, ongelukkig, ons dan te naer en op de teenen treden, dan blijf ik niet verantwoordelijk voor de gevolgen: den waeghals die zulks bestond, ik zou hem duchtig in den hals grijpen dat hij peers en blauw zage, en dat de stouterik jammerlijk *pen en inkt! pen en inkt!* zou janken.

Voor 't overig, men heeft ons begrepen: al die hooge kwestieën van staethuis houde of politiek, daer zullen wij ons niet mēe inlaten; al even min met die zaken die weinig nut voor het gemeen kunnen opleveren. Het raekt ons immers weinig, wie van twee, Van de Weyer of Rogier, zich wonderlijkst gedragen hebbe, de een om minister af — de ander om minister op — te geraken? En of M. Verhaegen naer Parijs gaet een gouden eerpenning aanbieden aen den eerloozen schrijver van den *Wandelenden-Jood* (1)? En of die heeren van Antwerpen, die ook altijd van achter aen den wagen moeten stooten, of die aen M. Eug. Sue eene gulden pen gaen brengen, wat is ons daer aen gelegen? — *Totus mundus stultizat!* de wereld is een zothuis, en als de koeyen beginnen grieksch te klappen, is 't tijd dat de menschen beginnen reden te verstaen.

Daerom, Beminde Lezer, wij zullen ons met alle soortgelijke dwaesheden niet ophouden, en ons bepalen bij het verhandelen dezer twee punten die wij allezins aen uwe ernstigste aendacht durven aenbevelen.

1° Dat de liberalen of vrijzinnigen niet anders in 't zigt hebben, dan om den politieken geest te bederven, de eenvoudige menschen die ze gelooven willen, te misleiden, en de vrijheden die aen de Katholieken voordeelig zijn, te krenken.

2° Dat de Katholieken zich nauw moeten vereenigen, om de aanslagen der vijanden van godsdienst en vaderland te keer te gaen.

Voort, dat wij de stoffelijke belangen onzer provincie niet uit het oog zullen verliezen, dat spreekt van zelf en dient overigens niet gezegd. Onze provincie is, ja, lang genoeg vergeten gebleven, dan dat zij nu wel mag aanspraak maken op allerlei verbeteringen.

(1) Eug. Sue, Parijs 26.1.1804-Annecy 3.8.1857. Frans romancier, schrijver van romans-feuilletons. „Le Juif Errant” had een sterke antiklerikale inslag.

Maer wij zullen al niet te veel beloven, uit vrees van te kort te blijven aan alle die schoone voornemens en 't zal nog best zijn; want *veel beloven en weinig geven*,... en de rest, gij weet wel? Ook hebben wij een geheel ander gedacht van u, dan dat wij u op dien voet zouden durven behandelen.

Laet ons dan maer zoo, rond weg en van langzamerhand, met elkander beginnen kennis te maken; en als wij ons eens goed verstaen hebben, zal onze vriendschap zooveel te grondiger en te duurzamer wezen."

Zoals te verstaan was gegeven, zou het *Leeuwken* zich vooral met antiliberaal actie inlaten. Naast de berichtgeving, enkele korte stukjes, een feuilleton, de burgerlijke stand, marktprijzen en aankondigingen, bevatte ieder nummer, van de aanvang af, inderdaad één of meer artikelen, gericht tegen de „mannen van progres" en hun partijgeest. Die literatuur was en bleef hoofdzaak tot en met het laatste exemplaar dat Milis drukte. De propaganda voor de Theux evenals de kritiek op het liberaal congres en de Limburgse afgevaardigden, hebben we reeds aangestipt.

Na einde juni '46 veranderde de koers in genen dele. Alle liberalen met vrijmetselaars gelijkgeschakelend, ging het *Leeuwken* tegen de „Jantjens" ongemeen heftig te keer. Het had daardoor vanzelfsprekend met tegenstand af te rekenen (1), maar stoorde zich daar niet aan, waar het aantal abonnees toch zijn leven verzekerde. Niet zonder reden kreeg het van zijn tegenstrevers de naam „Tigerken" (2). Maanden lang trok het zonder verpozen, iedere week en op allerlei tonen, tegen hen van leer. Het verdedigde daarbij vanzelfsprekend de regering-de Theux-Malou en toonde grote belangstelling voor de parlementaire werkzaamheden en de algemene politieke problemen.

Sedert januari '47 bevatte de krant meestal geen feuilleton meer. De redactie berichtte op 6 maart dat ze geregeld veel stof moest laten liggen. Ze ging thans, mits prijsverhoging, de inhoud uitbreiden. Dat kwam in feite de antiliberaal hetze nog meer ten goede. In maart kreeg die een nieuwe impuls door de stichting van de liberale associaties te Tongeren en Borgloon. Het blad stelde de politieke zorgeloosheid van de katholieken, die tegen de activiteit van hun tegenstrevers scherp afstak, aan de kaak (3).

Zeer intens bereidde het *Leeuwke* de parlementaire verkiezingen voor van 8 juni '47. Het publiceerde, als supplement, verschillende

(1) *B. Leeuwken*, 24 dec. 1846 („Hoe laet is het?").

(2) BELLEFROID, *op. cit.*, blz. 855.

(3) *B. Leeuwke*, 24 april, 1 en 8 mei 1847.

kiespamfletten. Evenals die van het *Journal du Limbourg Belge* en de *Tongersche Born*, was zijn aandacht vooral op het arrondissement Tongeren gericht. Het bestreed daarbij ook de liberale propaganda van *De Limburger*. Over het resultaat in de provincie (1) kon het natuurlijk tevreden zijn, maar niet over de uitslag in de rest van het land (2).

Nog vóór het kabinet-Rogier was gevormd, trók het *Leeuwke* ertegen ten aanval en in de loop van de volgende maanden wilde het geen respijt geven.

Naast het *Journal du Limbourg Belge* was „het Tigerken” dus een hartstochtelijk verdediger van de katholieke belangen en er zat in dat opzicht meer vaart in dan in zijn Franstalige confrater, zeker tijdens de tweede helft van 1847. De ingezonden stukken, uit verscheidene Limburgse gemeenten herkomstig, toonden aan dat het *Leeuwke* in de provincie een eminent conservatief partijorgaan was geworden.

De redactie werd in sept. '47 naar Brussel overgeplaatst, om, naar verluidt, met behoud van de beginselen, de politieke betekenis van het blad nog te verhogen (3). Het gerucht deed nochtans de ronde, dat het *Leeuwke* zich met Limburgse aangelegenheden voortaan weinig of niet meer zou inlaten. De redactie gaf daarop de stelligste verzekering dat, „alhoewel het zich als te voren bijzonder aen de algemeene landzaken zal gelegen laten”, toch „de interesten van Limburg altijd eene der eerste plaetsen in ons blad zullen blijven bekleeden” (4). Die belofte ten spijt, kon het *Leeuwke* van einde '47 af niet meer een eigenlijk Limburgs orgaan worden genoemd. Dominerend bleef de strijd tegen de „liberaters” en de oppositie tegen het kabinet-Rogier, tegen welke minister de krant ook de taalkwestie en de armoede in Vlaanderen uitspeelde.

Werden op 20 en 27 februari 1848 nog zeer scherpe artikelen tegen de regering gelanceerd, dan verzachtte de Februari-omwenteling de toon van het blad opvallend. Het wenste eendracht in het land, trok vanuit zijn burgerlijk-conservatief standpunt wel van leer tegen de republikeinsgezinden en het algemeen stemrecht, maar betoogde dat eensgezindheid van liberalen en katholieken hun partij-

(1) Cfr. blz. 33.

(2) *B. Leeuwke*, 19 juni 1847.

(3) *Id.*, 11 sept. 1847.

(4) *Id.*, 9 okt. 1847.

twist moest vervangen. In de loop van maart, april en mei droeg het daar zelf toe bij.

Ook bij de verkiezingen van juni trok het blad tegen de liberalen niet ten strijde, al verdedigde het de conservatieve kandidaten. Het drukte er vooral op, dat geen republikeinsgezinden mochten gekozen worden, maar wel personen die de grondwet aankleefden en de vrijheid wilden voor iedereen (1). Voor het arrondissement Leuven aanvaardde het *Leeuwke* zelfs één liberaal als kandidaat, „tot teeken van bevrediging en opregte verzoening” (2).

In tegenstelling tot het *Journal du Limbourg Belge*, liet het *Leeuwke*, na die verkiezingen, zijn verzoeningsgezindheid varen. Het betoogde dat de katholieken zich door hun tegenstanders hadden laten verschalken (3). Op 25 juni hervatte de krant zijn antiliberaal polemiek.

Na de verdubbeling van zijn periodiciteit, liet 't *Belgisch Leeuwke* zich meer in met materiële aangelegenheden en minder met de binnenlandse politiek. Het kantte zich nochtans tegen de werking van de democratische genootschappen en publiceerde verder antiliberaal proza. Dat werd gerechtvaardigd door te wijzen op de onveranderde partijdigheid en vijandigheid van de liberalen zelf (4). De oppositie bleef vooral tegen Rogier gericht.

Stippen we ten slotte nog aan, dat het *Leeuwke* van de aanvang af vlaamsgezind was en herhaaldelijk ofwel eigen ofwel ingezonden stukken over de Vlaamse Beweging publiceerde. Waar het de verfransing bestreed en de Vlaamse eisen verdedigde, bleef zijn houding t. o. v. de Walen in globo nochtans vriendschappelijk-gematigd.

Met de Limburgers van over de grens heeft de krant zich praktisch niet ingelaten. Zeer onvoorbereid vindt men in de nummers van 3 en 10 dec. 1848 de platonische wens uitgesproken, dat de afgescheiden delen van Limburg en Luxemburg bij België zouden terugkeren.

(1) Id., 4 juni 1848.

(2) Id., 11 juni 1848.

(3) Id., 18 juni 1848.

(4) Id., 30 nov. 1848.

NIEUWSBLAD DER PROVINTIE LIMBURG (1)

1. Dit blad zag het licht op 18 sept. 1847. De eerste jaargang liep, met nr. 15, op 25 dec. 1847 ten einde. De tweede, begonnen op 1 jan. 1848, telde slechts dertien nummers, waarvan het laatste op 25 maart verscheen.
2. Formaat : 41 × 29.
3. Prijs : 1,75 F per trimester voor Hasselt, 2 F daarbuiten.
4. Periodiciteit : éénmaal per week.
5. Oplage : onbekend.
6. Geen motto.
7. Uitgever en drukker : P. F. Milis, Demerstraat, Hasselt.
Volgens het editoriaal ging het om een geheel onafhankelijke onderneming.

8. Redactie : onbekend.

Er ligt geen enkele aanwijzing voor betreffende de rol die Milis zelf heeft gespeeld. Alleen zij opgemerkt dat, op hetzelfde ogenblik als in het *Journal du Limbourg Belge*, ook in het *Nieuwsblad* artikelen van P. T. werden opgenomen. Van 12 febr. tot 25 maart bleef die man aan het woord.

9. Het eerste nummer bevatte het volgende editoriaal :

„By het zien van den eersten numero van een nieuw blad, zullen er zeker vele menschen vragen, welke daarvan de oorsprong, de strekking, het doel zyn mogen. Het betaemt dus dat wy hier in korte woorden aen die billyke nieuwsgierigheid voldoen.

Vooreerst dewyl er geene eene vlaemsche provincie, geene eene merkwaardige stad meer zonder vlaemsch dagblad is, en, ja sommigen er wel vyf, zes bezitten, zoo docht ons, dat ook de provincie Limburg en derzelver hoofdstad daerin niet mogten achterblyven. Hasselt bezit nogtans sedert eenige dagen geen tydschrift in de moedertaal, meer zoo min als de meeste andere steden onzer provincie. En zie daer eenvoudig den oorsprong van het *Nieuwsblad der provincie Limburg*.

Welke zyn nu daarvan de strekking en het doel?

Vooreerst en vooral de belangen onzer provincie doen kennen en voorstaen, het nieuws mededeelen, de ontwerpen en plannen beoordeelen

(1) Collectie : Provinciale Wetenschappelijke Bibliotheek te Hasselt.

(2) In het nr. van 12 febr. 1847 met initialen P.T.E.

die hier verdienen de aendacht op te wekken van burger of landman; niets onaengeroerd laten van hetgeen door de Limburgers, of ten voordeele der Limburgers door andere, dient gekend te worden, ziet daer de strekking en het doel, waerdoor wy hopen van de andere nieuwsbladeren onderscheiden te blyven.

Dat wy eventwel de vreemde gebeurtenissen niet geheel en al zullen ter zyde laten, dat spreekt van zelf. De zaken die er tegenwoordig in Italie, in Spanie, in Zwitserland en verscheiden andere landen plaets hebben, zyn zoo merkwaardig, dat daer iedereen, ook de vreedzame burger van Limburg, iets wenscht van te hooren. Als Italie door de leiding van Onzen Heiligen Vader, den Grooten Pius IX (1), als tot een nieuw leven wordt gebragt, als Oostenryk, tegen alle regt en reden zyne troepen op het pauselyk grondgebied met geheime inzigten doet indringen, als Portugal en Zwitserland door het vuer van inwendige twist en verdeeldheid wordt verteerd, als Spanie door het schandig doordringen van ik weet niet wat schyn van eerloosheden tot den troon toe en door de heerschzuchtige listen en lagen van twee nydige mogendheden byna dagelyks op den rand van zyn uiterste verderf wordt gestort, dan spreekt het van zelf, dat wy zulks in ons nieuwsblad nauwkeurig moeten en zullen ophalen. Maer dan uit alle streken van de wereld klein nieuws byeen halen, en al was 't ook in Taiti by juffrouw Pomaré (2) geen steen laten herleggen zonder er een handgeslag in de gazet van te maken, zeg my eens wat kan ons menschen van dees kanten daer aen gelegen zyn? Neen dat moeten wy niet, dat zullen wy niet doen.

Wat de zaken van ons eigen land meer in het algemeen aengaet, in deze zullen wy de grondbeginselen van vereeniging, van verbroedering getrouw blyven, welke de geest onzer Constitutie is. En alhoewel het *Nieuwsblad der Provintie Limburg* geene aanspraak maekt op grooten invloed in de hooge politiek, alhoewel het door geene party ondersteund wordt, maer zoo *onafhangelijk* van alles begint, dat er by het verschynen niemand in de wereld iets van af weet, zoo hopen wy nogtans de goede orde, de Constitutie, de vryheid die zy geschonken heeft en de godsdienstige zeden van ons Belgie zoo onpartydig voor te staen, dat zy, die ons lezen willen, ons of wel hunne goedkeuring geven zullen, of ten minste hunne achting niet zullen weigeren. Over eenige jaren leefden de Belgen als vreedzame broeders onder een; zy werkten byna allen zamen, om wat er in 't land nog te verbeteren was, op goeden voet te brengen; nu is dat zoo niet meer; waerom? omdat er sedert eenige jaren menschen gekomen zyn, die gezegd hebben: wy zyn de mannen, wy alleen! En een deel hunner landgenoten, hunner broeders hebben zy verstooten en verloochend. Die in zulke onvaderlandsche poogingen medewerken, kunnen onze vrienden niet zyn, omdat zy de vrienden niet zyn kunnen van een land dat voor kenspreuk heeft genomen: *Eendragt maekt magt.*"

(1) Pius IX, Sinigaglia 13.5.1792-Rome 7.2.1878. Paus sedert 16.6.1846. Tot 1848 liberaliserend en populair om wille van zijn politieke hervormingen.

(2) Pomaré IV (prinses Aimata), koningin van Tahiti, 1822-1877. Onder haar regering werd het Franse protectoraat gevestigd.

Het *Nieuwsblad* bevatte diverse berichten uit binnen- en buitenland, de burgerlijke stand, graanprijzen en advertenties, aanvankelijk ook een feuilleton (1). Van nr. 3, 2 okt. 1847, af werd dat alles voorafgegaan door een „Kort staetkundig overzicht”, d. i. een samenvatting van de belangrijkste buitenlandse gebeurtenissen. Het blad publiceerde lange verslagen van processen, maakte dus van misdaden dankbaar gebruik om zijn kolommen te vullen. Artikelen kwamen erin voor van het tweede nummer af. Ze waren vooral gewijd aan landbouwaangelegenheden. Het Kamerverslag was soms bondig, doch meestal tamelijk uitgebreid.

Van in het begin nam het *Nieuwsblad* uit *Den Vlaming* (2) en *Het Handelsblad* (3) stukken over die tekortkomingen van het ministerie-Rogier becritiseerden. Op 16 oktober publiceerde het een eerste eigen artikel, op het thema dat die regering nog niets belangrijks had verricht. Op 13 november toonde het zich niet ontevreden over de troonrede. De volgende week schoot het weer een pijl op de liberalen af; uit hoofde van hun exclusivisme werden zij voor de partijverdeeldheid verantwoordelijk gesteld. De krant maakte verder een onderscheid tussen liberalen en liberalen, nam het alleen op tegen de z. g. valse, d. i. de antigodsdienstige. Zijn toon bleef overigens vrij gematigd, lang niet zo heftig als die van het *Leeuwke*.

Ook in januari 1848 werd het regeringsbeleid beknibbeld en in februari nam P. T. dezelfde lijn op. Hij weerlegde het liberale argument dat de geestelijkheid het land wilde overheersen (4) en stond, tegen de regeringskoers in, een samengaan voor van de katholieken met de *ware* liberalen (5).

Onder invloed van de Februari-omwenteling drong P. T., net zoals in het *Journal du Limbourg Belge*, op eensgezindheid aan, om het land van een revolutie te sparen (6). De vrijheid en het Belgische

(1) Geen meer sedert 9 okt. 1847, tenzij op 26 febr. 1848.

(2) *Den Vlaming* verscheen te Gent tweemaal per week van 17 sept. 1839 af en drie maal sedert 6 maart 1840. Uitgeefster en drukster was aanvankelijk de weduwe A. J. Van der Schelden. Van 1 jan. 1847 af werd hij gedrukt door P. Van Hifte, als zusterblad van *L'Organè des Flandres*. In 1852 ging hij over in handen van A. Neut. Aan het einde van 1856 versmolt hij met *Het Vaderland* tot *Het Vlaemsche Land. Den* (sedert 28.3.1852 : *De Vlaming* was een katholiek opinieblad, vinnig antiliberaal.

(3) *Het Handelsblad der stad en provincie Antwerpen*, verschenen sedert 15 dec. 1844. Cfr. *Jubel-Album van Het Handelsblad van Antwerpen 1844-1944*, z. p. n. j.; F. PRIMS, *De katholieke pers te Antwerpen, passim*; J. PERSYN, *August Snieters en zijn tijd, passim*; L. WILS, *Het einde van het unionisme te Antwerpen*, in : *Bijdragen tot de gesch. v. h. oud hertogdom Brabant*, 3e reeks, dl. XI, 42e jg., 1959, blz. 179-243.

(4) *Nieuwsblad*, 19 febr. 1848.

(5) *Id.*, 12 febr. 1848.

(6) *Id.*, 4 en 11 maart 1848.

regime werden opgehemeld (1), de rust geprezen, de wanordelijkheden te Gent gelaakt (2). Reeds in februari had het *Nieuwsblad* uit *Den Vlaming* enkele stukjes tegen de democratische beweging opgenomen. Het schreef nu in dezelfde zin, ook tegen het communisme (3).

Het *Nieuwsblad* beschikte niet over correspondenties uit andere steden en kreeg ook praktisch geen stukken ingezonden. Dat illustreert dat het een krant was van kleine allure.

Al liet P. T. zich als een Vlaamsgezinde kennen, voor de Vlaamse Beweging had het blad geen betekenis.

DE ONAFHANKELYKE DER PROVINCIE LIMBURG (4)

1. In tegenstelling tot zijn twee Nederlandstalige voorgangers, *Het Belgisch Leeuwen* en het *Nieuwsblad der Provintie Limburg*, was aan *De Onafhankelyke*, opvolger van de *Union Belge*, een lang leven beschoren : hij bleef verschijnen tot in 1914. Het eerste nummer kwam op 3 jan. 1850 van de pers. De nummering van de exemplaren herbegon met iedere nieuwe jaargang.

Van 3 okt. 1855 af werd de titel aangevuld met een ondertitel : *Nieuws- en Aenkondigingsblad*.

2. Formaat :

Aanvankelijk : 40,5 × 32,5.

Van 3 okt. 1855 af : 41,5 × 30.

Van 11 nov. 1855 af : 41,5 × 32,5.

Van 5 jan. 1859 af : 46 × 30.

3. Prijs :

Aanvankelijk : 2 F per trimester voor Hasselt, 2,25 F daarbuiten.

Van 3 okt. 1855 af : resp. 6 F, 3,50 F en 2 F per jaar, halfjaar of trimester voor Hasselt en 7 F, 4 F en 2,25 F daarbuiten.

4. Periodiciteit : tweemaal per week; aanvankelijk woensdag en zaterdagavond, sedert 3 okt. 1855 dinsdag en zaterdag.

(1) Id., 25 maart 1848.

(2) Id., 18 maart 1848.

(3) Id., 11 maart 1848.

(4) Collectie : Provinciale Wetenschappelijke Bibliotheek te Hasselt.

5. Cijfers betreffende de oplage ontbreken.

De 23ste jan. 1853 luidde het, dat het aantal lezers zich vermenigvuldigde.

Het blad telde heel wat abonnees onder de geestelijkheid (1).

Het nummer van 14 maart 1850 bevatte een „Berigt aen de brievendragers of zoo gezegde facteurs” : sommigen hielden het blad een halve of een hele dag achter en boden het andere mensen dan de geadresseerden ter lezing aan.

Op 2 mei 1850 deelde de krant mede, dat klachten waren toegekomen over slechte distributie in het kanton Mechelen a/d Maas.

Inschrijvingen konden tot en met 10 nov. 1853 ook worden genomen bij Mej. De Groeve, boekhandelaarster te Beringen.

6. Motto : Godsdienst. — Vaderland. — Moedertael.

7. Uitgever en drukker.

Van bij de aanvang tot en met 30 sept. 1855 : P. F. Milis; per 1 oktober daaropvolgend : H. J. Ceysens (2).

De overdracht geschiedde door een overeenkomst, tussen beiden gesloten, waarbij *De Onafhankelyke* eigendom werd van laatstgenoemde (3). Milis noemde Ceysens „een kweekeling myner drukkerij” (4). Hij had zich als drukker aan de Demerstraat gevestigd en gaf sedert juni 1854 reeds een blad uit : *Le Constitutionnel du Limbourg Belge*.

Milis hield zijn drukkerij nog tot in 1859 op gang (5).

8. Nog meer dan in de tevoren door hem uitgegeven bladen, heeft Milis in *De Onafhankelyke* zelf geschreven. In de loop van 1851-1853 voerde hij een felle campagne tegen het gemeentebestuur, meer bepaald tegen burgemeester Bamps (6) en diens aanhangers. Om uit eerste hand ingelicht te zijn, woonde hij, van maart 1852 af, de openbare zittingen van de gemeenteraad bij (7). Zeer waarschijnlijk

(1) Dat mag worden afgeleid uit een artikel van Milis in het nr. van 3 juli 1853 en het blijkt uitdrukkelijk uit zijn afscheid in het nr. van 30 sept. 1855 (cfr. blz. 77).

(2) Beringen 15.2.1825-Hasselt 29.10.1866.

(3) Bericht in *De Onafhankelyke* van 14 sept. en *Le Constitutionnel* van 20 sept. 1855; artikel van Milis in *De Onafhankelyke*, 30 sept. 1855.

(4) *Ibid.*

(5) Zijn materieel en zijn fonds werden op 20 juni 1859 openbaar verkocht.

(6) M. A. Bamps, Hasselt, 31.5.1793-18.3.1865. Notaris te Hasselt, 1820-1853. Burgemeester 1833-1836, 1842-1856.

(7) *Onafhankelyke*, 16 mei 1852.

was hij de enige redacteur (1). Erg moeilijk leek die taak hem, in den beginne althans, niet te vallen (2). Hij kreeg ook links en rechts medewerking, noteerde „de verzoeken of ophelderingen door zyne medeburgers aan hem gedaan” en plaatste ze in zijn blad (3).

Twee Hasseltse advocaten hebben gelogenstraf dat ze bij de redactie waren betrokken. In een brief die *De Onafhankelyke* op 16 febr. 1851 publiceerde, sprak Mr. L. Van Muysen het gerucht tegen, dat hij de artikelen over de misbruiken van de bakkers had geschreven, artikelen die een onderdeel vormden van de campagne van de krant tegen de tekortkomingen van het gemeentebestuur.

Sedert het begin van hetzelfde jaar gold Van Muysens jonge collega Hendrik Maes (4) als een van de opstellers, ja zelfs als de enige redacteur van *De Onafhankelyke*. Hij was alleszins een conservatief en met Milis zeer goed bevriend. Evenals deze, stond hij bij het gemeentebestuur dan ook slecht aangeschreven, om wille van de oorlog die het blad had verklaard. De veldwachter, die van zijn oversten opdracht had gekregen beide verdachten te surveilleren, maakte de 8ste februari 1851, om een futiele reden (5), tegen Mr. Maes proces-verbaal op. De beschuldigde verscheen tien dagen later voor de politierechter en Milis was getuige ter ontlasting. Maes werd vrijgesproken (6). Op 20 maart publiceerde *De Onafhankelyke* een brief van zijn hand, gedateerd van de 19de. Hij verklaarde daarin formeel dat hij rechtstreeks noch onrechtstreeks aan de redactie had deelgenomen.

In nov. 1858 noemde het Tongerse blad *La Vedette* dezelfde advocaat Maes nog redacteur van *Le Constitutionnel* en medewerker van *De Onafhankelyke* (7).

Een andere vriend van Milis, pastoor De Grove (8), heette in 1859-'60 een van de opstellers te zijn (9), maar de echtheid van het gerucht werd door een politiek tegenstander niet gewaarborgd (10).

(1) BAMPs, *op. cit.*, blz. 4.

(2) Cfr. *Onafhankelyke*, 23 maart 1851.

(3) *Id.*, 14 nov. 1852.

(4) J. J. H. Maes, Hasselt, 11.2.1823-22.5.1871. Advocaat te Hasselt sedert 1849.

(5) Mr. Maes werd ervan beticht, tegen de verordeningen in over het grasperk van de Leopoldplaats te hebben gelopen!

(6) Cfr. *Onafhankelyke*, 20 febr. 1851.

(7) *La Vedette*, 6 nov. 1858.

(8) J. B. De Grove, Mechelen 26.8.1813-Horpmal 23.12.1867. Directeur van het college te Beringen. Pastoor te Halen in de jaren '50 en te Horpmal sedert 1860. Auteur van een paar stichtelijke werken en van twee brochures over de loting. Flamingant.

(9) *Nieuwsblad der prov. Limburg*, 23 april 1859; *La Vedette*, 28 juli 1860.

(10) *La Vedette*, *ibid.*

Al kreeg *De Onafhankelyke*, voor én na, copij van gelegenheids-medewerkers, als C. Van Boekel (1), David Traets (2) en anderen (3), na de overname door Ceysens lijkt hij geen full-time redacteur te hebben gehad (4).

9. Evolutie van het blad.

A. — HET EERSTE JAAR

Het eerste nummer bevatte het volgende editoriaal :

„*De Onafhankelyke der provincie Limburg*, alvorens regelmatig te verschijnen, vindt zich genoodzaekt één en ander woord zynen geëerden lezers toetestieren, om goed in kennis met hen te treden en hen met het doel der uitgeving van het nieuw vlaemsch tydschrift ten vollen bekend te maken.

Godsdienst, vaderland en moedertael! ziedaer onze leus waeraen wy getrouw blyven zullen tot den laetsten adem.

Diensvolgens zal ons voor vyand ontmoeten alwie, tegen de grondbeginselen der ware vryheid, door onze Constitutie gewaerborgd, den minsten aanslag zou maken durven op de vrye uitoeffening van godsdienst, van welke gezindheid het ook zy, of de minste moeijelykheden zou daerstellen willen in iets wat de voorregten van elken Belg in dit punt zou belemmeren. *Godsdienst en zeden* zullen dus by ons ware bescherming bekomen, en als de ware steunpilaren van den Staet tegen alle aanvallen verdedigd worden.

De belangen van het *Vaderland*, die innerlyk met godsdienst en zedelykheid, in den zin der ware vryheid, gepaerd gaen, zullen tweedens *onpartydig* waergenomen worden. *Persoonlykheden* altoos daergelaten. De daedzaken alleen, mogten zy onbillyk zyn, zullen van ons aangestipt worden en al wat wy zullen zien tegen de ware belangen van *Landbouw*, die wy vooraen plaetsen in ons programma, als de zekerste bronader van geluk en welzyn van *nyverheid* en *koophandel*, die een land kunnen verryken, zal door ons ongenadig door de hekel gehaald worden.

(1) Gents journalist, 1811-1867. Letterkundige. Zijn „Arnold van Rummen of Loon en Luik in de XIVe eeuw” (Gent 1847) werd als feuilleton door *De Onafhankelyke* gedrukt (19 sept. 1852 vlg.). De 9de sept. daaraan voorafgaand was van zijn hand een verslag gepubliceerd over een concert in de Casino te Hasselt. Hij leverde ook een paar bijdragen aan het Hasseltse tijdschrift *Hekel en Luim* (1855).

(2) D. Traets, Zandvliet 24.1.1813-Ledeberg 22.9.1895. Sedert 1837 conducteur van bruggen en wegen, eerst te Hasselt, na 1856 te Gent. Van 1858 tot 1880 verbonden aan de school voor burgerlijke genie te Gent. Flamingant, letterkundige. Auteur van een paar brochures over de ontginning van de Kempen. Directeur van het tijdschrift *Hekel en Luim* (Hasselt 1855-1856). Publiceerde gedichten in *De Onafhankelyke*, jaren 1853-1858.

(3) Onder niet-opgehelderde initialen, als A.F.B. (gedichten, 1852-1855), T.V.K. artikelen, juli-aug. 1854), L.T. (art., nov. 1854), J.d. (artikelen, 1857), X. (art., maart-april 1858), J.v.V. (artikelen, aug. 1858), V.D.V., R.C. en L. (art., 1860). In jan.-febr. 1855 publiceerde het blad een reeks artikelen van Alex Mertens over de ontginning van de heidegronden.

(4) Cfr. *De Hoop*, 21 april 1860.

Het spreekt nu van zelfs dat *de belangen onzer provincie*, als die van ons eigen huishouden, zullen de eerste plaets in ons blad bekleeden. Wat tot verbetering, tot volmaking, tot nut of welzyn ons dunkt te kunnen bydragen, zullen wy altoos aenstippen en met moed en zelfopoffering onzen medeburgers de tael der waarheid hooren laten. Wie weet niet wat al goeds dikwyls een enkel woord van aenmoediging, eene eenvoudige opmerking gesticht heeft? Vooral by ons, waer de vryheid van drukpers ten vollen uitgeoeffend wordt, is het noodzakelyk dat al wie zich moed in het hart, warmte in de ziel voelt voor de waarheid en gerechtigheid zyne gevoelens mêedeelt aen diegenen zyner medeburgers die niet warm deel nemen in 's lands interessen en burgerlyke voorregten.

Nu de *vlaemsche tael*, de tael onzer vaders, door zoo velen versmaed, door zoo velen veracht, door het meestendeel ongekend, en dit is wel de eenige reden, waerom zy in den vergeetboek geplaatst wordt, zal in ons ook ware voorstaenders aentreffen. Ja, mogt slechts onze arbeid met den loon gekroond worden eenige liefhebbers onzer schoone moedertael by te winnen, wy zouden ons ten vollen te vrede houden en naer geen ander prys dingen.

Wat hebben wy by deze eenige woorden te voegen, dan dat wy onzen lezeren by de gelegenheid der jaervernieuwing uit harte het beginnende met alle heil en zegeningen toewenschen, die elk burger in zyn huisgezin, zyne gemeente en land verlangen moge? Daeraen mêewerken is ons eene aangename taek, eene geheiligde pligt geworden by het uitgeven van dit ons eerste nummer en... hierin hoopen wy te volharden."

In een vrij stuntelige taal gesteld, bevatte *De Onafhankelyke* een artikel, enkele entrefilets, een feuilleton, nieuwsberichten uit binnen- en buitenland, een Kamerverslag, een rechterlyke kroniek, varia, de burgerlyke stand, marktprijzen en aankondigingen.

Van de aanvang af oefende de krant kritiek uit op de miskening van het Nederlands en ondersteunde hij de Vlaamse Beweging (1). Dat was evenwel lang niet zyn hoofdbekommernis. Die ging veeleer uit naar het bestrijden van de „valsche grondbeginselen", nl. die van de loges, de „liberalisten", de democraten, de „zendelingen van vreemde vryheids haters en ellendige twistzoekers"(2). Tot verdediging van vryheid en godsdienst wilde het blad de rol vervullen, die aan de priester op de kansel werd ontzegd (3). Evenals de *Union Belge*

(1) *Onafhankelyke*, 20 jan., 3 febr., 21 maart 1850.

(2) Id., 13 jan. 1850.

(3) Id., 10 jan. 1850 : „Het is dus eene heilige zending, die wy op ons nemen in allen geval die valsche grondbeginselen tegen te gaen, de tael der waarheid en der gerechtigheid onzen medeburgers voor te prediken; laet ons die term gebruiken, want de schryver bekleedt een ware apostelambt. Het politiek moet uit de kerk gebannen blyven. Zoo wil het onze eeuw. Wat blyft er ons over als ons naer den zin der mode te ploeijen en de gazet voor (k)anzel te aenveerden?"

onderscheid makend tussen goede en slechte liberalen, scheerde het de laatsten over dezelfde kam als de socialistten.

Ten opzichte van de regering stond de krant in de oppositie. Dat kwam in februari tot uiting in kritiek op haar beleid inzake de liefdadigheid en de landbouwbelangen, om in maart uit te barsten in een zeer scherpe taal, n. a. v. het wetsontwerp op het middelbaar onderwijs. Evenals de *Union Belge* had gedaan, betoogde *De Onafhankelyke* dat hij de val van het kabinet niet wilde bewerken, maar dat hij niet kon zwijgen, nu de godsdienstige belangen met voeten werden getreden. Rogier stelde teleur; de regering volgde een extremistische koers : ze wilde ongodsdienstig onderwijs (1).

Om wille van zijn felle aanvallen op het wetsontwerp, werd *De Onafhankelyke* van „overdrevenheid” beschuldigd (2). Het blad stelde er dan ook prijs op, zijn houding nader toe te lichten. In het nummer van 31 maart gebeurde dat als volgt :

„Wy zyn catholyk wat den godsdienst betreft; maer wat onze politieke grondbeginselen aengaet zyn wy onafhankelyk van alle gezindheden. Die voor de vryheid is vindt ons onder zyne vaendels; maer wy scheiden ons af van alle die op eene of andere wyze de onderdrukking van eenige onzer medeburgers zou willen bewerken.

De handhaving der maetschappy, de verdediging der ware grondbeginselen van Vryheid en Gelykheid der Burgers tegen de alom zwervende valsche leer van het *Socialismus*, zie daer wat wy voorgenomen hebben en waerin wy volherden zullen tot het einde.

Die geene behouders (conservateurs) of maer half zoo gezind zyn, tellen wy maer rond uit onder de socialistten. Het is tyd van rond uit zich te verklaren.

Wyl de stryd is begonnen zonder ons en tegen onzen dank, hebben wy ons daer niets in te wyten. Wy zyn de pligtigen niet. Maer de stryd eens begonnen, is het onmogelyk onverschillig te blyven. Zwygen in zoo belangryk eenen twist, en zoo plegtig eenen pennensryd, waer het er op al wat ons duerbaer is aenkomt, zou eene schande zyn, eene ware lafhertigheid.

Getrouw aen onze leus : *Vaderland, Moedertael*, is het ons onmogelyk de ellendige strekking van ons ministerie niet tegentewerken, hoewel het ons altoos moeite kost in iets het minsten hetzelfde tegentespreken.

Aen geene party verkocht, alléén van onze eigene overtuigingen afhangende, kunnen en zullen wy altoos vrypostig onze gevoelens het zy vóór of tegen het ministerie aen den dag leggen, zoo als het een waren *onafhankelyken* betaemt, zonder ons te stooren of eenen of anderen overdrevenen tegen te stooten, wyl allen man behagen toch onmogelyk is.

(1) Id., 24 febr., 10, 14, 23 en 28 maart 1850.

(2) Id., 31 maart 1850.

Wy komen er voor uit dat de godsdienst hare vryheden, hare bescherming van 's lands wetten ontvange, omdat wy hem als de steunpilaer van orde en vrede beschouwen.

Zoo hebben wy voor het behoed des lezers, tydens de discussie van het budget van oorlog ons uitgelaten, omdat wy in het armee ook een steun van rust, een tegenstand tegen de regeringsloosheid vinden.

Zoo zal men ons altyd op de bres zien waer een of ander principie van behoud aengerand, een of ander middel van verandering beraemd wordt

Wy scheiden ons slechts af van die persoonen die vermeenen met aen ééne party uitsluitend verkleefd te blyven het land te zullen redden.

In één woord : catholyken en liberalen in den politieken zin zyn voor ons eens ; maer wy willen met de liberalisten of socialisten niets gemeens hebben. Wy beschouwen onze instellingen als genoegzaam om een Land gelukkig te maken, onze Vrydommen als genoeg door de Grondwet verzekerd, om geen ander waerborg van noode te hebben ; wie haer veranderen wil, of haer wil tegenspreken, vindt ons als tegenstrever. Zoo overstaen wy onze taek van *Onafhankelyken der provincie Limburg*, wyl wy overtuigd zyn aldus de opinie der groote meerderheid onzer provincie, ja, van gantsch België, voor te staen."

Het wetsontwerp op het middelbaar onderwijs, waarmee hij zich in april verder inliet, heeft de koers van *De Onafhankelyke* geheel tegen de regering gericht. Alle hoop op verbroedering heette verloren. In beginsel was het blad tegen de partijpolitieke verdeeldheid gekant. Waar het die echter niet kon noch wilde ontgaan, schoof het de verantwoordelijkheid daarvoor in de schoenen van zijn tegenstanders (1).

Ook na de goedkeuring van het wetsontwerp, begin mei, hield de kritiek op het regeringsbeleid aan : het ministerie had geen enkele belofte uit zijn programma gehouden (2).

Met de provinciale verkiezingen van einde mei liet *De Onafhankelyke* zich niet in. Hij zette er de conservatieven evenwel toe aan, van de parlementaire verkiezingen van juni gebruik te maken om, de handschoen oprapend, „Frère-Rogier en compagnie” een les te geven. Hij betoogde daarbij zelfs, dat de geestelijkheid zich niet onbetuigd mocht laten, gelet op de inzet van de strijd (3).

(1) Id., 12 mei en 6 juni 1850. In dit laatste nummer o. m. : „Intusschen het land zal weten dat de hevigheid, de uitsluitendheid, het verbreken der vereeniging niet van onzen kant is gekomen. Wy hebben niets gedaen dan ons verweerd tegen de aenvallen van ongeduchtige vyanden, die des te stouter zyn geworden als wy ter goeder trouw hun de hand geleend, hen ondersteund hebben om het land niet in rep en roer te brengen. Wy hebben waerlyk de maet van toegevingen, van inschikkelykheid uitgeput.”

(2) Het voerde geen bezuinigingen door, deed onverantwoorde uitgaven, benadeelde de landbouw, verknachtte de godsdienst, het onderwijs en de liefdadigheid : 19 mei.

(3) Id., 6 juni 1850.

De verkiezingen — in Limburg hadden er geen plaats — zouden aantonen welke de opinie was van het land (1). Zij stemden *De Onafhankelyke* niet tot juichen, ondanks gedeeltelijke conservatieve successen. Het blad liet zijn campagne varen. Van augustus af hield het zich met politieke aangelegenheden weinig of niet meer op. Begin december werd daarvoor als verklaring gegeven, „dat het ons walgt altoos hetzelfde te herhalen, altoos nieuwe aenslagen op de vryheid door het liberalismus begaen, aen te stippen” (2). In december meende de krant „te moeten verdubbelen in yver om de zaek der ware vrienden van *onafhankelykheid* te verdedigen, en de aenslagen der *oproermakers* en *die op hun steunen*, aen den dag te leggen” (3), maar het is daartoe niet gekomen. *De Onafhankelyke* sloeg een andere koers in.

B. — VAN 1851 TOT 1853

In november 1850 was *De Onafhankelyke* begonnen met een campagne tegen het beleid van het gemeentebestuur, meer bepaald van burgemeester M. Bamps en zijn aanhangers. In januari-februari 1851 kwam zij helemaal los. Het blad vulde zijn kolommen nu hoofdzakelijk met allerlei stukken betreffende Hasseltse aangelegenheden : misbruiken vanwege bakkers en slaggers, nachtwacht, verlichting, graanmarkt, beleid van de politiecommissaris, wantoestanden op het stadhuis, en dergelijke.

De behandeling daarvan blijkt bij het publiek wel enig succes te hebben gehad (4), plaatste het blad in het brandpunt van de gemeentelijke actualiteit, maar lokte vanzelfsprekend de toorn uit van de aangerande overheden en hun voorstanders. Het toezicht over Milis en Mr. Maes, alsmede het proces, de laatste in februari aangedaan, werden boven reeds vermeld. Begin maart verbood de burgemeester de graanprijzen en de opgave van de burgerlijke stand aan de uitgever nog verder te bezorgen (5). Mondeling drong men er in maart bij Milis op aan, dat hij aan de oorlog tegen het stadsbestuur een einde zou stellen, maar hij ging daar niet op in. In april kreeg de burge-

(1) *Ibid.*

(2) *Id.*, 8 dec. 1850.

(3) *Id.*, 19 dec. 1850.

(4) Volgens een stuk in het nr. van 3 april en diverse ingezonden brieven; cfr. de mededeling „Naemlooze brieven” in het nr. van 6 april 1851.

(5) *Onafhankelyke*, 6 maart 1851; van dat nummer af kwamen die twee rubrieken in het blad dan ook niet meer voor.

meester het persoonlijk zeer erg te verduren, evenals de gemeentesecretaris D. J. Bamps (1) en diverse „stadhuisjonkers”. Daarbij kwam Milis met een beschuldiging voor de dag, die hem duur te staan zou komen en de Hasseltse gemeenschap nog lang zou beroeren.

Burgemeester Bamps was notaris en trad, bij verhuringen en verkopen, als zodanig op voor rekening van het bestuur van de godshuizen en het bureau van weldadigheid. Milis beweerde op 13 april dat hij zich daarbij voor zijn acten liet betalen, i. p. v. ze gratis af te leveren. Het genoemde bestuur, waarvan de deken van Hasselt deel uitmaakte en dat door de broeder van de burgemeester werd voorgezeten, publiceerde zonder dralen (22 april) een logenstraffing (2). Bamps, zo luidde het, deed de verhuringen en verkopen wel degelijk gratis; hij stortte zijn honorarium, waarop hij recht had, in de kas van de ontvanger. Op gezag van die verklaring, liet de gemeenteraad onmiddellijk (23 april) in de stad een mededeling uitplakken, waarin hij de aantijgingen van *De Onafhankelyke* als trouweloos en eerrovend schandvlekte (3). Daarin werd tevens verwezen naar een brief van de gouverneur der provincie, d. d. 1 juni 1850, waaruit bleek dat de Bestendige Deputatie de burgemeester voor zijn ongeïnteresseerd optreden een woord van lof toestuurde (4). Een gelijkaardige verklaring werd opgenomen in het „Exposé de la situation administrative de la province de Limbourg”, 1851 (5).

Hoe kon het anders, of Milis moest voor een leugenaar doorgaan! „Drygementen van processen, geheime werken om een gesticht in welken voorspoed wy belang hadden, te doen vallen, — verspiegingen onzes persoon en die onzer vrienden, — lastigvallingen der policie, — poogingen om van onze drukkerij en van onzen handel de deftigste personen te verwyderen, — uitscheldingen, lasteringen”, het werd allemaal zijn deel. Zijn vrienden durfden zich nauwelijks laten zien en men waagde het bijna niet meer *De Onafhankelyke* in het publiek te lezen (6). Had hij dan geen ongelijk bekend? Dat wilde Milis juist niet, omdat hij beter wist, hoewel de juiste toedracht van zaken pas in 1853 zou opgehelderd worden. Intussen hield hij staan dat misbruiken waren gepleegd en dat de burgemeester niet vrij uitging.

(1) Hasselt, 28.1.1807-23.11.1859. Gemeentesecretaris sedert 1844; tevoren adjunct-secretaris.

(2) Tekst in : *Mémoire concernant l'administration des hospices ...de Hasselt*, blz. 31-32.

(3) Tekst *ibid.*, blz. 31.

(4) Tekst *ibid.*, blz. 32.

(5) Blz. 65-66.

(6) *Onafhankelyke*, 3 juli 1853.

Niet afgeschrikt door wat hij laster noemde (1), zette *De Onafhankelyke* na april zijn campagne tegen de kliek van de „Bampsisten” voort (2). Hij hield daarbij het oog op de gedeeltelijke vernieuwing van de gemeenteraad, die op 28 oktober moest plaats hebben. Half juli stelde het blad zich ter beschikking van wie zich met de verkiezing wilde inlaten (3). Uiteindelijk publiceerde het de namen van vijf eigen kandidaten (4), waaronder een paar uitredenden, die naar verluidt door een groot aantal achtbare burgers naar voren werden gebracht (5). Bamps zelf was niet aan herkiezing onderworpen, maar zijn handlanger, schepen de Corswarem (6), mocht op het stadhuis niet meer zetelen!

Dat resultaat werd bereikt. De kandidaten van *De Onafhankelyke* behaalden overigens allen succes (7). Het blad verklaarde zich onmiddellijk bereid de strijd te staken. Zo het gemeentebestuur echter de vroegere weg bleef bewandelen en niet „volgens billykheid en regt” optrad, dan zou de krant het bij de volgende verkiezing opnieuw bestrijden. In het andere geval mocht het op zijn steun rekenen (8).

Na 13 november volgde geen systematische kritiek meer. Het einde van de oorlog, beter gezegd de wapenstilstand, bleek ook uit het feit dat, van 4 dec. af, marktprijzen en burgerlijke stand opnieuw konden worden gepubliceerd. Naar aanleiding van de installatie van de nieuwe gemeenteraad, luidde het : „het lang en onverdraegzame juk is van ons verwyderd”; geen partijtwist meer, maar gelijkberechtiging van alle burgers (9)! En op 19 febr. '52 was het blad gelukkig, zijn tevredenheid te kunnen uiten „aengaende den regten lyndraed welken de tegenwoordige regering gebruikt om tot het doel van welzyn der ingezetenen onzer stad al wat mogelyk is by te dragen”.

(1) Cfr. id., 4 mei, 10 juli en 31 aug. 1851.

(2) Van juli af randde hij overigens niet alleen de Hasseltse „Bampsisten” aan, maar ook die van Beringen.

(3) *Onafhankelyke*, 17 juli 1851.

(4) C. P. R. Montfort (advocaat), G. J. A. Ghysens (eigenaar), J. W. Wilsens (rentenier), J. Goetsbloets (rechter) en G. Vannes (eigenaar). De derde stond zijn kandidatuur af ten voordele van zijn schoonzoon E. Hechtermans (substituut v. d. procureur des konings).

(5) *Onafhankelyke*, 23 en 24 okt. 1851.

(6) J. F. de Corswarem, Hasselt, 9.7.1797-3.9.1885. Liberaal gemeenteraadslid 1831-1851, schepen 1833-1836 en 1850-1851. Lid van de provincieraad 1840-1854.

(7) Blijkens de samenstelling van de nieuwe gemeenteraad : *Rapport sur l'administration... de Hasselt*, 1851, blz. 7. De uitslag van de stemming kon ik niet achterhalen. In de collectie van het blad volgt nr. 94, d. d. 9 nov., op nr. 88, d.d. 24 okt., terwijl de verkiezing op 28 okt. plaats had.

(8) *Onafhankelyke*, 9 nov. 1851.

(9) Id., 4 jan. 1852.

De alleenheerschappij van burgemeester Bamps was ten einde en er heerste vrede op het stadhuis.

Aldus sprekend, nam *De Onafhankelyke* zijn wensen toch eerder voor werkelijkheid. Tussen Milis en de „Bampsisten” zelf was geen vrede gesloten. In jan.-febr. 1852, bij een nieuwe verkiezing, deze maal van één gemeenteraadslid, steunde het blad met succes een kandidaat, tegen degene die door Bamps' coterie werd gepatroneerd(1). Het zat daarbij nog lelijk op de hals van de gemeentesecretaris (2). Deze partijganger van de burgemeester had tegen Milis een proces aanhangig gemaakt, waarover dadelijk meer. Toen Milis in maart de openbare zittingen van de gemeenteraad begon bij te wonen, mocht hij blijven rechtstaan (3)! Pas op 26 februari 1853 kreeg hij, bij eenparig besluit, een zetel tot zijn beschikking, opdat hij nota's zou kunnen nemen. Hij bleef toch niet alleen een lasteraar, maar ook de politieke vijand en „persoonlyken onvriend” van Bamps' handlangers (4)!

In de campagne die hij een jaar lang had gevoerd, handelde Milis, zoals aangestipt, niet over politiek-ideologische kwesties, maar over favoritisme en wanbeheer inzake stoffelijke aangelegenheden (5). Dat nam niet weg dat de „Bampsisten” als liberalen bekend stonden. In sommige artikelen, zoals diegene die tegen de stadssecretaris waren gericht, was de politieke antithese dan ook wel tot uiting gekomen (6). Dat de liberalen op weerwraak zonnen, valt te begrijpen. De kans daartoe bood een proces dat secretaris D. J. Bamps tegen de uitgever van *De Onafhankelyke* inspande.

Door exploit van deurwaarder werd Milis op 17 okt. tegen de 21ste daaropvolgende gedagvaard voor de vrederechter van het kanton Hasselt. Bamps achtte zich beledigd door een reeks artikelen die in de loop van de laatste vier maanden in *De Onafhankelyke* waren verschenen. Hij eiste 6.000 F schadevergoeding! Milis was

(1) Het blad steunde apotheker L. Vreven, tegen de ontvanger van het bureau van weldadigheid, G. Vos. De eerste werd, op 2 febr., met 175 tegen 45 stemmen gekozen. Cfr. de nrs. van 11 en 29 jan., 1 en 2 febr.

(2) Een „Waerschuwing aen de burgers van Hasselt”, in het nr. van 1 febr., vergeleek de secretaris met „een uitgehongerde wolf”, herinnerde aan „al zyne kuren van ongemeene pluimstrykery” en noemde hem „een gevaerlyk mensch”.

(3) *Onafhankelyke*, 16 mei 1852.

(4) *Ibid.*

(5) O. m. nog het feit dat Hasselt door de nalatigheid van het gemeentebestuur van een garnizoen gespeend bleef, tot groot nadeel van de inwoners.

(6) *Onafhankelyke*, 5 okt. 1851 („Echte zamenspraek tusschen Freretje en zynen naesten buerman tydens de laetste kiezing”) en 12 okt. 1851 („De vos preekt de passie”).

niet bereid daarop in te gaan. De 21ste verzond de vrederechter de zaak naar de hogere instantie. Bamps liet Milis dagvaarden voor de rechtbank van eerste aanleg te Hasselt en eiste nu 8.000 F. Milis ging in verzet. De zaak kwam voor op 25 februari 1852. Aan te stippen valt, dat burgemeester Bamps aanwezig was, dat de zaak van de godshuizen en het bureau van weldadigheid werd opgerakeld en dat de desbetreffende verklaringen van het bestuur van die instellingen alsmede van de gemeenteraad werden voorgelezen; daaruit moest het lasterlijke van Milis' campagne natuurlijk blijken (1). Diens verdedigers (2) konden het daartegen niet halen. De rechtbank (3) velde haar vonnis op 24 maart. In overweging nemend dat de aanklager inderdaad schade had geleden (4), veroordeelde zij de aangeklaagde tot de betaling van een vergoeding van 200 F en van de kosten, evenals tot publicatie van het vonnis in *De Onafhankelyke* en één ander Limburgs blad, naar keuze van de secretaris.

In april daaropvolgend tekende deze tegen het vonnis beroep aan. Op 16 mei sprak *De Onafhankelyke* voor het eerst over het proces. Hij betoogde dat de liberalen, met het oog op de nakende parlementaire verkiezingen, in dat proces een propagandamiddel zochten en zich inspanden om de zaak op 1 juni te doen voorkomen. Zij werd nochtans uitgesteld en door het Hof van Beroep te Luik pas op 12 en 13 juli behandeld. Ook hier beriep de verdediger van secretaris Bamps zich op de verklaringen die ten gunste van de burgemeester luiden (5). Het Hof velde zijn vonnis op 5 augustus. Het bevestigde dat de gewraakte artikelen „des faits calomnieux” bevatten, bekrachtigde de uitspraak van de Hasseltse rechtbank, maar verhoogde de schadevergoeding, die Milis diende te betalen, tot 1.200 F (6).

Dat proces heeft Milis tijdelijk tot stilzwijgen gebracht. Hoewel hij zijn campagne tegen de „Bampsisten” na november '51 reeds had

(1) Id., 26 juni 1853.

(2) Mr. Maes, bijgestaan door Mr. Defastré, uit Tongeren. Bamps' advocaten waren Mr. Bellefroid, uit Hasselt, en Mr. Schollaert, uit Leuven.

(3) Opgemerkt zij dat één van de drie rechters Schoenmaeckers was, de Hasseltse afgevaardigde op het liberaal congres van 1846, en dat een andere, J. G. Goetsbloets, wn. voorzitter, lid was van het gemeentebestuur, evenals de substituut, E. Hechtermans.

(4) De artikelen van *De Onafhankelyke*, aldus het vonnis, leverden het bewijs van „une malveillance incessante dirigée contre la personne du demandeur et des imputations de nature à porter atteinte à son honneur et à sa réputation, en provoquant contre lui la méfiance, le mépris, et la haine de ses concitoyens” : *Onafhankelyke*, 21 okt. 1852.

(5) *Onafhankelyke*, 3 juli 1853.

(6) Tekst van het vonnis : *ibid.*, 21 okt. 1852.

gestaakt, was hij zich verder met gemeentelijke aangelegenheden blijven bezighouden. Van juni-juli af liet hij zelfs dat varen.

In oktober '52 nam hij evenwel de vroegere lijn weer op, ondanks het feit dat het stadsbestuur en een groot deel van de publieke opinie hem vijandig bleven. In november kwam de kritiek op de z. g. oude pruiken van dat bestuur weer los. Milis wilde het orgaan zijn van de Hasselaren die in hem vertrouwen bleven stellen; hij zou hun belangen verdedigen, „al waer het ook dat hy den onvriend van dien ouden trant blyven moest” (1). Zijn taak als nieuwsbladschrijver omlinjde hij als volgt (2) :

„Een gazetschryver is volgens ons wel een der ongelukkigste wezens die op den aerdbodem gevonden worden, en wel besonderlyk die der kleine steden.

Iedere stad, iedere gemeente, zouden wy byna durven zeggen, heeft heden eene gazet op zyne eigene hand; wat wil men in die gazetten aentreffen? zekerlyk iets nieuws, iets wat hun eigen belang aengaet; want hoe dikwils krygen wy niet tot verwyf dat al wat in ons blad wordt gevonden niets dan overschryvingen en overzettingen zyn van dagbladen uit de hoofdstad en andere groote steden; zoo is het alhier te Hasselt, zoo is het te Tongeren, zoo is het te Diest, zoo is het overal.

Waarmede moet een gazetschryver van kleine plaetsen zich dan bezighouden? met politieke zaken? dan komt hy meestal te laet met de grootere steden; wat blyft er hem dan nog over? niets dan de plaetselyke belangens en die der omliggende gemeenten zoo veel in zyn vermogen te handhaven en helpen te verzorgen; de akten en besluiten van landelyke, provinciale en gemeente administratien in hetzelfde in te zetten en dan nog gints of daer iets belangryks van tydingen en besondere voorvallen van ons en van andere landen.

En een gazetier, hoe bedaerd ook hy iets aen den dag legt, hoe vreedzaamig hy ook wezen mag, is toch altoos behekeld en vervloekt; want alles in de goesting en volgens den wil van iedereen zoo weten te beschikken is volstrekt onmogelyk.

Als de gazetier van kleine plaetsen zich dan alle moeite geeft om zyne medeburgers dienstig te zyn, als hy alles inspant om de stadsregering alle inlichtingen te geven over de misgrepen welke er begaen worden, ware het dan niet billyk dat de burgery hem hiervoor dankbaer ware, waer het niet billyk dat de regering zulken man uit al hare kracht en uit al hare magt ondersteunde. Ach neen, dit is zoo niet, wel besonderlyk hier te Hasselt is het heel anders. De burgery, wy bekennen het, is ons het grootstendeel dankbaer, en deze gevoelen wat al goed eene gazet in de stad kan te weeg brengen, maer integendeel zyn er by de heeren der regering mannen, die onze gazet vreezen dan de pest; zy zyn er bang

(1) Id., 14 nov. 1852.

(2) *Ibid.* („Wat een Gazetschryver is”).

voor en zy weten niet waer voor, tenzy zy bevreesd zyn om op zich Van Maanen's (1) niet meer te kunnen handelen. Zelfs ligt hun dit zoo op het hart, dat, wanneer zy eene zaak aen den uitgever, waerdoor deze iets zoude verdienen, kunnen onttrekken, blyven zy niet ten achteren; wy zullen hem wel krygen, zeggen zy by zichzelfe, wy zullen hem in zyn eigene belangens nadeelig zyn, omdat hy zich zoo maer durft verstouten ons *de waerheid te zeggen*.

Voor die welke wy door deze laetste opheldering willen bedoelen, deze moeten schaemrood worden tot achter de ooren voor de zoo gezegde onregtvaardigheid welke zy begaen. Voor het goed dat wy aen de stad doen, voor de inlichtingen welke wy u geven, daervoor zyt gy zoo ondankbaer, en daerenboven onttrekt gy ons zaken, waervoor gy geen regt hebt..."

Ondanks alle tegenwerking, beschimpingen en vervloekingen, hield Milis vol. De burgemeester en zijn kliek werden opnieuw scherp aangerand, ook tijdens de eerste maanden van 1853. Weldra zou de uitgever victorie kunnen kraaien.

Het bestuur van de instellingen van liefdadigheid, dat sedert 1851 in andere handen was overgegaan, had een onderzoek ingesteld betreffende de feiten waarop Milis de aandacht had gevestigd. Uit het proces-verbaal van de zitting van 28 mei 1853 kwam nu aan het licht, dat de burgemeester in de loop van 1844, 1845, 1848 en maart 1851, voor een belangrijk bedrag, goederen van het bureau van weldadigheid en van de godshuizen had verkocht, daarvoor een honorarium had ontvangen en die som *niet* in de kas had gestort. De verklaring, door het voormalige bestuur in april '51 afgelegd, was dus onjuist. Men had Milis ten onrechte als een lasteraar gebrandmerkt!

De aangelegenheid kwam op 6 juni in de gemeenteraad ter sprake, doch Bamps was afwezig (2). Ze werd de zoste daaropvolgend door vrederechter H. Alen (3) opnieuw te berde gebracht. Wie kon de waarheid nog loochenen? Al ging de burgemeester lelijk te keer, dat bracht geen aarde aan de dijk. Vier raadsleden dienden onmiddellijk ontslag in, daarna door drie anderen, waaronder de twee schepenen, gevolgd. Bamps deed hetzelfde. Hij verklaarde overigens dat hij niet verplicht was zijn ereloon in de kas van het bureau te storten, dat hij het weigerde en niemand rekenschap verschuldigd was. Wat de feiten betreft, bevestigde hij dus zelf dat Milis gelijk had (4).

Deze mocht nu de overwinningstrompet blazen. Hij kon niet

(1) C. F. van Maanen, 's Gravenhage, 9.9.1769-14.2.1846. Als minister van Justitie in het Koninkrijk der Nederlanden milkpunt van de Belgische oppositie.

(2) Cfr. *Onafhankelyke*, 9 juni 1853.

(3) J. H. Alen, Hasselt, 2.1.1799-10.4.1862. Advocaat; vrederechter aldaar, 1846-1862. Lid van de gemeenteraad, 1850-1853.

(4) Cfr. het hele nummer van 23 juni 1853 en een brief van Alen in het nr. van 4 aug.

nalaten uiting te geven aan zijn ressentiment over al hetgeen hij te verduren had gekregen (1). Al werd hij met de dood bedreigd (2), met bijzonder scherpe spot stelde hij, einde juni en in de eerste helft van juli, burgemeester Bamps aan de schandpaal (3).

In gevolge het ontslag (4) van burgemeester, schepenen (5) en vijf gemeenteraadsleden (6), werd tegen 28 juli een verkiezing uitgeschreven. *De Onafhankelyke*, die de onderscheidene demissies naar hun relatieve betekenis had getoetst (7), stelde vijf uittredende leden opnieuw als kandidaat voor (8) en voegde daar drie nieuwe namen aan toe (9). De gewezen volksvertegenwoordiger de Corswarem, die zich als conservatief liberale tegenkanting had op de hals gehaald, werd Bamps' opponent. Deze meldde zich inderdaad opnieuw aan. Het Tongerse blad *De Limburger*, liberaal orgaan, nam zijn verdediging op, wat er *De Onafhankelyke* toe bracht de hele zaak nog eens uiteen te rafelen (10). Stadsbedienden en kiesagenten van de burge-

(1) Op 26 juni luidde het o. m. als volgt :

„Wel aen, burgers van Hasselt, aen u te oordeelen of wy onze beloften getrouw zyn gebleven! Aen u te oordeelen of wy uwe belangens ter herte hebben genomen, zonder eens te denken dat wy hier door onze eigene uit het oog verloren! Nu zult gy u kunnen overtuigen hoe wy voor u tot slagtoffer zyn worden gesteld! Wy hebben uit liefde voor u aen de schandpael gestaen, wy zyn gehoond, veracht, vervloekt en verstooten geworden!!!!... Al wat men maer tegen ons heeft kunnen inspannen om ons nadeel toe te brengen, zoo in onze eer en faem als in onze fortuin, dit heeft men niet gespaerd; met een woord, al het nadeel welk men ons heeft kunnen toebrengen dit heeft men gedaen.

En vandaeg, hoe ziet het er nu uit? Die zelve mannen die als beul gediend hebben om ons aen de schandpael te plaetsen, die zelve mannen worden heden gestraft, en door Gods hand gegeeseld; iedereen die zich had laten medeslepen in die onregtveerdige achtervolging staet heden verbaesd, dat wy zoo veel moed hebben gehad om onze taek zoo lang vol te houden, in aenmerking nemende den last dien op [ons] drukte.

Maer de goddelyke Voorzienigheid die alles na waerde weet te schatten, heeft voor ons in alles voorzien; zy heeft niet gewilt (*sic*) dat die onregtveerdige overheersing nog langer zoude duren; zy heeft niet gewilt (*sic*) dat den penning van den armen nog verder onnoodig zoude verkwist worden, om ons van geene andere woorden te bedienen; neen, zy heeft dit niet gewilt (*sic*), zy heeft aen al *deze ongeregeldheden een einde komen stellen!* Zy heeft ons onze eer en faem terug gegeven, welke wy met zoo veel moed en liefde voor de burgery van Hasselt en voor den armen ten beste hadden gegeven. Wy zyn de goede God dankbaer voor zyne regtveerdigheid!"

(2) *Onafhankelyke*, 30 juni 1853.

(3) Hij kon hem niet vergeven dat hij zich om zijn z. g. ongeïnteresseerd optreden bloempjes had laten toewerpen door het provinciebestuur en anderdeels tot Milis' onrechtvaardige veroordeling rechtstreeks had bijgedragen, door tijdens het proces de onjuiste verklaring van april 1851 niet recht te zetten.

(4) Aanvaard door Kon. Besluit van 6 juli.

(5) Vinckenbosch en Ghysens.

(6) Hechtermans, Goetsbloets, Hamakers, Alen en Vannes.

(7) Nr. van 26 juni 1853.

(8) Alen, Ghysens, Goetsbloets, Hechtermans en Vinckenbosch. Geen genade vonden Bamps en C. L. Hamakers. Het achtste ontslaggevend lid, Vannes, zag van een nieuw mandaat af.

(9) G. de Corswarem, Dr. L. Willems en Mr. F. Sigers.

(10) *Onafhankelyke*, 21 en 24 juli 1853.

meester schoten voor hem aan het werk (1). Aan liberale zijde maakte men van de Corswarems kandidatuur dankbaar gebruik om de verkiezing een politieke betekenis te geven (2). Aldus voorgesteld, kreeg ze een ander uitzicht dan wanneer het louter een soort referendum over de handelwijze van de burgemeester ware geweest. *De Onafhankelyke* legde op het laatste vanzelfsprekend de nadruk, doch ondanks zijn intense propaganda (3) kon hij het beoogde resultaat niet bereiken. Op 28 juli werd Bamps herkozen, samen met al zijn partijgangers! Van de drie nieuwe kandidaten, door Milis ondersteund, kon geen enkele het halen en vrederechter Alen bleef eveneens in de minderheid (4). Een koninklijk besluit van 24 augustus herstelde burgemeester en schepenen in hun functie en zes dagen later werd de raad, in aanwezigheid van gouverneur de Schiervel (5), op plechtige wijze geïnstalleerd (6).

Milis aan zijn kant trok na de stemming van 28 juli onmiddellijk zijn besluit. Schande was het „de eer van een eerlyk man niet te herstellen”, schande ook dat Alen was aan kant gezet. De meerderheid had echter bewezen dat ze achter Bamps stond. „Hare wil geschiede dus, en wy zullen ons voortaan met stadsbelangen niet meer bezig houden” (7). Al trachtte Milis de schijn te redden (8), hij was verslagen en gaf er de brui aan (9).

(1) Id., 24 juli 1853.

(2) Id., 4 aug. 1853.

(3) Op verzoek van verschillende kiezers, publiceerde het blad, van 21 tot 28 juli, zijn belangrijkste artikelen ook in het Frans. Op 26 juli bracht de krant een speciale editie.

(4) Bij de eerste stemming (338 deelnemers) bekwam Vinckenbosch 302 stemmen; Bamps 226; Hamakers 208; Magis 205; de Corswarem 126; Willems 121; Alen 118. De eerste vier werden gekozen.

Bij de tweede stemming (303 deelnemers) bekwam Goetsbloets 278 stemmen; Ghysens 275; Hechtermans 275; Crahay 198; Sigers 85. De eerste vier werden gekozen.

(5) Baron P. L. L. M. de Schiervel, 's Gravenvoeren 10.2.1783-Rotem 4.11.1866. Lid v. h. Nationaal Congres; commissaris van het arrondissement Roermond 1831-1832; senator voor Roermond 1831-1843, voor Hasselt 1843-1847; voorzitter van de Senaat 1838-1847; gouverneur van Limburg 1843-1857.

(6) Cfr. *Exposé de la situation de la ville de Hasselt*, 1852-1853, blz. 8-10.

(7) *Onafhankelyke*, 31 juli 1853.

(8) Op 7 aug. luidde het, dat de dwingelandij van de kliek niet ten einde was. „Maer moeten wy daerom den moed verliezen, en de geheiligde taek der vrye drukpers afstaan? Geenszins; wy zullen in yver verdubbelen, en de vervolging die men ons en de onze zoekt aen te doen met een trotserend geduld te gemoed te zien (sic). — De waarheid aen den dag gelegd te hebben is voor ons eene onuitwisbare voldoening.”

Op 14 aug. volgde een analoog stukje en ook nog even kritiek op Bamps, maar het blad liet zich met de gemeentelijke aangelegenheden niet meer in.

(9) Op 6 nov. '53 schreef *De Onafhankelyke* dat de lezers wel zouden denken dat de verkiezingen hem morsdood hadden geslagen. Waarom de gemoederen nog in gisting blijven houden? Het blad hield nochtans alles staan, in de hoop dat de verblinden hun vergissing zouden inzien. Het zou de zaak van de kas van het armenbestuur andermaal te berde brengen, om niet van lafheid te worden beschuldigd (20 nov.).

Meteen had *De Onafhankelyke* een dieptepunt bereikt. Waar hij in 1850 als de voortzetting van de *Union Belge* mocht worden beschouwd, had het toespitsen van zijn belangstelling op de lokale aangelegenheden zijn karakter in de eerste maanden van 1851 reeds helemaal doen veranderen. Het blad publiceerde toen af en toe wel een artikel van meer algemeen belang, doch het eigen antiliberaal proza verdween in de loop van dat jaar. Het gehalte daalde ook aanzienlijk door een tekort aan berichtgeving en ernstige artikelen over andere dan Hasseltse stadszaken. In sept. 1851 liet *De Onafhankelyke* zich met de senaatsverkiezing in het arrondissement volstrekt niet in (1), wat wel typerend was voor zijn oriëntatie. Bij de parlementaire verkiezingen van juni '52 hield hij zich eveneens op de vlakte (2). In de loop van dat jaar kwamen kwesties van nationale politiek praktisch niet meer aan bod (3). Wel liet het blad zich in met onderwerpen als de Limburgse spoorwegenaanleg en de militiewet en ook in 1853 was dat nog het geval. De wijze waarop Milis einde '52 zijn taak als „gazetschryver” omschreef, illustreert nochtans dat *De Onafhankelyke* niet meer dan een gewestelijke of lokale betekenis had. Na augustus '53 zakte die nog lager, doordat nu ook van het behandelen van de Hasseltse aangelegenheden werd afgezien. De meeste nummers brachten voortaan slechts een bont allegaartje, vrijwel zonder eigen artikelen.

Alleen zij nog vermeld, dat *De Onafhankelyke* in de loop van 1851-1853 verder van vlaamsgezindheid blijk heeft gegeven (4), omzendingen van het *Vlaemsch Midden-Comiteit* (5) publiceerde en o. m. het gebruik van het Frans in de Hasseltse gemeenteraad afkeurde (6).

(1) De Pitteurs-Hiegaerts (Sint-Truiden) werd herkozen. *De Onafhankelyke* wilde hem niet bestrijden, al gaf hij de voorkeur aan een ander kandidaat, Fischbach-Malacord : 2 okt. 1851.

(2) Die verkiezingen lokten in de provincie overigens weinig of geen strijd uit. *De Onafhankelyke* besteedde er een paar informatieve stukken aan (13 mei en 6 juni), doch kwam niet uit zijn schelp (16 mei). In de drie Limburgse arrondissementen werden alle uittredenden herkozen. Er was geen nieuw kandidaat, hoewel in het arrondissement Hasselt velen zich voor Thonissen uitspraken, ondanks het feit dat die van tevoren had verzekerd dat hij niet zou aanvaarden. Hij bekwam niettemin 458 op 1097 stemmen, tegenover 847 voor de Theux en 625 voor de Pitteurs.

(3) Op 21 okt. 1852 publiceerde de krant een politiek artikel, n. a. v. de regeringswisseling.

(4) B. v. 10 april, 22 juni, 7 sept. 1851; 11 april, 20 juni, 4 juli 1852; 13 jan., 22 mei, 2 okt., 17 nov., 1 en 8 dec. 1853.

(5) Organisatie o. l. v. Michiel Van der Voort, te Brussel. Soort Vlaamse grievencentrale. Gaf in de jaren '50 leiding aan de taalstrijd in de Vlaamse gewesten.

(6) Toen in de raad eens Nederlands was gesproken, bracht het nr. van 20 juni 1852 volgende commentaar : „In de laetste publieke zitting van onzen gemeente-raed hebben wy met de allergrootste voldoening bemerkt dat de vlaemsche tael het voorregt op de

In deze periode heeft *De Onafhankelyke* zich met de stadszaken niet opnieuw bemoeid, hoezeer een aantal inwoners dat ook betreunde (1). Het gehalte van de krant ging echter de hoogte in, doordat hij sedert januari 1854 weer eigen artikelen publiceerde, over zeer verscheiden onderwerpen (2).

Het blad sneed daarbij opnieuw de politiek aan. Op 19 febr. '54 kantte het zich tegen de liberale partijdigheid en antigodsdienstige agressiviteit. Met het oog op de provinciale verkiezingen van mei beklemtoonde het, dat men geen godsdiensthaters mocht kiezen maar wel „zedelyke mannen, die de partyzucht weten aen kant te stellen”(3); met de eigenlijke kiesstrijd liet het zich nochtans niet in, zijn mislukking van juli '53 indachtig (4). De dag vóór de stemming bracht het toch nog kritiek uit op de heerszucht van de overdreven liberalen en op de partijtegenstellingen, die het zeker in provinciale aangelegenheden uit den boze achtte. In het Hasseltse kwamen ze overigens, naar verluidt, omzeggens niet tot uiting, om wille van het conservatieve overwicht (5). Het resultaat van de stemming toonde het onjuiste van die voorstelling ter dege aan : in het kanton zegepraalden de drie liberale kandidaten (6).

Naar aanleiding van de parlementaire verkiezingen van juni (niet in Limburg gehouden), klonk een zelfde geluid als in mei daaraan voorafgaand (7). Dat was eveneens het geval bij de gemeentelijke van 31 oktober (8), die te Hasselt niet tot strijd aanleiding gaven.

franche bekwam. Dit doet eer aen onze Regering dat zy hare eigene tael spreekt, welke eenieder verstaet. Dit heet zich aen de zeden onzer voorvaders hechten en zulks kan voor een eigen nationaal gevoel aengetekend worden."

(1) Cfr. „Een woordje van den Onafhankelyke aen de Hasselaren" in het nr. van 9 april 1854. Waren ze de laatste verkiezing vergeten? Het was moeilijk „om oud verroest yzer tot nieuw te brengen".

(2) B. v. over de neutraliteit van België, het onderwijs, het Belgisch gezantschap te Parijs, de toestand van de Kerk in Engeland, de opvoeding van het volk, de liefdadigheid, Amerika, de handel met Frankrijk, de Oosterse kwestie, de politiek van Rusland, de zeden van het volk, de oorlog, de invloed van de godsdienst op de maatschappij, de vrijheid van denken, de situatie in Spanje, de ontginning van de heidegronden, e. a.

(3) *Onafhankelyke*, 23 april 1854.

(4) *Id.*, 7 mei 1854 : „de ondervinding heeft ons geleerd dat, al is een groot gedeelte der kiezers onzer stad in hun gemoed overtuigd dat wy niets dan de waarheid zeggen, deze toch zoo lafhertig zyn dat ze hunne stem verleen aen mannen die volgens ons niet weerdig zyn om aen het hoofd eener administratie te staen".

(5) *Id.*, 21 mei 1854.

(6) Baron J. de Cecil, Mr J. Barthels en F. Teeuwens.

(7) *Onafhankelyke*, 29 juni 1854 : „Geene overheersching, geene *ultra's* meer, maer ware verbroedering en gelykheid"!.

(8) *Id.*, 10 aug. en 29 okt. 1854.

De Onafhankelyke mengde er zich niet in. De uittredende gemeenteraadsleden, waaronder Bamps, werden praktisch zonder oppositie herkozen (1).

Sedert augustus was *De Onafhankelyke* voor het algemeen politieke gebeuren evenals voor de parlementaire besprekingen meer belangstelling gaan tonen. Zij bleef in de loop van de volgende maanden gehandhaafd en de „liberaters” moesten het weer ontgelden. Bracht de krant kritiek uit op het kabinet-„Piercoco” (Piercot), dan juichte hij het aantreden van het ministerie-De Decker (einde maart 1855) toe. Zich immer tegen de „exclusieven” kantend, durfde hij hopen dat de politieke verdeeldheid achterwege zou blijven.

Bij de senaatsverkiezing van juni '55 besloot *De Onafhankelyke* geen van beide kandidaten voor het arrondissement Hasselt te ondersteunen, al was de ene, Th. de Pitteurs-Hiegaerts (2) een katholiek, de andere, ridder de Menten (3), een gematigd liberaal. Het blad verklaarde de verzoening voor te staan, stelde zich ter beschikking van beide partijen (4) en nam inderdaad stukken van verschillende tendens in zijn kolommen op. Th. de Pitteurs-Hiegaerts werd met zeer grote meerderheid herkozen (5).

In juli daaropvolgend verheugde *De Onafhankelyke* zich over de toepassing van de conventie van Antwerpen (6) op het Hasseltse atheneum, toepassing waarvoor hij sedert augustus 1854 geregeld had geijverd.

In 1855 hield het blad zich bezig met de levensduurte en de nijpende armoede. Het predikte godsdienstige menslievendheid en nam stelling tegen het socialisme.

Vlaamsgezindheid kwam ook nog meer dan eens tot uiting, zowel in een rubriek „Moedertael”, sedert jan. 1854 aanwezig, als in een aantal hoofdartikelen en kleinere stukken.

(1) Op vrederechter Alen werden slechts 59 stemmen uitgebracht. Bamps behaalde er 262; Vinckenbosch 258; Magis 252; Hamakers 240; Vandersmissen 231; Vreven 229.

(2) A. J. Th. de Pitteurs-Hiegaerts, Sint-Truiden, 4.12.1795-17.11.1874. Lid van de Prov. Staten 1822-1836. Lid van de Provincieraad, voor Sint-Truiden, 1836-1848, voorzitter 1839-1847. Sedert senator voor het arrondissement Hasselt. Grote grondeigenaar. Lid van de Provinciale en van de Opperste Landbouwwraad.

(3) Ridder J. T. F. L. de Menten de Horne, Melveren 2.6.1789 (doopsel)-Sint Truiden 8.10.1860. Burgemeester van Sint-Truiden 1832-1836. Commissaris van het arrondissement Hasselt 1840-1846.

(4) Cfr. *Onafhankelyke*, 3 en 14 juni 1855.

(5) Hij behaalde 689 stemmen, de Menten slechts 92.

(6) Cfr. A. SIMON, *Le Cardinal Sterckx*, dl. I, blz. 502-508.

De overname van het blad door Ceysens werd op 14 sept. 1855 aangekondigd. Veertien dagen later nam Milis op de volgende wijze afscheid (1) :

„Met moed en kracht heb ik gedurende zeventien jaren als gazetier de belangen der provincie en wel besonderlyk die der stad Hasselt, gehandhaefd; — onverschrokken heb ik myne tegenstrevers te gemoed gezien; — ook verwyf myn geweten my geenszins ooit aen myne pligten ten achteren te zyn gebleven; — altoos bereid om wel te doen en nooit met schrik bevangen om de misbruiken trachten te doen verdwynen, zulks waren de zuivere inzigten die steeds myn gemoed bezielde; — onheilen en vervolgingen heb ik voor het welzyn myner medeburgeren moeten verduren; maer de zoetste voldoening die my zal byblyven, is, dat ik altoos de waarheid heb durven aen den dag leggen, en dat ik niets dan waarheid heb geschreven.

Met regt mag ik zeggen dat de loopbaen eens gazette-schryver met dornen en distels beplant is, en wel besonderlyk die van kleine steden; want alle twist en tweedragt, alle misbruiken, alle gevaren, met een woord alle voorvallen wil men door de nieuwsbladeren zien uit den weg ruimen en wereldrond bekend maken; dit is hetgeen ik in myne langdurige reeks als uitgever en gedeeltelyk als schryver van onderscheide bladen onder de benaming van *Nouveliste du Limbourg*; — *Journal du Limbourg Belge*; — *Belgisch Leeuwken*; — *Nieuwsblad der provincie Limburg*; — en nu door het tegenwoordige *de Onafhankelyke der provincie Limburg*, heb onderzonden.

Myne jaren zyn voorby, een rustiger leven is my aenbevolen; daerom gevoel ik my als verplicht van dat woelig leven af te zien, en deze gewigtige taek aen een ander over te zetten.

De *Onafhankelyke* zal dan in het vervolg door een anderen drukker worden uitgegeven, aen wien ik den eigendom van myn blad heb afgestaen.

Gedooft my dan, Waerde Lezers, voor en aleeft myn afscheid te nemen, dat ik UEd. allen uit Ganscher harte bedanke voor de welwillendheid met welke gy myn blad hebt willen bejegenen; ik verzoek u allen my te willen verontschuldigen, indien ik, *ondanks my*, hier of daer aen myne pligten zoude ten achteren zyn gebleven: ook koester ik de hoop en wensch uit Ganscher harte, dat gy myn opvolger krachtadig zult helpen ondersteunen; maekt hem zyne taek gemakkelyk, wyl de last welken hy op zich neemt geweldig zwaer is en het maer aen weinige gegeven is te beseffen wat al moeiljykheden een gazette-schryver en uitgever, in kleine steden, te verduren hebben.

Myn opvolger, een kweekeling myner drukkerij, M. Jos Ceysens, zal dan in het vervolg myn blad uitgeven; hetzelve zal met kracht, in denzelven vorm als nu, worden gehandhaefd, en voor de noodige verbeteringen zal hy alle middelen inspanssen die immers mogelyk zullen te doen zyn.

(1) *Onafhankelyke*, 30 sept. („Aen de geabonneerden en Lezers van den *Onafhankelyke*“, d. d. 29 sept.).

Er blyft my nog eene plicht te volbrengen, eene zeer zoete en troostende:

Uit ganscher harte bedank ik den eerbiedwaardigen Clergé van het bisdom van Luik voor den welwillenden onderstand welken hy aen myne onderscheidene zoo dagelyksche als andere uitgaven heeft willen verleenen. De trouwlooste en valschte lasteringen tegen my door myne vyanden uitgestrooid, hebben nooit zyn vertrouwen in de getrouwheid welk ik sedert dertig jaren in de verdediging van onzen heiligen godsdienst heb gesteld, doen wankelen. Het bewys van achting welk ik van de verhevenste persoonen van den Clergé, by het uitscheiden van myn blad, ontvangen heb, hebben myn hert met vreugde vervuld en veel ongenoegen en onregtvaardigheden doen vergeten.

Voor en aleer het politieke leven dan te verlaten, voel ik my nogmaels genoodzaekt te verklaren dat in al de woelige navorschingen welke in de laetste tyden opzigtens het stedelyk bestuer der stad Hasselt hebben plaets gehad, ik alleenlyk uit liefde voor de waerheid en het verlangen na het welzyn myner medeburgeren, ben bezielde geweest. Nooit hebben de haet of persoonlyke vyandschap myne pen begeleid. Ik heb volgens myn vermogen te werk gegaen, maer altoos zonder baetzucht, voor het welzyn der stad Hasselt; zonder vrees heb ik de van over langen tyd ingeslopende misbruiken in zyn bestier aen den dag gelegd. Indien ik in myne poogingen niet heb gezegevierd, wat is hieraen gelegen?... Blyft de waerheid daerom niet eeuwigdurend staende, en de moedige verstandige man weet die niet dat eene oogenbliklyke nederlaeg dikwyls genoeg het voortteeken is eener schitterendere zegeprael?

Ik bedank ook al myne vrienden voor den moed welken zy my hebben ingeboezemd, voor den raed door welken zy my hebben ondersteund en geholpen; en wel besonderlyk die welke my getrouw zyn gebleven zoo wel in de voor- als nadeelige fortuna, deze ben ik alle dankbaerheid verschuldigd!

Wat my betreft, zoo min in het afgezonderd als in het politieke leven zal ik nooit aen myne vlag verzaken! Dat ze op hunne beurt er getrouw aen blyven!... en deze getrouwheid zal voor ons allen, wat er ook mag gebeuren, onzen schoonsten en trootstvolsten zegenprael wezen.

Myne geabonneerden kunnen met alle gerustheid hun vertrouwen in myn opvolger blyven stellen, en ik verhoop dat nieuwe hem moed in het hart zullen baren.

Voor en aleer te eindigen wensch ik aen al myne Geabonneerden en Lezers, aen al de Inwoonders der provincie en aen myne Medeburgers van Hasselt heil en zegen."

D. — VAN OKT. 1855 TOT EINDE 1857

Het nummer van 3 okt. 1855, het eerste dat door Ceysens werd gedrukt, bevatte het volgende editoriaal :

„Wy hebben reeds lang met de inwooners van Hasselt en de provincie Limburg kennis gemaekt. Onze grondbeginselen zyn die van alle ware en regtzinnige Belgen.

Eerbied aen den godsdienst onzer voorvaderen, het duurbaerste erfdeel ons door hen achtergelaten.

Vryheid voor allen in denkwyze en politieke meeningen ons door de Grondwet gewaerborgd.

Verdediging der belangen van landbouw en nyverheid, de twee bronnen van rykdom onzer provincie en harer hoofdstad.

Warme deelneming in hetgeen men genaemd heeft de *Vlaemsche beweging*, die wy beschouwen als de borstweêr onzer nationaliteit en vaderlandsche onafhankelykheid.

Ontmaskering van alle politieke tartuffery of schynheiligheid, waerdoor de voorregten of vryheden, ons door de Grondwet toegestaen, zouden kunnen verkrenkt worden, van welke zyde zy ook moge komen.

Wat het bestuer der stad Hasselt betreft, zyn wy voornemens met eene groote omzigtigheid en volle onafhankelykheid te werk te gaen. Wy zullen ons altyd onthouden van alle persoonlykheden en met eene volle vryheid onze aenmerkingen over de daedzaken der Regering uiten, zonder ooit den lof of laek die zy mogten verdienen op personen terug te brengen.

Wy hebben in alle aenzienelyke plaetsen der provincie correspondenten daergesteld, die ons seffens met alle belangryke gebeurtenissen en met de intresten der verschillende gemeentens van Limburg zullen bekend maken.

Zie daer, geërde (*sic*) medeburgers, de taek die wy met moed en liefde op ons nemen en waervoor wy bereid zyn alle onze talenten ten beste te geven.

Gy, gelieft ons in onzen moeiljyken arbeid te ondersteunen; maekt ons met uwe goede gedachten bekend; verklaert ons uwe inzigten; wederlegt vrypostig wat wy tegen uwe opinie zouden mogen by misslag openbaren; helpt ons, helpen wy elkander onzen Godsdienst en onze Grondwet eerbiedigen, voorstaen en verdedigen.

De *Eendragt* vestigde onze onafhankelykheid, de *Eendragt* is haer ware, haer eenige steunpilaer.

De *Onafhankelyke* zal met de *Constitutionnel* één in begrippen en grondstelsels al het hare bydragen om deze *Eendragt* onder de burgery van Belgie, de verkleefdheid aen den wyzen Vorst en zyn koninklyk huis, te onderhouden en voort te zetten.

De *Constitutionnel* zal wekelyks des Donderdags verschynen aen 4-50 franken 's jaers voor buiten en 4 franken voor binnen de stad.

De *Onafhankelyke* tweemaal : des Dynsdags en Zaturdags aen 6 franken voor binnen en 7 franken voor buiten de stad.

Die beiden neemt betaelt 8 franken voor binnen en 9 franken voor buiten de stad."

De overname door Ceysens heeft de politieke koers van *De Onafhankelyke* in genen dele gewijzigd. Tijdens de laatste maanden van 1855 randde hij de „klubsmannen”, Verhaegen in 't bijzonder, geregeld aan, een verschijnsel dat begin '56 nog verscherpte n. a. v.

de zaak Brasseur (1). Polemische literatuur, aanvallen op de loge, de ideologie en de politiek van de liberalen, het bleef hoofdzaak in de loop van dat jaar, evenals in 1857. Sommige lezers vonden die artikelen te scherp, maar de redactie wees dat verwijft van de hand en riep de toon, die de tegenstrevers aansloegen, ter rechtvaardiging in (2). De liberalen, zo luidde het, wilden de vrijheid van godsdienst afschaffen, *De Onafhankelyke* diende haar te verdedigen (3).

In april-mei '57 besteedde het blad veel aandacht aan de z. g. kloosterwet (4). Het was verontwaardigd over de onlusten (5) die de liberalen uitlokten (6). Het bekleog zich in juni-juli over het zwakke optreden van De Decker (7) en spaarde de minister evenmin toen begin november, bij het ontslag van het kabinet, een balans van zijn regering werd opgemaakt (8). De linkzijdige zegevierde in de gemeentelijke verkiezingen van einde oktober. Die „overwinning van de magt tegen het regt” was volgens *De Onafhankelyke* „de droevigste gebeurtenis die zich in België sedert de afkondiging van hare onafhankelykheid en hare vryheid heeft opgedaen” (9).

In april-juni 1856, met het oog op de parlementaire verkiezingen in het arrondissement Hasselt (10), ondersteunde de krant graaf de Theux en de nieuwe conservatieve kandidaat, Charles de Pitteurs-Hiegaerts (11), tegen diens naamgenoot Henri de Pitteurs, die overigens zijn kandidatuur liet varen (12). Tot ongenoegen van het

(1) Cfr. G. JACQUEMYS, *La condamnation de l'Université de Gand par les évêques belges en 1856 (L'affaire Brasseur)*, in : *Revue de l'Université de Bruxelles*, jg. 38, 1932-1933, blz. 45-58; A. SIMON, *Cardinal Sterckx*, dl. I, blz. 538-544; R. WARLOMONT, *François Laurent*, blz. 19-20.

(2) *Onafhankelyke*, 11 febr. 1857.

(3) *Id.*, 30 sept. 1857.

(4) Cfr. A. SIMON, *Cardinal Sterckx*, dl. I, blz. 546-553.

(5) Cfr. F. VAN KALKEN, *Commotions populaires*, blz. 38-49; J. DHONDT, *Parlementaire werking en agitatie in onze eigen hedendaagse geschiedenis*, in : *De Vlaamse Gids*, jg. 38, 1954, blz. 270-289.

(6) *Onafhankelyke*, o. m. 3 en 21 juni 1857.

(7) *Id.*, 24 juni en 12 juli 1857.

(8) *Id.*, 8 nov. 1857.

(9) *Id.*, 11 nov. 1857.

(10) Thonissen en de Corswarem, in *De Onafhankelyke* op 9 april 1856 voorgesteld (ingezonden brief), verklaarden geen mandaat te willen aanvaarden : *ibid.*, 20 en 23 april.

(11) C. L. B. de Pitteurs-Hiegaerts, Sint-Truiden 17.9.1797-Brussel 9.7.1862. Lid van de Provinciale Staten, 1828-1836; lid van de Provincieraad voor het kanton Borgloon, 1836-1839; idem voor het kanton Sint-Truiden, 1848-1856. Tot volksvertegenwoordiger voor het arr. Hasselt gekozen op 10 juni 1856. Burgemeester van Ordingen.

(12) *Onafhankelyke*, 9 april, 7, 11 en 25 mei, 4 en 8 juni 1856.

blad (1) meldde zich evenwel een ander conservatief, de Leuvense doctor in het kanoniek recht, priester A. Kempeneers (2), maar hij trok zich terug na tussenkomst van de geestelijke overheid (3). Het werd op 10 juni een afgetekende conservatieve overwinning (4).

De gemeentelijke verkiezingen van 27 oktober '57 werden te Hasselt door de conservatieven zeer ernstig voorbereid. Op 17 en 19 okt. hielden ze kiesvergaderingen (5), wat er nog nooit was gebeurd (6). Ze riepen er oud-volksvertegenwoordiger G. de Corswarem en advocaat J. Nagels (7) eenparig tot hun kandidaten uit. Handig was het wel. Er vielen immers zes gemeenteraadsleden te verkiezen, waarvan vier uittreddenden (8), doch tegen deze laatsten werden geen opposenten gesteld (9).

De Onafhankelyke ondersteunde enthousiast de twee katholieke kandidaten (10), beklemtoonde dat ze tegen niemand opkwamen en dat er van partijgeest geen sprake mocht zijn (11). Al schreef het blad dat het geen slaafse, d. i. liberale, partijmannen gekozen wenste (12),

(1) Id., 1 juni 1856 : het blad had tegen Kempeneers persoonlijk niets aan te voeren, doch zag liever geen verdeeldheid met het oog op de werking van de loge.

(2) Geboren te Kleine Vossen (Montenaken) op 13 nov. 1812. Auteur van theologische en historische werken. Cfr. *Bibliographie Nationale*, dl. II, Brussel 1892, blz. 353-354.

(3) Voorstanders van Kempeneers hadden de naam van de bisschop van Luik met zijn kandidatuur in verbinding gebracht. De deken van Hasselt, T. Spaas, verzocht daarop het bisdom om inlichtingen. Vicaris-generaal Neven liet hem op 3 juni weten dat de bisschop niet geraadpleegd was, dat hij anders Kempeneers' kandidatuur zou afgeraden hebben en het ook nu nog deed. Spaas stelde de *Constitutionnel* op de hoogte. Zijn brief werd ook door *De Onafhankelyke*, op 8 juni, gepubliceerd, met de commentaar dat Kempeneers best een verklaring zou afleggen en niet aandringen. In hetzelfde nummer kon nog een brief van Kempeneers, d. d. 7 juni, worden opgenomen. Hij zag van zijn kandidatuur af omdat ze, naar hij uit de nieuwsbladen had vernomen, de bisschop niet welgevallig was.

(4) Er namen 1168 kiezers deel aan de stemming; de Theux behaalde 955 stemmen, de Pitteurs 632, Kempeneers 263 en de liberaal Barthels 295.

(5) De eerste vergadering had weinig volk gelokt, vandaar een tweede; meer dan zestig kiezers woonden die bij. Het bureau werd als volgt samengesteld : voorzitter : G. de Corswarem; secretaris : adv. H. Maes; leden : J. de Borman, jeneverstoker, en A. Lemmens, huidevetter. Cfr. *Onafhankelyke*, 14 en 21 okt. 1857; *Le Constitutionnel*, 16 en 23 okt.

(6) Cfr. *Onafhankelyke*, 25 okt.; *Constitutionnel*, 23 okt.

(7) P. J. Nagels, Hasselt, 15.1.1829-1.7.1890. Advocaat-pleitbezorger sedert 1854. Gemeenteraadslid sedert 1857; burgemeester 1875-1878. Lid van de Provincieraad 1866-1890, voorzitter 1884-1890.

(8) Crahay, Goetsbloets, Hechtermans en Montfort. De vijfde, schepen A. Ghysens, wenste niet te worden herkozen. De zesde zetel was te begeven in gevolge het overlijden van Hamakers.

(9) *De Onafhankelyke* sprak er niet eens over.

(10) *Onafhankelyke*, 21 en 25 okt. 1857.

(11) Id., 25 okt. 1857.

(12) Id., 18 okt. 1857.

het trad zeer gematigd op en viel de tegenstrevers niet aan. De uitslag rechtvaardigde de gevolgde tactiek. Niet alleen werden de Corswarem en Nagels gekozen (1), maar een derde man, Dr. Willems (2), die vóór de tweede stemming op het laatste nippertje in het gelid werd gebracht, wist de liberale kandidaat Barthels (3) te verslaan (4). *De Onafhankelyke* hief geen lofzang aan, maar betreurde, met het oog op de algemene uitslag in het land, „de lafheid der kiezers van de bewarende gezindheid” (5).

Dadelijk begon het blad met vlammende artikelen de parlementaire verkiezingen voor te bereiden. Met vreugde kon het daarbij de oprichting begroeten van een *Constitutionele Vereeniging* te Hasselt. Zij kwam tot stand op 19 november, vermoedelijk onder impuls van het succes dat het nieuwe initiatief bij de laatste gemeentelijke verkiezingen had behaald (6). De twee uittredende volksvertegenwoordigers, de Theux en Ch. de Pitteurs-Hiegaerts, werden tot kandidaat uitgeroepen, een tweede kiesvergadering tegen 24 november belegd (7). De *Constitutionele Vereeniging* zond, begin december, een manifest in het licht (8). Enkele dagen tevoren wees Mgr. de Montpellier, bisschop van Luik (9), in een circulaire, op het belang van de verkiezingen (10).

De liberalen lieten zich aan hun kant niet onbetuigd. Einde november stichtten zij eveneens een kiesvereniging, de *Liberale Con-*

(1) Op 343 uitgebrachte stemmen behaalde Goetsbloets er 280; Hechtermans 230; de Corswarem 195; Nagels 190; Crahay 167; Montfort 166; De Bavay 156. Montfort won het op Crahay, na ballotage.

(2) L. J. J. Willems, Hasselt, 25.4.1822-21.1.1907. Dokter. Internationaal bekend geworden door zijn ontdekking, in het midden van de jaren '50, van de voorbehoedende vecinenting. Lid van diverse binnen- en buitenlandse geleerde genootschappen, waaronder de Académie royale de Médecine de Belgique. Auteur van talrijke publicaties. Lid van de Hasseltse gemeenteraad 1857-1890. Lid van de Provincieraad, 1879-1907, en van de Bestendige Deputatie, 1890-1907.

(3) J. C. Barthels, Hasselt 7.8.1826-Tongeren 12.4.1897. Advocaat te Hasselt. Sedert 1867 magistraat te Tongeren. Lid van de Provincieraad 1854-1868.

(4) Dr. Willems behaalde 158 stemmen, Mr. Barthels 130.

(5) *Onafhankelyke*, 8 nov. 1857.

(6) Tijdens de vergadering van 19 nov. werd het comité eenparig als volgt samengesteld : voorzitter : G. J. de Corswarem; ondervoorzitter : J. De Borman (likeurstoker); secretaris : adv. H. Maes; penningmeester : P. F. Milis (eigenaar); leden : J. Nagels (advocaat), A. Lemmens (leerlooiër), L. Croenenberghs (jeneverstoker).

(7) Daarover geen verslag in *De Onafhankelyke*, noch in *Le Constitutionnel*.

(8) *Onafhankelyke*, 2 dec. 1857.

(9) Th. A. J. de Montpellier, Vedrin 7.5.1807-Luik 24.8.1879. Erekanunnik van de kathedraal van Namen en Doornik. Sedert 1843 diocesaan inspecteur over het lager onderwijs in de provincie Namen. Sedert sept. 1852 bisschop van Luik.

(10) *Onafhankelyke*, 2 dec. 1857.

stitutioneele Associatie van Hasselt (1), en riepen ze haar voorzitter Teeuwens (2) tot hun kandidaat uit. Teeuwens publiceerde een omzendbrief aan de kiezers (3) en het liberaal comité gaf een *Kiesbulletin* uit (4). Het stelde daarin o. m. de overheersing van de conservatieve edelen in Limburg aan de kaak (5). Een aantal ambtenaren, onder wie de arrondissementscommissaris (6), zou ten voordele van Teeuwens hebben geijverd (7). De liberalen strooiden rond dat ze de Theux niet bestreden doch alleen, tegen de Pitteurs-Hiegaerts in, hun eigen kandidaat erdoor wilden halen (8). Dat resultaat bereikten ze niet (9), tot vreugde van *De Onafhankelyke*, die zich in de strijd geheel had ingezet.

Stond het blad dus bestendig in de bres tot verdediging van de katholieke belangen, dan heeft, na de overname door Ceysens, nog een tweede aangelegenheid sterk zijn aandacht getrokken : de Vlaamse Beweging. Reeds tevoren was de vlaamsgezindheid van de krant herhaaldelijk gebleken, doch hij had die beweging lang niet op de voet gevolgd. Dat werd nu wel het geval. Sedert okt. 1855 verschenen geregeld, dikwijls nummer na nummer, flamingantische artikelen en artikeltjes, naast circulaires van het *Midden-Comiteit* en berichten allerhande. De taalkwestie bleef tot mei '57 de tweede hoofdbekommernis van het blad.

(1) De stichtingsvergadering had plaats op 24 november. Daar werd het volgende voorlopig bureau gekozen : F. Teeuwens, voorzitter; U. Claes, F. Steegmans, Ch. Hennequin en J. Jacobs, leden; F. Duvivier, secretaris. *Vedette du Limbourg*, 28 nov. 1857.

Begin december werd het bestuurscomité samengesteld als volgt : voorzitter F. Teeuwens; ondervoorzitters : baron Ch. de Cecil (burgemeester van Sint-Lambrechts-Herk) en U. Claes; leden : F. Steegmans (eigenaar), J. Jacobs (Lummen), Ch. Hennequin (burgemeester van Gingelom), F. Duvivier (advocaat, Hasselt), Fischbach-Malacord (burgemeester van Zelem), E. M. Nys (jeneverstoker, Hasselt), R. Montfort (advocaat, Hasselt), Monville (onderzoeksrechter, Hasselt) en G. Vannes (eigenaar, Mombeek). *Vedette*, 5 dec. 1857.

(2) C. F. M. H. Teeuwens, Hasselt, 14.2.1806-8.4.1883. Industrieel, voorzitter van de Kamer v. Koophandel. Lid van de Provincieraad 1839-1840, 1848-1866.

(3) *Onafhankelyke*, 6 dec. 1857.

(4) Id., 9 dec. 1857.

(5) Dat waren voor het grootste deel : de graven de Theux, de Renesse, Vilain XIII, de Borchgrave, d'Oultremont, de T'Serclaes, de Preston en d'Arshot; de barons de Schiervel, de Stembier, de Cecil, de Villenfagne, de Donéa, de Copis, de Favereau, de Tiecken, de Brouckmans, de Rosen, de Lamberts, de Woelmont, Deheus, de Thier en Arrazola de Onate; de ridders de Menten, de Corswarem, de Creeft, d'Erkenteel, de Borman.

(6) I. Ch. C. Vermersch, Brussel 28.8.1808-Hasselt 8.10.1888. [Commissaris van het arrondissement Hasselt 1852-1888.

(7) *Onafhankelyke*, 20 dec. 1857.

(8) Id., 16 dec. 1857.

(9) Graaf de Theux behaalde 932 stemmen, de Pitteurs-Hiegaerts 832, Teeuwens 419.

De Onafhankelyke had daarbij de bedoeling, de Limburgers aan de Vlaamse Beweging op meer actieve wijze te doen deelnemen. Het was in dat opzicht in de provincie niet schitterend gesteld (1), heel wat slechter dan in de andere gewesten (2). Volgens het blad was de verfransing er, zeker te Hasselt (3), sterker doorgedrongen dan elders (4), althans wat betreft de intelligentsia en de burgerij. Het Frans werd niet alleen gesproken in de provincieraad, de rechtbanken en de Hasseltse gemeenteraad, maar ook in colleges, pensionaten en salons (5). Was de vlaamsgezinde werking van *De Onafhankelyke* dan niet een hopeloze onderneming (6)? In juli '56 heette het aantal taalminnaars te Hasselt wel reeds gegroeid, maar het was er nog niet groot genoeg om de oprichting van een Vlaams genootschap mogelijk te maken. Daarom stelde de krant in okt. '56 de stichting voor van een leesgezelschap, waaruit misschien iets meer kon groeien (7). Het is daar de eerste jaren niet toe gekomen.

In april '57 publiceerde en ondersteunde *De Onafhankelyke* een stuk, door J. d. ingezonden, dat op de noodzaak wees in Limburg een provinciaal genootschap van flaminganten op de been te brengen. Naar verluidt hadden verschillende personen daartoe het initiatief genomen; in mei zou een vergadering worden belegd (8). Die oproep werd dadelijk door een tiental „letterkundigen” beantwoord (9), doch meer kwamen er voor alsnog niet bij (10). Het aantal was te klein om van wal te steken.

Volgens *De Onafhankelyke* bleef de stichting van de vereniging uit omdat de z.g. kloosterwet in mei-juni de partijpolitieke twisten deed oplaaien. Het blad beweerde dat het *Vlaamsch Midden-Comiteit* en een aantal Antwerpenaren op de Vlaamse Beweging een liberale stempel wilden drukken en het betoogde dat de Limburgers daarmee

(1) *Onafhankelyke*, 25 febr. 1857.

(2) Id., 19 april 1857.

(3) Cfr. id., 12 okt. 1856 („De stad Hasselt”).

(4) Als verklaring werden verschillende omstandigheden aangehaald : de betrekkingen met Luik en Wallonië waren in Limburg intenser dan in de andere Vlaamse provinciën; Limburg had lang onder Luiks bestuur gestaan; Luik trok de universitaires uit Limburg naar zich toe en de „studiemannen” hadden weinig of geen Nederlands geleerd; er werd zeer weinig Nederlands gelezen : id., 13 juli 1856. Ook het middelbaar onderwijs bleef in gebreke : id., 25 febr. en 15 april 1857.

(5) Id., 25 febr. 1857.

(6) Id., 13 juli 1856.

(7) Cfr. id. 12 okt. 1856 („De stad Hasselt”).

(8) Id., 19 april 1857.

(9) Id., 29 april 1857.

(10) Id., 20 mei (nieuwe oproep van J. d.) en 27 mei 1857.

niet waren gediend (1). De Vlaamse zaak moest buiten de partijen worden gehouden, loge noch geestelijkheid hadden er iets mee te stellen(2) en in ieder geval diende men alle liberalisme te bestrijden(3). Van mei af daalde dan ook de belangstelling die het blad voor de Vlaamse Beweging had getoond, terwijl de antiliberaal polemieek haar intensiteit behield.

Naast politiek en Vlaamse kwestie kwamen ook andere aangelegenheden, waaronder de buitenlandse verhoudingen, in *De Onafhankelyke* herhaaldelijk aan bod. Het algemeen gehalte stond sedert 1856 dan ook hoger dan tevoren, niet alleen door de verscheidenheid van de inhoud maar ook qua oorspronkelijkheid. Een feuilleton werd anderdeels nog slechts bij uitzondering gedrukt en in talrijke nummers, vooral uit 1857, was de eigenlijke berichtgeving erg pover, om wille van de grote plaatsruimte die de aankondigingen vaak in beslag namen. Met materiële, gemeentelijke of provinciale aangelegenheden liet het blad zich nog bitter weinig in (4).

E. — VAN BEGIN 1858 TOT EINDE 1860

In 1858 was de invloed van de gebeurtenissen uit het vorige jaar duidelijk merkbaar : de krant vond er de aanleiding in om de katholieken tot meer kordate activiteit aan te sporen, al kleefde hij in beginsel het unionisme nog aan. De godsdienst moest worden verdedigd. In de oppositie tegen de regering, publiceerde *De Onafhankelyke* in 1858-'59 onverminderd antiliberaal artikelen, waarbij hij zich o.m. tegen verplicht onderwijs kante. Sedert dec. '58 kruiste hij herhaaldelijk de degen met het Hasseltse *Nieuwsblad*, hoewel het niet tot een onafgebroken polemieek kwam.

Ook in 1860 bleef *De Onafhankelyke* essentieel een katholiek opinieblad. Hij handhaafde de theorie van het samengaan van katholieken met gematigde liberalen en verklaarde niet tegen het ministerie doch alleen tegen de ultraliberalen een systematische oppositie te willen voeren (5). Toch bleef hij ook op die regering vitten, o.m. in verband met de afschaffing van de octrooirechten. In deze jaargang had de krant het met het *Nieuwsblad* minder aan

(1) *Onafhankelyke*, 26 juli 1857.

(2) Id., 26 aug. 1857.

(3) Id., 16 sept. 1857.

(4) Naar verluidt „om grootere belangens te verdedigen“ : id. 13 jan. 1858.

(5) Id., 12 dec. 1860.

de stok en was het antiliberaal proza niet zo volumineus, omdat grote aandacht uitging naar de gebeurtenissen in Italië.

De mate waarin *De Onafhankelyke* zich bij verkiezingen liet gelden, is eerder decrescendo gegaan.

In de provinciale verkiezingen van 24 mei 1858 bond de conservatieve *Constitutioneele Vereeniging* de strijd aan : ze bracht op 19 april drie kandidaten in 't gelid, voor drie te begeben zetels (1). *De Onafhankelyke* besteedde vier nummers aan de kiesstrijd (2), maar het werd een katholieke nederlaag (3).

In mei 1860 patroneerde de Hasseltse *Constitutioneele Vereeniging* voor de provincieraad geen eigen kandidaat (4). *De Onafhankelyke* liet zich maar even in met de verkiezingen in de kantons Beringen (5) en Hasselt (6). Hij ondersteunde de onafhankelijke kandidaat Vinckenbosch (7), die evenwel tegen notaris Gaspard Bamps (8) de duimen moest leggen (9).

Bij de gemeentelijke verkiezingen van oktober daaropvolgend betoogde het blad dat alleen het algemeen belang mocht tellen, niet de politieke controversen (10). Zeven gemeenteraadsleden dienden te worden gekozen, vijf uittreedenden waren opnieuw kandidaat (11).

(1) Verslag over de vergadering in het nr. van 25 april en in *Le Constitutionnel*, 23 april. Op voorstel van het comité werden baron J. de Cecil, ridder G. de Corswarem en ridder A. d'Erkenteel eenparig tot kandidaat uitgeroepen. Alleen de tweede was lid van de vereniging, de anderen hadden haar bescherming aanvaard. Baron de Cecil was een liberaal, uittreidend lid van de provincieraad, die ook door de liberale Associatie werd voorgesteld. De overige twee uittreedende leden waren de liberalen Teeuwens en Barthels. Tegen hen kwamen de Corswarem en d'Erkenteel op.

(2) *Onafhankelyke*, 9, 16, 19 en 23 mei 1858.

(3) Van de 447 ingeschreven kiezers namen er 417 aan de stemming deel. De stemmen waren als volgt verdeeld : de Cecil : 343; Barthels : 255; Teeuwens; 251; de Corswarem: 177; d'Erkenteel : 157. *Nieuwsblad der prov. Limburg*, 29 mei 1858.

(4) Zij hield niet eens een vergadering : *Le Constitutionnel*, 1 juni 1860. Volgens het liberale *Nieuwsblad*, 26 mei 1860, zou adv. Vinckenbosch de bescherming van de *Vereeniging* wel gevraagd doch niet verkregen hebben. Op 2 juni deelde datzelfde blad mede, dat die associatie, in de hoop bij verrassing te zegepralen, overal had rondgestrooid dat ze geen kandidaat voorstelde, doch twee dagen vóór de verkiezingen haar batterijen ontplooidde. De katholieken zouden de stad hebben „overstroomd met dagbladen en schriften die hunnen onvergelykelyken kandidaat hemelhoog verhieven”. Uit *De Onafhankelyke* en *Le Constitutionnel* bleek daarover niets.

(5) *Onafhankelyke*, 23 mei 1860.

(6) Id., 27 mei 1860.

(7) H. J. H. Vinckenbosch, geboren te Hasselt 20.1.1832. Advocaat. Notaris te Bree, okt. 1860-nov. 1871, te Hasselt nov. 1871-1883. Lid van de Provincieraad 1861-1864.

(8) G. A. Bamps, Hasselt 13.4.1826-19.4.1880. Notaris te Hasselt. Lid van de Provincieraad 1860-1872. Burgemeester van Hasselt 1878-1880.

(9) Vinckenbosch kwam 125 stemmen, Bamps 285. In het kanton Beringen werd de kandidaat van *De Onafhankelyke* gekozen.

(10) *Onafhankelyke*, 7 en 14 okt. 1860.

(11) Burgemeester M. A. Bamps, schepen J. Vinckenbosch, Dr. Willems, apotheker L. Vreven en Ir. H. Magis, directeur van bruggen en wegen.

De katholieke associatie nam geen initiatief, doch Milis trad in het strijdperk. *De Onafhankelyke* publiceerde één stukje om hem te steunen en één ander ten gunste van Dr. Willems (1). Hij nam ook van beiden een brief aan de kiezers op (2), maar koos voor het overige geen stelling. Zowel bij de eerste (3) als bij de tweede (4) stemming viel Milis door de mand. *De Onafhankelyke* bracht geen woord commentaar uit, gaf alleen veertien dagen later zijn spijt te kennen over het partijgehaspel (5).

Het plan tot stichting van een flamingantische vereniging in Limburg lag begin 1858 nog steeds op uitvoering te wachten (6), doch werd in april daaropvolgend opnieuw ter hand genomen (7). *De Onafhankelyke* steunde het initiatief en uitgever Ceysens liet er zich persoonlijk mee in (8). Het aantal toetredingen bleef nochtans klein, zodat de eerste vergadering, meer dan eens aangekondigd (9), tot einde juni moest worden uitgesteld (10). Zij had dan toch plaats, de 27ste van die maand, in de burelen van het blad. Daar werd het genootschap, de *Vlaemsche Broeders van Limburg*, gesticht (11). In de eerstvolgende jaren activeerde het de Vlaamse Beweging in de provincie (12) en *De Onafhankelyke* bracht over de werkzaamheden geregeld verslag uit (13). De krant had de stichting in de hand gewerkt, bleef het genootschap aanmoedigen en enigszins als zijn spreekbuis fungeren.

Zoals tot in het midden van 1857 het geval was geweest, toonde *De Onafhankelyke*, van april 1858 tot einde 1860, een intens medeleven met de algemene gang van de Vlaamse Beweging, zoals de zaak Van der Voort (14) en de wederwaardigheden van het verslag van

(1) *Onafhankelyke*, 28 okt. 1860.

(2) Id., respectievelijk 17 en 28 okt. 1860.

(3) Er werden 414 stemmen uitgebracht. Bamps bekwam er 292; Magis 269; Vinckenbosch 266; Willems 244; Vreven 240; Cl. Vanderstraeten 215; L. Vandersmissen 194; Milis 166.

(4) Er waren 372 deelnemers. Adv. Sigers behaalde 192 stemmen, Milis 171. Dankbrief van Milis in het nr. van 4 nov. 1860.

(5) *Onafhankelyke*, 14 nov. 1860.

(6) Cfr. id., 24 jan. 1858.

(7) Cfr. id., 11 april 1858.

(8) Hij werd een der stichters van de vereniging genoemd, samen met J. B. De Grove, J. T. A. Sneyers, P. F. Milis en G. Vanwest.

(9) *Onafhankelyke*, 11 april, 12 en 23 mei 1858.

(10) Cfr. id., 13 juni 1858. Een twintigtal personen hadden toen de oproep beantwoord.

(11) Cfr. id., 30 juni 1858.

(12) Zie ook P. BELLEFROID, *op. cit.*, in: *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.*, 1906, blz. 856-857.

(13) De driemaandelijksse bijeenkomsten hadden afwisselend plaats te Hasselt en Sint-Truiden.

(14) Cfr. TH. COOPMAN en J. BROECKAERT, *Bibliographie v.d. Vl. Taalstrijd*, dl. III, nrs. 2540, 2548 en 2556.

de *Vlaemsche Commissie* (1). De krant publiceerde zeer talrijke eigen artikelen betreffende de taalkwestie, nam er uit andere nieuwsbladen over, bestreed de verfransing in de provincie (2) en ondersteunde de flamingantische petitionnementen. Hij verdedigde immer het standpunt, dat de Vlaamse Beweging zich niet met politiek mocht inlaten.

De Vlaamse en de politiek-ideologische kwesties bleven aldus de hoofdbekommernis van het Hasseltse blad. De vergroting van het formaat, begin januari '59, kwam niet de berichtgeving maar wel de omvang van zijn artikelen ten goede. Al bleef het burgemeester Bamps niet in het hart dragen (3), in 1858-'59 deelde het over Hasseltse aangelegenheden weinig of niets mede. In de jaargang 1860 daarentegen kwam geregeld een rubriek „Stads en Provincie nieuws” voor.

DE AREND

1. De volledige titel van die krant (4) luidde : *De Arend, Katholyk Nieuws- en Aenkondigs Blad*. Alleen het prospectus (5), te Hasselt op 8 nov. 1851 gepubliceerd, werd ervan bewaard. Het kondigde het eerste nummer aan tegen 1 december daaropvolgend. Slechts drie nummers zijn verschenen (6).
2. Prijs : resp. 20 F per jaar, 10 F per halfjaar en 5 F per trimester voor Hasselt, 21 F, 11 F en 5,50 F daarbuiten.
3. Periodiciteit : driemaal per week.
4. Motto : Godsdienst — Koningdom — Vaderland.
5. Drukker : J. V. Finoulst, Demerstraat, Hasselt.
Uitgever : Theodoor A. L. Schellinck (7).

(1) Cfr. M. DE VROEDE, *Bibliogr. Inleiding tot de studie v.d. Vl. Bew.*, nrs. 1781-1782, 1799-1805; P. FREDERICQ, *Schets Vl. Bew.*, dl. I, blz. 66-71.

(2) *De Onafhankelyke* geraakte aldus o.m. in pennetwist met zijn Sint-Truidense confrater *De Hoop* (nov. 1859).

(3) Het nr. van 28 febr. 1858 bevatte nog kritiek op de burgemeester, die in de gemeenteraad „eene van zyne gewoone beleefdheden begaen” had.

(4) In zijn autobiografische nota's spreekt Schellinck over *De Pelikaen*, waarbij hij wel degelijk *De Arend* bedoelt. Ik neem aan dat de titel van de krant dezelfde was als die van het prospectus-specimen.

(5) Ex. Bib. Rijksuniv. Gent.

(6) Getuigenis van Schellinck in zijn autobiografische nota's.

(7) Cfr. V. VAN DER HAEGHEN, *Mémoire sur des documents faux relatifs aux anciens peintres, sculpteurs et graveurs flamands*, Brussel 1899, overdruk *Mémoires couronnés et autres Mémoires publiés par l'Acad. royale de Belgique*, dl. LVIII, 1899; ID., artikel in de *Biographie Nationale*, dl. XXI, Brussel 1911-1913, col. 664-667.

In 1851 had Th. Schellinck, geboren te Gent op 2 sept. 1797, reeds een hele journalistieke carrière achter de rug. Zij was begonnen in 1825, in welk jaar hij van augustus tot december gehecht was aan de redactie van *Le Courrier de la Flandre* (1). Op 1 april 1826 werd hij aan de *Gazette van Gent* (2) verbonden. Hij bleef er de opsteller van tot einde aug. 1842 (3) en was in die tijd eveneens belast met de publicatie van de *Wegwyzer der stad Gent en der provincie Oost-Vlaenderen* en de *Almanach van Milanen*. Van sept. 1842 tot sept. 1843 was hij hoofdredacteur en medeigenaar van de *Gazette van Vlaenderen* (4). In de loop van de volgende twee jaren leverde hij bijdragen aan *Den Vlaming* (5) en *Vlaemsch België* (6). Van juli 1848 tot einde sept. 1849 verzorgde hij de redactie van *De Gentsche Telegraph* (7). Tijdens de tweede helft van 1856 zou hij nog verbonden worden aan *De Vlaming*. Hij heeft, op diverse tijdstippen, ook medegewerkt aan de *Courrier de la Meuse* (8), het *Journal de Bruxelles* (9), de *Messenger de Gand* (10) en de *Nouvelliste de Gand* (11).

Fortuin heeft Schellinck door zijn journalistieke bedrijvigheid niet verworven (12). Hij bracht dan ook allerlei publicaties op de markt,

(1) Verschenen sedert 15 okt. 1823, op 7 dec. 1826 herdoopt in *Le Catholique des Pays-Bas*, van 4 okt. 1830 af *Journal des Flandres*. Cfr. J. DE NEVE, *Gand sous le régime hollandais*, blz. 171; J. VERSTRAELEN, *De katholieke Pers te Gent*, blz. 31-32.

(2) Cfr. *Geschiedenis der Gazette van Gent* (Gent 1905); VERSTRAELEN, *op. cit.*, passim; VAN DER HAEGHEN, *Bibliographie gantoise*, dl. V, blz. 9-16, 224-225.

(3) Cfr. de typering gegeven door W. ROGGHE, *Gedenkbladen*, blz. 15-17.

(4) Te Gent gedrukt door de gebroeders F. en B. Michiels van 25 sept. 1842 tot 29 sept. 1843; aanvankelijk viermaal per week, sedert 2 april 1843 driemaal. Katholiek en vlaamsgezind opinieblad, dat zich tegen het liberalisme en het doordringen van de partijpolitieke verdeeldheid kante.

(5) Cfr. blz. 56, noot 2.

(6) Flamingantisch orgaan, te Brussel zesmaal per week uitgegeven van 1 jan. tot 22 nov. 1844 en toen opgevolgd door *De Vlaemsche Belgen*. Tot de talrijke Vlaamsgezinden die de krant als bestendige medewerkers vermeldde, behoorde Schellinck niet; alleen werd een feuilleton van zijn hand gepubliceerd. Betreffende het blad cfr. L. PICARD, *Gesch. v.d. Vl. en Groot-Ndl. Beweging*, dl. I, blz. 248-258; P. FREDERICQ, *Levensschets van Domien Sleenckx*, in : *Annuaire de l'Acad. royale de Belgique*, jg. 69, 1903, blz. 149-300, met *Bijvoegsel*, *ibid.*, 1904, blz. 47-56.

(7) Zesmaal per week te Gent door C. Gysdæle uitgegeven van juli 1848 tot einde sept. 1849. Te oordelen naar de uit sept. en nov. '48 bewaarde nummers, was het een apoliek blad, dat alleen een buitenlands overzicht en berichten publiceerde.

(8) Luikse katholieke krant, verschenen van 1 juli 1820 tot 31 dec. 1840. DEMARTEAU, *op. cit.*, blz. 45-53, 57-79, 84-86, 90-94; VERMEERSCH, *op. cit.*, blz. 56-57; CAPITAINE, *Recherches sur les journaux*, blz. 166-170.

(9) Cfr. blz. 18, noot 6.

(10) Ontstaan uit het *Journal de Gand*; in de jaren '30-'40 orangistische, vervolgens liberale krant; cfr. VERMEERSCH, *op. cit.*, blz. 97-103; VERSTRAELEN, *op. cit.*, blz. 38-40 en *passim*.

(11) Liberaal blad, verschenen sedert 23 mei 1841; cfr. VERSTRAELEN, *op. cit.*, blz. 51-52.

(12) In 1857 werd hij opgenomen in het gesticht van de Zusters van Liefde, aan de Molenaarstraat, waar hij op 7 jan. 1867 overleed.

gaande van de meest boerse Gentse kronieken tot zeer stichtelijke werkjes, over levensbeschrijvingen en historische vervalsingen allerlei. Zich voor de geschiedenis interessierend, heeft hij er zoveel mogelijk geld uit gehaald. Voor sommige families maakte hij prachtige, doch fantasierijke stambomen op. Door verschillende instanties werd hij in de jaren '40 met het ordenen en inventariseren van archieven belast.

Een dergelijke opdracht viel hem in 1851 te Hasselt ten deel. Hij zou door een particulier (1) naar de Limburgse hoofdstad zijn gezonden om er genealogische opsporingen te ondernemen (2). Het gemeentebestuur vertrouwde hem evenwel de ordening van het stedelijk archief toe. Van maart tot september liet hij zich daarmee in; hij stelde een inventaris op (3) en copieerde bovendien de registers van de burgerlijke stand. Hij voerde zijn werk uit tot grote voldoening van het stadsbestuur (4).

Schellinck verbleef te Hasselt op het tijdstip dat *De Onafhankelyke* geheel door zijn campagne tegen de gemeentelijke misbruiken werd in beslag genomen. In het prospectus van *De Arend* heeft hij beklemtoond dat er dan ook behoefte bestond aan een degelijke krant, die de katholieke beginselen zou verdedigen. Met het oog op de uitgave daarvan, zou hij zich tot het vicariaat van het aartsbisdom Mechelen hebben gewend, alwaar men in hem de geschikte man zou hebben gezien (5). Ik heb tevergeefs getracht dat te controleren. Hasselt behoorde overigens tot het bisdom Luik. Maar zou Schellinck alléén bij machte zijn geweest om de onderneming te financieren? Het lijkt wel erg twijfelachtig. In het prospectus deed hij alleszins een dringend beroep op de daadwerkelijke steun van de geestelijkheid.

(1) M. J. Wolters, Roermond 17.3.1793-Gent 21.4.1859. Hoofdingenieur van bruggen en wegen in Oost-Vlaanderen sedert 1837. Auteur van werken over het waterwezen en van verschillende bijdragen betreffende Limburgse geschiedenis.

(2) Aantekening van P. J. Goetghebuer, samen met het Prospectus van *De Arend* bewaard; hs. Bib. Univ. Gent. Daarin wordt gezegd dat Schellinck voor Wolters een schitterende stamboom opmaakte, die achteraf volkomen vals werd bevonden.

(3) „Inventaire-Catalogue des archives de la ville de Hasselt par Thr. Schellinck, paléographe archiviste de Gand, terminé le 25 7bre 1851”, in handschrift bewaard op het Rijksarchief te Hasselt.

(4) In het *Rapport sur l'administration ... de Hasselt*, 1851, blz. 11, bracht het college van burgemeester en schepenen hulde „à la probité, au zèle désintéressé et à la vaste érudition de cet archiviste”. Volgens een brief van Schellinck aan de gebroeders De Busscher, uit Hasselt d.d. 19 sept. 1851 (hs. Bib. Univ. Gent), had het college hem de dag tevoren een gouden erpenning toegewezen.

(5) Vermelde aantekening van Goetghebuer.

Pikant is dan ook het vervolg van de boven vermelde aantekening. Schellinck, zo luidt het, begon de lof te zingen van de goede katholieken „en te bespotten onder anderen eenen ouden boekdrukker welke eene schoone vrouw had. Dezen hier over verbelgd, wachte de gelegendhyd af om hem te vreten. Nu den heer Schellinck, zig willende verlustigen in een bordeel, was afgespied door zynen gebuer den drukker, die het spoedig bekend maekte aen de jonge vrygeestige, welke den schynheyligen apostel uit dit huis slegen en hem opvolgens met armes en bagage de stad Hasselt deden verlaten”. In hoever die voorstelling van zaken vertrouwen verdient, moet in het midden blijven. Een feit is het, dat de uitgave van *De Arend* wel zeer vlug werd gestaakt.

9. Het prospectus bevatte een editoriaal en een antiliberaal artikel, „Hoe de liberalen de noodzakelykheid eens godsdienstig onderwijs verstaen”, beide door Schellinck ondertekend. Het editoriaal luidde als volgt :

„De leusen des vlaemsch nieuwsblads, waervan het Prospectus hier volgt, zyn reeds in zich zelve genoegzaam klaerblykend om, zonder verdere ophelderingen, aen te duiden in welk een doelwit het opgerigt wordt en in welk een geest men het schryven zal, en nochtans hebben wy het doelmatig gevonden daer omtrent in eenige byzonderheden te treden, opdat men, in het Limburgsche, wete wat koopwaer wy er ter veiling of, gelyk onze voorvaderen het in hunne eenvoudige maer sprekende tael zegden, ter venting brengen willen.

Wy zullen voor eerst doen opmerken dat, by aldien in deze eeuw, zoo trotschelyk door hedendaegsche vryzinnigen de eeuw der verlichting geheten, en welke men, om nader by waerheid en wezenlykheid te blyven, met de bestempeling van eeuw van eigenbaetzucht zoude mogen schandmerken, de volksbeschaving gestadiglyk toeneemt en letteren, kunsten, wetenschappen met reusenschreden in de baen der voortgangen draven, het godsdienstig gevoel, die doorwigtige voorwaerde van het heil des menschdoms, dat ten allen tyde het belgische volk kenschetste, en de zedelykheid, welke dit gevoel alleen staven en tot stand brengen kan, schier overal in ons koningryk uit het oog verloren, onder de voeten getrapt en aen de onverschilligheid ter zake van Godsdienst en aen de stoffelyke belangen opgeofferd wordt.

Wy weten zeer wel dat, onder de betrekkingen van Godsdienstigheid en zedelykheid de provincie Limburg op eene hoogere schael staende gebleven is dan de meeste overige gewesten des lands; dat de ongodsdienstigheid en onzedelykheid, ofschoon der zelve predikers nog kosten nog moeite sparen om ze door gansch Belgie uit te breiden, er weinig wortel hebben geschoten; en dat vele diergenen welke men er vryzinnigen of liberalen noemt te Luik, te Brussel en te Gent voor zuivere en goede

katholyken zouden doorgaen, en men aldaer bereid en geneigd zoude wezen zulke liberalen te canoniseren. Maer het is juist omdat wy dit zoo wel weten, dat wy het hoogst billyk en doelmatig meenen te wezen een KATHOLYK DAGBLAD op te rigten : niet in de oorden des lands waer vrygeest zegepraelt en er de Godsdienstelykheid en zedelykheid kwelt, omdat het aldaer Godsdienst en zedelykheid geenszins aen verdedigings bladen ontbreekt en de katholyke drukpers er aen hare pligten niet te kort schiet ; maer wel aldaer waer de katholyke en zedelyke gevoelens [aldus] by de groote meerderheid der bevolking in volle levendigheid zyn, en minder om ze tegen de aenvallingen der vrygeesten (door de inboezemingen der vrymetselaers logien aengehits) (*sic*) te verdedigen, dan om ze in hunne volle zuiverheid te behouden en te bewaren.

Andere overwegingen, welke magtig veel medegewerkt hebben om ons in Limburg een *goed Nieuwsblad* te doen verschynen, zyn : in den eersten dat niet een der thans in de provincie bestaende dagbladen echt goed is, aen de vereischten eens wezenlyk katholyk blad voldoet, en verre van er de eenigheid te brengen, zonder welke de beste zaak der wereld niet zegevieren kan, eenigzins behagen scheppen in het zaeyen van oneenigheid en tweespalt tusschen de ingezetenen (1). En ten tweeden, dat waerlyk en wezenlyk in deze provincie, ter vergelyking der andere, wetenschappen, kunsten, letteren, nyverheden, zelfs het openbaer onderwijs verre ten achteren zyn, en aldaer eene gaping maken, welke het niet de vryzinnigheid, maer de katholyken toekomt aen te vullen.

Het is deze eervolle taek welke wy ons hebben durven opleggen, ofschoon wy ons niet verbergen hoe zeer het moeielyk en lastig is ze behoorlyk te vervullen ; maer sterk door de ondervindingen en ervarenheid, welke vyf en twintig jaren, aen den opstel van katholyken dagbladen besteed, ons hebben doen verkrygen ; trotsch over onzen voormaligen opstel van den *Courrier des Flandres*, der *Gazette van Gend*, der *Gazette van Vlaenderen*, en van den *Gentschen Telegraeph*, van onze medewerking aen den *Courrier de la Meuse*, het *Journal de Bruxelles*, *Vlaensch België* en den *Vlaming*, en ons schryven van EEN ENGEL IN DEN HEMEL OF LEVEN EN DOOD VAN H. M. LOUISE-MARIE, KONINGIN DER BELGEN (2), zoo hopen wy daer in eene voldoende waerborg aen te bieden, en ten dezen gevolge de achting en het vertrouwen te zullen verwerven van de hoogachtbare geestelykheid der provincie, die gewis alle middelen zal inspannen om den goeden schryver steun en bystand te geven en hem zyn voortreffelyk en heilzaam doel te doen bereiken.

Eene enkele verzekering zullen wy by deze onze oprechte en welgemeende geloofs belydenis nog voegen : namelyk, dat wy in ons dagblad, ofschoon het de belangen der *Provincie Limburg* en der stad Hasselt toegewyd zal zyn, nimmer de algemeene belangen des lands vergeten zullen ; dat wy te gelyk over staetkundige, godsdienstige, koophandel, nyverheids,

(1) Wat van toepassing was op *De Onafhankelyke*.

(2) TH. SCHELLINCK, *Een engel in den hemel of leven en dood van H. M. Louise-Marie van Bourbon-Orléans, Koningin der Belgen. H. K. H. de Prinses Charlotte opgedragen*, Gent, z.j.

landbouw-, kunst-, letter- en wetenschappelyke zaken zullen handelen; spoediger dan eenig dagblad der provincie alle gewigtige nieuwstydningen zullen verkondigen; en in het twisteschryven dat wy zouden kunnen gedwongen zyn tegen andere dagbladen te voeren, altoos ons zullen weten te onthouden van die hatelyke persoonelykheden, welke wel een schimp-schryver maer nooit een gewetenspligtige dagbladschryver passen zullen, en nooit de regelen der welvoegelykheid te buiten zullen gaen.

De Arend, zal met de dagteekening des volgenden daegs driemaal ter week van de pers komen en wel des Dynsdags, des Donderdags en des Zaterdag. Het eerste nummer van het dagblad, dat de dagteekening van den Zondag 1e december zal dragen zal den laetsten dag van de maend november dezès jaers verschynen.

De inschryvings prys voorop betaelbaer, is bepaeld op 20 franken 's jaers, 10 franken per half jaer en 5 franken per drie maenden voor de stad Hasselt, en voor overal elders op 21 franken 's jaers, 11 franken per half jaer en 5 franken 50 centimen per drie maenden. De prys der aenkondigingen en reclamen is vastgesteld op 12 centimen den drukregel.

Men schryft in by J.-V. FINOULST, drukker en boekverkooper in de Demerstraet te Hasselt, en in alle postkantooren des lands. — Alle toezending van brieven, geld, enz. moet vrachtvry by hem gedaen worden.

Hasselt, 8 november 1851.

De Uitgever,
TH. SCHELLINCK.

LE CONSTITUTIONNEL DU LIMBOURG BELGE (1)

1. Het eerste nummer kwam op 17 juni 1854 van de pers. Evenals aan *De Onafhankelyke*, was *Le Constitutionnel* een lang leven beschoren: het blad verscheen tot in 1899. De tweede jaargang begon in januari 1855, de volgende telkens opnieuw bij de aanvang van ieder jaar.

De ondertitel luidde: *Commerce, Industrie, Littérature.*

2. Formaat:

In 1854: 41 × 31,5.

Van okt. 1855 tot 1858: 42 × 32.

In 1859: 45 × 30.

In 1860: 46,5 × 30.

(1) Collecties: Provinciale Wetenschappelijke Bibliotheek te Hasselt: 1854-1858 (zeer onvolledig); Koninklijke Bibliotheek, te Brussel: juli 1857-1860; Rijksarchief Hasselt: één nummer uit 1855, één uit 1857 en één uit 1858).

3. Prijs :

Aanvankelijk : 8 F per jaar voor Hasselt, 9 F daarbuiten. Losse nummers waren te verkrijgen tegen 25 centimes het exemplaar.

Sedert begin oktober 1855 (1) : 4 F per jaar voor Hasselt, 4,50 F daarbuiten; prijs van de losse nummers onveranderd.

4. Periodiciteit :

Aanvankelijk : tweemaal per week (woensdag en zaterdag).

Sedert begin oktober 1855 (2) : eenmaal per week (donderdag).

5. Oplage en verspreiding : onbekend.

Op 24 febr. 1855 verklaarde het blad dat zijn lezers overwegend Limburgers waren, wat voor de hand lag.

6. Geen motto.

7. Uitgever en drukker : H. J. Ceysens, Demerstraat, Hasselt.

Blijkens het editoriaal (3) had Ceysens zijn plan tot uitgave van *Le Constitutionnel* aan enkele personen voorgelegd en die hadden hem hun aanmoediging niet onthouden. De vraag rijst, doch blijft onbeantwoord, of die aanmoediging ook een materiële vorm heeft gehad. De redactie schijnt niet door Ceysens zelf te zijn waargenomen, althans niet door hem alleen.

8. In 1854 luidde het, dat *Le Constitutionnel*, „journal papelard, aux yeux baissés et en coulisse”, door twee geestelijken werd opgesteld (4). Als voornaamste redacteur wordt nochtans Mr. H. Maes aangezien (5). *La Vedette du Limbourg* heeft, op 6 nov. 1858, die advocaat als opsteller van de krant en als medewerker van *De Onafhankelyke* aangewezen. Tussen de twee bladen bestond stellig wisselwerking, o.m. omdat ze dezelfde uitgever hadden. In een aantal nummers van beide kwamen, vooral in de loop van 1857, dezelfde verslagen, artikelen of ingezonden stukken voor, maar dat bleef toch eerder uitzondering. Aan de hand daarvan kan men dus niet tot het

(1) De precieze datum kan niet worden vermeld omdat de nummers van het blad, verschenen tussen 20 sept. en 21 dec. 1855, niet werden bewaard. Prijs en periodiciteit veranderden onmiddellijk na 1 oktober, sedert welke datum Ceysens ook *De Onafhankelyke* uitgaf.

(2) Zie vorige noot.

(3) Cfr. blz. 95.

(4) *Vedette du Limbourg*, 23 sept. 1854. Ook in het nummer van 28 okt. '54 werd van „redacteurs ecclésiastiques” gesproken.

(5) BAMPs, *op. cit.*, blz. 6; GERAETS, *op. cit.*, blz. 47; LEYNEN, *op. cit.*, blz. 31.

bestaan van één enkele redactie besluiten. Beide kranten hadden anderdeels dezelfde politieke kleur, hoewel *Le Constitutionnel* in 1854 minder geëngageerd en meer gematigd was. Bij gebrek aan een voldoende aantal bewaarde exemplaren laat de vergelijking zich betreffende 1855-'56 niet van nabij doorvoeren. In 1857-'60 volgde *Le Constitutionnel* echter dezelfde lijn als *De Onafhankelyke*, ook bij de verkiezingen.

De uitgever van het blad berichtte in het editoriaal, dat personen uit alle delen van Limburg hem hun medewerking hadden toegezegd; ze zouden nieuws betreffende hun gemeente overmaken.

In 1854 heeft Lucie Masson, uit Hasselt (1), de krant vrij talrijke literaire bijdragen, in vers en proza, bezorgd.

9. Evolutie van het blad.

A. — HET JAAR 1854

In het allereerste nummer publiceerde uitgever Ceysens het volgende editoriaal :

„Les chef-lieux de nos neuf provinces ont tous des journaux rédigés en français; un grand nombre de villes d'une moindre importance ont même deux, trois journaux qui s'occupent de leurs intérêts; à Tongres, par exemple, il se publie quatre journaux. Hasselt fait exception; le chef-lieu de la province de Limbourg n'a qu'un seul journal, et encore ce journal ne paraît que deux fois par semaine et est rédigé en flamand. Nous croyons qu'il est temps de combler cette lacune. Le commerce de Hasselt est assez étendu, ses nombreuses distilleries sont assez importantes pour avoir un organe rédigé en français, qui s'occupe de ses intérêts variés et qui les prenne à cœur. Cette importance grandira encore dans un avenir assez rapproché. La ville de Hasselt est destinée à devenir le centre d'un grand mouvement commercial: le chemin de fer sur Maestricht la mettra en communication avec la Hollande et l'Allemagne; le canal de la Campine la rapprochera d'Anvers; le chemin de fer de Hasselt sur Turnhout, qui n'est encore qu'en projet et qu'on semble abandonner, deviendra bientôt une nécessité. Nul doute par conséquent que Hasselt ne devienne dans un avenir peu éloigné le centre dans lequel se traiteront les affaires les plus importantes, les intérêts les plus variés. Mais il est inutile d'insister plus longtemps sur une importance que personne ne revoque en doute, et personne moins que les habitants de Hasselt. Nous en avons conclu qu'un journal rédigé en français sera accueilli avec faveur à Hasselt: nous osons croire qu'il répondra aux vœux de toute la province du Lim-

(1) L. Masson, Aat 27.5.1807-Hasselt 16.8.1867. Van haar hand verschenen te Antwerpen, in 1860, *Essais Poétiques*. Tweede, vermeerderde uitgave: Antwerpen 1862.

bourg. Car les intérêts du Limbourg sont intimement liés à ceux de son chef-lieu, et tout ce qui contribuera à la grandeur et à la prospérité de Hasselt, développera le bien-être de toute la province.

Nous avons communiqué à quelques personnes l'intention que nous avons de publier ce journal, et elles ont bien voulu nous encourager ; toutes nous ont fait observer qu'il était de la plus haute importance pour Hasselt et pour le Limbourg d'avoir un journal rédigé en français pour soutenir et pour défendre leurs intérêts. Et voilà aussi le but que nous nous proposons. C'est pour le Limbourg que nous écrivons, nous voulons nous occuper de tout ce qui peut contribuer à son bien-être. Nous avons pris nos mesures pour être toujours au courant de tous ses besoins ; des personnes de toutes les parties du Limbourg nous ont positivement promis leur coopération ; elles nous rendront attentifs sur tout ce qui regarde leurs localités et elles nous informeront régulièrement des événements qu'il importe de connaître.

Nous n'avons pas la prétention ridicule de défendre seul les intérêts de nos concitoyens, ou de les défendre mieux que d'autres ne l'ont fait ; cependant, nous croyons que nous aurons plus d'une fois l'occasion d'appeler l'attention de l'autorité supérieure sur les besoins de notre province et de provoquer de sa part les mesures utiles à ses intérêts.

Nous aurons soin de mettre sous les yeux de nos lecteurs tout ce qui peut contribuer à la prospérité de l'agriculture, au développement du commerce et de l'industrie ; et par nos correspondants ils seront régulièrement informés de tout ce qui se passe dans les différentes localités de la province. Trop souvent nous sommes parfaitement informés des moindres faits qui se passent dans les autres provinces et nous ne connaissons pas les événements importants qui se passent, pour ainsi dire, à nos portes.

Le titre de notre journal explique suffisamment notre manière de voir en politique. Nous voulons l'exécution franche et entière de la Constitution. La Constitution et rien que la Constitution ; mais aussi la Constitution avec toutes les libertés qu'elle nous garantit. On ne nous trouvera jamais dans le rang de ses ennemis. Nous voulons surtout nous occuper de ce qui peut contribuer à la prospérité de notre province et de Hasselt en particulier, et la politique n'occupera qu'une place secondaire dans notre journal. Nous accueillerons toutes les idées qui peuvent augmenter la somme du bien-être de notre province, et nous faisons un appel à toutes les personnes, bien pensantes, à quelque opinion politique qu'elles appartiennent, de vouloir nous aider de leurs lumières pour atteindre le but. Les hommes et surtout les représentants, qui travaillent à ce but, trouveront en nous un appui. Nous ne craignons pas de combattre les hommes, qui s'opposeront aux intérêts du Limbourg ou qui les négligeront s'ils sont nos mandataires.

Faut-il enfin que nous fassions une profession religieuse ? Nous disons que nous sommes catholiques avec les neuf-dixièmes de la nation. Nous croyons avec Montesquieu (1), que la religion catholique qui ne

(1) De bekende Franse „philosophe”, 1689-1755, auteur van de „Lettres Persanes” en „L'Esprit des Loix”.

semble s'occuper que du bonheur éternel de l'autre vie, fait encore le bonheur de l'homme en ce monde. Nous croyons qu'un peuple comme un individu est d'autant plus heureux qu'il règle sa conduite d'après les prescriptions de la religion. Mais nous ajoutons que nous n'avons aucune mission, soit pour propager, soit pour défendre cette religion, et par conséquent que nous éviterons avec soin les débats religieux; nous pensons d'ailleurs qu'ils ne sont pas du domaine d'un journal. Nous aurons cependant soin de dévoiler ces hommes qui sous prétexte de politique en veulent à la religion de nos pères, nous les combattons parce qu'ils s'en prennent à la Constitution, qui proclame la liberté et l'indépendance de tous les cultes.

Nous tiendrons aussi nos lecteurs au courant du mouvement littéraire, surtout pour ce qui a rapport à notre langue nationale."

Le Constitutionnel bevatte artikelen, verslagen, berichten uit binnen- en buitenland, een rechterlijke kroniek, de burgerlijke stand, marktprijzen, aankondigingen en vertrekuren van de spoorweg; daarbij kwamen soms een feuilleton en varia. In overeenstemming met het editoriaal, liet het blad zich hoofdzakelijk in met materiële aangelegenheden, zoals Limburgse spoorwegen (1), verzekeringen, postwezen, cholera, fruitkweek, aardappelziekte, hygiëne, liefdadigheid en onderwijs. Evenals *De Onafhankelyke* stond het de toepassing voor van de Conventie van Antwerpen op het atheneum te Hasselt.

Behartigde *Le Constitutionnel* op die wijze de Limburgse en Hasseltse belangen, met politieke strijd bemoeide hij zich niet (2). Hij had wel een bepaalde kleur, was tegen de partijverdeeldheid gekant, maar bracht slechts bij wijze van uitzondering een politiek artikel; hij publiceerde ook weinig of geen staatkundig nieuws en geen parlementair verslag (3). In de zeldzame ideologische stukken (4) ging het om de handhaving van de godsdienstige belangen, tegen de misprezen leden van de loge. Het blad stond aanvankelijk achter de regering-De Brouckère-Piercot (5), die het beschouwde als een uiting van nationale samenwerking, samenwerking die het ook met het oog op de oorlogsomstandigheden (de Krimoorlog) noodzakelijk noemde.

(1) In welk verband het blad, in sept.-oktober, polemiek voerde met de Tongerse *Vedette*.

(2) Voor de gemeentelijke verkiezingen van einde oktober toonde het blad geen belangstelling.

(3) Op één uitzondering na. Soms werd wel de tekst van een wet of een wetsontwerp afgedrukt.

(4) *Constitutionnel*, 17 juni, 2 juli, 14 okt., 29 okt., 12 nov. en 3 dec. 1854.

(5) Cfr. id., 10 en 24 sept. en 12 nov. 1854.

B. — VAN JANUARI 1855 TOT JUNI 1857

Uit deze tijd werd slechts een klein aantal nummers bewaard (1). Daarnaar te oordelen, bleven inhoud, kwaliteit en karakter van het blad overeenstemmen met die van de eerste jaargang, waarbij in herinnering zij gebracht dat het van okt. 1855 af slechts éénmaal per week verscheen.

Het ontslag van het kabinet-Piercot betreurde de krant niet, omdat het zich, naar verluidt, in verschillende opzichten niet onpartijdig noch echt liberaal had getoond (2). *Le Constitutionnel* kantte zich tegen „les brouillons et les rétrogrades” à la Verhaegen, noemde een katholiek ministerie niet noodzakelijk, maar wenste er een dat de godsdienstvrijheid zou eerbiedigen (3). Het blad zal het aantreden van de regering-De Decker wel hebben toegejuicht, vermits het stelling koos tegen „le principe doctrinaire du gouvernement de parti” (4).

In de loop van 1856 bracht *Le Constitutionnel* kritiek uit op Frère-Orban (5) en de liberale beginselen, „principes destructifs de la religion et de la liberté” (6).

In april '57 verdedigde de krant het omstreden wetsontwerp op de liefdadigheid (7). Hij toonde zich verontwaardigd over de troebelen, einde mei door de liberalen uitgelokt, en stelde hun z.g. anti-godsdienstige propaganda nogmaals aan de kaak (8).

C. — VAN JULI 1857 TOT EINDE 1860

De net vermelde troebelen hebben de houding van *Le Constitutionnel* doen verscherpen. De liberalen, zo betoogde hij, waren voor een opstand niet teruggedeinsd, hadden een beroep gedaan op een hulpmiddel dat onwettig was en gevaarlijk voor de nationale instellingen. Ze wilden de godsdienst vernietigen en de grondwette-

(1) Die van 21 en 24 febr., 1 en 11 maart, 1 april, 13 mei, 24 juni, 19 aug., 9 en 20 sept., 5 okt., 21 dec. 1855; 11 jan., 8 en 22 febr., 19 sept., 3, 10 en 17 okt., 25 dec. 1856; 2 en 16 jan., 17 en 24 april, 5 juni 1857.

(2) *Constitutionnel*, 11 maart 1855.

(3) *Ibid.*

(4) *Id.*, 1 april 1855.

(5) H. J. W. Frère-Orban, Luik, 24.4.1812-1.1.1896. Advocaat. Volksvertegenwoordiger voor Luik, 1847-1894. Minister 1847-1852, 1857-1870, 1878-1884. Vooraanstaand liberaal staatsman.

(6) *Constitutionnel*, 22 febr. 1856; 25 dec. 1856.

(7) *Id.*, 24 april 1857.

(8) *Id.*, 5 juni 1857.

lijke vrijheden opheffen. De katholieken dienden hen dan ook eendrachtig te bestrijden. Het blad zelf publiceerde, consequent, talrijke politieke artikelen, maar zijn toon bleef betrekkelijk gematigd (1).

Met de gemeentelijke verkiezingen van 27 okt. '57 wilde het zich aanvankelijk niet inlaten (2) : ze moesten buiten de partijcontroversen worden gehouden (3). Toen de Hasseltse conservatieven hun kandidaten hadden aangeduid (4), kregen die evenwel de enthousiaste steun van de krant (5). Evenals in *De Onafhankelyke* bleven aanvallen op de liberale tegenstrevers nochtans achterwege.

De liberale regering die na het ontslag van het kabinet-De Decker aan 't bewind kwam, kon vanzelfsprekend bij *Le Constitutionnel* volstrekt geen geestdrift wekken : „l'éméute règne” (6).

De nummers van 27 nov. en 4 dec. '57 waren aan de parlementaire verkiezingen gewijd. De krant ondersteunde de kandidaten van de *Union Constitutionnelle*, publiceerde de omzendbrief van die vereniging alsmede het mandement van bisschop de Montpellier, kortom, volgde geheel dezelfde lijn als *De Onafhankelyke* (7).

Evenals dit blad was *Le Constitutionnel* dus een partijpolitiek orgaan geworden. Hij is dat in 1858-1860 ook gebleven, hetgeen de aard van zijn artikelen sterk determineerde. In de oppositie tegen het liberaal kabinet, spoorde hij zijn katholieke medestanders geregeld tot moed en volharding aan. Hij bracht daarbij nog meer dan eens de gebeurtenissen uit 1857 in herinnering (8).

In april-mei '58 volgde *Le Constitutionnel* dezelfde antiliberaal koers als zijn zusterblad, n.a.v. de provinciale verkiezingen die op een liberale overwinning uitliepen (9). Aan de gelijkaardige verkiezingen van mei 1860 hechtte de krant, op het algemeen plan, een politieke betekenis (10) en hij ondersteunde, wat Hasselt betreft, de onafhankelijke kandidaat H. J. Vinckenbosch, nogmaals zoals *De Onaf-*

(1) Cfr. id., 30 okt. 1857.

(2) In het nr. van 2 okt. luidde het, dat de gemeenteraden geen politieke lichamen mochten zijn. Indien het blad een of ander kandidaat zou steunen, zou dat alleen gebeuren met het oog op de morele en materiële belangen van de stad : het enige dat een gemeenteraadslid mocht ter harte nemen.

(3) Id., 16 okt. 1857.

(4) Cfr. blz. 80.

(5) *Constitutionnel*, 23 okt. 1857.

(6) Id., 13 nov. 1857.

(7) Cfr. blz. 81.

(8) *Constitutionnel*, o.m. 22 jan. en 15 mei 1858.

(9) Cfr. blz. 85.

(10) *Constitutionnel*, 19 mei 1860.

hankelyke en eveneens zonder er veel proza aan te besteden (1). In oktober daaropvolgend (2) publiceerde het blad de brief waarin Milis zijn kandidatuur voor de gemeenteraad bekend maakte (3), doch zonder commentaar. Het steunde wel Dr. Willems (4), maar liet zich verder met de zaak niet in (5). Zijn activiteit n.a.v. verkiezingen ging dus van 1857 tot 1860 in dalende lijn, net zoals die van *De Onafhankelyke*.

Over Hasseltse aangelegenheden bevatte *Le Constitutionnel* in 1857 weinig of niets. Tijdens het eerste trimester van 1858 besteedde hij daaraan nochtans wel aandacht en in de loop van de volgende maanden bleef die ongeveer op hetzelfde peil. In 1859 verzwakte ze dan weer en een grotere omvang kreeg ze in 1860 niet.

Van 6 jan. 1860 af plaatste *Le Constitutionnel* vooraan een „Revue Politique”, d.i. een overzicht van het belangrijkste nieuws uit het buitenland. De gebeurtenissen in Italië volgde het blad van dichtbij. Naast de vermelde „Revue” en de politieke artikelen, publiceerde het nog Limburgs nieuws, soms een „Variété” en, bij zeldzame uitzondering, een feuilleton.

Vóór 1859 is er in *Le Constitutionnel* over de taalkwestie of de Vlaamse Beweging niets te vinden. De belofte uit het laatste alinea van het editoriaal was stellig niet vervuld en werd het ook daarna niet. In de jaargang 1859 kwamen enkele mededelingen voor betreffende de *Vlaemsche Commissie* (6), de *Vlaemsche Broeders van Limburg* (7) en het taalgebruik in die provincie (8), alsmede één hoofdartikel waaruit vlaamsgezindheid sprak, doch dat tevens tegen de democratische stroming stelling nam (9). De Vlaamse Beweging werd dus op verre na niet gevolgd, een verschijnsel dat in 1860 onveranderd bleef.

(1) Id., 19 en 25 mei 1860.

(2) Cfr. blz. 85-86.

(3) *Constitutionnel*, 19 okt. 1860.

(4) Id., 26 okt. 1860.

(5) Wel publiceerde het op 9 nov. een dankbrief van Milis aan de kiezers.

(6) *Constitutionnel*, 21 jan. en 29 april 1859.

(7) Id., 1 en 29 april, 6 mei en 16 dec. 1859.

(8) Id., 6 en 13 mei 1859.

(9) Id., 6 mei 1859. Het was gericht tegen de rede, door Ch. Potvin uitgesproken tijdens het banket, te Brussel aan de leden van de *Vlaemsche Commissie* aangeboden. Een antwoord van Potvin werd in het nr. van 27 mei afgedrukt en van commentaar voorzien. Voor die toespraak : cfr. *Beschryf van de betooging en het banket van den 25 April 1859, ter eere der Vlaemsche Tael-Commissie*, Brussel 1859.

JOURNAL DE HASSELT ET DE LA PROVINCE (1)

1. Dit blad zag het licht op 2 aug. 1856. De eerste jaargang liep op 28 dec. daaropvolgend ten einde. De tweede begon de 4de jan. 1857 en haalde niet meer dan zesendertig nummers. Het laatste verscheen op 6 sept. 1857.

2. Formaat.

Aanvankelijk : $41,5 \times 29$.

Van 28 dec. 1856 af : 47×30 .

Van 1 febr. 1857 af : 49×30 .

3. Prijs : 5 F per jaar voor Hasselt, 5,50 F daarbuiten.

4. Periodiciteit : éénmaal per week.

5. Oplage : onbekend.

Op 23 nov. 1856 berichtte het blad, dat het steeds groeiend aantal abonnees een formaatsvergroting zonder prijsverhoging mogelijk maakte. Het had nochtans met tegenkating af te rekenen : volgens het nummer van 11 jan. 1857 was alles in 't werk gesteld om de onderneming in discredit te brengen. De krant heeft het alleszins niet kunnen houden. In het laatste nummer werd medegedeeld dat de uitgave moest worden gestaakt „parce que des circonstances imprévues nous ont prouvé que le moment n'est pas encore venu où un journal indépendant et libre puisse se maintenir ici”.

6. Motto : „Modération et Progrès”.

7. Uitgever en drukker : J. Billen, Demerstraat 123, Hasselt.

In het editoriaal en vooral in de aanvulling daarvan, gepubliceerd in het tweede nummer, bekleemtoonde de redacteur dat de onderneming niet in dienst stond van een of andere partij of persoon. Dadelijk beweerden sommigen nochtans dat het *Journal* niets anders was dan „le complaisant serviteur de certains fonctionnaires” (2), vermoedelijk de liberale leden van het gemeentebestuur. In nov. '56 luidde het, dat de redacteur door derden werd betaald. Hij repliceerde dat het blad niet verkocht was en niet als orgaan van het gemeentebestuur noch van een vereniging of coterie mocht worden

(1) Collectie : Provinciale Wetenschappelijke Bibliotheek te Hasselt.

(2) *Journal de Hasselt*, 17 aug. 1856.

beschouwd (1). Men vraagt zich nochtans af, wie de uitgave van het blad heeft gefinancierd. Billen had sedert zijn mislukte pogingen uit de eerste jaren '30, geen kans meer gezien om een krant op de markt te brengen en redacteur Van Neuss was een net gediplomeerd doctor in de rechten. Het *Journal* heeft er zich bovendien op toegelegd, het Hasseltse standpunt in de spoorwegkwestie tegen dat van Tongeren te verdedigen (2). Het is dus niet onwaarschijnlijk dat Hasseltse notabelen bij de onderneming waren betrokken.

8. Van bij de aanvang was advocaat G. Van Neuss (3) de redacteur van het blad. Op 2 aug. 1857 berichtte de uitgever dat Van Neuss directie en redactie voortaan niet meer zou waarnemen. Hij was aan het einde van juli tot „commis-greffier” bij de Hasseltse rechtbank benoemd (4).

In het nummer van 11 jan. 1857 vroeg het *Journal* correspondenten uit Sint-Truiden, Maaseik, Bilzen en Beringen. Die zijn er niet gekomen.

Het editoriaal maakte bekend dat, met het oog op landbouw-aangelegenheden, de medewerking toegezegd was van bevoegde en geleerde personen. Dat gold inderdaad een correspondent A.D., die niet in Limburg woonde doch tijdens de eerste maanden heel wat bijdragen over landbouwkwesties leverde. Van 1 febr. '57 af publiceerde de krant een „Cours Elémentaire d'agriculture” van zijn hand.

Lucie Masson heeft het *Journal* verschillende verzen bezorgd, evenals in 1854 aan *Le Constitutionnel*.

9. Karakter van het blad.

Van een evolutie kan hier moeilijk worden gesproken, omdat de krant, in de loop van het enige jaar dat hij verscheen, hetzelfde karakter heeft behouden. Het was vrij goed uitgestippeld in het editoriaal (5), dat als volgt luidde :

La lecture des journaux est devenue une nécessité de notre époque. Partout de nombreux abonnés la recherchent et la suivent avec empressement, parce qu'elle est un enseignement continu des ressources, du travail, du progrès, de la puissance et de la richesse des divers pays. Elle contribue

(1) Id., 23 nov. 1856.

(2) Cfr. blz. 104-105 en 143.

(3) J. H. G. Van Neuss, Hasselt 20.6.1829-Tongeren 5.2.1875. Dr. juris, Leuven 26.3.1856. Vrederechter te Sint-Truiden 1862-1875.

(4) *De Limburger*, 25 juli 1857.

(5) Ondertekend G.V... : *Journal de Hasselt*, 3 aug. 1856.

donc puissamment à la moralisation et à la civilisation des masses. Aussi, la mission du journaliste, envisagée sous ce point de vue, sera-t-elle toujours grande et noble.

Cela dit, allons au but que nous nous proposons d'atteindre. Depuis longtemps se fait sentir ici le besoin d'une publication appropriée aux goûts de nos concitoyens et spécialement destinée à la défense des intérêts matériels de notre importante province. Un tel journal ne devrait donc pas être, comme il y en a, la seule reproduction d'autres journaux, mais porter certain caractère de personnalité, mais vivre de sa propre vie, de manière qu'on pût le lire sans s'écrier avec Pitre Chevalier (1) : „ces gazettes sont assommantes, toujours la même chose, autant d'orgues de barbarie montées sur un seul ton !”

En second lieu, la plupart de nos concitoyens ne lisent pas les grands journaux, ou, du moins, les lisent peu ; même, pour beaucoup, c'est perdre du temps, car notez qu'une feuille quotidienne s'éditant dans la capitale se fait le plus souvent en vue d'intérêts locaux, et doit, partant, perdre en province une grande somme de sa valeur. Enfin, pareille lecture ne doit jamais être interrompue pendant quelques jours, veut-on dans la mémoire conserver l'enchaînement des faits.

Ces considérations nous ont porté à croire qu'il ne serait pas sans utilité d'avoir ici une feuille paraissant une fois par semaine, dans laquelle l'abonné trouverait un aperçu (*sic*) historique de la politique, une relation des nouvelles industrielles et commerciales et un exposé des faits qui nous touchent directement.

Nous ne sommes pas dans notre entreprise guidé par un intérêt sordide. Nous n'émanons non plus d'un parti. Ce que nous faisons est le résultat d'une résolution libre et réfléchie ; aussi espérons-nous obtenir le concours des honnêtes gens.

Les articles de fond seront étudiés avec tout le soin possible. Nous nous efforcerons surtout — pour me servir ici des paroles d'un grand écrivain — d'y honorer le mérite et la vertu, d'y flétrir le mal et l'oppression et d'y glorifier la patrie et la liberté.

L'agriculture sera l'objet chéri de notre attention. La défense de ses intérêts est pour nous un devoir naturel ; et le concours d'hommes compétents et instruits nous est promis et assuré.

Le commerce et l'industrie auront en nous un franc et loyal défenseur.

Les colonnes du Journal de Hasselt seront ouvertes aux réclamations fondées. On le trouvera toujours disposé à rendre publics les abus qu'on lui signalera, sous la responsabilité toutefois de l'auteur de l'article communiqué.

Avons-nous besoin d'ajouter qu'au grand jamais nous ne nous abaisserons jusqu'à fouiller dans la vie privée et à scruter les secrets de famille. „Un journal, a dit un savant, n'atteint dans l'homme public que sa vie publique. Il ne doit pas avoir d'yeux, ni d'oreilles pour les bruits qui sortent de la vie privée”. Aussi loin de nous les traits piquants et in-

(1) P. M. F. Chevalier, genoemd Pitre-Chevalier, Paimbœuf 1812-Parijs 1863. Frans letterkundige en journalist.

jurieux ! Nous nous rappellerons toujours que c'est une personnalité blâmable, que de faire en écrivant une allusion maligne au nom, aux habitudes, aux ouvrages d'un homme connu.

Les libertés que la constitution nous garantit, sont écrites en caractères indélébiles sur notre drapeau. Grâce à elles, la Belgique vit heureuse et prospère depuis un quart de siècle. Seules elles peuvent convenir à nos mœurs et à notre caractère indépendant. Elles sont le Palladium auquel est attachée notre existence nationale. Faisons-donc nos efforts pour les conserver toujours pures et intactes, à l'abri de toute violence !

Ce qui précède vous fait connaître la ligne de conduite que nous avons l'intention de suivre dans une carrière nouvelle et épineuse, où d'autres hommes plus capables nous ont dignement devancé. Nous ne nous faisons aucune illusion sur les difficultés que nous éprouverons et sur la responsabilité que nous assumons sur nous ; nous aurions même hésité peut-être, si nous n'étions pas fermement résolu de remplir notre tâche avec amour et conscience, dans l'espoir de pouvoir être de quelque utilité à nos concitoyens, et de nous acquitter ainsi de l'obligation morale incombant à chaque homme de travailler au bien-être et au progrès de la société."

Het tweede nummer (1) gaf daarbij nog de volgende toelichting :

„Pour faire plus ample connaissance avec le lecteur, et lever dans son esprit tout doute sur nos intentions, nous croyons devoir entrer dans quelques explications touchant un point de notre profession de foi.

Lorsque nous avançons que nous ne sommes le représentant d'aucun parti, nous ne voulons pas faire entendre que nous demeurerons impassible et muet devant les discussions, les critiques et les luttes que comportent essentiellement les questions politiques dans un pays constitutionnel comme le nôtre, où la liberté de manifester ses opinions en toute matière est garantie par le pacte fondamental.

Nos paroles ont purement cette portée que nous ne nous identifions avec aucune faction quelle que soit sa dénomination, et que nous n'avons abdiqué notre liberté de penser et de dire au profit de personne.

Nous étant placé, comme on a dû le remarquer, au point de vue de l'intérêt général, nous envisagerons les événements sans prévention ; nous les exposerons avec franchise et impartialité, en portant sur eux le jugement que la conscience du vrai et du bon nous dictera.

La vérité, qu'on doit surtout rechercher, se fait rarement jour, quand une polémique acerbe et égarée par des idées préconçues a prévenu l'esprit contre le moindre acte de l'antagoniste qu'on veut combattre.

Les débats, tant qu'ils se renferment dans le champ clos de la discussion libre et modérée, méritent d'attirer notre attention et de faire l'objet de notre étude, mais, dès qu'ils s'ouvrent sur le terrain de la personnalité, dès que le seul esprit de parti leur prête vie, dès qu'on perd de vue les actes et qu'on s'en prend à l'homme, ils n'ont plus ni dignité

(1) 10 aug. 1856.

ni valeur, parce que du choc des passions ne jaillit jamais la lumière, et que parfois l'intérêt de tous est alors sacrifié à la satisfaction du ressentiment individuel.

Voilà pourquoi il nous a paru préférable d'éviter le danger et de demeurer dans la neutralité, position délicate et scabreuse, nous le savons, mais qu'il devient nécessaire de prendre, quand on a choisi pour arme *la persuasion*, et pour devise : *modération et progrès*."

Het dient gezegd dat het *Journal* zich met politiek praktisch niet heeft ingelaten. Over de binnenlandse politieke aangelegenheden publiceerde het weinig of geen berichten, terwijl het nochtans een zeer bondig verslag uitbracht over Kamer en Senaat. Het heeft wel een paar keren stelling genomen. In sept. '56 bracht het gematigde kritiek uit op het mandement van de bisschop van Gent tegen het onderwijs aan de Rijksuniversiteit aldaar (1). Einde mei - begin juni '57 betreurde het de troebelen te Brussel en schandvlekte het die in de andere steden (2).

De aandacht van het *Journal* was vooral op de landbouw gericht. Het had de bedoeling ter zake degelijke voorlichting te verstrekken en heeft dat plan vrijwel in ieder nummer uitgewerkt.

De belangstelling van de krant omvatte nochtans ook heel wat andere materiële aangelegenheden, met name : de octrooien (voor de afschaffing waarvan hij te vinden was), het openbaar crediet, meer bepaald het landbouwcrediet, de aanleg van steen- en spoorwegen in de provincie, de Hasseltse jeneverstokerijen, de militiewet en de loting, het machinisme, de handelspolitiek (in welk opzicht de vrijhandel werd verdedigd) en het verzekeringswezen. Aan die kwesties waren de artikelen gewijd.

Daarbuiten bevatte het *Journal* een „Revue Politique de la semaine" (buitenland), verslagen, kleinere stukjes, een feuilleton, „faits divers", een rechterlijke kroniek, buitenlandse berichten (3) en vanzelfsprekend ook de burgerlijke stand, marktprijzen en aankondigingen. Sedert 22 maart '57 kwam daarbij een satirisch vervolghet verhaal (4), gericht tegen de *Vedette du Limbourg*.

Met dat Tongerse blad kreeg het *Journal* het in okt. '56 aan de stok. Het bleef er een voortdurende polemiek mee voeren. De discussie was aanvankelijk niet scherp, maar werd dat wel na betrekke-

(1) Id., 28 sept. 1856.

(2) Id., 31 mei en 7 juni 1857.

(3) De rubriek „Extérieur" kwam echter voor de laatste maal voor in het nummer van 7 dec. 1856.

(4) „Les mystères du Pipelpoel, Conte fantastique".

lijk korte tijd. Ze liep niet over politieke kwesties, maar hoofdzakelijk over de aanleg van spoorwegen. Het *Journal* verdedigde op dat terrein de Hasseltse belangen, de *Vedette* die van Tongeren, en beide leken onverzoenbaar. In maart-april '57 voerde het *Journal*, om dezelfde reden, ook een pennetwist met een ander Tongers blad, *De Limburger*, waartegen het zeer fel te keer ging en waarvan het de redacteur persoonlijk aanviel.

Ook aan *De Onafhankelyke* en *Le Constitutionnel* heeft het *Journal* soms speldeprikken toegediend, doch evenmin met betrekking tot politieke aangelegenheden. Het vond er daarbij plezier in, de taal- en stijlfouten te releveren die in *Le Constitutionnel* nogal eens voorkwamen. De propaganda van *De Onafhankelyke* voor een intenser Vlaams leven te Hasselt, viel bij het *Journal* niet in goede aarde (1), al betuigde het ook één enkele keer zijn sympathie voor de Vlaamse Beweging (2).

In globo wist redacteur Van Neuss zijn krant wel degelijk „certain caractère de personnalité” te geven. Dat zijn onderneming nochtans niet meer succes boekte, kan wellicht mede worden verklaard door het feit dat politiek niet aan bod kwam, precies op het ogenblik dat de partijtegenstellingen zich zo scherp toespitsten.

NIEUWSBLAD DER PROVINCIE LIMBURG (3)

1. Het eerste nummer verscheen op 6 febr. 1858. Nummer 47, d.d. 25 dec. 1858, was het laatste van de eerste jaargang. De jaren 1859 en 1860 maakten de tweede en derde uit. De uitgave werd aan het einde van de jaren '60 gestaakt.

De ondertitel luidde : *Weekblad voor algemeene belangen.*

2. Formaat :

Aanvankelijk : 42 × 30.

Van 18 sept. 1858 af : 53 × 37,5.

Van 9 juni 1860 af : 49,5 × 35.

Van 1 dec. 1860 af : 46 × 33.

(1) Cfr. *Journal de Hasselt*, 19 okt. 1856.

(2) Id., 18 nov. 1856.

(3) Collectie : Koninklijke Bibliotheek te Brussel.

3. Prijs : 5 F per jaar.
4. Periodiciteit : eenmaal per week (zaterdag).
5. Oplage : onbekend.

Volgens het nummer van 3 april 1858 groeide het aantal abonnees dagelijks aan, wat het blad toeschreef aan de vijandige reacties van katholieke zijde.

Veertien dagen later luidde het, dat de geestelijkheid van Hasselt en van de omliggende gemeenten zich ter gelegenheid van Pasen lelijk tegen het *Nieuwsblad* had uitgelaten. Te Zonhoven was de absolutie geweigerd aan een abonnee, terwijl de pastoor aan een ander verbod het blad nog aan te nemen. Te Hasselt zelf werd aan de biechtelingen opgelegd niets anders te lezen dan *Le Constitutionnel* en *De Onafhankelyke* en het verspreiden van andere kranten te verhinderen. Uit de algemeenheid van het verschijnsel leidde het *Nieuwsblad* af, dat de geestelijkheid van hoger hand bevel had gekregen (1).

In het nummer van 8 mei '58 leest men het volgende : „Over eenige dagen zegde de pastoor van een naburig dorp onzer stad, dat de uitgever van het *Nieuwsblad*, alvorens de aerde te verlaten, nog zoude moeten bedelen gaen, omdat hy den helschen duivel in onze stad gebragt had”.

In juni daaropvolgend predikte pater Schoofs, een Jezuïet uit Antwerpen (2), te Hasselt een octaaf. In zijn sermoenen viel hij het *Nieuwsblad* aan, naar verluidt „op het ruwste” en tot driemaal per dag (3).

Over tegenwerking van de geestelijkheid kwamen nadien geen berichten meer voor. Alleen sprak het *Nieuwsblad* op 4 dec. 1858 nog over „de grove woorden” en „de hevige gramschap” van zijn tegenstrevers, waarbij vooral de twee conservatieve Hasseltse bladen waren bedoeld.

6. Geen motto.

(1) *Nieuwsblad*, 17 april 1858.

(2) Ph. J. Schoofs, Sint-Joost-ten-Node 16.4.1803-Leuven 28.10.1878. Priester, Jezuïet sedert 1834. Predikant, werkzaam in talrijke Vlaamse steden. Schrijver van stichtelijke werken.

(3) *Nieuwsblad*, 12 juni 1858.

7. Uitgevers en drukkers.

a) Drukkers.

Aanvankelijk : J. Jorssen (1), Steenhouwersvest (nadien Ammanstraat 1), Antwerpen.

Sedert 9 juni 1860 : Weduwe Schotmans (2), Mutsaerstraat 1, Antwerpen.

b) Uitgevers.

Het bureau van het *Nieuwsblad* was gevestigd bij Victor Finoulst, drukker en boekhandelaar, Botermarkt, Hasselt, maar die was niet de uitgever.

Het *Nieuwsblad* dankte zijn ontstaan aan de behoefte, tegen de twee conservatieve bladen, een liberaal orgaan op de been brengen (3). Indien het initiatief daartoe van de Hasseltse liberale Associatie is uitgegaan, dan mag de vraag worden gesteld of die in de stad zelf geen drukker kon vinden (4). Het *Nieuwsblad* werd inderdaad te Antwerpen gedrukt en wel voor rekening van de commanditaire vennootschap F. Outendirck (5) en C^o. In de laatste jaren '50 heeft die verschillende Frans- en Nederlandstalige kranten uitgegeven, alle liberaal (6). Het kan ook zijn dat die „gazettenfabriek" (7) zelf met de Hasseltse liberalen contact heeft gezocht. Opvallend is alleszins, dat op 6 febr. 1858, datum van het verschijnen van het *Nieuwsblad*, te Antwerpen ook *De Toekomst* het licht zag, en wel met dezelfde ondertitel : *Weekblad voor Algemeene Belangen* (8). De gelijkenis tussen beide was frappant, zowel naar de vorm als voor een groot deel naar de inhoud. Beider formaat kreeg op 18 sept. 1858 dezelfde vergroting. Het was éézelfde onderneming, doch verschillende

(1) M. J. Jorssen, Antwerpen 13.4.1827-Mortsel 26.3.1879.

(2) A. M. Van Dyck, weduwe J. B. F. L. Schotmans, Antwerpen, 13.11.1827-11.11.1863.

(3) Uitdrukkelijk in het licht gesteld in het nummer van 4 dec. 1858.

(4) Op 14 nov. 1858 verscheen *De Mechelaer. Weekblad voor Algemeene Belangen*. Het blad werd gedrukt te Antwerpen, door J. Jorssen, en door Outendirck bestuurd. In zijn eerste nummer verklaarde het dat te Mechelen geen enkel drukker bereid kon worden gevonden tot het drukken van een liberaal blad. Al heette de stad „echt liberaal", de invloed van de hogere geestelijkheid was er te groot.

(5) C. F. Outendirck, Antwerpen 17.4.1819-Sint-Joost-ten-Node 16.12.1882. Journalist. Hoofdredacteur van *L'Avenir* en *Le Précurseur*.

(6) *Le Précurseur*, de *Revue Commerciale Hebdomadaire*, *L'Avenir* (van 31 maart 1858 af; zie „Avis" in de nrs. van 17 maart en volg.), *De Schelde* (in 1858), *De Toekomst* (6 febr. 1858-27 mei 1860), *De Mechelaer* (14 nov. 1858-25 dec. 1859), *Lanteern Magiek*. Kiesblad (nov.-dec. 1857 en juni 1859) en vermoedelijk ook *De Volksvriend. Zondagsblad voor het Arrondissement Antwerpen* (19 aug. 1860-14 april 1861).

(7) *De Onafhankelyke*, 17 nov. 1858 (citaat uit *De Tyd*).

(8) Tevens de ondertitel van *De Mechelaer*.

artikelen en berichten gaven aan beide bladen toch een eigen lokale — voor het *Nieuwsblad* een Hasseltse — kleur (1).

8. Artikelen en berichten die het *Nieuwsblad* met de andere kranten van Outendirck gemeen had, moeten door een Antwerpse redactie verzorgd zijn, waartoe wellicht Konstantijn Simillion (2) behoorde. Wat de Hasseltse medewerkers aangaat, is me uit het blad niets bekend geworden. Alleen vallen de Franstalige verzen aan te stippen die Lucie Masson geregeld inzond.

Een artikel over „Onze zeekust”, in het nummer van 12 febr. 1859 (3), met de initialen H.B. ondertekend en uit Brussel gedateerd, was zeer waarschijnlijk van Hippoliet Bauduin (4). Een drietal verzen van Napoleon Destanberg (5) kwamen voor in de nummers van 14 en 21 mei 1859.

9. Evolutie van het blad.

In het eerste nummer, door een niet-bewaard prospectus voorafgegaan, stond geen editoriaal gedrukt. Het *Nieuwsblad* bevatte artikelen, uitvoerige binnen- en buitenlandse berichten, een Kamer-verslag, varia, een rechterlijke kroniek, kunst- en letternieuws, de burgerlijke stand, handelsinformaties, beursnoteringen en aankondigingen. Hoofdzaak was evenwel de politieke literatuur.

Boven werd reeds vermeld, dat het blad onmiddellijk met de tegenwerking van de geestelijkheid af te rekenen had. Aan de andere kant zou het de aanhang van de liberale partij vlug hebben doen aangroeien (6).

Het *Nieuwsblad* is tijdens de hier behandelde jaren een polemisch liberaal orgaan gebleven. Reeds in maart '58 kreeg de krant het met *Le Constitutionnel* aan de stok. Hij schoot zijn pijlen evenwel vooral af op de „Afhankelyke” of „Onverdragelyke”, d.i. *De Onafhankelyke*, die aan zijn kant het *Nieuwsblad* „Scheldblad” noemde. De conser-

(1) Een collectie van *De Toekomst* berust in de Stadsbibliotheek te Antwerpen.

(2) C. J. A. Simillion, Antwerpen, 26.11.1837-12.9.1915. Journalist. Letterkundige. Sedert 1861 beambte bij het stedelijk bestuur. Bureeloverste 1874-1898.

(3) In dat artikel werd kritiek uitgebracht op de verwaarlozing van de kust, het volks-onderwijs en de volkstaal in Vlaanderen.

(4) H. Bauduin, Brussel 7.5.1806-Rome 1882. Directeur van het militair hospitaal te Brussel. Promotor van het *Willems-Fonds* aldaar. IJverde voor de oprichting van volksbibliotheeken.

(5) N. Destanberg, Gent, 7.2.1829-1.9.1875. Toneelspeler, journalist, volksschrijver (toneel) en -dichter.

(6) *Nieuwsblad*, 3 april 1858. De *Société de la Concorde* werd toen een liberaal genootschap : cfr. id., 27 maart en 3 april 1858.

vatieve beschuldiging, dat de liberalen de godsdienst en de vrijheden wilden uitroeien, wees het blad niet alleen van de hand, maar het trok zelf ten aanval. Het betoogde dat de katholieken de geestelijke macht over de wereldlijke wilden doen heersen en nam stelling tegen een politieke heerschappij van de clerus, in welk verband het o.m. de invloed schandvlekte die de pastoors op de plattelandskiezers uitoefenden.

Het *Nieuwsblad* brak meer dan eens een lans voor verplicht lager onderwijs, als middel tot uitroeiing van de armoede en tot de volksbeschaving, voor de afschaffing van de octrooirechten, voor een kieshervorming, met name voor het invoeren van de alfabetische stemming, die een waarlijk vrije keuze zou verzekeren, en voor een wijziging van de militiewet. Dat de regering die laatste twee hervormingen niet aanvatte, bood het blad reden tot misnoegen, evenals het uitblijven van herstelmaatregelen op het terrein van het taalgebruik in het onderwijs (1).

Het *Nieuwsblad* was vlaamsgezind, publiceerde nochtans zelden een stukje in verband met de taalkwestie (2) en volgde de Vlaamse Beweging lang niet van nabij. Zijn vlaamsgezindheid was liberaal gekleurd. In de moedertaal zag de krant het enige instrument door middel waarvan de vooruitgang in de Vlaamse gewesten kon worden verwezenlijkt. Hij betoogde dat de liberale partij dat nog niet voldoende had beseft, maar dat het inzicht doordrong (3), ook in regeringskringen. In 1858 en begin '59 verdedigde het de regering tegen het katholieke argument, dat ze het Nederlands niet het minst genegen was en zich om de taalkwestie niet bekommerde (4), doch in nov. '60 gaf de krant zelf toe dat het kabinet in dat opzicht tekort schoot (5).

Op het gemeentelijke plan was het *Nieuwsblad* de tolk van de Liberale Associatie (6) en haar strijdblad tijdens de verkiezingen. In april-mei '58 wees het op de politieke betekenis van de keuze voor de provincieraad, o.m. in verband met het conservatieve op-

(1) Id., 17 nov. 1860.

(2) Een paar in 1858, een tiental in 1859 en iets minder in 1860.

(3) *Nieuwsblad*, 19 febr. 1859.

(4) Id., 17 juli en 20 nov. 1858; 1 juni 1859.

(5) Id., 17 nov. 1860.

(6) In het nr. van 13 maart 1858 erkende het, dat tussen 1839 en 1852 onregelmatigheden waren begaan in het bestuur van de weldadigheidsinstellingen, maar het verdedigde Bamps en betoogde dat de kritiek haar tijd had gehad.

treden (1). De krant verdedigde de drie kandidaten van de liberale partij (2), bestreed vooral ridder de Corswarem en kon zich in een volledige overwinning verheugen (3).

Twee jaar later patroneerde de krant eveneens de kandidaat van de liberale vereniging (4), notaris G. Bamps (5), voor de provinciale verkiezingen van 28 mei. Hij behaalde de bovenhand op de onafhankelijke Mr. Vinckenbosch (6).

In okt. 1860 sprong het *Nieuwsblad* andermaal in de bres voor de kandidaten van de Liberale Associatie, deze maal n.a.v. de gemeentelijke verkiezingen (7). Van de vijf uittredenden werd alleen Dr. Willems geweerd, omdat die tot „de onverdraegzaamste fractie der klerikale gezindheid” behoorde (8). Bovendien werden drie nieuwe liberale kandidaten voorgesteld (9). Het *Nieuwsblad* richtte zijn pijlen op Dr. Willems (10), maar de conservatieven slaagden erin hem te behouden. Daartegenover werden de liberale kandidaten, op één na, gekozen, wat de liberale meerderheid in de gemeenteraad versterkte.

De formaatsvergroting, door het *Nieuwsblad* op 18 sept. 1858 doorgevoerd, maakte een veel uitgebreider berichtgeving mogelijk. De krant behelsde nochtans immer geen feuilleton. Daarin kwam verandering van 9 juni 1860 af (11). De inhoud was sedert minder omvangrijk (12), doch de opmaak veel beter en overzichtelijker.

(1) In 1854, zo luidde het op 8 mei '58, hadden de katholieken zich tegen de liberaal Teeuwens niet verzet, omdat toen een klerikaal ministerie aan het bewind was (*sic*). Nu wilden ze een slag toedienen aan de liberale ministers met wie dezelfde Teeuwens vriend was.

(2) Baron J. de Cécil, F. Teeuwens en adv. J. Barthels, alle drie uittredende leden van de provincieraad. Zij werden begin april door de Liberale Associatie eenparig tot kandidaat uitgeroepen : *Nieuwsblad*, 10 april 1858.

(3) Cfr. blz. 85.

(4) Het comité van de Liberale Associatie werd op 9 jan. 1860 (cfr. *Nieuwsblad*, 14 en 21 jan.) en 5 april 1860 gedeeltelijk vernieuwd. Na de laatste datum was het als volgt samengesteld : voorzitter : F. Teeuwens; ondervoorzitters : T. Claes, rentenier en grondeigenaar, en H. Monville, rechter van instructie; leden : J. Jacobs, J. Digand, afdelingshoofd bij het provinciaal bestuur, Gaspard Bamps, notaris, Nagels, ontvanger van de registratie, en J. J. Smeets. Vermoedelijk was baron Ch. de Cécil erevoorzitter.

(5) Deze werd op 5 april tot kandidaat van de associatie uitgeroepen. Er bood zich een tweede man aan, J. Van Vinckeroye, doch die werd niet aanvaard (*Nieuwsblad*, 19 mei). Hij trok zich vóór de verkiezingen terug (*id.*, 26 mei).

(6) Cfr. blz. 85.

! (7) Cfr. blz. 85-86.

(8) *Nieuwsblad*, 20 okt. 1860.

(9) L. Vandersmissen, rentenier; C. Vanderstraeten, jeneverstoker; F. Sigers, advocaat.

(10) *Nieuwsblad*, 27 okt. 1860.

(11) De eerste twee feuilletons waren van K. Simillion.

(12) Hij werd dat nog minder na de formaatsverkleining sedert 1 dec. 1860.

De 25ste augustus daaropvolgend publiceerde het *Nieuwsblad* een „Berigt”, waarvan de eerste drie alinea’s waren ontleend aan het editoriaal van *De Volksvriend. Zondagsblad voor het Arrondissement Antwerpen* (1). Het luidde als volgt :

„Het is een algemeen erkend feit, dat de eigentlijk gezegde burgery in België, dat zyn de werkende menschen, de middenklas, geen hoege-naemd deel aen het openbaer leven neemt. Men mag zelfs zeggen dat de groote meerderheid des lands, een zeer onvolmaekt gedacht heeft van onze instellingen en in eene schier volslagene onwetendheid verkeert, nopens de wetten die ons regeren.

Dat is een kwaed, een zeer groet kwaed, en een bestendig gevaer voor het land.

De oorzaak daarvan moet voornamelyk gezocht worden in het gebrek aen goede geschriften voor het volk.

In afwachting van beters en volmaekters willen wy, in de maet van ons vermogen, bydragen om deze leemte aentevullen.

Te dien einde zullen wy voortaan alle weken, by afwisseling, artikels mededeelen, in ieders bereik, over landbouw en huishoudkunde, over de natuerkunde, de volksgeneeskunst, enz.

Buiten dat zullen wy ons voornamelyk gaen bezig houden, met de uitlegging van de bestaende fundamentale wetten; wy zullen den burger zyne regten en pligten doen kennen; wy zullen aen het volk de voordeelen doen zien die het van de samenleving geniet, in vergelding van de talryke opofferingen die zy hem oplegt.

Het publiek zal de nuttigheid en tevens de moeijelykheid van eene dergelyke taek begrypen. Wy verhoppen dat het er ons rekening zal van houden.”

De aldus aangekondigde stukken zijn inderdaad verschenen. Ze handelden over grondwettelyk recht, volksgeneeskunde, landbouw en „nuttige wetenschap” zoals de „wonderen des hemels”. Met uitzondering van de eerstgenoemde, hadden ze niet veel om het lijf. Voor het laatst kwam er een voor in het nummer van 17 nov. 1860. Er zij aan herinnerd, dat het blad voorstander was van verplicht onderwijs. Voegen we eraan toe, dat het ook één keer de oprichting heeft bepleit van genootschappen tot verlichting van de werklieden (2).

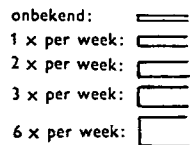
(1) Het eerste nummer van dat blad, bij de weduwe Schotmans te Antwerpen gedrukt, zag het licht op 19 aug. 1860.

(2) *Nieuwsblad*, 5 febr. 1859.

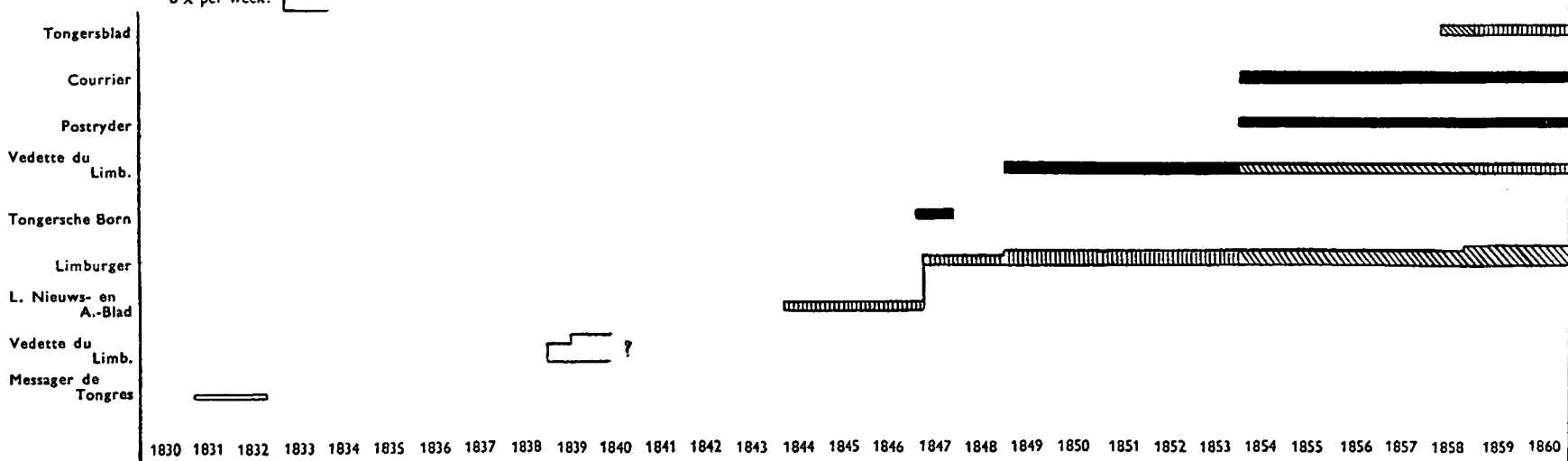
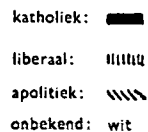
II
TONGEREN

TONGEREN

Periodiciteit

Politieke kleur

LE MESSENGER DE TONGRES

1. Van dit blad kon geen enkel nummer worden teruggevonden. Formaat, prijs, periodiciteit en oplage zijn aldus onbekend.

7. Het werd gedrukt door Jean Billen (1).

8. Redacteur was Theodoor Weustenraad (2), de bekende dichter, uitgeweken Maastrichtenaar, die op 24 febr. 1831 tot substituut te Tongeren werd benoemd en in november 1832 uit die stad naar Luik verhuisde. *Le Messenger* kende slechts een kortstondig bestaan (3), dat dus zeer waarschijnlijk tussen maart '31 en november '32 moet worden gesitueerd.

9. De krant was anti-orangistisch.

Weustenraad, aanhanger van Saint-Simon, propageerde te Tongeren radicaal-democratische gedachten (4). Het blijft de vraag of die ook in zijn blad aan bod zijn gekomen.

LA VEDETTE DU LIMBOURG

1. Van deze krant verscheen een eerste „N^o Préliminaire” op donderdag 27 dec. 1838 en een tweede op 29 december. Het „N^o Premier” zag het licht de 1ste jan. 1839. Slechts enkele exemplaren bleven bewaard (5). Het laatst verschenen daarvan draagt de datum van 27 juni 1839. De titel lijkt geen wijziging te hebben ondergaan.

(1) Cfr. blz. 9.

(2) J. T. H. Weustenraad, Maastricht 15.11.1805-Jambes 25.6.1849. Dr in de rechten. Medestichter van *L'Eclaireur du Limbourg*, te Maastricht, einde 1827. Krijgsauditeur te Luik (1832-1847) en te Brussel (1847-1848). Sedert einde 1848 griffier van de burgerlijke rechtbank te Brussel. Over hem consulere men : P. SEVERIN, *Théodore Weustenraad, Poète belge*, Brussel 1914, en de aldaar vermelde literatuur, waaraan men het *Essai de biographie tongroise* van C. THYS zal toevoegen.

(3) U. CAPITAINE, *Recherches sur l'imprimerie*, blz. 92; C. THYS, *op. cit.*, blz. 17.

(4) Men vindt daar ook een neerslag van in zijn „*Chants de Réveil*”, onder ps. Charles Donald, Belge, in 1831 te Tongeren uitgegeven en gedrukt door J. Billen.

(5) Rijksarchief Hasselt : 27 dec. 1838; 1 jan. 1839; 19 maart 1839 (nr. 34); 30 maart 1839 (nr. 39); 27 juni 1839 (nr. 76). Koninklijke Bibliotheek (Fonds Mertens) : 29 dec. 1838; 2 maart 1839 (nr. 27). Office de Bibliographie Internationale : 1 jan. 1839.

De uitgave werd in de loop van 1840 gestaakt, zeer waarschijnlijk vóór augustus (1). Gedurende een aantal maanden ontvingen de abonnees daarna, in vervanging van en onder de titel *La Vedette du Limbourg*, de Luikse krant *L'Espoir* (2).

2. Formaat : 33 × 24,5.

3. Prijs :

a) aanvankelijk :

6 F per trimester, op het kantoor afgehaald;

6,50 F per trimester, in de stad aan huis besteld;

7 F per trimester, franco per post.

b) van juli 1839 af : 11 F per trimester (3).

4. Periodiciteit :

a) aanvankelijk driemaal per week (dinsdag, donderdag en zaterdag);

b) het nummer van 27 juni 1839 kondigde aan dat het blad, mits prijsverhoging, van begin juli (4) af dagelijks zou uitkomen.

5. De oplage is onbekend. Volgens een bericht in het nummer van 30 maart 1839 was het eerste trimester een succes geweest. Naar verluidt had het blad een sympathiek onthaal gevonden, werd het aanhoudend aangemoedigd en liep het aantal abonnees in stijgende lijn, zodat grote verbeteringen konden worden aangebracht. Voor de verhoging van de periodiciteit, begin juli '39, gaf het nummer van 27 juni geen verklaring.

6. Geen motto.

(1) Het editoriaal van het *Journal du Limbourg Belge* (zie blz. 22) lijkt er inderdaad op te wijzen dat er toen in Limburg geen enkel nieuwsblad verscheen. Zie ook vlg. noot.

(2) CAPITAINE, *Recherches sur l'imprimerie*, blz. 92, noot. Daar wordt vermeld dat de abonnees gedurende ongeveer één jaar de ongedoopte *Espoir* ontvingen. Dan zou de *Vedette* als zelfstandig blad omstreeks april '40 verdwenen zijn, vermits *L'Espoir*, een liberale krant die sedert dec. 1835 verscheen, zelf op 31 maart '41 met *Le Politique* tot *La Tribune* versmolt. Ik vond *La Vedette* geciteerd in het *Journal du Limbourg Belge* d.d. 26 aug. 1840, doch kan niet preciseren of het nog een eigen uitgave was ofwel de Limburgse editie van *L'Espoir*. Betreffende dit laatste blad : cfr. CAPITAINE, *Recherches sur les journaux liégeois*, blz. 203-204.

(3) Vgl. punt 4 b.

(4) De datum stond erbij vermeld, doch het stukje papier is van het bewaarde exemplaar afgescheurd. Met juli begon het derde trimester.

7. Als uitgever en drukker vermeldde de krant : E. Allognier (1), rue des Vignes te Tongeren. Verrichte deze man het materiële werk, dan heeft hij tot de publicatie niet het initiatief genomen. Dat blijkt te zijn uitgegaan van Tongerse notabelen.

Tijdens de zitting van de Provincieraad van 13 juli 1838 stelden Schaetzen (2) en Hermans (3), twee raadsleden uit Tongeren, inderdaad voor, een uitgave van 600 F goed te keuren ten einde de oprichting aan te moedigen van een Limburgs nieuwsblad. De commissie bracht 's anderendaags een afwijzend rapport uit (4), doch Schaetzen betoogde dat de provincie dringend behoefte had aan „un organe pour faire connaître ses besoins et appuyer ses droits”. Het voorstel werd, na discussie, met achttien tegen veertien stemmen goedgekeurd (5).

Aan wie de toelage werd uitbetaald en op welke wijze de krant tot stand kwam, weten we niet. Het moet echter om de *Vedette* gaan en wel om twee redenen. Een ander blad is tussen juli en december 1838 in Limburg niet verschenen. Aan de andere kant waren het Tongerse initiatief en het besluit van de Provincieraad alleen door de tijdsomstandigheden, d.i. het al of niet uitvoeren van de XXIV artikelen, geïnspireerd. Welnu, dat *La Vedette* werd gesticht om tegen de definitieve aanvaarding oppositie te voeren, treedt uit haar kolommen zeer duidelijk naar voren.

8. De redactie bleef onbekend. Volgens een mededeling in het nummer van 30 maart zou de inhoud voortaan meer verzorgd en gevarieerd zijn; de krant zou aan de materiële belangen van de provincie grotere aandacht besteden. De redactie had zich daartoe de medewerking van hulpvaardige personen verzekerd en deed verder een beroep op de steun van alle vaderlandslievende burgers. Zij rekende er des te meer op omdat het onder de gegeven omstandig-

(1) Volgens U. CAPITAINE, *Recherches sur l'imprimerie*, blz. 92, noot, een Fransman die sedert 1833 te Tongeren was gevestigd. Hij is aldaar noch getrouwd noch gestorven en komt niet voor in de bevolkingsregisters van 1846.

(2) J. M. B. Schaetzen, Tongeren, 21.3.1804-3.5.1876. Doctor in de rechten en in de geneeskunde. Rechter van instructie te Tongeren sedert mei 1836. Lid van de Provincieraad 1836-1846.

(3) L. J. Hermans, 20.4.1805-Luik 12.11.1877. Rechter bij de rechtbank van eerste aanleg te Tongeren 1833-1852, daarna vrederechter te Luik. In beide steden lid van de gemeenteraad. Lid van de Provincieraad 1836-1848.

(4) Ze wees op de karige financiën van de Raad en betoogde anderdeels dat de voorstelde som ontoereikend was om het oogmerk te bereiken.

(5) Cfr. *Procès-Verbaux du Conseil de la Province de Limbourg, Annexes au Mémorial Administratif de 1838*, blz. 117 en 135-136.

heden (uitvoering van de XXIV artikelen) voor de provincie een ramp moest zijn indien ze van ieder orgaan werd beroofd (1).

Op 27 juni berichtte de redactie dat ze uit Hasselt verschillende brieven had ontvangen die over de verkiezingen handelden en „L. Malaise” ondertekend waren. Ze was bereid die te publiceren indien de schrijver zijn echte naam wilde bekendmaken en zijn persoonlijke aanvallen staken.

In het nummer van 1 jan. was een „Chanson Patriotique” van M.L. opgenomen.

9. Het „N^o Premier” van *La Vedette* bevatte geen editoriaal, evenmin als de twee voorafgaande. Over het actuele probleem van de XXIV artikelen handelden de eigen beschouwingen in de eerste nummers, evenals een groot deel van de berichtgeving. Het verdrag heette onrechtvaardig, het verzet in Limburg en Luxemburg algemeen. De krant verdedigde het standpunt dat België niet meer gebonden was en niet mocht toegeven.

De agitatie die het blad tot in maart onderhield, haalde het politietoezicht op de hals, maar het liet zich daardoor niet intimideren (2).

In het nummer van 30 maart stond het nieuws niet meer in het teken van de XXIV artikelen, waarvan de goedkeuring echter onverminderde weezin opwekte. De krant drukte de hoop uit — maar zag het ijdele ervan in — dat de koning niet zou toestemmen (3).

La Vedette publiceerde eigen artikelen en ontleende er aan andere bladen. Zij bevatte verder binnen- en buitenlandse berichten, een parlementair verslag, een rechterlijke kroniek, de burgerlijke stand en aankondigingen, aanvankelijk geen feuilleton (4). Herinnerd zij aan de belofte van 30 maart, voortaan meer afwisseling te brengen in de inhoud en aan de materiële behoeften van de provincie grotere aandacht te besteden.

(1) Op dat ogenblik verscheen in Limburg niet één ander nieuwsblad.

(2) Bericht in het nr. van 19 maart : „Nous apprenons que la police a reçu l'ordre de tenir l'œil sur nous! Nous respectons les magistrats qui sont tenus de remplir les devoirs de leurs fonctions; mais nous ne craignons pas les menaces des fauteurs. Nous qui avons versé notre sang en 1830, nous savons à quel prix notre nationalité a été conquise, et nous la défendrons tant que nous le pourrons.”

(3) Artikel van D., „Une illusion ou le veto royal”.

(4) Er komt er wel een voor in het nr. van 27 juni.

La Vedette heeft zich met partijpolitiek bemoeid. Aanvankelijk wilde ze onpartijdig oordelen (1), doch achteraf ging ze zich aan persoonlijke aanvallen te buiten, wat haar, volgens een mededeling van de redactie in het nummer van 27 juni, veel schade berokkende. Naar verluidt zou ze er dan ook van afzien, om zich voortaan nog alleen met de belangen van de provincie in te laten. In hetzelfde nummer kwam nog een uit Maaseik ingezonden stukje voor, gericht tegen de kandidatuur van graaf Ch. Vilain XIII voor de parlementaire verkiezingen. Het was van een korte, milderende commentaar vergezeld.

LIMBURGSCH NIEUWS- EN AENKONDIGINGS-BLAD

1. Dit blad kwam voor het eerst van de pers op 16 maart 1844 (2). In de lente van 1847 kreeg het een andere titel : *De Limburger* (3). Slechts drie nummers bleven bewaard (4); daaraan zijn de hierna volgende gegevens ontleend.

In het nummer van 4 april 1846 werd *Aankondigings-Blad* met *aa* geschreven, in de andere twee met *ae*.

2. Formaat : 42 × 29.

3. Prijs : 6 F per jaar voor Tongeren, 7 F daarbuiten.

4. Periodiciteit : éénmaal per week.

5. De krant zou aan het einde van 1845 tweehonderd dertig abonnees hebben geteld (5). Volgens een stukje in het nummer van 5 dec. 1846 (6) waren de pastoors verzocht hun invloed tegen het „Tongersch vuil bladje” aan te wenden en zijn tegenstander, *Het Belgisch Leeuwen*, te patroneren.

(1) No Préliminaire van 27 dec. 1838 : „Les mandats de députés à la chambre des représentants, seront chaudement disputés... les candidats ne nous manqueront pas ... Lorsqu'il en sera temps, nous examinerons avec impartialité les titres qu'ils feront valoir; quelque soit le désagrément d'une pareille tâche, nous saurons la remplir. S'il n'est plus nécessaire de ressusciter l'*Éclairneur* avec sa verve et son impétuosité, il est du moins utile que les électeurs trouvent un guide et les moyens d'apprécier le mérite de ceux qui font un appel à leur confiance.”

(2) WARZEE, *op. cit.*, blz. 134; CAPITAINE, *Recherches sur l'imprimerie*, blz. 92, noot. Dat het verschenen was, berichtte *Vlaemsch België* op 20 maart 1844.

(3) Cfr. de aparte behandeling, blz. 120 vlg.

(4) Rijksarchief Hasselt : 3e jg., nr. 4, 4 april 1846 en 3e jg., nr. 40, 5 dec. 1846; Office de Bibliographie Internationale : 3e jg., nr. 14, 6 juni 1846.

(5) Volgens *De Broederhand*, 1845 (afl. febr. 1846), blz. 495.

(6) „Hoe men zich treffen kan. Vervolg.”

6. Geen motto.
7. Uitgevers en drukkers : gebroeders Demarteau (1), Hasseltsestraat, Tongeren.
8. Redacteur : J. S. Heyden (2).
9. Het *Limburgsch Nieuws- en Aenkondigings-Blad* bevatte één of twee artikelen, berichten uit binnen- en buitenland, een parlementair verslag, een rechterlijke kroniek, mengelingen of een feuilleton, de burgerlijke stand, marktprijzen en aankondigingen.

Het was een liberaal blad, dat kritiek uitbracht op *Het Belgisch Leeuwken* en ook met *De Haspengouwer* uit Sint-Truiden polemiseerde (3).

In het nummer van 4 april 1846 kwam een artikel voor waarbij even zij stilgestaan. Een zekere V.G. zette daarin een ontwerp uiteen van „een centrale bureau van werkvolk” dat in ieder gemeente zou worden opgericht en zich, onder het bestuur van de gemeenteraad, met werkvoorziening en het uitkeren van vergoedingen voor werkloosheid moest bezighouden.

DE LIMBURGER

1. Sedert de lente van 1847 was deze krant, onder een gewijzigde titel, de voortzetting van het *Limburgsch Nieuws- en Aenkondigings-Blad*. Het jaar 1847 maakte dan ook de vierde jaargang uit (4). Hij bleef verschijnen tot aan de Eerste Wereldoorlog. Uit de jaren 1847-1860 werd er niet veel van bewaard (5).

(1) Peter Demarteau-Thys (Sint Truiden 1813-Tongeren 25.2.1864) en Jan Demarteau-Stas (Sint-Truiden 18.4.1812-Tongeren 14.9.1878); cfr. H. BAILLIEN, *op. cit.*, blz. 123.

(2) J. S. Heyden, geboren te Maastricht op 9 nov. 1809. Was een „bijzonder begunstiger” van de Belgische revolutie. Verliet de stad einde sept. 1830, was toen in militaire dienst. In de jaren '40 en '50 leraar aan de middelbare school te Tongeren.

(3) In het *Journal du Limbourg Belge* van 19 okt. 1845 vindt men een brief van G. J. J. Vanwest, zoon, uit Sint-Truiden, blijkbaar de redacteur van *De Haspengouwer*. Naar verluidt had Heyden in zijn blad de eis gesteld dat Vanwest, ofwel in zijn krant ofwel in een particuliere brief, bepaalde beschuldigingen zou herroepen die hij tegen Heyden had uitgebracht; anders zou deze laatste klacht wegens eerroof indienen. Vanwest hield alles staan wat hij over Heyden had gezegd en hoopte dat die zijn bedreiging zou ten uitvoer brengen.

(4) Het oudst bewaarde nummer, d.d. 5 juni 1847, was nr. 15 van de 4e jg.

(5) Stadsarchief Tongeren : 5 en 12 juni 1847; Rijksarchief Hasselt : 1 april 1854, 19 en 26 mei 1855, 5 jan. 1856, 27 en 30 mei 1857, 3 juni 1857; Koninklijke Bibliotheek : van 1 juli 1857 tot einde 1860.

2. Formaat :

- a) in juni 1847 : 42 × 29.
- b) sedert 1 april 1854 : 48 × 34.

3. Prijs :

- a) van 1847 tot 20 nov. 1858 : 6 F per jaar voor Tongeren, 7 F daarbuiten.
- b) sedert 20 nov. 1858 : 7 F voor Tongeren, 8 F daarbuiten.

4. Periodiciteit :

- a) in juni 1847 : éénmaal per week.
- b) op 1 april 1854 en vervolgens tot 20 nov. 1858 : tweemaal per week, 's woensdags op één blad (2 blz.), 's zaterdags op twee (4 blz.).
- c) sedert 20 nov. 1858 : driemaal per week, 's dinsdags en 's donderdags op één blad, 's zaterdags op twee. Deze laatste verhoging van periodiciteit werd ingevoerd „om de menigvuldige klagten doen op te houden, over het te laet verschynen der handelsberigten, en het onvoldoende dezer” (1).

5. In mei '47 werden, volgens enkele tegenstanders, vijf tot zeshonderd exemplaren van *De Limburger* aan de kiezers gratis bezorgd (2).

Het blad had toen af te rekenen met de tegenwerking van de geestelijkheid. De pastoors zouden bevel hebben gekregen de lectuur ervan te verbieden en de absolutie te weigeren aan wie het ontving (3). Dat laatste gebeurde begin juni te Tongeren zelf. De krant publiceerde een desbetreffende verklaring van P.L., „aubergist”, die zich getroffen noemde omdat hij zijn abonnement niet wilde opzeggen (4).

Of het al dan niet aan bedoelde tegenwerking te wijten viel, bij de aanvang stond *De Limburger* er zeer beroerd voor (5). Het blad hield nochtans vol, wist verscheidenheid te brengen in zijn inhoud en behaalde daardoor veel bijval. Aan het einde van 1859 was dat succes naar verluidt zo groot geworden, „dat het byna onzeker was

(1) *Limburger*, 20 nov. 1858.

(2) Brief uit Tongeren in het *Journal du Limbourg Belge*, 7 mei 1847; andere brief uit Tongeren in het *Belgisch Leeuwke*, 15 mei 1847 en de *Tongersche Born*, 16 mei 1847.

(3) *Limburger*, 5 juni 1847.

(4) *Ibid.*

(5) *Id.*, 31 dec. 1859.

geweest, of meer kalanten zouden kunnen bediend worden, indien wy niet een versnellend werktuig gebruikten, om in eene minuut 100 bladen af te drukken" (1). Cijfers over de toenmalige oplage ontbreken evenwel. Men kan alleen besluiten dat het met de financiën zo goed gesteld was dat de technische uitrusting kon worden verbeterd, terwijl dit laatste verschijnsel dan op zijn beurt moest toelaten een nog verder stijgend aantal abonnees te voldoen.

6. Motto :

a) Op 5 en 12 juni 1847 : geen.

b) op 1 april 1854 en in alle volgende (bewaarde) nummers : „Vryheid, Regt en Vrede-minnend”.

7. Uitgevers en drukkers.

a) Op 5 en 12 juni 1847, 1 april 1854, 19 en 26 mei 1855 : gebroeders [J. en P.] Demarteau, Hasseltsestraat 48, Tongeren.

b) Op 5 jan. 1856 en in de latere nummers : [P.] Demarteau-Thys, zelfde adres (2).

8. Verantwoordelijke redacteur : J. S. Heyden (3).

9. Evolutie van het blad.

A. — VAN 1847 TOT JUNI 1857

De twee bewaarde nummers uit juni 1847 bevatten politieke artikelen en beschouwingen over de verkiezingen, berichten, de burgerlijke stand, marktprijzen en aankondigingen, geen feuilleton. Reeds sedert mei (4) oefende *De Limburger* vinnige kritiek uit op de twee conservatieve kandidaten voor de Kamer van volksvertegenwoordigers, Simons en Raikem. Hij verdedigde hun twee liberale opponenten, de Tiecken de Terhove en Raymaeckers. Dat geschiedde ook nog in het nummer van 5 juni. In Tongeren en Borgloon was een liberale Associatie tot stand gekomen en *De Limburger* ging door voor het orgaan van de partij (5). Hij zwaaide alleszins met het

(1) *Ibid.*

(2) Het uiteengaan van Jan Demarteau-Stas en Pierre Demarteau-Thys heeft, in tegenstelling met wat H. BAILLIEN, *op. cit.*, blz. 123 vermeldt, blijkbaar niet kort na het huwelijk van eerstgenoemde (2.5.1842) plaats gehad, doch pas in juli 1855; cfr. blz. 135.

(3) Zoals voor het *Limburgsch Nieuws- en Aenkondigings-Blad*.

(4) Volgens een brief uit Tongeren d.d. 6 mei, in het *Belgisch Leeuwke*, 15 mei 1847.

(5) *Ibid.*

schrikbeeld van het herstel van de tienden en betoogde dat de liberalen godsdienstig waren en zich alleen tegen de wereldse macht van de geestelijkheid verzetten. Op 29 mei beweerde de krant dat de bisschop van Luik aan alle pastoors van het kanton opdracht had gegeven stemmen te ronselen voor de conservatieve kandidaten van het arrondissement, met hun schapen naar het stembureau te gaan en ze geen ogenblik uit het oog te verliezen (1). De conservatieven behaalden de overwinning (2). *De Limburger* zocht de verklaring in persoonlijke veten onder de verdeelde Tongerse liberalen (3).

Volgens het *Journal du Limbourg Belge* waren de buitensporigheden van zijn Tongerse collega toen reeds spreekwoordelijk geworden. Om zijn schandelijke beledigingen heette die Vlaamse *Méphistophélès* (4) door alle eerlijke lieden geminacht. Met een soort blinde woede ging hij, naar verluidt, te keer tegen alles wat de provincie aan eerbiedwaardige mannen telde (5). Tussen 1847 en 1851 liep het blad alleszins verschillende veroordelingen op (6).

Een artikel betreffende de wegeaanleg, in het nummer van 17 jan. 1852 gepubliceerd, bracht *De Limburger* andermaal in moeilijkheden. De heer Gérard, aannemer te Ans, aan wie de aanleg van de weg Bilzen-Hasselt was toegewezen, legde klacht neer wegens belediging en eiste 10.000 F schadevergoeding. Om een nieuwe veroordeling te voorkomen, ondertekenden de uitgevers op 29 april een verklaring, waarin ze erkenden dat het gewraakte artikel inderdaad eerrovend was, zowel t.o.v. Gérard als van de ambtenaren van bruggen en wegen; ze voegden eraan toe dat het alleen „par une coupable légèreté” hunnentwege was gepubliceerd. Om het kwaad zoveel mogelijk te herstellen, machtigden ze de aannemer hun verklaring, op hun kosten, in drie Franstalige kranten (7) en, in vertaling, ook in *De Limburger* zelf te publiceren (8).

(1) Blijkens een protestbrief, door de pastoors en kapelaans van het kanton Tongeren aan *De Limburger* geadresseerd en afgedrukt in het *Belgisch Leeuwke*, 5 juni 1847, en de *Tongersche Born*, 3 juni 1847. In zijn nr. van 5 juni '47 hield *De Limburger* zijn bewering staande en breidde hij ze uit tot de „kosters, directeurs, inspecteurs, controleurs, receveurs, zelfs commiesen”.

(2) Cfr. blz. 33, noot 5. Raymaeckers en de Tiecken behaalden in de kantons Tongeren en Borgloon meer stemmen dan hun katholieke tegenstanders, maar in de kantons Mechelen a/d Maas, Bilzen en Zichen niet eens half zoveel.

(3) Cfr. het nummer van 12 juni 1847.

(4) Cfr. blz. 40, noot 2.

(5) *Journal du Limbourg Belge*, 7 mei 1847.

(6) *Vedette du Limbourg*, 1 mei 1852.

(7) *L'Indépendance Belge*, het *Journal de Liège* en *La Vedette du Limbourg*.

(8) Tekst in *Vedette du Limbourg*, 1 mei 1852.

In 1849 was *De Limburger* nog een antiklerikale krant (1) en vier jaar later moet zijn liberale kleur steeds dezelfde zijn geweest. Het blad koos immers, bij de gemeentelijke verkiezingen van einde juli 1853 te Hasselt, partij voor burgemeester Bamps en tegen de Corswarem. *De Onafhankelyke* beweerde toen dat hij sedert tien jaar (2) geregeld door *De Limburger* op de laagste wijze aangerand was (3). In verband met de zaak Bamps diende hij zijn Tongerse confrater van antwoord (4), doch begin augustus zag hij daarvan af, al mocht *De Limburger* tegen hem ook „de schandelooste eerdieveryen be-gaen” (5). Tijdens de eerste helft van 1855 bleek *De Limburger* op *De Onafhankelyke* nog geregeld kritiek uit te oefenen (6), zonder dat men echter preciseren kan waarover het toen eigenlijk ging.

Het optreden van *De Limburger* bij de boven vermelde verkiezingen heeft hem een proces op de hals gehaald. Het blad had de Corswarem verwijten toegestuurd (7) die deze „diffamatoires et calomnieuses” achtte. Hij vroeg 50.000 F (!) schadevergoeding en publicatie van het vonnis in *De Limburger* en twee andere bladen naar zijn keuze. De rechtbank van Tongeren deed uitspraak op 7 maart 1854. Zij oordeelde de klacht van de Corswarem op één punt gegrond, kende hem nochtans geen financiële genoegdoening toe, maar verleende hem publicatie van het vonnis in *De Limburger* en één andere krant (8). Naar verluidt zou de Corswarem tegen dat vonnis beroep hebben aangetekend (9). Ik kon de aangelegenheid niet verder volgen.

In de nummers van 1 april 1854, 19 en 26 mei 1855, 5 jan. 1856, 14 febr. 1857, 27 en 30 mei 1857 en 3 juni 1857 kwamen geen politieke artikelen voor. Het blad heeft na juli 1853 zijn liberale kleur

(1) Men mag het afleiden uit een citaat in de *Union Belge*, 2 febr. 1849.

(2) Wat dus terugsloeg op het *Limburgsch Nieuws- en Aenkondigings-Blad* (1844-1847) zowel als op *De Limburger* zelf (sedert 1847).

(3) *Onafhankelyke*, 21 juli 1853 („De Limburger van Tongeren, verdediger van M. Bamps”).

(4) *Ibid.*, en 24 juli 1853.

(5) *Id.*, 4 aug. 1853.

(6) *Id.*, 19 aug. 1855.

(7) Namelijk : „d'avoïr osé nier à la face de la nation entière, qu'il avait vendu son notariat à son successeur M. Vandersmissen; d'accepter le patronage de l'*Onafhankelyke*, quoiqu'il eut exhumé „la vieille et odieuse fable” d'un coup de poignard imputé à un parent de M. de Corswarem, et enfin d'avoïr juré une haine implacable à l'enseignement de l'Etat” : *Vedette du Limbourg*, 11 maart 1854.

(8) *Ibid.*

(9) *Id.*, 18 maart 1854.

verloren (1). Naast een parlementair verslag, wat berichten en aankondigingen bevatte het nog wel een artikel, doch daarin ging het niet over politieke aangelegenheden (2). Daarbuiten werden de kolommen in hoofdzaak gevuld met allerlei leesstukjes, gevarieerd van inhoud maar op een weinig hoogstaand niveau. Het heette daarbij „dat er geen vlaemsch dagblad bestaet of ooit bestaen heeft, dat zoo langen tyd de vlaemsche Moedertael op eene zoo afschuwelyke wyze verknoeide” (3).

In maart-april 1857 kreeg redacteur Heyden het lelijk aan de stok met het *Journal de Hasselt* (4), echter niet betreffende politieke kwesties. De polemiek vond haar grond in de tegenstelling tussen Hasseltse en Tongerse materiële belangen (5).

Op 30 mei '57 publiceerde *De Limburger* een artikel over de Vlaamse Beweging. Het luidde dat die in Limburg nooit had bestaan en dat de Limburgers, de houding van de Vlamingen in 1839 indachtig (6), noch aan die Vlamingen noch aan de Walen een wederdienst hadden te bewijzen; „en aengezien wy uit de vlaemsche beweging niets zien te winnen, vinden wy het geraden ons te onthouden, wyl ons onbekend is wat wy door onze onverschilligheid in dit stuk zouden hebben te verliezen”.

B. — VAN JULI 1857 TOT EINDE 1860

Met de gemeentelijke verkiezingen van oktober '57 liet *De Limburger* zich niet in. Hij betoogde dat een stellingname zijnentwege aan de lijst van de kandidaten toch niets kon veranderen en dat, aan de andere kant, die kandidaten de algemene goedkeuring wegdroegen, zodat de kiezers niet werkzaam hoefden te zijn. Te Ton-

(1) Het nummer van 3 juni 1857 bracht een verslag over de wanordelijkheden, door de liberalen n.a.v. de kloosterwet uitgelokt. Dat begon als volgt: „De betreurensweerdige baldadigheden, welke... hebben plaets gehad...”

(2) Wel over stedelijke belastingen, Luiks-Limburgse spoorweg, toestand van de onderwijzers, bedelarij, e.a.

(3) *Onafhankelyke*, 19 aug. 1855.

(4) Men leze van dat blad o.m. het nummer van 12 april 1857; cfr. ook de *Vedette du Limbourg*, 11 april 1857.

(5) Het nr. van 12 sept. 1857 van *De Limburger* droeg een rouwband en bevatte een ironisch artikel op het afsterven van het *Journal*.

(6) Het rijkste deel van Limburg was toen, „als lospenning voor hunne vlaemsche broeders”, aan Nederland afgestaan. Waren de Vlamingen de Limburgse jammerklachten en hun eigen onverschilligheid vergeten? Sommigen onder hen hadden overigens met „het voltrekken van den bloedhandel” ingestemd. Het lag de Limburgers nog goed in het geheugen dat ze, in het uur van het gevaar, op de broederliefde van de Vlamingen tevergeefs een beroep hadden gedaan.

geren heerste overigens, naar verluidt, geen politieke verdeeldheid noch onverdraagzaamheid, ook niet vanwege de geestelijkheid (1).

De 14de november daaropvolgend becritiseerde de krant de extremisten uit beide kampen (2). Naar aanleiding van de parlementaire verkiezingen van december betoogde hij, dat hij noch de katholieken noch de liberalen vijandig was en zich dan ook alleen tot het verstrekken van informatie zou beperken (3). Hij waarschuwde daarbij tegen „de dwaze uitgalmingen der gazetten van de overdrevene partyen” (4). Hij leende zich evenwel tot de publicatie van brieven aan de kiezers vanwege de liberale kandidaten (5).

Op 16 januari 1858 luidde het, dat de benamingen van de politieke partijen de werkelijkheid niet dekten. Er stonden goeden en slechten aan beide kanten. Het editoriaal van het *Nieuwsblad der provincie Limburg*, waarin werd betoogd dat de priester in de kerk moest blijven, noemde *De Limburger* op 13 februari „in bedaarde en welvoegelyke tael opgesteld”.

Bij de provinciale verkiezingen van mei daaropvolgend hield de krant zich op de vlakte, al nam hij enkele ingezonden stukken op.

Met de gemeentelijke verkiezingen van maart 1859 liet het blad zich helemaal niet in. In november van hetzelfde jaar publiceerde het een brief aan de kiezers vanwege de gemeentelijke afdeling van de *Liberale Grondwettelijke Associatie* van het arrondissement Tongeren (6), waarin de twee liberale kandidaten, L. Claes (7) en L. Maréchal (8), werden aanbevolen (9). Enige commentaar voegde het daaraan niet toe en het koos zelf geen stelling (10).

Met de provinciale verkiezingen van mei '60 moeide *De Limburger* zich niet. In oktober daaropvolgend bleef hij echter niet helemaal neutraal, naar aanleiding van de keuze van een aantal gemeenteraadsleden waarop verder wordt teruggekeerd (11). Het blad publiceerde verschillende ingezonden stukken die het hoofdzakelijk voor

(1) *Limburger*, 24 okt. 1857.

(2) Art. „De dulkoorts der partyen”.

(3) *Limburger*, 21 nov. 1857.

(4) Id., 28 nov. 1857.

(5) Id., 2 en 5 dec. 1857.

(6) Ondertekend door de leden P. L. Raymaeckers, Ant. Caters, D. de Favereau, L. de Tiecken, J. B. M. Schaetzen en J. J. Simens.

(7) L. Claes, Hasselt 10.3.1789-Vliermaal 2.1.1874. Rentenier.

(8) L. Maréchal, geboren te Tongeren in 1810. Houthandelaar.

(9) *Limburger*, 26 nov. 1859.

(10) Op 29 nov. werd de uitslag medegedeeld en de 3e dec., op verzoek, een dankbrief aan de kiezers van Claes en Maréchal gepubliceerd.

(11) Cfr. blz. 147-149.

de liberaal A. Noyen opnamen (1), doch het liet eigen proza achterwege.

Men vindt tussen juli '57 en december '60 in *De Limburger* geen andere uitingen van belangstelling voor de politiek, afgezien dan van het niet-gecommentarieerde parlementair verslag, dat overigens niet geregeld aanwezig was. Al schemerden de liberale sympathieën dus wel eens door, een politiek orgaan was *De Limburger* niet (2). Hij zocht niemand „te ontrusten noch na te jagen aengaende zyne geloofsbelijdenis of politieke denkwijze” (3), betoogde dat partijbladen een pest waren voor de tegenstanders (4), noemde zich de vriend van de oprechte en gematigde katholieken en verklaarde onder de liberalen „min vyanden” te tellen. Dweepzucht was hem vreemd (5) en met de politieke situatie liet hij zich niet in.

Evenmin als een politiek orgaan was de toenmalige *Limburger* een opinieblad. Al koos hij een enkele keer wel stelling, zoals tegen de loting (6) of voor veralgemeend kosteloos, doch niet verplicht, lager onderwijs (7), toch waren zijn artikelen niet talrijk en doorgaans zonder belang. Waar b.v. de kwestie van Tongerens aansluiting op het spoorwegnet tot felle discussies aanleiding gaf, vindt men daarover in *De Limburger* veel minder dan in andere Tongerse organen en beperkte de krant zich hoofdzakelijk tot informatie.

Terwijl hij in vroeger jaren heel wat deftige burgers scherp had aangerand, mocht nu worden gezegd dat zijn „uitgespuwde gal onder het stof van den tyd begraven” lag, al kon de redacteur nog wel eens een bevestiging krijgen (8). Niet ten onrechte werd het blad „het limburgsche lam” genoemd : het liet „al naer Gods wil ... begaen, zonder er tegen op te staen” (9). Waaraan was zijn succes dan wel te danken?

In de eerste plaats aan de verscheidenheid van de talrijke leesstukjes, raadgevingen, verhalen en anecdoten die het blad bevatte. Wij kunnen daarin thans niet meer zien dan onbenulligheden, tenzij wellicht de raadgevingen die aan de landbouwers werden verstrekt,

(1) *Limburger*, 6, 13, 16, 18, 25 en 27 okt. 1860.

(2) Id., 30 okt. 1858.

(3) Id., 11 dec. 1858 („Deugden, verdiensten en weerde van den *Limburger*”).

(4) Id., 3 dec. 1859 („Verschilligheid der nieuwbladen. Voortreffelykheid van den *Limburger*”).

(5) Id., 8 dec. 1860.

(6) Id., jan. 1858.

(7) Id., 30 okt. 1858.

(8) *Tongersblad*, 16 juni 1860 („Een woord tot de *Limburger*”).

(9) *Limburger*, 10 nov. 1859.

maar *De Limburger* moet een publiek hebben gehad dat hetgeen hij als afwisselende wetenswaardigheden of ontspanningslectuur opdisting heeft gewaardeerd. De krant zelf schreef zijn bijval alleszins daaraan toe en wilde dus dezelfde lijn blijven volgen (1). De redactie was er overigens van overtuigd, op die wijze in sterke mate tot de zedelijke en stoffelijke vooruitgang, tot de verlichting van de bevolking, bij te dragen en schroefde de diensten op die het blad in dat opzicht zou hebben bewezen (2).

Verder was *De Limburger* de enige Limburgse krant die aan het einde van de jaren '50 driemaal per week verscheen. Dat liet een meer omvattende bericht- en verslaggeving toe dan die van zijn confraters, terwijl de berichten ook meer actueel konden zijn dan in de wekelijkse nieuwsbladen. Bovendien bleef de abonnementsprijs relatief laag. Taal en stijl van *De Limburger* waren anderdeels niet van de beste, al dreef hij in dat opzicht ook meer dan eens zelf de spot met het *Tongersblad*.

Tussen juli '57 en dec. '60 vindt men in *De Limburger* geen kritiek op de Vlaamse Beweging, maar die werd ook niet van dichtbij gevolgd. Soms publiceerde het blad een vlaamsgezind stukje of een bericht betreffende de taalsrijd. Het betreurde de onverschilligheid van de Limburgers t.o.v. hun moedertaal (3), becritiseerde niet alleen de verfransing maar ook het slechte Nederlands dat in de provincie in zwang was (4) en verdedigde een enkele keer het ineensmelten van Noord- en Zuidnederlands (5).

(1) Id., 3 dec. 1859 („Verschilligheid der nieuwbladen. Voortreffelykheid van den *Limburger*”).

(2) Id., 11 dec. 1858 („Deugden, verdiensten en weerde van den *Limburger*”) : „Met de edelste inzigten beziel, namelyk van het volk meer onderwezen, meer beschaefd, meer verlicht, meer zedelyk, meer gelukkig te maken, is het den *Limburger* gelukt zyn doelwit te bereiken.

Hoe veel zyn er niet die by de geboorte van den *Limburger* naeuwlyks konden spellen, en nu geleerde politieken zyn geworden?

Hoe veel Kempische gewesten, naekte heuvelen staen nu niet beschaduw met weelderig gewas, met dik geboomte, dank aan de leer van den *Limburger*?

Hoe menige heeft zich niet verrykt door het involgen van verbeterde doenwyzen? hoe veel honderden zyn niet gezond gebleven met de praktyk van den *Limburger* te rade te gaen?

Zoo de *Limburger* zich kan vleijen van over de onkunde, de duisternis en de bottigheid gezegepraeld te hebben, heeft hy niet minder trotsch te wezen over den zedelyken voortgang dien hy bewerkt heeft.”

(3) Id., 12 febr. 1859 („Vlaemsch Limburg”).

(4) Id., 10 dec. 1859 („Vlaemsch Limburg”).

(5) Id., 6 okt. 1860.

TONGERSCHE BORN (1)

1. Het eerste nummer kwam op 10 jan. 1847 van de pers. Het laatste van de bewaarde collectie is nr. 47, d.d. 28 nov. 1847. Dat bevat geen bericht betreffende het staken van de uitgave; ik vermoed nochtans dat ze toen heeft plaats gehad (2).

2. Formaat : 40,5 × 28,5.

3. Prijs :

a) aanvankelijk : 1,75 F per trimester voor Tongeren, 2 F daarbuiten.

b) van 12 sept. af : 2,25 F per trimester voor Tongeren, 2,50 F daarbuiten.

4. Periodiciteit : éénmaal per week.

5. Op 2 mei verklaarde het blad zeshonderd abonnees te hebben. Volgens een mededeling in het nummer van 25 juli werd er af en toe over geklaagd, dat de krant laattijdig of zelfs helemaal niet werd besteld. De 15de augustus daaropvolgend sprak het blad over tegenwerking die het vanwege postbedienden in dat opzicht onder vond.

6. Geen motto.

7. Uitgevers en drukkers :

a) drukkers :

Aanvankelijk : J. V. Finoulst, Hasselt (3).

Van 12 sept. 1847 af : Ch. Vanderauwera, Waermoes-Berg 25, Brussel (4).

b) uitgevers :

Het kantoor was gevestigd bij de weduwe Collée, boekhandelaarster, te Tongeren (5). Nummer 37, d.d. 19 sept., vermeldde tevens

(1) Collectie Stadsarchief Tongeren, waarin de nrs. 6-7, 21, 24-25, 33 en 39-46 ontbreken.

(2) LEYNEN, op. cit., blz. 37, zegt dat het bestaan van de krant in 1848 werd vermeld, dat zij ten minste een dozijn jaargangen telde, strijdend liberaal was en door de firma Demarteau werd uitgegeven. De laatste drie gegevens zijn verkeerd. Ik heb anderdeels niet kunnen achterhalen of de krant nog na november '47 is verschenen. In 1848 was dat echter zeer waarschijnlijk niet meer het geval.

(3) Als voor het *Belgisch Leeuwke*.

(4) Idem.

(5) Cfr. H. BAILLIEN, op. cit., blz. 123-124.

een bureau te Brussel, Zoutkaai 10, doch dat kwam in het volgende nummer, d.d. 26 sept., al niet meer voor (1). Volgens een bericht in dat nummer moesten de mededelingen van de correspondenten uiterlijk woensdag middag bij de weduwe Collée franco worden besteld.

Zoals reeds aangestipt (2), werd de *Tongersche Born* door dezelfde groep uitgegeven als het *Belgisch Leeuwke*. De krant had dezelfde opmaak, formaat, prijs en drukkers, maar een apart kantoor te Tongeren, waar het plaatselijk nieuws vermoedelijk werd ingezameld.

8. Een zelfde redactie verzorgde de *Tongersche Born* en het *Belgisch Leeuwke*. Beide kranten hadden ook dezelfde correspondenten en medewerkers, waaronder „Pachter Jan”, de correspondent uit Rome en L. G. Schuermans. De redactie werd van 11 sept. af naar Brussel overgebracht (3).

9. Evolutie van het blad.

Het eerste nummer bevatte het volgende editoriaal, gedagtekend uit Tongeren, 9 januari :

„Alweër wat nieuws! *Dikwijls wat nieuws, en zelden wat goeds!* — Waerachtig, lieve lezer, gij en hebt geen ongelijk, en ik zou ik-zelf bijna zoo over het hier aengekondigd blad moeten denken, indien de eigenliefde en het vertrouwen in de goedjonstigheid van den lezer, mij geen gunstiger gevoelens over mijn eigen werk had doen opvatten. Maer, hoe u toch al aen 't verstand gebragt, dat dit nieuws hetwelk u hier wordt aangeboden, *dikwijls GOED* nieuws zal kunnen zijn, en dat gij *zelden* het u beklagen zult van het gelezen te hebben? Niet zoo zeer, omdat het altijd *nieuw* nieuws, maer ook wel eens *oud* nieuws, en, daerom, gelijk ik 't versta, nog zoo veel te belangrijker zal wezen. — Och God! wat rimram! hoor ik u zeggen! — Zie dan hier, waervan dat er kwestie is.

Ik heb van mijn leven eens hooren zeggen, dat de HH. Vaders, indien zij nu geleefd hadden, zij geen zware folianten, — maer dat zij zouden gazetten geschreven hebben. Inderdaed, de dagbladeren bij ons, zijn alvermogend; zij zijn, om zoo te spreken, de spil waer heel het Staatsmachien op draeyt : het openbaar gevoelen wordt immers bijkans uitsluitend door de gazetten gevormd. En door welke gazetten? Door de slechtste de eerste. Laet het publiek nog zoo zeer en zoo menigmael door deze zijn bedrogen en misleid geweest, zij worden niettemin, bij den

(1) Evenmin in nr. 47 (de nrs. 39-46 ontbreken in de collectie).

(2) Blz. 46.

(3) Het nr. van 12 sept. 1847 bevatte een „Brief van Pachter Jan aen 't Belgisch Leeuwke”, die de overplaatsing naar de hoofdstad goedkeurde en verdere medewerking toezegde.

grooten hoop, geraedpleegd en geloofd als ware orakelstemmen. 't Staet geschreven, zegt men, en alle slag van leugen- en lastertael moet bij de meesten waerheid en lofspraak heten!

Het is om dat misbruik te keer te gaen en, met eenen, onze catholieke Landgenooten tegen de boosaerdige inzigten der verleiders te wapenen, dat wij voorgenomen hebben dit weekblad in het licht te geven. Daerin zal men trachten hun den regten staet van zaken wijs te maken, hen over de belangen van Godsdienst en Vaderland onderhouden, met hun de pligten voor oogen te leggen die de tijdsomstandigheden te regt van hen mogen vergen; om, op die wijze, voor zoo veel het in onze magt ligt, den verdervelijken invloed der antinationale gazetten te keer te gaan.

Zoo, kan men begrijpen, zullen wij al eens met *oud* nieuws voor den dag moeten komen. Maer zou het er te slechter om gaen, indien men wat langer bij de gebeurtenissen bleef stil staen, met, van tyd tot tyd, zich eens gemoedelijk daer rekening over te vragen? Zulk een onderzoek zou ... (1).

Van den anderen kant, zij die het nieuws van den dag nagaan en het noodig begrip hebben, om het fijn van de zaken in te zien, die maken dikwijls, zoo bij hun eigen, als onder vrienden, de nuttigste bemerkingsen over de kwade strekkingen der liberalen, en over de behoeften der catholieke gezindheid.

Nu, een en ander soort van lezers zullen wij trachten te voldoen: genen zullen in ons blad leeren aendachtig worden op dat waer niet een catholiek burger onverschillig mag voor zijn en wat meestal te gauw vergeten is; de laetsten zullen bij ons den trouwen weêrklank van hun gevoelen vinden en zoo veel te sterker daerin bevestigd worden.

Indocti discant, ament meminisse periti.

Maer, waer vandaen toch die zonderlinge naem van TONGERSCHE BORN, en wat zal men al putten uit die bron?

„Tongri civitas Galliae fontem habet insignem, plurimis bulliis stillantem ferruginei saporis, quod ipsum non nisi sub fine potus intelligitur: purgit hic corpora, tertianas febres, calculorumque vitia discutit, eadem aqua igne admoto, turbida fit, postremum rubescit.”

Hetwelk aldus luidt:

„Tongeren heeft een merkwaardige fontein die opwelt in kleine, glinsterende borreltjes welke eenen ijzer-smaek hebben, hetgeen men eerst gewaer wordt, na men er wat van gedronken heeft; zij zuivert het lichaem geneest van de overanderdagsche koorts en doet het graveel lossen. Als men het water er van op 't vuer zet, wordt het troebel en op den duer rood.”

Zoo, drukt zich uit een romeinsch schrijver, de natuerkundige Plinius (2), wanneer hij spreekt over Tongerens bron die, van zijnen naem Plinius Fontein geheten is geworden. Al de gedenkstukken van den ouden dag welke van die vermaerde fontein gewagen, noemen haer eene *geheiligde*

(1) Hoekje uit het blad weggescheurd.

(2) Caius Plinius Secundus, 23/24-79 na Chr. Militair en magistraat, encyclopaedist, auteur van de „Naturalis Historia”.

eene weldoende een wonderlijke born. Zal nu deze papieren — Born het trouwe afbeeldsel, dan of de ruwe en onnauwkeurige schets opleveren van al die zeldzame hoedanigheden van die van Plinius? Zal zij eenen ijzersmaek hebben, het lichaam zuiveren en genezen? — Dat wij onze liberale mannen genezen zullen van die brandende koorts die hunne ingewanden doet blaken tegen alles wat goed en nationaal is, dat laten wij ons geenszins voorstaen. Indien zij alleen sommige geesten uit den slaap kon wekken, met hun de waerheid te toonen, waer ze hunne oogen en ooren voor gesloten houden; indien zij aen anderen hunne vaderlandsche pligten mogt indagtig maken en hen voorbereiden tot den groten strijd die er heden moet gestreden worden tusschen de ware vrienden der openbare vrijheid en hare verdrukkers, — dan had onze Born haer doel bereikt : dan zou zij weldadig, heelend en heilzaam zijn voor de eersten; bitter van smaek en, door de kracht van het vuer gloeyend heet voor de [aetsten].”

Dat editoriaal illustreert op zichzelf reeds welk het gehalte en de kleur van de *Tongersche Born* zijn geweest. Naast een vrij uitvoerige berichtgeving, marktprijzen, de burgerlijke stand, relatief weinig aankondigingen en bij uitzondering een feuilleton, bevatte het blad vooral politieke artikelen. Van bij de aanvang trok het zeer fel tegen de liberale „Jantjes” van leer, bewust als het was van de actie die zij in 1846 hadden ingezet. Het spoorde de katholieken tot meer strijdbaarheid aan, wees op de noodzaak van grotere samenwerking en van uitbreiding van de conservatieve pers. Zeer vinnig en volks van toon, voerde het oppositie tegen de liberale regering en dreef het met zijn tegenstanders de spot. Het stemde dus overeen met zijn tweelingbroer, het *Belgisch Leeuwke*, waarmede het overigens verschillende artikelen gemeen had. Hier zij daarom alleen nog ingegaan op de stellingname van de *Born* bij de verkiezingsstrijd te Tongeren zelf.

De betekenis van de parlementaire verkiezingen van juni '47 sloeg het blad zeer hoog aan (1). Het betoogde dat in ieder arrondissement een kiescomité moest worden opgericht, om een lijst van kandidaten voor te dragen en de kiezers voor te lichten (2). In het arrondissement Tongeren hebben echter alleen de liberalen zich georganiseerd. In 1846 hadden afgevaardigden aan het congres te Brussel deelgenomen. Liberale associaties kwamen in maart-april '47 te Borgloon en te Tongeren zelf tot stand (3). De vooruitstrevende liberalen

(1) *T. Born*, 9 mei 1847.

(2) *Ibid.*

(3) Cfr. id., 28 maart, 25 april en 9 mei 1847. Op 18 maart ging het liberaal genootschap van Tongeren over tot het aanstellen van zijn bestuurscomité. Het zag er als volgt uit : voorzitter : P. L. Raymaeckers, oud-volksvertegenwoordiger, voorzitter van de rechtbank van Tongeren; ondervoorzitters : L. de Tiecken de Terhove en A. Van Muysen,

verzetten zich tegen de vernieuwing van het mandaat van volksvertegenwoordiger Simons, arrondissementscommissaris, maar ze toonden zich bereid opnieuw te stemmen voor diens collega, graaf Max de Renesse (1), op voorwaarde dat deze zich van Simons zou distancieren. Het antwoord van de Renesse luidde dat hij niet wenste te worden herkozen (2). De conservatieven handhaafden Simons als kandidaat en vonden hun tweede man in Raikem, procureur-generaal te Luik. De liberalen uit Tongeren en Borgloon, op 6 mei andermaal samengekomen (3), stelden tegenover hen Raymaeckers en de Tiecken de Terhove.

Waar *De Limburger* fel te keer ging tegen de geestelijkheid en tegen Raikem, o.m. omdat hij een Waal was, verdedigde de *Tongersche Born* sedert einde april de twee conservatieven. In de loop van mei en begin juni publiceerde het blad een hele hoop kiesliteratuur en diverse ingezonden stukken, daarbij de argumentatie van *De Limburger* tegensprekend. Op de resultaten in het arrondissement (4) bracht het geen commentaar uit, maar het erkende dat de vorming van een liberale regering niet te ontwijken viel, om wille van de algemene uitslag in het land (5). Zoals reeds aangestipt, stond het blad in de oppositie tegen die regering. Het bracht daarbij kritiek uit op het feit dat de tot volksvertegenwoordiger herkozen arrondissementscommissaris Simons, bij wijze van sanctie, begin september door Rogier naar Mechelen werd overgeplaatst, terwijl verschillende van zijn collega's uit hun ambt werden ontzet (6).

Wat ten slotte de houding van de *Tongersche Born* t.o.v. de Vlaamse Beweging betreft, zij vermeld dat die dezelfde was als die van het *Belgisch Leeuwke*. Beide kranten bevatten ter zake meer dan eens identieke artikelen. De *Born* nam ook een paar bijdragen op van L. W. Schuermans (7) die in het *Leeuwke* niet voorkwamen.

oud-senator en burgemeester; secretaris-penningmeester : A. Noyen, pleitbezorger; leden : L. Claes, rentenier; A. Stevens, dokter, schepen; E. Ghysens, rechter; A. Perreau, agent van de Société Générale.

(1) Graaf M. C. J. G. R. de Renesse, 's Herenelderen 28.5.1801-Luik 4.12.1864. Commissaris van het district Maastricht linkeroever, okt. 1830-dec. 1831. Volksvertegenwoordiger voor Maastricht 1832-1839; voor Tongeren 1839-1847 en opnieuw sedert 1848.

(2) *T. Born*, 11 april 1847.

(3) Volgens een brief in de *Born* van 23 mei, woonden tweeënvijftig personen de vergadering bij. Ze had plaats op het Tongerse stadhuis, dat volgens een brief van T.S., in hetzelfde nummer, een liberaal nest was geworden. Het blad becritiseerde op 3 juni het feit dat burgemeester Van Muysen toelating had verleend.

(4) Cfr. blz. 123, noot 2.

(5) *T. Born*, 4 juli 1847.

(6) *Id.*, 5, 12 en 19 sept. 1847.

(7) *Id.*, 31 jan. en 7 febr. 1847.

LA VEDETTE DU LIMBOURG (1)

1. Dit blad heeft het licht gezien einde december 1848 en is tot aan de Eerste Wereldoorlog blijven verschijnen. Alvorens een eminent liberaal orgaan te worden, heeft het diverse wederwaardigheden gekend.

2. Formaat :

Aanvankelijk $47 \times 32,5$.

Van 19 aug. 1854 af : $45,5 \times 32,5$.

3. Prijs :

Op 2 febr. 1850 : 6 F per jaar, 3 F per half jaar.

Op 26 juli 1851 en verder : 5 F per jaar, 3 F per half jaar.

Losse nummers waren te bekomen, aanvankelijk tegen 20 centimes, sedert begin 1854 tegen 15 centimes.

4. Periodiciteit : éénmaal per week.

5. Cijfers betreffende de oplage ontbreken.

De verandering van eigenaar en redactie, begin januari 1854, schijnt kort daarna tot enig verlies van abonnees te hebben geleid (2).

Op een bewering van het *Journal de Hasselt*, dat de *Vedette* iedere week te Hasselt gratis werd uitgedeeld, antwoordde het blad op 1 aug. 1857 : „En envoyant quelques numéros à Hasselt, nous ne faisons que rendre à notre confrère une politesse, dont il a pris l'initiative à notre égard”. Beide kranten waren toen in tweestrijd.

In het nummer van 28 mei 1859 leest men dat de *Vedette* onder haar abonnees zo goed als geen geestelijken telde, wellicht om wille van „l'indépendance et la liberté de nos allures, qui ne sont ni noires ni rouges”.

6. Geen motto.

(1) Collecties : Stadsarchief Tongeren, Provinciale Bibliotheek te Hasselt en Koninklijke Bibliotheek.

De eerste bevat het nr. van 2 febr. 1850 (2e jg., nr. 5), een stukje van het nr. van 8 febr. 1851, de nrs. van 26 juli 1851 (3e jg., nr. 3) en 1 mei 1852 (4e jg., nr. 18), de jaargangen 1853 (6 ontbrekende nrs.), 1854 (1 ontbrekend nr.), 1858 (3 ontbrekende nrs.) en een gedeelte van 1860 (nrs. 1-17 en 20-39 ontbrekend).

De tweede bevat de jg. 1854 (behalve de nrs. 22-23, 26-27, 46 vlg.), 1855, 1857, de nrs. 17-32 van jg. 1859 en jg. 1860 (behoudens de nrs. 15-28).

De derde begint met juli '57 en heeft de jg. 1858-1860 praktisch volledig.

(2) Cfr. *Courrier du Limbourg*, 18 maart 1854.

7. Uitgevers en drukkers.

a) drukkers.

Tot en met 31 dec. 1853 : de weduwe Collée. Ze weigerde het nummer van 7 jan. 1854 te drukken en stak op hetzelfde ogenblik van wal met twee nieuwe kranten : *De Postryder der provincie Limburg* en *Le Courrier du Limbourg*. Die weigering hield zeer waarschijnlijk verband met een verandering in de structuur van de *Vedette*. De redactie publiceerde op 7 januari, in plaats van het nummer van die dag, een bulletin op los blad, waarin ze de lezers berichtte dat het volgende nummer „en temps opportun” zou verschijnen. Als adres van de drukkerij gaf ze op : „Grande Place N° 7, à Tongres”, waartoe men zich ook moest wenden voor alles wat redactie, beheer, aankondigingen, enz. betrof.

Het volgend nummer (nr. 2 van de 6de jg.) verscheen op 14 januari. Het vermeldde als drukker de firma Demarteau. Dat bleef ongewijzigd tot 28 juli 1855, van welke datum af alleen Demarteau-Thys werd aangewezen (1). Sedert 1857 was ook diens adres vermeld : Rue de Hasselt, 48, Tongres.

b) uitgevers.

La Vedette werd gesticht door enkele Tongerse notabelen, bij een overeenkomst waarvan het eerste artikel een tweeledig objectief omschreef : de belangen van stad en provincie verdedigen en het grondwettelijke liberalisme voorstaan (2). Die notabelen waren katholieke tegenstanders van dokter A. J. A. Stevens (3), een liberaal politiek manager, die de gemeenteraad beheerste (4). In 1847 hielp hij de liberale Associatie oprichten. In de gemeentelijke verkiezingen van 1848 hadden zijn kandidaten andermaal gezegevierd. De stichters van de *Vedette* namen zich voor „d'abattre sa puissance et de soustraire la ville à son despotisme et à la tutelle dégradante à laquelle il la

(1) De scheiding tussen Jan en Pierre Demarteau moet dus in juli 1855 worden gesitueerd.

(2) *Vedette*, 11 juni 1859 („Un fifre solo”).

(3) Tongeren, 12.7.1796-15.9.1870. Gemeenteraadslid en schepen van 1830 tot zijn dood.

(4) Een verbolgen Noyen tekende in de *Vedette* van 3 nov. 1860 als volgt zijn portret : „un homme qui n'a ni le prestige de l'intelligence ni celui de la stabilité politique, ni celui d'un caractère franc et loyal, mais qui use du pouvoir que lui donnent une clientèle étendue, une grande fortune et ses relations financières avec un grand nombre de familles bourgeoises, afin de violenter leur conscience et de les faire voter selon ses passions et ses caprices”.

soumettait" (1). De oorspronkelijke eigenaars zijn onbekend gebleven. In de krant werd vóór 14 jan. 1854 alleen een adres vermeld (2), niet de naam van de uitgever.

Sedert die datum werd als zodanig Louis Bertrand (3) aange-
wezen, doch slechts tot en met 6 jan. 1855. Vervolgens werd weer
alleen het redactieadres opgegeven (Place du Marché, 17). Van 9 jan.
1858 af was het dat van de drukker (rue de Hasselt, 48).

Sedert jan. 1854 was evenwel niet Bertrand, doch Aug. Noyen
eigenaar van de krant. Te Maastricht op 4 jan. 1819 geboren, was
C. L. A. Noyen zeer waarschijnlijk in maart 1831, samen met zijn
vader, naar Tongeren uitgeweken. Hij werd er in februari 1841 pleit-
bezorger bij de rechtbank. In 1847 trad hij op als secretaris van de
eerste liberale Associatie. Van de tweede, in 1858-'59 tot stand
gekomen, maakte hij geen deel uit. Hij ging door voor een vijand
„van troon en altaer", een „rood-republieks" gezinde (4). Hij is over-
leden op 21 dec. 1873, wees geestelijke hulp van de hand en kreeg
een burgerlijke begrafenis die tot een hele manifestatie uitgroeide (5).

Noyen heeft de *Vedette* in handen gekregen in verband met de
rivaliteit tussen Hasselt en Tongeren omwille van het tracé van de
ontworpen Luiks-Limburgse spoorweg. In mei 1853 werd te Ton-
geren een permanent Comité opgericht om de belangen van de in-
woners ter zake te behartigen. Het schepencollege sloeg Noyen het
lidmaatschap voor. Hij aanvaardde en heeft de verwachtingen niet
beschaamd (6) : zijn toewijding en zijn ijver droegen de lof van de

(1) Getuigenis van Noyen, in *Vedette*, 8 dec. 1860 („Moralité politique V").

Bij zijn verschijnen werd de krant door P.T., in de *Union Belge* van 27 jan. 1849,
op de volgende wijze begroet : „La Vedette s'occupera spécialement des affaires privées
de la ville de Tongres. Elle est à même de rendre des services réels en éclairant les habitants
de cette ville, assez longtemps dupes d'une coterie, dont nous avons dû combattre les
tendances et qui avait su imposer sa domination aux Tongrois au détriment de la cité."

(2) In het nummer van 2 febr. 1850 : rue de la plaine, 5; in dat van 26 juli 1851 :
Place du marché, 17. Onveranderd tot 31 dec. 1853. In het bulletin van 7 jan. 1854 :
Grande Place, No 7.

(3) Tongeren, 13.7.1824-25.3.1912. Inspecteur lager onderwijs.

(4) *Postryder*, 14 jan. 1854; *Courrier du Limbourg*, 14 jan. '54, 21 jan. 1854, 6 mei
1854, 27 okt. 1860, 10 nov. 1860 (ingezonden brief van „Un électeur").

(5) Cfr. H. BAILLIEN, *Het verleden v. d. Casino*, blz. 32-33.

(6) Cfr. *Vedette*, 10 nov. 1860 („Moralité politique"), waar Noyen van zichzelf o.m.
getuigde : „faisant gratuitement toutes les démarches nécessaires et ne reculant même
devant aucun sacrifice pécuniaire, toujours écrivant, voyageant, étudiant, enfin, veillant
nuit et jour aux intérêts tongrois." Toen hij in 1855 in de provincieraad werd aangevallen
en door niemand aldaar verdedigd, diende hij ontslag in als lid van het Comité. Het werd
evenwel niet aanvaard. Op aandringen van burgemeester Jaminé trad Noyen in 1856
terug bij. Hij maakte veel reizen naar Brussel, Luik, Maastricht en elders, schreef ver-
handelings- en brochures, voerde een omvangrijke correspondentie, dat alles om de
Tongerse belangen te verdedigen : *Tongersblad*, 24 okt. 1860.

overheden weg (1). De stichters van de krant hebben, enige tijd na de oprichting van het vermelde Comité en in aansluiting daarop, Noyen de redactie aangeboden voor alles wat de spoorwegkwestie betrof (2). Waar Noyen het voorstel niet afwees, zou het blad dus als orgaan van het Comité fungeren. De overeenkomst was echter meer omvattend, of werd door een tweede gevolgd : de eigendom van *La Vedette* werd aan Noyen afgestaan, met ingang van 1 jan. 1854 (3). De voorwaarden waaronder de overdracht geschiedde, bleven onopgehelderd.

8. Redactie.

a) Tot einde 1853.

Volgens C. Thys namen Louis Perreau en François Driesen deel aan de redactie van de *Vedette*, de eerste van 1848 tot 1852, de tweede van 1850 tot 1853 (4). Beiden behoorden, in mei '52, tot de stichters van de *Société scientifique et de littérature du Limbourg*, waarvan laatstgenoemde secretaris bleef tot in 1867. Perreau, latere burgemeester van Tongeren, in 1804 te Maastricht geboren, had zich als advocaat te Tongeren gevestigd en zetelde er in de jaren '40-'50 ook als plaatsvervangend rechter. Driesen (5), candidaat in de Letteren en Wijsbegeerte, was in de jaren '50 kantonaal inspecteur over het lager onderwijs. In de *Vedette* publiceerde hij verschillende historisch-literaire bijdragen. Ook aan andere kranten verleende hij zijn medewerking. Op zijn verzoek berichtte de *Vedette* de 7de mei 1853 dat hij sedert lang van de redactie geen deel meer uitmaakte.

b) Van jan. 1854 tot dec. 1860.

Noyen was de belangrijkste opsteller van de *Vedette* en is dat gebleven. Aanvankelijk stond hij zeker niet alleen (6). Louis Bertrand, als uitgever vermeld, maakte tot einde juli '55 deel uit van de redactie (7).

Enkele correspondenties uit Brussel werden van half november '54 tot januari '55 bezorgd door een zekere A. Zeer talrijk waren ze

(1) Cfr. *Vedette*, 10 nov. 1860 en 14 juli 1855 : brieven van Jaminé (1855-1856), van de gemeenteraad van Tongeren (d.d. 10 aug. 1854) en van volksvertegenwoordiger graaf de Renesse (d.d. 20 aug. 1854).

(2) *Vedette*, 10 nov. 1860.

(3) Id., 11 juni 1859 („Un fifre solo”).

(4) THYS, *op. cit.*, blz. 97 en 206-207.

(5) Tongeren, 6.12.1825-2.9.1870. Auteur van historische en literaire studies.

(6) *Vedette*, 21 okt. 1854.

(7) Id., 28 juli 1855.

in de jaargangen 1857 (1) en 1858. De correspondent, die alsdan O. en vooral O.A. tekende, leek toen de koers van het blad mede te bepalen. Samen met Noyens artikelen vormden zijn bijdragen het belangrijkste gedeelte van de inhoud. Zij liepen geregeld door tot begin april 1859.

Als gelegenheidsmedewerkers wezen vermeld : de veearts H. L. J. Bormans (2) en de collegeleraar Ferd. Loise (3).

9. Evolutie van het blad.

A. — TOT DEC. 1853

1° Het nummer van 2 febr. 1850 bevatte een artikel over het landbouwkrediet, een feuilleton, een ingezonden brief over de onderstand aan de armen, een parlementair verslag, berichten en, vanzelfsprekend, de opgave van de burgerlijke stand, marktprijzen (in 't Nederlands) en aankondigingen.

2° Het stukje dat bewaard bleef van het nummer van 8 febr. 1851 behelsde een artikel van O.R., „Les fleurs nous prédisent-elles un hiver doux ou rigoureux”.

3° Het nummer van 26 juli 1851 bracht een zeer lang artike over de spoorwegkwesitie, een tweede ontleend aan de *Indépendance* en handelend over hetzelfde onderwerp, enkele entrefilets, een verslag over een terechtstelling, een overzicht van het buitenlands nieuws (Frankrijk).

4° Dat van 1 mei 1852 opende met een „Bulletin Politique” (buitenlandse gebeurtenissen), bevatte verschillende korte stukken, een artikel betreffende de gemeentelijke verkiezingen, nieuwsberichten, „Nouvelles de France” en als feuilleton een „Bulletin horricole”.

De verkiezing van twee raadsleden had plaats op 10 mei en liet de openbare mening onverschillig. De *Vedette* bracht kritiek uit op de „prostration morale, amenée par trente ans de despotisme et d'arbitraire”. Het blad begreep dat de onafhankelijke, d.i. conser-

(1) Jg. 1856 werd niet bewaard.

(2) Bijdragen over landbouwaangelegenheden, gedateerd uit Luik en Xhoris-lez-Aywaille en gepubliceerd in de eerste maanden van 1855.

(3) F. Loise, Sanson (Namen) 1825-Saint-Servais (Namen) 1904. Dr. Lett. en Wijsb. Leraar aan het college te Tongeren, aan de athenea te Doornik (1858-1872), Antwerpen (1872-1876) en Mons (1876-1882), aan de normaalschool aldaar (1876-1882). Publicist. Litterair-historicus. Bijdragen over de studie van Grieks en Latijn in *La Vedette*, jan. 1857.

vatieve, kiezers zich onthielden, om wille van het „système vicieux” waaronder Tongeren gebukt ging (1), maar wilden ze „le règne des abus” doen ophouden, dan moesten ze zelf kandidaten naar voren brengen!

5° In de jaargang 1853 stond het buitenlands overzicht steeds vooraan. Een feuilleton kwam geregeld, doch niet altijd voor. Verder bevatte het blad artikelen, entrefilets, een of ander verslag, berichten uit binnen- en buitenland, varia, burgerlijke stand, marktprijzen en aankondigingen. Veruit hoofdzaak in de *Vedette*, vooral sedert het midden van het jaar, was de spoorwegkwestie.

Met de algemene politiek liet het blad zich niet in, al vestigde het wel de aandacht op het optreden van de Tongerse afgevaardigden in de Kamer. Het koos ook stelling tegen *De Limburger* en tegen de Hasseltse burgemeester Bamps. Kritiek op het partijgetwist (2) illustreerde verder de conservatieve gezindheid van de krant.

Op 8 mei had de verkiezing plaats van één gemeenteraadslid. De *Vedette* nam tevoren geen stelling, maar constateerde achteraf met vreugde dat het kiezerscorps zich vrij had kunnen uitspreken, wat te Tongeren een zeldzame uitzondering heette. De onafhankelijke gekozene (3) mocht zich niet door de partijgeest laten meesleuren (4).

Met de gemeentelijke verkiezingen van juli daaropvolgend bemoeide de krant zich niet (5).

Had de *Vedette* dus een conservatieve kleur, dan bleef ze gematigd (6) en was ze, althans in 1853, zeker niet een strijdend politiek orgaan.

B. — VAN JAN. 1854 TOT DEC. 1855

In haar „Bulletin” van 7 jan. '54 bracht de nieuwe redactie het publiek ervan op de hoogte, „que dorénavant la *Vedette*, tout en observant les convenances vis-à-vis des personnes, combattra dignement et loyalement tous les abus et tiendra d'une main ferme et infatigable le drapeau de la vérité et de la liberté constitutionnelle”.

(1) „... un système d'administration qui est en opposition flagrante avec nos institutions et nos mœurs, ... qui est un anachronisme ridicule et odieux.”

(2) *Vedette*, 16 april en 14 mei 1853.

(3) Apotheker F. Bailly.

(4) *Vedette*, 14 mei 1853.

(5) Ze hadden plaats op 18 juli en werden in het nr. van 9 juli aangekondigd. De 23e deelde het blad de uitslag mede. Er waren twee raadsleden te verkiezen; 249 kiezers brachten hun stem uit. Advokaat J. Maréchal behaalde 210 stemmen, J. Petit-de Rosen 158, A. Grégoire (die zich niet kandidaat had gesteld) 86.

(6) *Postryder*, 14 jan. 1854.

De opsteller noemde het blad „éloignée de toute influence de coterie, — en dehors de toute pression intéressée, — indépendante par son esprit” en verhoopde dan ook bijval van al wie, vóór alles, prijs stelde op waarheid, algemeen welzijn, loyauteit in de middelen en een verheven doel. Hij ging anderdeels formeel de verbintenis aan, de Limburgse, d.i. Tongerse belangen in de spoorwegkwestie krachtig te blijven verdedigen. Uiteindelijk waarschuwde hij „contre toute manœuvre mauvaise” en wees hij erop dat de *Vedette* niets gemeens had met *De Postryder* of *Le Courrier*.

Met die beide bladen stak de weduwe Collée op hetzelfde ogenblik van wal. Het laatstgenoemde zond ze voorlopig aan de abonnees van de *Vedette*. De *Courrier* publiceerde een circulaire, in antwoord op het „Bulletin” van de *Vedette*. Volgens deze laatste krant bevatte die omzendbrief trouweloze aantijgingen en konden de onderteekenaars niet aansprakelijk worden gesteld : het was het werk van een derde, „qui n’a écouté que ses haines et ses jalousies” (1).

De *Vedette* verweerde zich met man en macht (2); ze wilde vanzelfsprekend haar abonnees niet verliezen. Op 14 januari kreeg de krant het vanwege *Postryder* en *Courrier* nochtans erg te verduren. De nieuwe *Vedette*, zo luidde het, kon geen vertrouwen inboezemen, want de vlag die haar redactie uitstak dekte de lading niet. Ze was een partijganger van *La Nation* (3); haar „geestelyke en politieke denkwyze”, haar rode en republikeinse gezindheid strookte helemaal niet met die van de meerderheid van de bevolking. De *Postryder* slaakte een noodkreet aan het adres van de Limburgse geestelijkheid en magistratuur, tegen de vijanden van geloof en koningdom (4).

(1) *Vedette*, 14 jan. 1854.

(2) In *Le Courrier* van 14 jan. 1854 leest men dat het „Bulletin” van de *Vedette* maar het begin was van „la guerre implacable qu’on nous avait déclarée. A peine l’écrit provocateur était-il sorti de la presse, qu’une propagande active commença contre nos intérêts : des émissaires furent chargés de prêcher dans les campagnes contre le *Courrier* et le *Postryder*, les amis des amis furent mis en réquisition, les portes des abonnés et des notaires furent littéralement assiégées, en un mot tout fut mis en œuvre pour préparer notre ruine. *Delenda est Carthago*.”

(3) Betreffende die democratische krant, cfr. L. BERTRAND, *Histoire de la démocratie et du socialisme*, dl. I, blz. 414-417, en dl. II, blz. 56-59.

(4) „Gy, limburgsche geestelykheid, die uwe verhevene zending van verdedigers des christen geloofs zoo wel verstaet! Gy, magistraten en publieke ambtenaren, die getrouwheid aen Vorst en Grondwet gezworen hebt en niet kunt gedoogen dat de vyanden van het Koningdom eenen kanzel in het midden onzer vaderlandslievende bevolking oprichten! Gy allen, ware Limburgers, voor wie Godsdienst en Vaderland geene ydele woorden zyn! Gy zult voortaan niet alleen de *Vedette* weigeren, maer gy zult er onze provincie van zuiveren. Gy zult de kruistogt tegen den gemeenen vyand ondernemen en gy zult in weinig tyds de poogingen van eenige naemlooze schryvelaers verydeld hebben” : *Postryder*, 14 jan. 1854.

Hij zou die zelf uit alle kracht bekampen en verhoopde daarbij de steun van alle ware Limburgers.

In haar nummers van 14 en 21 januari antwoordde de *Vedette* niet op de aanval die ze had te onderstaan. De redactie weigerde een persoonlijke polemiek te voeren en beperkte er zich toe, erop te wijzen dat de weduwe Collée helemaal niet gemachtigd was de *Vedette* door *Courrier* of *Postryder* te vervangen; ze drukte tevens de hoop uit dat de abonnees het blad zouden getrouw blijven.

De *Courrier* aan zijn kant noteerde dat de redactie van de *Vedette*, voor de moeilijke taak gesteld haar vroegere beginselen met haar recente geloofsbelijdenis te verzoenen, niet antwoordde, maar wel naamloze brieven zond aan inwoners van de provincie, waarin zij de *Courrier* van trouweloosheid beschuldigde (1).

Het onweer dreef daarmee over en de tijd zou uitmaken of de alarmkreten van *Courrier* en *Postryder* al dan niet gerechtvaardigd waren. Zeggen we dadelijk dat de *Vedette* zich noch rood noch republikeins heeft getoond. Welke politieke stellingname vinden we dan in de krant?

In de provinciale verkiezingen van mei '54 mengde het blad zich niet (2) en evenmin in de parlementaire van juni daaropvolgend. Alleen wijdde het een beschouwing aan de kiespraktijken : het toonde zich daarover verontwaardigd en verklaarde tevens dat het aan alle partijgeest vreemd was (3).

Het eerste proza betreffende de gemeentelijke verkiezingen van oktober ging dezelfde richting uit (4). Er moesten zeven raadsleden worden vervangen, van wie één overleden (5) en zes uittredenden (6). Deze laatsten kwamen weer op en ondervonden geen tegenstand (7).

(1) *Courrier*, 21 jan. 1854.

(2) Zij hadden overigens niet in het kanton Tongeren plaats, wel in de kantons Bilzen en Borgloon.

(3) „En voyant les deux partis qui nous divisent et nous déchirent, employer de pareilles manœuvres et de semblables moyens, nous nous sommes sentis, nous qui sommes en dehors de tout esprit de parti et qui ne tenons la plume que pour la mettre au service de la vérité, nous nous sommes sentis émus de la tristesse la plus indignée, et serions profondément dégoûtés du régime électoral, s'il devait éterniser de semblables abus” : *Vedette*, 24 juni 1854 („Corruption électorale”).

(4) „Qu'on fasse donc une bonne fois justice de l'intrigue, de l'incapacité et de la bassesse, pour ne se souvenir que de la loyauté, du savoir et d'une réelle indépendance” : *Vedette*, 30 sept. 1854 („Elections communales”).

(5) Advokaat Maréchal.

(6) Van Muysen, burgemeester; Stevens, schepen; Bailly, Smeets, Hermans en de Favereau.

(7) Van de 268 uitgebrachte stemmen behaalde Stevens er 241, Bailly 235, Smeets 223, Van Muysen 222, de Favereau 205 en Hermans 202.

Begin oktober bleek Jaminé bereid zich voor de zevende plaats te laten voordragen, maar de 17de zag hij ervan af (1) omdat hij enigermate werd bestreden (2). Op één uitzondering na steunden hem nochtans alle gemeenteraadsleden en hij had ook de bevolking achter zich, evenals alle Tongerse kranten. De *Vedette*, die wenste dat Jaminé i.p.v. Van Muysen (3) burgemeester zou worden (4), betoogde dat, al had hij zich teruggetrokken, toch voor hem moest worden gestemd (5). De krant gaf, de dag vóór de verkiezing, nog een los blad uit ten voordele van zijn kandidatuur. Jaminé werd met haast algemene stemmen gekozen (6) en bleek dan ook bereid het mandaat te aanvaarden (7). Hij werd in november tot burgemeester benoemd.

In juni 1855 moest voor Tongeren-Maaseik één mandaat van senator worden vernieuwd. De *Vedette* sprak zich uit voor de uitredende graaf Louis de Renesse-Breidbach (8), die geen tegenstand ondervond (9) en met vrijwel algemene stemmen werd herkozen (10). Wat Hasselt betreft, gaf het blad de voorkeur aan Th. de Pitteurs-Hiegaerts (11) boven de gewezen arrondissementscommissaris de Menten de Horne.

De verkiezing van één gemeenteraadslid, in november daaropvolgend, gaf geen aanleiding tot strijd. In de *Vedette* was er haast niets over te vinden.

Terwijl het blad zich dus bij de verkiezingen geenszins een strijdend liberaal, laat staan radikaal orgaan toonde, liet het zich met algemene politiek en ideologische tegenstellingen helemaal niet in (12). Noyen verklaarde dat de politieke passies hem, sedert lang, zoniet

(1) Brief van Jaminé, in *Vedette*, 21 okt. 1854, en *Postryder*, zelfde datum.

(2) In een anonieme circulaire van „Un Tongrois avant 1830”, waarin Jaminé een vreemdeling werd genoemd, uit Maastricht ingeweken; cfr. *Postryder*, 21 okt. 1854 („Gemeente-Kiezingen”).

(3) Die wegens ziekte zijn functie niet meer kon waarnemen.

(4) *Vedette*, 7 okt. 1854 („Elections communales”).

(5) Id., 28 en 30 okt. 1854.

(6) Met 249 op 264 uitgebrachte stemmen; de overige 15 waren ongeldig of blanco.

(7) Brief in *Vedette*, 4 nov. 1854, en *Postryder*, zelfde datum.

(8) 's Herenelderen 1.5.1797-Brussel 28.3.1863. Militair in Nederlandse dienst. Lid van de Provinciale Staten van Limburg. Senator voor Borgworm 1837-1848, voor Tongeren-Maaseik, 1848-1863. Burgemeester van zijn geboorteplaats.

(9) *Vedette*, 2 en 9 juni 1855.

(10) Met 681 op 696 uitgebrachte stemmen.

(11) Cfr. *Vedette*, 9 juni 1855.

(12) Alleen vindt men in het nummer van 7 april 1855 („Le nouveau ministère”) de volgende commentaar op het aantreden van de regering-De Decker : „Formé dans le sens de la droite, il a plutôt nos sympathies que ces ministères de conciliation, qui ne savent concilier rien du tout”.

met volkomen weezin dan toch met argwaan vervulden (1). Zijn tegenstanders beweerden daartegenover dat hij zijn ware gevoelens verdoezelde (2) en zijn republikeinse naam behield (3). In feite gaf Noyen een goede typering van zijn krant, waar hij haar karakter als volgt omschreef : „Elle est tout bonnement, tout simplement, l'organe le plus modeste des intérêts matériels du Limbourg, et comme tel elle a cherché et cherchera à faire le plus de bien possible" (4), met dien verstande dat die bescheidenheid niet te hoog mag worden aangeslagen en dat de verdedigde materiële belangen hoofdzakelijk die van Tongeren waren.

Van het allergrootste gewicht was in dat opzicht de spoorwegkwestie. Tongeren was nog steeds niet aangesloten op het net. De grote meerderheid van de ingezetenen wenste een verbinding met Luik en Hasselt via Bilzen, door aansluiting aldaar op de lijn Hasselt-Maastricht. Hasselt zelf gaf evenwel de voorkeur aan een verbinding over Kortessesem. In Tongeren deelden sommige ingezetenen, onder wie het provinciaal raadslid G. Tournaye (5), het Hasseltse standpunt. De verdediging van de wensen van het grootste deel der bevolking, dat was de aangelegenheid waaraan de *Vedette* zich in de aller-eerste plaats wijdde. Noyen, als zeer actief lid van het spoorwegcomité, nam overigens ook buiten zijn krant de zaak zeer ter harte. In de *Vedette* bestreed hij het Hasseltse orgaan *Le Constitutionnel* (6) en voerde hij, in de tweede helft van 1855, een lange polemiek met de genoemde Tournaye.

Buiten de aanhoudende verdediging van de Tongerse belangen, had de *Vedette* weinig of geen betekenis. De berichtgeving was er pover (7). Het buitenlands overzicht, dat sedert 1852 vooraan stond, viel met het begin van jaargang 1855 weg (8).

Stippen we nog aan dat het blad niet vlaamsgezind was (9).

(1) *Vedette*, 27 okt. 1855 (supplement).

(2) *Courrier du Limbourg*, 6 mei 1854.

(3) *Id.*, 27 okt. 1860.

(4) *Vedette*, 27 okt. 1855 (supplement).

(5) G. G. Tournaye, Tongeren, 18.12.1801-23.6.1863. Advocaat; sedert 18 okt. 1828 griffier van het vrederecht. Lid van de Provincieraad 1848-1856.

(6) De *Vedette* dreef ook herhaaldelijk de spot met het slechte Frans van *Le Constitutionnel*.

(7) Volgens het nr. van 10 maart 1855 was het Tongerse gemeentebestuur niet ingegaan op het aanbod van het blad, verordeningen en bekendmakingen gratis te publiceren.

(8) Cfr. *Vedette*, 30 dec. 1854 („Avis”).

(9) Cfr. M. DE VROEDE, *De Vl. Beweging in 1855-1856*, blz. 96-97.

Bij de aanvang van 1857 toonde de *Vedette* nog immer hetzelfde karakter, wat laat veronderstellen dat het ook in 1856 niet gewijzigd was. Tot en met 1860 bleef de spoorwegkwestie op de voorgrond staan en verdedigde Noyen het Tongerse standpunt (1), tegen de „insatiable ville de Hasselt” (2). In juli '60 zag hij zijn inspanningen bekroond : de minister van Openbare Werken verleende toen de concessie voor de lijn op Bilzen.

Publiceerde de *Vedette* in '57 een artikel dat niet op de spoorweg betrekking had, dan liep het over begrotingen of uitgaven of over de handelspolitiek, kortom alleen over materiële, economische aangelegenheden (3). Terecht mocht het blad er zelf op wijzen, dat het zich haast met niets anders inliet (4). Behoudens één enkele uitzondering (5), kwam politiek niet aan bod, zelfs niet in de berichtgeving, die overigens vrij karig bleef. De *Vedette* wilde niet de slaaf zijn van een of andere partij (6), gaf er de voorkeur aan haar onafhankelijkheid te behouden, al werd zij er, vooral in het najaar, ook herhaaldelijk toe aangezet een katholieke of liberale kleur aan te nemen (7). Wel bracht het blad n.a.v. de gemeentelijke verkiezingen van oktober kritiek uit op de onverschilligheid en gedweeheid van de kiezers (8), maar het verklaarde dat het, als „organe des intérêts matériels du Limbourg”, de politieke opinie van de kandidaten niet had te beoordelen (9). Er had overigens te Tongeren, in opvallende

(1) Tournaye hield daarbij zijn mening staande, maar hij was gedesavouéerd door het kiezerskorps, dat hem in 1856 niet tot provinciaal raadslid had herkozen.

(2) Van januari tot aug. '57 werd in dat verband de degen gekruist met het *Journal de Hasselt*. Op 12 sept. '57 publiceerde de *Vedette* een necrologie van dat *Journal*.

(3) Aan de sociale kwestie werd daarbij geen aandacht besteed, behoudens in één artikel dat stelling koos tegen het coalitieverbod voor de arbeiders.

(4) *Vedette*, 28 nov. 1857 (Brusselse correspondentie).

(5) In het nr. van 6 juni 1857 („A propos des récentes manifestations”) werden de troebelen afgekeurd, doch anderdeels betoogd dat de regering de z.g. kloosterwet om wille van haar impopulariteit had moeten wijzigen. In het nr. van 20 juni 1857 werden een verslag uit de *Moniteur* en een brief van graaf Max de Renesse over hetzelfde onderwerp gepubliceerd.

(6) *Vedette*, 14 aug. en 28 nov. 1857.

(7) Id., 28 nov. 1857 (Brusselse correspondentie).

(8) Tien dagen vóór de verkiezingen was nog geen enkel kandidaat bekend. „Peut-être se bornera-t-on, pour rester fidèle aux traditions, de présenter aux électeurs leurs nouveaux mandataires la veille ou l'avant-veille des élections, en leur laissant généreusement le droit de ... les choisir et de les nommer.” Het voorbeeld van Hasselt, waar een voorbereidende kiesvergadering was gehouden, moest te Tongeren worden gevolgd : *Vedette*, 17 okt. 1857.

(9) Id., 24 okt. 1857.

tegenstelling tot de algemene toestand in het land, geen kiesstrijd plaats (1).

In december daaropvolgend meldden de twee uittredende volksvertegenwoordigers, Max de Renesse en L. Julliot (2), zich weer aan (3), maar tegen laatstgenoemde kwam H. Breuls (4) als liberaal kandidaat op; hij had overigens geen succes (5). *La Vedette* beperkte er zich toe, ter informatie een circulaire van Breuls, aan de kiezers geadresseerd, op te nemen (6).

Dezelfde Breuls was in mei 1858 voor het kanton Bilzen kandidaat voor de provincieraad. *Le Constitutionnel* en *De Onafhankelyke* bestreden hem. De *Vedette* publiceerde verschillende ingezonden brieven betreffende de verkiezingen in de kantons Bilzen, Borgloon en Maaseik en bracht kritiek uit op de houding van zijn twee Hasseltse confraters (7). Breuls was een voorstander van de Tongerse desiderata inzake het tracé van de Luiks-Limburgse spoorweg, stond dus bij de *Vedette* goed aangeschreven. Al ontkende het blad dat enige politiek met het geval gemoeid was, toch nam dat niet weg dat Breuls een liberaal bleef. Bij de krant zelf leek het ressentiment tegen Hasselt niettemin doorslaggevend.

In 1858 behield de *Vedette* haar apolitek karakter (8). Zij benibbelde nochtans sommige maatregelen van de regering-Rogier die niet liberaal genoeg werden bevonden (9), verdedigde een hervorming van de militiewet en ijverde in zeer talrijke artikelen voor verplicht lager onderwijs (10), een aangelegenheid die ook in het begin van 1859 nog aan de orde stond.

(1) Bij de eerste stemming werden de vijf uittredende raadsleden (Jaminé, Frère, Raymaeckers, Petit-de Rosen en Huveneers) herkozen met resp. 205, 193, 190, 174 en 174 van de 227 uitgebrachte stemmen; bij de tweede stemming werden H. Arckens en J. Michiels gekozen, resp. met 180 en 178 stemmen.

(2) L. J. C. Julliot, Tongeren, 20.10.1795-7.5.1881. Advocaat. Lid van de Provinciale Staten en van de Gedeputeerde Staten 1829-1836, idem van de Provincieraad en de Bestendige Deputatie 1836-1842. Van 1848 tot aan zijn dood volksvertegenwoordiger voor Tongeren. Burgemeester van Piringen.

(3) Brief van beiden, in *Vedette*, 21 nov. 1857.

(4) H. G. Breuls, Maastricht 14.10.1808-Lanaken 10.7.1882. Burgemeester van Gellik. Lid van de Provincieraad voor het kanton Bilzen 1854-1866.

(5) Breuls behaalde 361 stemmen, Julliot 676, de Renesse 886; 1035 kiezers namen aan de stemming deel.

(6) *Vedette*, 5 dec. 1857.

(7) Id., 15 en 22 mei 1858.

(8) Aangelegenheden van algemene politiek werden alleen, en niet geregeld, behandeld in de Brusselse brieven van O.A.

(9) Samengevat in het nummer van 27 maart 1858.

(10) In dat verband bracht het blad ook kritiek uit op het conservatisme van *De Onafhankelyke* en *Le Constitutionnel*.

In de loop van dat jaar, evenals in 1860, bleef de inhoud van de *Vedette* van hetzelfde gehalte als tevoren. Er heeft zich echter in verband met gemeentelijke aangelegenheden een evolutie voorgedaan in de politieke kleur van het blad.

In oktober '58 werd te Tongeren het initiatief genomen tot oprichting (1) van een Liberale Associatie (2). Het duurde tot einde juni '59 alvorens het genootschap op arrondissementeel plan vaste vorm kreeg. In maart oefende het evenwel reeds een beslissende invloed uit op de verkiezing van een gemeenteraadslid (3). In april vroeg het aan het gemeentebestuur de toelating, over de zaal van het stadhuis te mogen beschikken om de algemene stichtingsvergadering te houden. Het verzoek werd van de hand gewezen. Burgemeester Jaminé en schepen Stevens dienden als leden ontslag in (4). Op 17 juni werd de uitnodiging verzonden tot een bijeenkomst waarop men de statuten zou bespreken en het bestuurscomité samenstellen (5). Dat geschiedde de 30ste van dezelfde maand (6).

De *Vedette* bracht van de aanvang af over de oprichting van die associatie verslag uit, becritiseerde de houding van burgemeester

(1) In feite een wederoprichting : de Liberale Associatie van 1847 was niet blijven bestaan.

(2) Onder patronage van senator graaf Louis de Renesse-Breidbach en volksvertegenwoordiger graaf Max de Renesse. Bij de zaak waren betrokken : burgemeester Jaminé, Raymaeckers, voorzitter van de rechtbank, Louis Claes, oud lid van het Nationaal Congres, Dr. Stevens, en diverse leden van de rechtbank, de balie en de gemeenteraad : *Vedette*, 30 okt. 1858.

(3) Als kandidaat werd voorgedragen Jean Copis, die geweigerd had van de „chapelle libérale" deel uit te maken, de kandidatuur niet aanvaardde, doch met 148 op 198 uitgebrachte stemmen werd gekozen : cfr. *Vedette*, 12 en 19 maart 1859.

(4) *Vedette*, 7 mei 1859. Later heeft Noyen, die toen op Jaminé zeer vervolgen was, de burgemeester van gebrek aan oprechtheid beschuldigd. Toen Jaminé constateerde dat de Liberale Associatie resoluut de strijd wilde aanbinden met de klerikale partij en de pseudo-liberalen die het met haar aanlegden, oordeelde hij dat zijn aanwezigheid onder zijn vroegere politieke vrienden van geen nut meer was en zocht hij alleen nog een voorwendsel om zich terug te trekken. Hij vond het in de kritiek van de *Vedette* op zijn weigering, het stadhuis ter beschikking te stellen van de Associatie : *Vedette*, 1 dec. 1860. Voor Stevens gold hetzelfde : *ibid.* en 17 nov. 1860.

(5) Omzendbrief in *Vedette*, 25 juni 1859, ondertekend door : graaf Louis de Renesse-Breidbach; graaf Max de Renesse; P. L. Raymaeckers; J. J. Simens, rechter; L. de Tiecken de Terhove, eigenaar; Louis Claes, id.; J. Michiels, id.; J. Schaetzen, rechter van instructie; Louis Defastré, advocaat.

(6) *Vedette*, 2 juli 1859. Met bijna algemene stemmen werd het comité als volgt samengesteld : voorzitter : L. de Renesse-Breidbach; ondervoorzitters : Claes en Raymaeckers; leden : Breuls, provincieraadslid, burgemeester van Gellik; Caters, griffier van de rechtbank van Tongeren; Godf. Defastré, burgemeester van Kerniel; D. de Favereau, lid van de Tongerse gemeenteraad; Max de Renesse; L. de Tiecken de Terhove; Diepers, gemeentesecretaris van Alken; J. Schaetzen; J. Simens; H. Simons, notaris te Wellen; Dr. Vleugels, burgemeester van Mechelen; F. Wagemans, griffier van het vrederecht van Borgloon; secretaris : P. Zezimbrouck, kandidaat-pleitbezorger, zeepfabrikant te Berg. Het comité werd belast met de redactie van een ontwerp van reglement.

en schepenen (1), doch werd niet het orgaan van het genootschap (2) en verklaarde nog immer tot geen enkele politieke partij te behoren.

Bij de gemeentelijke verkiezing van maart '59 bleef het blad louter informatief. Het mengde zich evenmin in die van 29 november daaropvolgend (3), maar het publiceerde de circulaire van de Liberale Associatie (4), waarin haar twee kandidaten, L. Claes en L. Maréchal, aan de kiezers werden aanbevolen (5). In zijn commentaar op de uitslag — de twee liberalen werden gekozen — betoogde het blad, dat het aan alle politieke partijgeest geheel vreemd bleef en geen andere zending vervulde dan het verdedigen van de stoffelijke belangen; aan de andere kant verklaarde het, dat zijn sympathie naar Claes en Maréchal was uitgegaan, van wie het overigens ook een dankbrief aan de kiezers publiceerde (6).

Ondanks alle bevestiging van politiek neutralisme en al kwam de partijpolitiek in feite ook niet aan bod, toch bleek de liberale sympathie van het blad, of althans van zijn redacteur Noyen, niet meer te miskennen. Zij was overigens in 1858 reeds gaan doorschemeren. In 1860 is ze nog duidelijker, onbewimpeld zelfs, tot uiting gekomen.

Bij de provinciale verkiezingen van 28 mei 1860 ondersteunde de *Vedette* vier kandidaten die voorstander waren van de spoorweglijn op Bilzen (7). Het waren echter ook de kandidaten van de kantonale sectie van de Liberale Associatie (8). Ze werden alle vier gekozen (9).

De gemeentelijke verkiezingen van 30 oktober daaropvolgend noemde de *Vedette* belangrijk (10). In het begin van de maand maakte Noyen in *De Limburger* bekend dat hij geen mandaat solliciteerde (11). Dat hij als kandidaat naar voren werd gebracht, vloeide voort uit

(1) *Vedette*, 23 april 1859.

(2) Cfr. id., 7 en 28 mei 1859; *Limburger*, 5 mei 1859.

(3) Verkiezing van twee gemeenteraadsleden, in vervanging van Raymaeckers en de Favereau.

(4) Op 27 okt. werd het ontwerp van de statuten, door het bestuurscomité opgesteld, tijdens een algemene vergadering besproken.

(5) *Vedette*, 26 nov. 1859. Circulaire ondertekend door P. L. Raymaeckers, A. Caters, D. de Favereau, L. de Tiecken de Terhove, J. B. M. Schaezen en J. J. Simens.

(6) *Vedette*, 3 dec. 1859.

(7) Id., 5 mei 1860 („Elections provinciales”), 12 en 26 mei 1860.

(8) Volgens het nr. van 5 mei was het aantal leden van haar bestuurscomité van 16 op 22 gebracht. Het comité koos de vier kandidaten, keuze die door de algemene vergadering van de kantonale sectie op 10 mei werd bekrachtigd.

(9) Van de 465 ingeschreven kiezers brachten er 323 hun stem uit. H. de Bellefroid behaalde er 290, Jaminé 283, baron E. de Senzeille 268, adv. L. Defastré 265.

(10) *Vedette*, 6 okt. 1860.

(11) *Limburger*, 2 okt. 1860.

de dankbaarheid van de Tongerse handelaars (1) om wille van het succes dat zijn jarenlange bedrijvigheid inzake de spoorwegkwestie in juli eindelijk had bekroond. Op 13 oktober herinnerde de *Vedette* aan de door Noyen uitgedrukte wens en publiceerde zij tevens de lijst van de kandidaten, voorgesteld door de Liberale Associatie. Naast vijf uittreedende gemeenteraadsleden (2) bevatte die twee nieuwe kandidaten : L. de Tiecken de Terhove (3) en Noyen zelf, die er nochtans geen deel van uitmaakte. Veertien dagen later drukte het blad een circulaire af, door zijn redacteur aan de kiezers geadresseerd. Noyen berichtte dat hij de kandidatuur toch aanvaardde en wel omdat ze werd bestreden „par des influences souterraines et des rancunes inavouables”. Wat was er gebeurd?

De kandidatuur van Noyen viel niet in goede aarde bij schepen Stevens, zijn collega Frère (4) en burgemeester Jaminé. Hij was bij die heren geen persona grata meer sedert zijn kritiek op hun houding t.o.v. de Liberale Associatie in april '59. Dokter Stevens, wiens politieke invloed nog ongemeen groot was en die Jaminé en Frère op sleeptouw nam, gooide het over één boeg met de klerikalen (5) en met de z.g. Benardisten, d.w.z. de voorstanders van het Hasseltse standpunt in de spoorwegkwestie. Aldus kreeg Noyen een tegenkandidaat in de persoon van advocaat A. Bettonville, ontvanger van de kerkfabriek (6). Daarop verklaarde echter de Tiecken, dat hij met Noyen solidair wilde blijven en van de steun van Stevens afzag. Deze kantte zich dan ook tegen de Tiecken en vond, twee dagen vóór de stemming, een tweede kandidaat : notaris Delvigne (7), die tegenover Noyen kwam te staan terwijl Bettonville de Tieckens opponent werd.

In de *Vedette* liet Noyen zich met de kiesstrijd niet in, al liep die te Tongeren, ook in de andere kranten, nochtans hoofdzakelijk rondom zijn persoon. Succes viel hem niet te beurt. Terwijl de vijf

(1) Die hadden zelf een comité opgericht met het oog op de verdediging van de Tongerse belangen in de spoorwegkwestie.

(2) A. Stevens, H. Arckens, F. Bailly, L. Claes en J. Copis.

(3) Baron L. R. de Tiecken de Terhove (zoon van R.P.), Tongeren, 16.12.1813-14.3.1874. Militair, 1831-1848. Grondeigenaar.

(4) J. A. Frère, Nerem 1805-Tongeren 6.1.1872.

(5) Noyen zelf rekende tot „le parti clérical” niet „les catholiques honnêtes et intelligents, qui ont compris qu'il s'agissait ici avant tout d'une question d'honnêteté publique, d'indépendance et de dignité électorales” : *Vedette*, 3 nov. 1860.

(6) P. A. Bettonville, geboren te Maastricht 9.4.1817.

(7) J. P. J. Delvigne, Vechmaal 17.2.1817-Tongeren 31.8.1878.

uittredende raadsleden werden herkozen (1), bleef hij tegen Delvigne nipt in de minderheid (2). De Tiecken de Terhove aan de andere kant versloeg Bettonville na ballotage (3).

De partijen hadden dus elk één van hun twee kandidaten erdoor gehaald, doch voor Noyen was het een bittere teleurstelling, al be- toogde hij ook dat Stevens' dictatuur ten einde was (4). Onmiddellijk bracht hij op laatstgenoemde vinnige kritiek uit (5). Hij diende ont- slag in als lid van het spoorwegcomité (6) en in de nummers van november en december zette hij, in de *Vedette*, het verloop van de kiesstrijd en alle tegen hem ondernomen kuiperijen uitvoerig uiteen. Tegenover de bestrijding die hij had ondervonden, stelde hij zijn verdiensten, die vroeger toch algemeen waren erkend, ook door hen die zich thans tegen hem hadden gekeerd. Onmeedogend beschreef hij de politieke antecedenten niet alleen van Stevens, maar ook van burgemeester Jaminé, beiden naar verluidt gewezen liberalen die zich niet alleen van de Associatie hadden afgescheiden, maar zich ook met de klerikalen hadden verenigd. De zaak zou tot het ontslag van Jaminé leiden en zette heel Tongeren in beroering.

De *Vedette* sloeg dus een andere koers in (7). Waar Noyen kloeg over „les provocations du clergé” die hij in de kiesstrijd had ondervonden, publiceerde hij thans ook antiklerikale artikelen (8). De *Vedette*, gestart als conservatieve krant en daarna apolitiek ge- worden, trad nu resoluut in het liberale kamp.

(1) Van de 341 ingeschreven kiezers namen er 302 aan de stemming deel. Arckens behaalde 272 stemmen, Copis 271, Claes 268, Bailly 255, Stevens 244.

(2) Delvigne behaalde 157 stemmen, Noyen 139. Er gingen nog 12 stemmen naar de Tiecken, 5 naar Bettonville, 4 naar pleitbezorger Smeets, terwijl op zes andere per- sonen één stem werd uitgebracht.

(3) Bij de eerste stemming, gehouden na die voor de eerste zes te begeven mandaten, behaalde Bettonville 145 stemmen, de Tiecken 135, Noyen 11. Vermits 295 kiezers een stem hadden uitgebracht, had geen enkel kandidaat de meerderheid bereikt. De ballotage leverde de Tiecken 168 stemmen op en Bettonville 132.

(4) Waarbij hij steunde op het aantal stemmen dat hij zelf had behaald, op de ver- kiezing van de Tiecken en op het feit dat Stevens onder de uittredende raadsleden het kleinste aantal stemmen had bekommen : *Vedette*, 3 nov. 1860.

(5) *Ibid.*

(6) Brief d.d. 5 nov. aan burgemeester en schepenen, in *Vedette*, 10 nov. 1860.

(7) *Vedette*, 1 dec. 1860 : de krant „n'avait assumé d'autre mandat que de défendre les intérêts matériels du Limbourg, et ... était avant tout l'organe du Comité permanent du chemin de fer liégeois-limbourgeois; ... ce ne sont que les dernières élections com- munes de Tongres et les provocations du clergé qui ont mis fin à la mission toute spéciale qu'elle avait adoptée, pour lui imposer celle plus générale de rencontrer tous les abus, à quelqu'ordre d'idée qu'ils appartiennent”.

(8) *Id.*, 17 nov. en 1 dec. 1860.

DE POSTRYDER DER PROVINCIE LIMBURG (1)

1. Dit blad zag het licht op 1 jan. 1854, één week vóór zijn zusterorgaan *Le Courrier du Limbourg*. Het is tot aan de Tweede Wereldoorlog blijven verschijnen, met een onderbreking tijdens de Eerste.

2. Formaat : 47 × 32.

3. Prijs : 5 F per jaar, 3 F per half jaar; losse nummers verkrijgbaar tegen 20 centimes.

4. Periodiciteit : éénmaal per week ('s zaterdags).

5. Cijfers betreffende de oplage ontbreken.

Bij de aanvang van de tweede jaargang deelde het blad mede, dat het in Tongeren en op het platteland een buitengewone bijval vond, zodat zijn voortbestaan verzekerd was. De voortdurende toename van het aantal abonnees werd toegeschreven aan gematigdheid, rondborstigheit, onpartijdigheid en lage prijs alsmede aan het feit dat de aankondigingen ook in *Le Courrier* werden opgenomen (2).

6. Geen motto.

7. Uitgever en drukker :

Tot 31 dec. 1859 : weduwe J. P. Collée, Grote Markt 17, Tongeren.

Sedert 7 jan. 1860 : M. F. Collée (3), Grote Markt 20, Tongeren.

8. Redactie : onbekend.

In de loop van 1859 publiceerde het blad een aantal brieven van een medewerker, die „Een oude Tongenaer” tekende (4).

(1) Collecties : Stadsarchief Tongeren : 1854, 1855 (7 ontbrekende nrs.), 1856 (9 ontbrekende nrs.), 1857 (4 ontbrekende nrs.), 1858 (1 ontbrekend nr.), 1859 (4 ontbrekende nrs.), 1860 (10 ontbrekende nrs.). Koninklijke Bibliotheek te Brussel : juli 1857-1860.

(2) *Postryder*, 6 jan. 1855 („Aen onze lezers”).

(3) Tongeren, 15.9.1828-18.10.1902. Zoon van J. P. Collée en A. M. Paquay.

(4) In het nr. van 17 dec. 1859 werd zijn ingezonden brief niet opgenomen : hij was wat te grof bevonden. In zijn volgende, in het blad van 24 dec. gepubliceerd, beloofde de medewerker politieke kwesties niet meer te zullen behandelen. Hij zond echter geen brieven meer in en hervatte zijn medewerking pas op 15 dec. 1860.

9. Evolutie van het blad.

A. — HET JAAR 1854

Het eerste nummer bevatte het volgende editoriaal :

„Het weekblad dat wy heden onder den titel van den *Postryder* aen de vlaemschlezende huisgezinnen onzer provincie aanbieden, is geen dier politieke gewrochten die de verwaendheid hebben van eenigen invloed op de beslissing der staetkundige vraegpunten onzer eeuw uit te voeren. Ons oogwit is geringer doch verdient niet te min de aenhoudende aendacht van al wie het belang der goede drukpers begrypt.

Meermalen reeds heeft men by ons aengedrongen ten einde den verderfelyken uitbreidingsgeest der slechte drukpers door krachtdadige middelen tegen te komen. By het aenschouwen van dien rampzaligen stroom van slechte boeken, schriften en dagbladeren die onze bevolking van alle zyden toevloeyen; by het aanzien der verwoesting en verbastering die zy, betrekkelijk godsdienst, goede zeden en het welzyn der familien onfylbaer te weeg moeten brengen, zoo heeft men zich gevraegd of het niet mogelyk zou zyn van de pers door de pers te bestryden en aen het vlaensch deel onzer provincie een blad te verschaffen dat voor de verdedeging van godsdienst en zeden ten stryde durft te trekken.

Ziedaer het verlangen dat wy heden komen voldoen.

Overigens zullen wy altyd trachten het nuttige met het aengename te mengen.

De verdedeging onzer provincie- en gemeente-belangens, het binnen- en buitenlands nieuws en vooral de landbouw, die voornamelyk voorspoedbron onzer provincie, zullen altyd eene aanzienlyke plaets in ons blad bekleden.

Kon het noodig worden het een of het ander akt eener publieke administratie te hekelen, hetgeen voorzeker zeer zelden zal voorvallen, aengezien de onbesprokene regelmatigheid met dewelke de Limburgsche gemeentens thans bestierd worden, zoo zullen wy immer trachten ons van dien pligt met matigheid te kwyten, en zonder ooit toe te laten dat eene ernstige redekaveling over de publieke belangens, in eenen nietsbeduidende persoontwist verandere.

Wy beginnen onze taek, met de innige overtuiging dat de welwillende medewerking van elk weldenkend man ons zal verworven zyn.”

Waar het blad zelf geen aanspraak maakte op politieke invloed, zij er dadelijk aan toegevoegd dat het van zulk een gehalte is geweest dat het die niet kon verwerven. Naast een feuilleton en de gebruikelijke rubrieken en aankondigingen, bevatte het artikelen en entre-filets, gewijd aan zeer uiteenlopende onderwerpen, doorgaans van stoffelijke aard (1). Met de spoorwegkwestie, die te Tongeren toch

(1) Handelskwesties, graanuitvoer, ontginning van de heidegronden en andere landbouwaangelegenheden, loting, herinrichting van de besturen van weldadigheid, leer- en werkhuizen, personele belasting, verzekering tegen brand, papieren geld, octrooirechten, e.a.

in actualiteit primeerde, liet het zich slechts af en toe in, waarbij het zich dan nog hoofdzakelijk tot informatie beperkte.

Al bracht *De Postryder* soms wel commentaar uit op de ver-richtingen van de Kamer, met de algemene politiek bemoeide hij zich niet. Zichzelf onpartijdig noemend, „aen geene drukking van tegenstrydige partyen of personen gehoorzaemende” (1), had hij nochtans een conservatieve kleur. Socialistische stellingen vonden er een slecht onthaal (2). Na een half jaar verschijnen bracht de krant ook kritiek uit op de liberale bedrijvigheid (3). Hij was voorstander van een unionistische meerderheid in het Parlement (4) en van een „politiek van eendragt en verbroedering” (5).

Bij de provinciale verkiezingen van mei '54 koos de krant stelling tegen een kandidaat uit het kanton Borgloon, Casimir Van Brabant (6) : hij heette „liberael hoe er zich weinig bevinden, republikaen buiten mate, socialist zonder toom” en durfde er nog wel openlijk voor uitkomen (7)!

In oktober daaropvolgend (8) verdedigde *De Postryder* de kandidatuur van Jaminé voor de gemeenteraad en het burgemeesterschap. Zijn verkiezing (9) zou „de laetste overblyfsels onzer burgertwisten doen verdwynen en ... een nieuw tydvak van vaderlandsche eendragt inhuldigen” (10). Het blad hoopte dat Jaminé, al had hij zich teruggetrokken, zijn besluit zou herzien wanneer hij een grote meerderheid behaalde (11). Die hoop werd vervuld. Andermaal drong *De Postryder* aan op uitdoving van de partijtwisten en hij zegde het stadsbestuur zijn medewerking toe, met het oog op het algemeen belang (12).

(1) *Postryder*, 21 okt. 1854.

(2) Id., 21 jan. en 20 mei 1854.

(3) Id., 10 juni 1854 („De afgoden vallen neêr!”).

(4) Id., 17 juni 1854.

(5) Id., 25 nov. 1854 en 9 dec. 1854 („Wat er het ministerie te doen staet”).

(6) C. G. G. Van Brabant, Borgloon, 25.9.1820-29.10.1898. Eigenaar te Ulbeek. Lid van de Provincieraad 1858-1862.

(7) *Postryder*, 20 mei 1854 („Provinciale kiezingen van het kanton Loon”); protest-brief van Van Brabant in het nr. van 27 mei 1854.

(8) Id., 14, 21 en 28 okt. 1854.

(9) Cfr. blz. 142.

(10) *Postryder*, 28 okt. 1854 („Gemeente-kiezingen”).

(11) *Ibid.*

(12) „Wat ons aengaet, verzekerd dat de plaatselyke drukpers heilige doch bepaelde pligten te vervullen heeft, zullen wy ons altyd gelukkig achten onze zwakke doch opregte medewerking te bieden aen alles wat de stadsregering in het algemeen belang zal noodig oordeelen. Vooral zullen wy toejuichen aen alles wat zal ontworpen worden ten einde de oneenigheden uittedooven en de regtmatige verzoeken te bevredigen. De last der bestuurders is door haerzelve zwaer genoeg om aenspraek te kunnen maken op de medewerking der tolken des volksgevoelen, wanneer zy zich met geweten van hunne moeijelyke taek kwyten. Dezen pligt zullen wy nooit verzuimen” : 4 nov. 1854.

B. — VAN 1855 TOT 1860

Bij het ingaan van de tweede jaargang deelde de krant aan zijn lezers mede, dat hij de zedelijke en stoffelijke belangen van provincie en gemeente verder zou behartigen, met dezelfde onpartijdigheid en gematigdheid als tevoren (1). Zijn proza bleef vooral besteed aan min of meer belangrijke onderwerpen van materiële aard en was in veel gevallen weinig meer dan bladvuysel zonder betekenis (2). Tot het einde van 1860 behield het blad in globo hetzelfde vrij magere gehalte. In het laatstgenoemde jaar en in 1859 namen de Italiaanse aangelegenheden heel wat kolommen in beslag.

Had *De Postryder* in 1854 aan de Vlaamse kwestie vier stukjes gewijd, in 1855-'56 liet hij er zich niet mee in. De volgende jaargangen brachten slechts bij zeldzame uitzondering iets over die aangelegenheid. Het blad was vlaamsgezind, maar volgde de beweging niet, zelfs niet in Limburg zelf (3).

De belangstelling van het blad voor politieke kwesties was in 1855 nog kleiner dan het jaar tevoren. Gestegen is ze pas in 1857, in verband met de z.g. kloosterwet en de regeringswisseling. Daarna daalde ze weer, zodat in de jaargang 1860 over politiek vrij weinig te vinden valt.

(1) „Wy zullen voortgaen met al onze aendacht aen de zedelyke en stoffelyke belangen der provincie en der gemeente te geven; wy zullen aen de gemeente-besturen, en vooral aen onze stadsregering, onze trouwhartige medewerking gunnen voor alle maetregelen welke zy in het openbaer belang zullen nemen; wy zullen alle regtvaardige en matige reclamatiën aennemen, in een woord, wy zullen trachten aen onze artikels dat kenteeken der voorzichtigheid en der waerdigheid te geven, dat men altoos met voldoening in een nieuwsblad vindt en dat hetzelfde alleen eenig gezag en eenige waerde kan byzetten.

Eindelyk zullen wy ons onophoudend toeleggen om aen onze lezers den eerbied der wetten, der zedeleer en des godsdiensts in te boezemen en uit ons blad te bannen alles wat eenigzins zou kunnen tegenstrydig zyn aen deze drie grondslagen van alle maetschappy” : 6 jan. 1855 („Aen onze lezers”).

(2) Ter illustratie volgen hier, door elkaar, in 1855-1857 behandelde onderwerpen : hop en bierbrouwerijen, oorlog, belastingen, inenting tegen de longziekte, bureaucratie, militiewet, smokkelen, landbouwonderwijs, neutraliteit, bedelaarswerkhuisen, stokerijen, spoorweg, situatie in Spanje, oogst, duurte, aardappelziekte, ontginningen, maatschappijen voor de verkoop van eetwaren aan verminderde prijzen, armoede en liefdadigheid, leger, bemesting, brandweer, vervalsing van eetwaren, drainering, genootschap van Sint Vincentius a Paulo, persvrijheid, nut van de vogelen, Julifeesten, overstromingen, beurs-speculatie, diamanten van de Russische kroon, nijverheids- en landbouwtentoonstellingen, bezoek van de koning aan het kamp van Beverlo, zaaigraan, guano, militiewet, ontginningen, bedelaarsgestichten, kloosters in België, keur van hengsten, oorlogsbudget, vergiftigingen, toestand van de lagere geestelijkheid, militaire pensioenen, kiezerslijsten, ellende in Engeland, verbetering van de gevangenen, longziekte van het vee, nut van de wilde kastanjes, brievenpost, Engels leger, katholieken in Zweden, Montenegro, vestingen in Nederland, veldwachters, forten van Antwerpen, octrooien, e.a.

(3) Over de activiteit van de *Vlaemsche Broeders van Limburg* vindt men in jg. 1859 twee verslagen, uit *De Onafhankelyke* overgenomen, en één bericht.

De kleur van *De Postryder* bleef conservatief. In 1855-'56 stond hij sympathiek tegenover het kabinet-De Decker, dat naar zijn mening de behoudsgezinden moest ondersteunen (1). Zich kantend tegen z.g. Voltairiaanse onverdraagzaamheid, prees het blad intussen verzoening en eendracht aan tussen conservatieven en gematigde liberalen (2). Aan het einde van 1856 constateerde het met leedwezen het verscherpen van het partijgetwist, waarvoor het de verantwoordelijkheid aan Verhaegen, Frère-Orban cs. toeschreef (3). In 1857 overstemde de antiliberaal kritiek het unionistische geluid, meer bepaald n.a.v. van de liberale oppositie tegen de kloosterwet. Waar het blad zich over de onlusten verontwaardigd toonde (4), betoogde het nochtans dat, om de rust te herstellen, het wetsontwerp moest worden ingetrokken en het kabinet-De Decker gedeeltelijk gewijzigd (5). Bij de regeringswisseling in november koos het blad geen stelling, maar het beknibbelde wel het liberale regeringsprogramma (6).

In 1858 en 1859 bracht *De Postryder* verschillende keren kritiek uit op Rogier persoonlijk en het kabinet in zijn geheel, vooral om wille van zijn uitgaven en zijn partijdigheid, o.m. bij benoemingen. De partijpolitiek van de liberale meerderheid ging daarbij niet vrij uit (7). De taal van het blad bleef overigens gematigd en polemiseren deed het in genen dele. In de loop van 1860 keerde het nog even terug op de noodzaak van „een nationaal ministerie”, i.p.v. „dat systeem van onverdraegzaamheid en uitsluiting, welk het tegenwoordig ministerie bewerkt jegens de groote meerderheid der natie” (8).

In juni '55 sprak *De Postryder* een kort woord ten beste voor graaf de Renesse-Breidbach, die als uittredend senator in het arrondissement Tongeren-Maaseik geen opponent had (9). Bij de Kamerverkiezingen van juni '56 ondervonden graaf Max de Renesse en Julliot evenmin tegenstand (10), ook niet vanwege het blad (11), dat

(1) *Postryder*, 9 juni 1855 („Het ministerie, zyne vrienden, zyne vyanden, zyne pligten”).

(2) Id., 30 juni 1855 („Verzoening, eendragt, onpartydigheid”); 19 april 1856; 28 juni 1856.

(3) Id., 29 nov. 1856 („Kamer der Volksvertegenwoordigers”).

(4) Id., 6 juni 1857.

(5) Id., 13 juni 1857.

(6) Id., 5 dec. 1857.

(7) Id., 24 april 1858; 1 en 15 mei 1858; 23 okt. 1858; 18 dec. 1858; 2 en 23 april 1859; 21 mei 1859; okt. 1859.

(8) Id., 18 aug. 1860.

(9) Id., 9 juni 1855.

(10) Van de 1249 ingeschreven kiezers brachten er 662 hun stem uit. Max de Renesse behaalde er 633, Julliot 598.

(11) *Postryder*, 10 mei 1856 („Kiezingen”).

er zich niet mee inliet. Het mengde zich evenmin in de provinciale verkiezingen van mei daaraan voorafgaand (1). Wel koos het stelling in de kiesstrijd van december 1857 : het verdedigde de Renesse en Julliot als kandidaten van de conservatieve gezindheid (2) en kon zich over hun succes verheugen (3). De provinciale verkiezingen van mei 1860 lieten de krant onverschillig.

Meer belangstelling heeft *De Postryder* getoond voor de gemeentelijke verkiezingen. Bij die van oktober '57 (4) viel te Tongeren geen partijtwist te vrezen. Het blad wilde overigens van geen partijmannen weten : ze heetten „de pest der gemeentens” (5). Evenals de *Vedette*, verzette *De Postryder* zich niet tegen de vijf uittreddenden, maar stipte hij aan dat de kiezers naar geen kandidaten voor de twee nieuwe mandaten uitkeken (6). De krant zag de handel in de raad graag beter vertegenwoordigd (7).

In februari-maart '59 publiceerde *De Postryder* enkele brieven van „Een oude Tongenaer”, met het oog op de verkiezing van één raadslid. Andermaal luidde het, dat een handelaar moest worden gekozen (8). Dezelfde medewerker bracht in november daaropvolgend kritiek uit op de handelingen van de Liberale Associatie (9). De onafhankelijke, d.i. conservatieve kandidaat, advocaat A. Coart (10), werd in het blad verdedigd, maar kon het op 29 november tegen de liberalen niet halen (11).

Met de felle kiesstrijd van oktober '60 liet *De Postryder* zich bijna niet in. Alleen deelde hij, drie dagen vóór de stemming, de lijst van de kandidaten mede en sprak hij zich uit voor Bettonville,

(1) G. Tournaye, uittredend lid, meldde zich half april nog als kandidaat, maar trok zich daarna terug : door zijn oppositie tegen de spoorweglijn op Bilzen, had hij het bij de Tongerse meerderheid verbrod. Jaminé, de Bellefroid en baron de Senzeille werden op 26 mei zonder tegenstand gekozen, resp. met 345, 331 en 330 van de 361 uitgebrachte stemmen.

(2) *Postryder*, 21 nov. en 5 dec. 1857.

(3) *Id.*, 12 dec. 1857.

(4) Cfr. blz. 144-145 en 125-126.

(5) *Postryder*, 26 sept. 1857 („Gemeentekiezingen”).

(6) *Id.*, 17 okt. 1857 („Gemeente-kiezingen”).

(7) *Ibid.*

(8) De voorgestelde kandidaat, J. Copis, werd inderdaad gekozen, met 148 op 198 uitgebrachte stemmen.

(9) *Postryder*, 12 en 26 nov. 1859.

(10) Geboren te Tongeren op 29.10.1829.

(11) Bij de eerste stemming, ter vervanging van Raymaeckers, behaalde L. Maréchal 180 op 294 stemmen, Coart 112; bij de tweede stemming, ter vervanging van de Favereau, werd de tweede liberaal, L. Claes, met 185 op 232 stemmen gekozen, terwijl er op Coart 48 werden uitgebracht.

tegen Noyen (1). Over de herrie die op de mislukking van laatstgenoemde volgde, behield het blad een volkomen stilzwijgen. Nadat burgemeester Jaminé ontslag had ingediend, publiceerde het nochtans twee brieven waarin op de Liberale Associatie en meer bepaald op drie van haar leden, alle drie rechters (2), kritiek werd uitgeoefend (3).

Men mag besluiten dat *De Postryder* ook in gemeentelijke aangelegenheden geen belangrijke rol speelde. Net zoals voor *De Limburger* het geval was, moet zijn succes vermoedelijk aan zijn vulgariserende bijdragen te danken zijn geweest.

LE COURRIER DU LIMBOURG (4)

1. Het eerste nummer van dit blad werd niet bewaard. Het tweede was op 14 jan. 1854 gedagtekend. De krant is tot in 1914 blijven verschijnen.

2. Formaat : 47 × 32.

3. Prijs : 5 F per jaar, 3 F per half jaar. Losse nummers waren verkrijgbaar tegen 20 centimes.

4. Periodiciteit : éénmaal per week ('s zaterdags).

5. Oplage : onbekend.

Zoals reeds vermeld, werd het blad aanvankelijk aan de abonnees van de *Vedette* toegezonden.

6. Geen motto.

7. Uitgever en drukker :

Tot 31 dec. 1859 : weduwe Collée, Grote Markt 17, Tongeren.

Van 7 jan. 1860 af : M. F. Collée, Grote Markt 20, Tongeren.

(1) *Postryder*, 27 okt. 1860 („Gemeente-kiezing”).

(2) De voorzitter Raymaeckers en de rechters Schaetzen en Simens.

(3) *Postryder*, 22 dec. 1860.

(4) Collecties : Stadsarchief Tongeren : 1854 (6 ontbrekende nrs.), 4 nrs. uit 1855, 2 nrs. uit 1856, 1857 (2 ontbrekende nrs.), 1858, 14 nrs. uit 1859, 1 nr. uit 1860. Provinciale Wetenschappelijke Bibliotheek te Hasselt : 1854 (20 ontbrekende nrs.), 1855 (4 ontbrekende nrs.), 1856 (9 ontbrekende nrs.), 1857 (3 ontbrekende nrs.), 1858 (2 ontbrekende nrs.), 1859 (1 ontbrekend nr.), 1860 (6 ontbrekende nrs.). Koninklijke Bibliotheek te Brussel : juli 1857-1860.

In het nummer van 21 jan. 1854 leest men het volgende : „On s'ingénie à attribuer la direction du *Courrier* et du *Postryder* à diverses personnes honorables de la ville. Quelque flatteuse que soit pour nous la supposition d'une pareille coopération, la vérité nous oblige de déclarer que l'entreprise de ces journaux nous est tout à fait personnelle, et que la direction, de même que la responsabilité, nous en appartient exclusivement.”

8. Redactie : onbekend.

Het gerucht dat Emile Renard, leraar aan het stedelijk college (1), een aandeel had in de redactie, werd door de betrokkene op 15 dec. 1860 gelogenstraft (2).

Burgemeester Jaminé verklaarde aan zijn kant dat hij in het blad nooit een bijdrage had geschreven of geïnspireerd (3).

De *Courrier* had een correspondent te Brussel, doch diens medewerking werd herhaaldelijk onderbroken (4).

9. Evolutie van het blad.

Wat de omstandigheden betreft waaronder *Le Courrier* verscheen, zij verwezen naar hetgeen daarover in verband met de *Vedette* werd vermeld.

Le Courrier en *De Postryder* vertoonden niet alleen dezelfde technische karakertrekken, maar waren ook zusterorganen naar de inhoud. Wel drukten beide niet dezelfde feuilletons en de *Courrier* gaf een „Bulletin Politique”, buitenlands overzicht, dat in *De Postryder* niet voorkwam, evenals de ongeregelde Brusselse correspondenties. Daarbuiten stemde de inhoud echter in sterke mate overeen. Niet dat het ene blad een copie was van het andere, doch ze publiceerden heel wat identieke stukken, zonder dat men kan uitmaken welke van beide, de Frans- of de Nederlandstalige, als vertaling moeten worden aangezien. Nog andere bijdragen handelden over hetzelfde onderwerp, doch waren in de *Courrier* meer uitgebreid dan in *De Postryder*, of omgekeerd. In ieder geval, beide kranten liepen strikt in hetzelfde spoor.

(1) In 1860-1861 conservator van het oudheidkundig museum.

(2) In *Courrier* en *Limburger*, 15 dec. 1860.

(3) *Courrier*, 29 dec. 1860; *Postryder*, zelfde datum.

(4) Zijn correspondenties kwamen in het blad voor tussen 4 febr. 1854 en 17 juni 1854, 3 febr. 1855 en 9 febr. 1856, 22 nov. 1856 en 17 jan. 1857, 24 dec. 1858 en 4 juni 1859 en in sept. 1860. Initialen : L en P.

Het algemeen gehalte van *Le Courrier* stemde dus met dat van *De Postryder* overeen. Ook daar vindt men, afgezien van de gebruikelijke rubrieken, in hoofdzaak artikelen en entrefilets over zeer uiteenlopende onderwerpen, hoofdzakelijk van materiële aard. Alleen zij aangestipt dat *Le Courrier* aan de spoorwegkwestie meer aandacht heeft besteed, zonder nochtans ter zake polemiek te voeren.

De belangstelling van het blad voor de algemene politiek was niet groter, zelfs nog kleiner dan die van *De Postryder* (1). Zijn conservatief-unionistische kleur was dezelfde, evenals zijn houding t.o.v. de regeringen De Brouckère, Piercot en Rogier-Frère-Orban. Er valt evenmin een verschil te constateren inzake de stellingname van beide kranten bij de provinciale verkiezingen van mei '54 of de parlementaire van juni '55, juni '56 en december '57. Betreffende de provinciale van mei '56 gaf *Le Courrier* meer informatie dan *De Postryder* en waar dit laatste blad zich met die van mei '60 niet inliet, besteedde het eerste er wel aandacht aan. Het had niets in te brengen tegen de vier kandidaten, maar becritiseerde het optreden van de Liberale Associatie (2).

Aan gemeentelijke aangelegenheden wijdde *Le Courrier* zeker zoveel proza als *De Postryder*. Bij de verkiezingen van oktober '54, oktober '57 en maart '59 namen beide bladen dezelfde stellingen in. Ook in november '59 was dat het geval. *Le Courrier* beknibbelde toen eveneens, en niet voor de eerste maal (3), de Liberale Associatie, omdat haar optreden het heroplaaien van de politieke twisten tot gevolg had, terwijl de krant van mening was dat die uit de gemeente moesten verwijderd blijven (4).

Vóór de verkiezing van okt. '60 liet *Le Courrier* zich met de strijd haast niet in, net zoals *De Postryder*. Het blad mengde zich echter wel in de herrie die op de mislukking van Noyen volgde. Al verklaarde het op politiek terrein onafhankelijk te willen

(1) Alleen in de aanvang was de parlementaire kroniek uitgebreider en veelvuldiger dan in *De Postryder*.

(2) Jaminé, de Bellefroid en de Senzeille waren geen lid van de Associatie, Defastré wel. De Associatie stelde nochtans ook de eerste drie voor, al hadden ze naar verluidt geweigerd het programma van het genootschap bij te treden. *De Courrier* zag in het feit dat de Associatie ze toch patroneerde, een bewijs van onmacht en betoogde dat hun verkiezing de veroordeling zou betekenen van het bindend mandaat dat de heren van de hand hadden gegeven : 12 mei 1860; cfr. ook drie door X. ingezonden brieven in de nrs. van 19 mei, 26 mei en 9 juni 1860.

(3) Cfr. *Courrier*, 30 april 1859.

(4) Id., 12 en 26 nov. 1859.

blijven (1), het trok tegen de *Vedette* en het *Tongersblad* van leer en verdedigde Jaminé (2). Het jaar 1860 beëindigde de krant aldus met een polemiëk, terwijl hij zich daar tevoren had van onthouden.

Le Courier was gematigd vlaamsgezind (3), maar volgde de Vlaamse Beweging helemaal niet.

TONGERSBLAD (4)

1. De volledige titel luidde aanvankelijk als volgt : *Tongersblad inhoudende de verkooppingen der notarissen en andere bekendmakingen*. Van 2 juni 1860 af was het alleen nog : *Tongersblad*. Het zag het licht op 1 mei 1858. De eerste jaargang besloot met nr. 56, d.d. 31 dec. 1858. De jaren 1859 en 1860 vormden respectievelijk de tweede en derde jaargang. De krant verscheen tot dec. 1866 en werd op 1 jan. 1867 *De Vooruitgang der provincie Limburg*.

2. Formaat :

a) in 1858 : 36 × 26.

b) in 1859 en 1860 : 39 × 27.

c) op 17 nov. 1860 werd voor nieuwjaar een formaatsvergroting zonder prijsverhoging aangekondigd.

3. Prijs : 3,50 F per jaar. Losse nummers (5) waren te verkrijgen tegen 7 centimes; van 2 juni 1860 af tegen 10 centimes.

4. Periodiciteit : éénmaal per week ('s zaterdags).

5. Over de oplage zijn geen cijfers bekend.

Op 8 jan. 1859 luidde het, dat het blad „tamelijk gunstig” was onthaald en het aantal abonnees gedurig aangroeide.

(1) Id., 8 dec. 1860 : „le *Courrier* se moque parfaitement du libéral et du clérical, mots vides de sens qu'exploitent ceux qui n'ont pas autre chose à opposer à leurs contradicteurs.

Le *Courrier* qui ne dépend de personne et qui n'est stipendié par aucun parti, appuie ce qui lui paraît juste et condamne ce qu'il trouve blâmable, sans s'inquiéter si ses appréciations plaisent ou déplaisent aux chefs des différens partis.”

(2) Id., 10 nov., 8, 15, 22 en 29 dec. 1860.

(3) Cfr. id., 24 dec. 1858 („La langue flamande”).

(4) Collecties : Koninklijke Bibliotheek te Brussel : 1 mei 1858-1860; Stadsarchief Tongeren : 1860.

(5) Tot 6 nov. 1858 stond erbij vermeld „voor de notarissen”.

De uitgever had maatregelen getroffen om de krant in alle gemeenten van de provincie te verspreiden.

Op 22 okt. 1859 meldde een bericht dat, wegens de achteloosheid van een briefdrager, de uitdeling van de krant in de omstreken van Lanaken te wensen overliet.

Einde nov. 1860 ging de pastoor van Nerem van op de kansel lelijk tegen het blad tekeer (1).

6. Geen motto.

7. Uitgever en drukker : [J.] Demarteau-Stas, Maastrichterstraat 28, Tongeren.

In december 1860, toen Tongeren in volle herrie verkeerde, heeft de schrijver van een ingezonden stuk in *Le Courrier* en *De Postryder* (2) beweerd dat de voorzitter van de rechtbank, Raymaeckers, en de rechters Schaetzen en Simens, „si l'on dit vrai”, stichters, aandeelhouders en beschermers waren van het *Tongersblad*, waarvan de eerste als „patron” en de tweede, „si ses amis disent vrai”, als corrector doorging. In het *Tongersblad* werd dat onmiddellijk (3) formeel gelogenstraft, althans wat stichting, financiële deelneming en correctie betreft. De eigenaar van de krant was alleszins, ook op dat ogenblik, de uitgever zelf (4). Was de uitgave aanvankelijk een handelsonderneming geweest, dan werd het *Tongersblad* in 1859 nochtans het orgaan van de Liberale Associatie. Dat wist iedereen (5) en de krant zelf sprak het niet tegen. De leden van dat genootschap konden er mededelingen laten in opnemen, waarvoor zij samen met de uitgever verantwoordelijk bleven (6). Raymaeckers was ondervoorzitter van de Associatie, Schaetzen en Simens leden van het bestuurscomité. Zij behoorden dus stellig tot de beschermers van het blad.

8. Redactie.

Tot einde oktober 1858 stond bovenaan de eerste bladzijde van de krant het volgende vermeld : „Het Tongersblad staet ter beschikking van een ieder; artikels over algemeen belang, landbouw, enz. zullen met dank aenveerd en in het blad geplaetst worden”.

(1) *Vedette*, 1 dec. 1860.

(2) *Aldaar*, 22 dec. 1860.

(3) *Tongersblad*, 29 dec. 1860.

(4) Blijkens *Tongersblad*, 8 dec. 1859, en *Vedette*, 1 dec. 1860.

(5) *Tongersblad*, 8 dec. 1859.

(6) *Ibid.*

Zoals aangestipt, konden de leden van de Liberale Associatie sedert 1859 van de krant gebruik maken. Ingezonden stukken kwamen vooral in de derde jaargang voor; daarvan werden er blijkbaar door liberale kiezers bezorgd (1). Ook andere personen, nochtans onbekend gebleven, hebben van het aanbod van de uitgever gebruik gemaakt (2).

Het *Tongersblad* had nochtans een eigen redactie. Blijkens een editoriaal van 8 jan. 1859 (3) was die toen gewijzigd. Dat kan gebeurd zijn begin september (4) of begin november (5) 1858. In ieder geval, de man die in januari '59 als redacteur fungeerde, bleef ook achteraf aan het woord (6). Gelet op de medewerking die ook anderen boden, kon hij in 1860 verklaren dat hij zelf niet *de* redacteur was, doch slechts een van de medewerkers. Hij heeft alleszins het grootste deel van het eigen proza van het *Tongersblad* voor zijn rekening genomen. Het was Daniel Schoefs, onderwijzer aan de rijksmiddelbare school te Tongeren en bestuurder van de stedelijke avondschool (7).

Na de gemeentelijke verkiezingen van oktober '60 werd Schoefs door burgemeester Jaminé op het matje geroepen. Het *Tongersblad*, dat de tegenstanders van Noyen had bestreden en aan de campagne van de *Vedette* meedeed, moest, naar verluidt, door de klerikale partij worden getroffen (8); Jaminé zocht het orgaan van de Liberale Associatie tot zwijgen te brengen (9). De 29ste november liet hij Schoefs bij zich ontbieden. Hij verweet hem aan de ene kant de gepassioneerde toon van het *Tongersblad* n.a.v. de verkiezingen alsmede de aanvallen op leden van de gemeenteraad en, aan de andere kant, een paar artikelen die verschillende maanden tevoren waren gepubliceerd in verband met de inspectie over het lager onderwijs en het administratief bureau van het stedelijk college. Hij maande Schoefs tot meer gematigdheid aan, verlangde dat deze alle politiek

(1) Id., 26 mei, 2, 9 en 16 juni en 7 juli 1860 (brieven van R.K.L.); 6, 13 en 20 dec. 1860. Op 26 nov. 1859, 3, 10 en 17 dec. 1859, 7 en 28 jan. 1860 werden brieven van „Een jonge Tongenaer” gepubliceerd.

(2) Id., 8 dec. 1860.

(3) Zie blz. 164.

(4) Verandering van de opmaak van het blad : cfr. *ibid.*

(5) De mededeling dat het blad ter beschikking stond van iedereen, kwam van 6 nov. af niet meer voor.

(6) Op 16 juni 1860 („Een woord tot de Limburger”) verwees hij naar zijn stuk van 8 jan. 1859.

(7) Geboren te Tongeren, 3.1.1828.

(8) *Tongersblad*, 8 dec. 1860.

(9) Id., 22 en 29 dec. 1860.

liet varen en zou anders tegen hem bij de gemeenteraad rapport indienen (1).

De man die ter verantwoording was geroepen bleek niet bereid het hoofd te buigen. Hij nam de verantwoordelijkheid op voor de artikelen die hij had geschreven, doch niet voor alles wat de uitgever in het blad publiceerde. Hij merkte verder op, dat hij de gemeenteraad alleen als bestuurder van de avondschool rekenschap verschuldigd was, dat hij, als onderwijzer aan de rijksmiddelbare school, van de minister van Binnenlandse Zaken afhing en dat hij, door de liberale politiek van de regering te verdedigen, de zaak van zijn oversten behartigde en hun wensen vervulde. Indien zijn artikelen inzake de laatste verkiezingen de gemeenteraad niet behaagden, stond het deze vrij hem uit zijn functie als bestuurder te ontslaan. Hij zelf echter wilde zijn geweten niet verloochenen en zijn eigen belang plaatsen boven zijn plicht als burger en als schrijver. Hij had overigens vrienden die hem zo nodig zouden beschermen (2).

Jaminé, begrijpelijkerwijze over die repliek niet tevreden, bracht de zaak op 3 december in de gemeenteraad voor. Hij las er een rapport over Schoefs en over het onderhoud van vijf dagen tevoren, verklaarde dat de onderwijzer te ver was gegaan en dat de gemeenteraad dat niet mocht dulden. Wat Jaminé zelf betreft, kon Schoefs het *Tongersblad* verder opstellen, op voorwaarde dat hij zijn oversten niet aanviel. De burgemeester eiste inlassing van zijn rapport in het proces-verbaal van de zitting, hetgeen de raad goedkeurde nadat de vraag, of daaruit noodzakelijkerwijze sancties zouden voortvloeien, negatief was beantwoord (3).

Het incident was daarmee gesloten, maar heeft vanzelfsprekend dankbare stof opgeleverd voor de aan gang zijnde polemieken.

9. Evolutie van het blad.

A. — IN 1858

Het eerste nummer van de krant bevatte het volgende editoriaal :

„Ziet toch eens! *Tongersblad* ... wat beteekent dat? *Tongersblad* is het mogelyk, al wederom een nieuwsblad! men moet ja dwaes of uitzinnig wezen om op zulke gedachte gekomen te zyn : een vyfde nieuwsblad te Tongeren in het licht geven! ik meende dat vier nieuwsbladen voor

(1) *Vedette*, 1 en 8 dec. 1860.

(2) *Ibid.* en *Tongersblad*, 29 dec. 1860.

(3) *Vedette*, 8 dec. 1860.

onze stad zoo wat de helft te veel waren. Ongetwyfeld moeten de zaken der uitgevers en opstellers nog al vry goed gaen, of beelden zich die Heeren misschien in, dat men hier niets te doen hebbe, dan hunne gazetten te lezen en zich met hun hersmeed nieuws bezig te houden!" Gy hebt niet gansch ongelijk van zoo te redeneren, lieve lezer, en geen wonder dat, by het verschynen van het *Tongersblad*, zulke gedachten in uwen geest opgaen; doch een weinig geduld en gy zult met ons bekennen, dat wy, verre van in de zinnen geraekt te zyn, met gegronde redenen zyn te werk gegaen in het daerstellen van het *Tongersblad*. Het *Tongersblad* inderdaed is eigentlyk geen nieuwsblad, maer zoo heel eenvoudig een *annoncenblad*.

Maer zult gy zeggen, de andere nieuwsbladeren van Tongeren bevatten insgelyksannoncen, zulks geven wy toe; nochtans indien gy berigten ofannoncen laet uitgaen, dan verlangt gy natuerlyk, dat de zelve van eenieder of ten minste van alle belanghebbenden gekend worden; nu zoo gy uwe annonce slechts in een der vier nieuwsbladeren laet plaetsen, dan bereikt gy niet ten volle uw doel, omdat niet juist dat blad zich overal bevindt of gelezen wordt; immers de eene is geabonneerd aen den *Limburger*, de andere aen de *Vedette*, of wel aen den *Courrier* of den *Postryder*; hieruit volgt dus, dat gy meestal verpligt zyt uweannoncen te gelyk in al de couranten dezer stad te laten verschynen en alzoo betaelt gy voor dezelve driemaal meer insertie-kosten, dan gy wel van noode zoudt hebben, indien gy u met een blad kondet bepalen, en zulks beloopt, gelyk dit de Heeren Notarissen door ondervinding het best weten, op het einde van het jaer eene vry beduidende som.

Het *Tongersblad* biedt zich dan aen als een byzonderannoncen-blad voor stad en omstreken, en ten einde de gunst der Heeren Notarissen, Zaekwaarnemers, Ambtenaren en anderen des te zekerder te verwerven hebben wy het jaerlyksch abonnement op den geringen prys van franken 3.50 postvry en den regel op 12 centiemen vastgesteld.

Uit hetgeen voorafgaet kan men ligtelyk opmaken, dat het tegenwoordig blad zich geenszins zal of kan bemoeijen met politiek, partyschap, noch hoegenaemde twistreden, en evenmin met letterkunde, vermits zulks ware ons wezenlyk doel te buitengaen; des niet tegenstaende zullen wy op het einde der berigten byvoegen de opgave van de merkpryzen der granen, den burgerlyken stand dezer stad en by wyze van aenvulling eenige der merkwaardigste gebeurtenissen of nieuwstydingen.

Zal deze onze onderneming gelukken? Ja, indien de belanghebbenden hun eigen nut wel verstaen, want als men, in plaets b.v. van 15 franken insertie-kosten voor zyneannoncen te betalen met 5 franken ten hoogste kan volstaen, als men namelyk ten minste $\frac{2}{3}$ of wel $\frac{3}{4}$ onkosten kan besparen, dan zou men weinig om bezuiniging of *économie* moeten geven, van eene zoo gunstige gelegenheid niet te benutten.

Wy vertrouwen derhalve, dat en welwillendheid, en eigenvoordeel de belanghebbenden zullen aanzetten, om onze poogingen te ondersteunen, en aldus eene voor hen zoo nuttige onderneming aen te moedigen en te handhaven."

De eerste nummers beantwoordden volkomen aan die voorstelling van zaken. De aankondigingen kwamen vooraan, op de eerste twee bladzijden; vervolgens de marktprijzen en de burgerlijke stand; uiteindelijk wat berichten en varia, maar toch ook wel eigen stukjes, zoals in verband met de spoorwegkwestie.

Van 4 september af verhuisden de aankondigingen naar de laatste twee bladzijden en bevatte de krant ook wat langere bijdragen, dikwijls afgestemd op de *Vedette*. Al werd soms iets over de Kamer medegedeeld, politiek kwam daarbij niet aan bod. Het grootste deel van zijn eigen proza besteede het blad aan het lager onderwijs en de situatie van de onderwijzers. Stippen we anderdeels aan, dat het een paar vlaamsgezinde stukjes publiceerde, afschaffing wenste van de octrooien en hervorming van de militiewet.

B. — IN 1859-1860

Het eerste nummer van de tweede jaargang, d.d. 8 jan. 1859, bevatte een nieuw editoriaal, dat als volgt luidde :

„Het *Tongersblad* dat met den eersten der bloeimaend verscheen en tamelyk gunstig onthaeld werd, zoo binnen als buiten de stad, is sinds merkelyk veranderd zoo in formaet als wat de redactie betreft, en het gedurig aangroeijen onzer geabonneerden is een voldoende bewys, dat deze veranderingen ten voordeele des blads zyn toegebracht.

By het intreden dezes jaers, achten wy het niet ongepast onze lezers bekend te maken zoo met onze strekking en doel als met den geest welke steeds de redactie zal bezielen. Vyandig aen alle onregt en slaefsche gehoorzaamheid, zullen wy al onze poogingen, hoe min beduidend die ook mogen schynen, doen strekken tot *voortgang* en *ontwikkeling* van onderwys en beschaving, uit welke de waerheid en met haer de vryheid, geboren worden.

Zonder vreemd te zyn aen de denkbeelden die ons land verdeelen, zullen wy zonder bekrompene partyzugt en in opregt nationalen geest, altyd onze grondwet, die de rykste vryheid waerborgt en met grondige volksgezindheid is opgesteld geweest, met alle kracht verdedigen en van welken kant deze ook moge geschonden worden, zal de *waerheid* alléén onze gids zyn; verre van ons met persoonaliteiten in te laten, zullen wy alleen het openbaer gevoelen nagaen, dat de ware *leidsman* onzer staetszaken is.

Tweedragt, welke slechts nederrukt, zullen wy niet zaeijen noch haet verspreiden, die nimmer stichten kan; worden wy soms uit afgunst gelasterd, zullen wy den nydigen lasteraer geen antwoord verleenen niet uit kleinmoedigheid of dwaze vrees, maer wel omdat wy onze lezers niet willen vervelen met het gedurig herhalen van persoonlyke twisten, iets wat de burgers, wy weten het, lang moede zyn, en te meer omdat wy

ons het *regt* toekennende om onze denkbeelden, in wat styl ook voor te dragen, aen een ander diezelfde vryheid niet kunnen miskennen noch ontzeggen; vry aen hem te *schudden* en te *schokken* om rust en vrede te storen.

Neen, wy achten de taek van nieuwsbladschryver ernstiger en belangrijker dan om zich met beuzelaryen op te houden; gewigtige punten zyn nog te behandelen en te verbeteren; het *regt* immers zegepraelt nog niet altyd noch overal; de oude misbruiken zyn niet allen verdwenen, nieuwe ziet men er zelfs op komen; er valt dus nog veel te zeggen en te doen om volksellende en volksonwetendheid uit te roeijen, en, zonder den eisch der tyden, de menschelyke gebreken te miskennen en den wagen des *vooruitgangs*, in weerwil der omstandigheden, te spoedig te willen doen dryven, zullen wy trachten ten nutte des volks en der waerheid te werken met steeds zoo wel het goede als verkeerde aen te duiden, ons tegen alle *onregtveerdigheid* en onbeschoft geweld te verzetten en met krachtdadig de volksgezinden inrigtingen te ondersteunen uit welke vryheid, rust en orde spruiten."

De redactie wees dus aan : bezorgdheid voor het onderwijs, met het oog op de volksverheffing, en politieke belangstelling ten bate van de vooruitgang. Het grootste deel van het eigen proza van het *Tongersblad* is alleszins aan het onderwijs gewijd gebleven. Het was een thema dat aanhoudend terugkeerde. Geïnspireerd door het verlichtingsmotief, toonde Schoefs zich daarbij voorstander van verplicht onderwijs.

Aan de andere kant besteedde het blad ook aandacht aan de spoorwegkwestie. In de eerste helft van 1859 was die zelfs de hoofzaak waarmede het zich inliet.

Terwijl een feuilleton ontbrak (1), publiceerde de krant sedert 20 aug. 1859 soms een buitenlands overzicht; van 9 juni '60 af kwam dat geregeld voor. Het blad volgde de gebeurtenissen in Italië en stond sympathiek t.o.v. Garibaldi en de liberale beweging.

In 1859 heeft het *Tongersblad* nog enkele vlaamsgezinde artikelen gepubliceerd (2), in 1860 niet meer. De Vlaamse Beweging volgde het niet.

Een grotere belangstelling voor algemene politieke aangelegenheden of voor parlementaire besprekingen is anderdeels niet tot uiting gekomen. Het *Tongersblad* was „onbepaeld voorstander... van al wat vooruitgang en verbetering betreft" (3) en bleek ook ten volle overtuigd van de goede bedoelingen van de liberale regering (4),

(1) Op 17 nov. 1860 werd aangekondigd dat van nieuwjaar af wekelijks een schoon feuilleton of een „vermakelyk kronyk" zou worden gepubliceerd.

(2) *Tongersblad*, 22 en 29 jan., 5 febr., 3 en 10 sept., 12 nov. 1859.

(3) *Id.*, 25 juni 1859.

(4) *Id.*, 12 febr. 1859.

maar liet zich met ideologische kwesties of met de regeringspolitiek haast niet in; het schonk wel aandacht aan de techniek van de verkiezingen (1), de afschaffing van de octrooirechten en een enkele keer ook aan de Antwerpse fortenkwestie (2).

Op het gemeentelijke plan daarentegen, heeft het *Tongersblad* als spreekbuis van de Liberale Associatie dienst gedaan en wel sedert november '59 (3). Het ondersteunde toen het optreden en de kandidaten van het genootschap (4). In mei '60 gebeurde hetzelfde, bij de provinciale verkiezingen (5). In juni en juli werd daarover nog nagekaart en nam de krant verschillende brieven op, die beweringen van *Le Courrier* tegenspraken (6). Er verscheen ook eigen proza over de zaak, dat o.m. de liberale regering verdedigde (7).

In oktober '60 stond het *Tongersblad* geheel in het teken van de kiesstrijd (8). Over het optreden van de Liberale Associatie bracht het getrouw verslag uit. Het nam ingezonden stukken op tot aanbeveling van de Tiecken en Noyen en richtte zijn eigen artikelen, alsmede een speciaal nummer (9), hoofdzakelijk op de verdediging van laatstgenoemde. De uitslag noemde het blad een liberale zege, ondanks Noyens mislukking (10). Onmiddellijk nam het deel aan diens campagne en stelde het zijn tegenstrevers, waaronder *Le Courrier*, aan de kaak; het bracht meer in 't bijzonder kritiek uit op Stevens en, in december, vooral op Jaminé, waarbij het dezès optreden tegenover Schoefs vanzelfsprekend in het licht stelde. De krant had dus in november-december een opvallend partijpolemisch karakter; de lokale koude oorlog nam hem in beslag. De stijging van de temperatuur bracht mede dat hij daarbij, op het meer algemene plan, ook veel vuriger dan tevoren het liberalisme voorsprak.

Ten slotte zij nog aangestipt, dat in december vele polemische bijdragen Franstalig waren, in de laatste twee nummers van het jaar (11) zelfs in grote meerderheid.

(1) Het blad stond de stemming bij alfabetische orde voor, om de zelfstandigheid van de plattelandskiezers te vergroten.

(2) Cfr. F. LEHOUCQ, *Het antimilitarisme in België*, blz. 146 vlg.

(3) De verkiezing van J. Copis, in maart '59, geschiedde volgens de wens van het blad, doch ging bijna onopgemerkt voorbij.

(4) *Tongersblad*, 12 en 26 nov. 1859; zie ook het nr. van 3 dec. 1859.

(5) Id., 5, 12 en 26 mei 1860.

(6) Id., 2, 9, 16, 23 en 30 juni, 7 juli 1860.

(7) Id., 16 juni en 14 juli 1860 („Gesprek tusschen twee electeurs”).

(8) Id., 6, 13, 20, 24 en 27 okt. 1860.

(9) Verschenen op woensdag 24 okt.

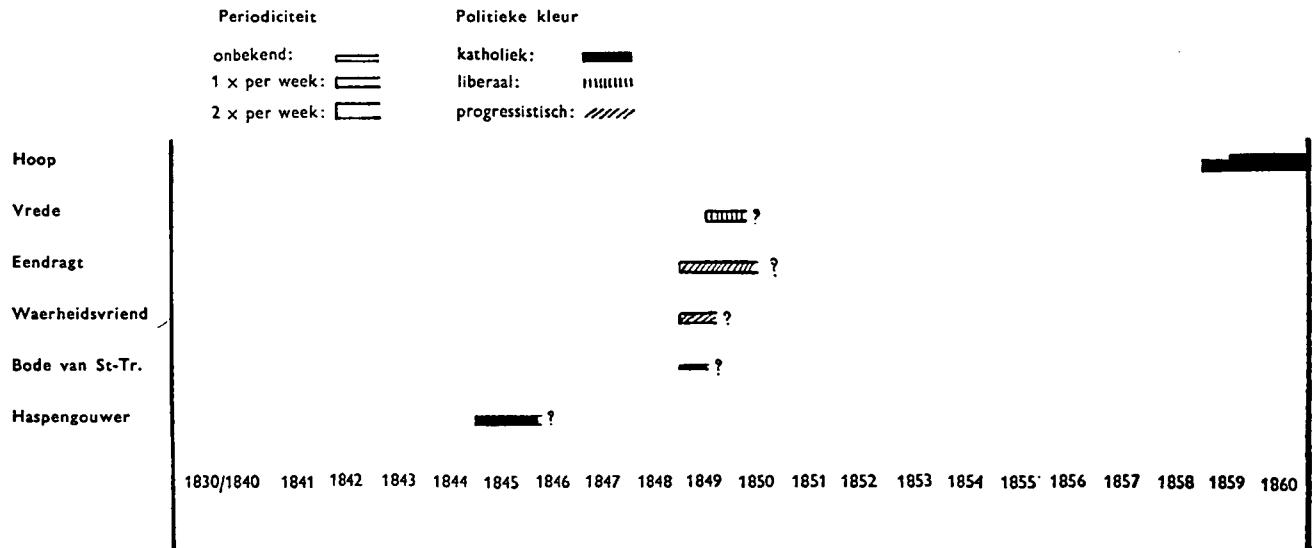
(10) *Tongersblad*, 3 nov. 1860.

(11) 22 en 29 dec. 1860.

III

SINT - TRUIDEN

SINT-TRUIDEN

DE HASPENGOUWER

1. Van dit „nieuws- en aenkondigingsblad” (1) lijkt niet één exemplaar te zijn bewaard. Het eerste nummer zou op 4 jan. 1845 van de pers zijn gekomen (2). Wanneer de uitgave werd gestaakt is niet bekend, maar het moet vóór 1855 zijn geweest (3). Na 1845 vond ik het blad niet meer vermeld.

4. Periodiciteit : vermoedelijk éénmaal per week.

5. Oplage : tweehonderd vijftien abonnees aan 't einde van 1845 (4).

7. Drukker (5) : Vanwest-Pluymers, Sint-Truiden.

8. Redactie.

In 1845 was G. J. J. Vanwest, zoon (6), de redacteur (7).

9. *De Haspengouwer* was een katholieke krant, die in 1845 polemiseerde met het *Limburgsch Nieuws- en Aenkondigings-Blad* (8).

BODE VAN SINT-TRUIDEN

Volgens Leynen (9) werd de uitgave van dit blad, dat tweemaal per week zou verschenen zijn, aan het einde van 1848 gestaakt en kan het opgevolgd zijn door *De Waerheidsvriend*. Dat alles klopt niet. De *Bode* werd immers in de *Union Belge* van 27 jan. 1849 vermeld als een nieuwe krant, die eenmaal per week te Sint-Truiden van de pers kwam. Het luidde daar verder dat *Bode* en *Waerheidsvriend*

(1) LEYNEN, *op. cit.*, blz. 23.

(2) *Ibid.*, en WARZEE, *op. cit.*, blz. 138.

(3) Volgens LEYNEN, *loc. cit.*, bestond het blad nog in 1859. Aan de hand daarvan heb ik het opgenomen in mijn overzicht van *De Vlaamse Pers in 1855-1856*. In het begin van 1855 verscheen echter te Sint-Truiden niet één enkel nieuwsblad : *De Onafhankelyke*, 8 febr. 1855.

(4) *De Broederhand*, 1845 (aff. febr. 1846), blz. 495.

(5) Volgens LEYNEN, *loc. cit.*

(6) Geboren te Sint-Truiden, 29.11.1823. Zoon van G. Vanwest-Pluymers.

(7) Cfr. blz. 120, noot 3.

(8) Cfr. *ibid.*

(9) *Op. cit.*, blz. 23-24.

elkaar verwoed bestreden (1). Laatstgenoemd blad was progressistisch, de *Bode* dus zeer waarschijnlijk conservatief. Ik kan over het blad niets anders mededelen, vermits niet één exemplaar noch een andere vermelding werden teruggevonden.

DE WAERHEIDSVRIEND

1. Volgens Leynen (2) zag dit „nieuw- en aenkondigingsblad” het licht op 24 dec. 1848 en kreeg het in 1849 een andere titel : *De Eendragt der provincie Limburg*. De krant moet inderdaad omstreeks nieuwjaar 1849 zijn verschenen (3). Dat *De Waerheidsvriend* herdoopt werd in *De Eendragt* lijkt anderdeels niet aanvaardbaar. Beide hebben alleszins een afzonderlijk bestaan gekend. *De Eendragt* was immers een progressistische krant en heeft, naar alle waarschijnlijkheid, het licht gezien op 7 jan. 1849 (4). Welnu, volgens de *Union Belge* van 28 jan. van hetzelfde jaar, verschenen er op dat ogenblik in Limburg twee Nederlandstalige democratische kranten (5). Daarvoor komen geen andere dan *De Waerheidsvriend* en *De Eendragt* in aanmerking. Het enige dat men uit Leynens gegeven zou kunnen onderstellen, is dat *De Eendragt* in de loop van 1849 *De Waerheidsvriend* heeft opgeslorpt.

(1) „Le *Waerheidsvriend* et le *Bode van Sint-Truijen*, dont nous désapprouvons la forme, qui ne sied guère à un journal sérieux, entrent en lice avec l'idée préconçue de se faire une guerre acharnée, une guerre à mort. Il ne tient ni à l'un, ni à l'autre, que son confrère ne soit étouffé en naissant. On dirait deux femmes aux prises, qui n'épargnent ni injures, ni calomnies, ni égratignures, ni coups de poing, ni pointes de pied. Le langage du *Waerheidsvriend* est vraiment le langage des halles, que son confrère ferait bien de ne pas imiter” : P. T., in : *Union Belge*, 27 jan. 1849.

(2) *Op. cit.*, blz. 23-24.

(3) Het boven vermelde citaat uit de *Union Belge* bevestigt het verschijnen aan het einde van december 1848 of begin januari '49. Het *Brugsche Vrye* kondigde op 17 jan. 1849 („De volksdrukkers”) aan dat het blad het licht had gezien.

(4) *Cfr. blz. 171.*

(5) P.T. schreef daar het volgende : „Heureusement les organes de la démocratie sont en petit nombre et ne jouissent guère d'une influence, qui doive nous inspirer la moindre crainte. Il importe cependant que nous surveillions de près les manœuvres de ces hommes audacieux et entreprenants, et que nous signalions leurs tendances à nos concitoyens. D'autant plus que des efforts sont tentés dans notre province ... Deux journaux flamands se publient en effet dans notre province et se sont faits les organes des doctrines démagogiques. Nous ne manquerons pas de relever les sophismes, qu'ils emploient pour étayer un système, qui nous conduirait droit à une révolution radicale, à un bouleversement politique et probablement à la perte de notre nationalité.”

Een exemplaar van de krant werd niet teruggevonden; andere vermeldingen evenmin.

4. Periodiciteit : éénmaal per week (1).
7. Drukker : Joachims-Claes (2), te Sint-Truiden (3).
9. *De Waerheidsvriend* was een democratisch blad (4).

DE EENDRAGT DER PROVINCIE LIMBURG

1. Van deze krant zijn drie exemplaren bewaard : de nummers 43 (5) en 45 (6) van de eerste jaargang, resp. d.d. 28 okt. en 11 nov. 1849, en nr. 25 van de tweede jaargang (7), d.d. 23 juni 1850. Maakt men de berekening volgens de vaststaande periodiciteit van éénmaal per week, dan verscheen het eerste nummer van de tweede jaargang op 6 jan. 1850 en was het daaraan voorafgaande, d.d. 30 dec. 1849, het tweeënvijftigste van de eerste jaargang, die op 7 januari 1849 moet zijn begonnen.

Na 23 juni 1850 vond ik de krant niet meer vermeld. De uitgave werd alleszins vóór 1855 gestaakt (8).

2. Formaat :

- a) op 28 okt. 1849 : 44 × 28.
- b) op 11 nov. 1849 : 42 × 28.
- c) op 23 juni 1850 : 47 × 28.

3. Prijs :

- a) op 28 okt. en 11 nov. 1849 : resp. 5 F per jaar of 1,50 F per trimester voor Sint-Truiden, 5,50 F of 1,75 F daarbuiten.

(1) *Union Belge*, 27 jan. 1849.

(2) F. Joachims, geb. te Sint-Truiden 27.3.1812. Echtgenoot van M.L. Claes. Verhuisde in 1864 naar Hasselt. Verliet in juli 1867 die stad voor Luik, waar men zijn spoor bijster wordt.

(3) LEYNEN, *op. cit.*, blz. 23.

(4) Blijkens de *Union Belge*, *loc. cit.*, en *Het Brugsche Vrye*, 17 jan. 1849 („De volksdrukkers”).

(5) Office de Bibliographie Internationale, te Brussel.

(6) Rijksarchief Hasselt.

(7) *Ibid.*

(8) LEYNEN, *op. cit.*, blz. 24, zegt dat het blad in 1855 nog verscheen. Men zie echter noot 3, blz. 169.

b) op 23 juni 1850 : resp. 5 F per jaar, 2,75 F per half jaar en 1,50 F per trimester voor Sint-Truiden, 5,50 F, 3 F en 1,75 F daarbuiten.

4. Periodiciteit : éénmaal per week ('s zondags).
5. Oplage : onbekend.
6. Geen motto.
7. Uitgever en drukker : Joachims-Claes, Grote Markt 54, Sint-Truiden.
8. Redactie : onbekend.
9. De gegevens zijn te schaars om de evolutie van het blad te kunnen schetsen (1). Hier volgt alleen een beschrijving van de inhoud van de bewaarde nummers, waarbij er zij op gewezen dat uit alle drie een progressistisch geluid opsteeg.

a) 28 okt. 1849.

Dat nummer bevatte drie artikelen : één over Sint-Truidense bouwaangelegenheden, één betreffende de landbouw en één over „De vermindering van den budget van oorlog”, die werd verdedigd als een „wettigen eisch des volks”. Het blad rekende zich tot de drukpers „die de volksbelangen ter harte neemt”. Als feuilleton kwam een Frans vers voor. Verder volgden berichten, een gedicht, de burgerlijke stand, marktprijzen en aankondigingen.

b) 11 nov. 1849.

Naast de gewone rubrieken en een Frans gedicht, bevatte dit nummer twee artikelen. In het ene, „Zorgvuldigheid des Gemeenteraeds”, werd op het gemeentebestuur kritiek uitgebracht en een lans gebroken voor rijksonderwijs, tegen dat van de broeders. Het andere, „Al boter aan de galg”, was ontleend aan *Artevelde* (2) : het luidde dat democratische hervormingen *vragen*, niets uithaalde; wie die voorstond moest zich *zelf* uit de ellende helpen.

(1) Volgens LEYNEN, *loc. cit.*, hield *De Eendragt* zich vooral bezig met plaatselijke politiek en ging de krant bijzonder heftig te keer tegen het onderwijs van de „domme” broeders te Sint-Truiden.

(2) *Artevelde of den burger demokraet*. Volksblad, republikeinsgezind, socialistisch, uiteindelijk pro-liberaal, van 4 juni 1848 tot 29 juli 1852 te Gent gedrukt en uitgegeven door A. Verbaere.

c) 23 juni 1850.

Naast de gebruikelijke rubrieken, een recensie en een rechterlijke kroniek, bracht dat nummer een commentaar op de parlementaire verkiezingen, zonder eigen stellingname. In het artikel „Vermindering der belastingen” werd betoogd dat die belastingen dienden om het leger te onderhouden, terwijl de overheid, ook in België, dank zij dat leger „het volks-gevoelen” bedwong. Ze waren dus „een werktuig van onregten dwang”, i.p.v. „een middel van ontslaving en voortgang”. Dat laatste zouden ze pas worden wanneer men het geld gebruikte „om het volk te onderwyzen, om de ellende te bestryden, om de geringere burgery op te beuren”.

DE VREDE, LIMBURGSCH DAGBLAD

1. Van deze krant kon ik slechts één nummer terugvinden : dat van 8 juli 1849, d.i. nr. 3 van de eerste jaargang (1). De hierna volgende gegevens werden daaraan ontleend.

Vermits het blad tweemaal per week verscheen, moet het op 1 juli 1849 het licht hebben gezien (2). Wanneer de uitgave werd gestaakt, is niet bekend (3).

2. Formaat : 42 × 30.
3. Prijs : 4,75 F per semester, 2,50 F per trimester.
4. Periodiciteit : tweemaal per week (zondag en donderdag).
5. Oplage : niet vermeld.
6. Motto's :
 - a) Eendragt maekt Magt.
 - b) Vryheid en Volksgeluk.
7. Drukker : L. Horta (zonder adres).
8. Redacteur : A. Bartholomeus (4), Luiksestraat 96, Sint-Truiden, op welk adres ook het bureau gevestigd was.

(1) Rijksarchief Hasselt.

(2) Datum vermeld door LEYNEN, *op. cit.*, blz. 24.

(3) Alleszins vóór 1855 : cfr. noot 3, blz. 169.

(4) G. A. Bartholomeus, geb. te Bunde (Nederl.-Limburg) 19.11.1822. Te Sint-Truiden vóór 1848 ingeweken uit Maastricht, waar hij in 1846 als koopman ingeschreven

9. Karakter.

Volgens Leynen (1) was *De Vrede* gematigd liberaal.

In het bewaarde nummer werd naar het editoriaal van de week tevoren verwezen. Daarin was verklaard „dat de plaatselyke belangen onzebyzondere aendacht zouden verdienen en wy alwat aen St.-Truijen, Hasselt en de omliggende gemeenten voordeelig kan wezen, als onze eigene persoonlyke zaak zouden verdedigen en by stads- en provinciebesturen zouden aendringen om die verbeteringen te verkrygen welke nuttig en billyk zullen kunnen geoordeeld worden”. Daaraan beantwoordde een artikel, „Plaetselyk belang”.

Een tweede, „Het Vlaemsch in de Kamers te Brussel”, was gewijd aan de taalkwestie en fel vlaamsgezind. Het blad beloofde op de zaak nog terug te komen en verwees ook in dat opzicht naar zijn editoriaal : „wy hebben het gezegd, wy zullen onze verdruchte moedertael verdedigen, als een der heiligste regten welke ons toekomen en die men ons laf zoekt te ontrooven”.

Ook in een derde artikel, „Een woordje over onze Representanten”, kwamen zeer vlaamsgezinde gevoelens tot uiting; over het taalgebruik handelend, betoogde het dat de vertegenwoordigers van Sint-Truiden tijdens een discussie in de Kamer (2) het volk hadden miskend.

Het blad publiceerde verder een uitvoerige berichtgeving, een feuilleton, een rechterlijke kroniek, marktprijzen en aankondigingen.

DE HOOP (3)

1. Het eerste nummer van dit *Nieuws- en Aenkondigings-blad* kwam op 15 jan. 1859 van de pers. Sint-Truiden, dat sedert verschillende jaren van een eigen krant was verstoken, kreeg er aldus weer een ter beschikking. De eerste jaargang, eenenvijftig nummers omvattend, eindigde op 28 dec. 1859; de tweede begon de 31ste van dezelfde maand. Het blad verscheen tot in oktober 1862.

stond. Trok einde maart '51 terug naar Maastricht, doch verhuisde begin augustus '52 weer naar Sint-Truiden. Kinderen werden in 1854-'57 nog geboren te Antwerpen, Sint-Truiden en Leopoldsbuurg. Het gezin vestigde zich na 1862 andermaal te Sint-Truiden en verliet die stad voor Luik in maart 1869. Van hem zelf nochtans geen spoor meer.

(1) *Op. cit.*, blz. 24.

(2) Cfr. TH. COOPMAN en J. BROECKAERT, *Bibliographie v. d. Vl. Taalstrijd*, dl. II, nrs. 1534-1549.

(3) Collectie : Koninklijke Bibliotheek te Brussel.

2. Formaat :

Aanvankelijk : 42,5 × 30.

Van 5 febr. 1859 af : 46 × 30.

Van 30 juli 1859 af : 48 × 30.

3. Prijs : resp. 5 F per jaar, 3 F per half jaar en 1,75 F per trimester voor Sint-Truiden, 6 F, 3,50 F en 2 F daarbuiten.

4. Periodiciteit :

Aanvankelijk : eenmaal per week (zaterdag).

Nr. 22, d.d. 8 juni 1859, bevatte een „Belangryk berigt” van de redactie. Iedereen, zo luidde het, wilde over de oorlog (in Italië) zo vlug mogelijk nieuws vernemen. Daarom zou, zonder prijsverhoging, 's woensdags een half blad worden uitgegeven, „uitsluitelyk bestemd om de krygsverrigtingen, of ander belangryk nieuws en aenkondigingen, mede te deelen”. Later kon dus de uitgave daarvan worden gestaakt. Dat halve blad (1), niet apart genummerd, is nochtans blijven verschijnen en bevatte ook heel wat anders dan hetgeen eerst was aangekondigd, zodat *De Hoop* in feite tweemaal per week van de pers kwam.

5. De allereerste weken zou het blad te Sint-Truiden veel tegenwerking hebben ondervonden. Er waren allerlei soorten bedillers (2) en sommige postboden toonden zich nalatig en kwaadwillig (3). Toch groeide het aantal abonnees, waaronder veel plattelandsbewoners (4), geregeld aan (5). Tegen het einde van 1859 deed, zelfs in de dorpen, het gerucht de ronde (6) dat *De Hoop* met nieuwjaar niet meer zou verschijnen (7), doch dat was niet gegrond. Al werd het blad door sommigen nog „met zwarte oogen” aangezien (8), zijn voortbestaan heette reeds verzekerd dank zij de „buitengewoone byval”, zowel binnen als buiten de stad en meer bepaald bij de geestelijkheid (9). Ieder week kwamen er abonnees bij, zoveel zelfs

(1) Twee i.p.v. vier bladzijden, op hetzelfde formaat.

(2) Men vroeg zich af wie de redacteur was; het blad heette niet interessant genoeg, overbodig en slecht opgesteld; de feulletons waren niet nieuw : *De Hoop*, 5 febr. 1859 (brief van X.D.).

(3) Id., 22 juni 1859.

(4) Id., 8 juni 1859 („Belangryk berigt”).

(5) Id., 22 juni 1859 („Verklaring aan de Vedette en haren lezer”).

(6) Naar verluidt waren sommige personen betaald om het te verspreiden.

(7) *De Hoop*, 3 december 1859.

(8) Id., 31 dec. 1859 („Leest en Oordeelt”).

(9) *Ibid.*

dat de krant „zich eerder zou moeten bereiden om drie mael per week uit te komen” (1). In januari '60 werd een aantal van vierhonderd zesentachtig opgegeven (2). Begin juli daaropvolgend was het tot zevenhonderd gestegen (3).

6. Motto.

Aanvankelijk : Godsdienst. — Vaderland. — Moedertael.

Van 13 aug. 1859 af : Godsdienst. Vaderland. Moedertael.
Landbouw.

7. Uitgevers en drukkers : kinderen Milis (4), Sint-Truiden (zonder adres).

Een artikel in het nummer van 19 okt. 1859 werd ondertekend door Hubertus Milis (5), redacteur, uitgever en drukker.

In dat van 18 juni 1859 (6) leest men dat de uitgave van het blad geheel zelfstandig was, dat geen enkele vereniging, van welke aard ook, ze ondersteunde.

8. De redactie was aanvankelijk in handen van een comité (7), waaraan zeer waarschijnlijk de stichting van de krant moet worden toegeschreven. De leden ervan hebben de taken onderling verdeeld. Ze verklaarden met de uitgave geen persoonlijk belang na te streven (8). Drie geestelijken maakten er deel van uit (9) : J. Stordeur, leraar aan de normaalschool (10), J. H. P. Craeybeckx (11) en J. T. A.

(1) Id., 3 dec. 1859.

(2) Id., 14 jan. 1860.

(3) Id., 7 juli 1860 („Waerom eenige menschen neuzen hebben”). De redacteur verklaarde daarbij naar de duizend te streven. Op 15 sept. 1860 („Gaffelparty”) werd het cijfer 700 andermaal opgegeven.

(4) Zie volgende noot.

(5) Geboren te Sint-Truiden 29.6.1829. Had één broer, Karel (geb. 27.2.1832), en vijf zusters. Verhuisde in aug. 1864 naar Maaseik, van daar naar Antwerpen in febr. 1865, van daar naar Lokeren begin juli van hetzelfde jaar, vervolgens naar Anderlecht in juli 1869.

(6) Art. „Laet my nog iets aen de Vedette zeggen”.

(7) Blijkens *De Hoop*, 16 april en 12 nov. 1859.

(8) Id., 18 juni 1859 („Laet my nog iets aen de Vedette zeggen”).

(9) Blijkens *De Limburger*, 16 aug. 1859.

(10) Geboren te Tongeren op 5.2.1829. Leraar aan de normaalschool te Sint-Truiden sedert 1850. Auteur van een paar Franstalige schoolboeken. In zijn artikel „Myn' eerste en laetste woord aen den Limburger”, in het nr. van 16 juli 1859, verklaarde hij in de krant een aantal artikelen te hebben geschreven, doch niet met de directie te zijn belast.

(11) Geboren te Sint-Truiden op 26.1.1829. Sedert jan. 1853 leraar wiskunde aan het stedelijk college. In een brief van 31 mei 1860, in *De Hoop*, 2 juni 1860, logenstrafte hij dat hij redacteur was. Op dat ogenblik was hij dat inderdaad niet meer.

Sneyers (1), leraars aan het college. Eerstgenoemde werd begin oktober '59 naar Hoei overgeplaatst (2). Op dat ogenblik maakte Hubertus Milis zich als redacteur bekend (3). Hij zal het reeds vroeger zijn geweest, vermits de redactie vóór einde mei werd gewijzigd. De desbetreffende mededeling in de krant (4) sloeg waarschijnlijk terug ofwel op de leiding van het redactiecomité ofwel op een verandering in de respectieve bijdragen van de leden. Zij die zich „als aenleggers van [het] dagblad daergesteld hebben”, nl. „de heele oude redaktie”, gaven het beleid van de krant immers pas in december '59 in andere handen over, naar verluidt om persoonlijke redenen (5). De opvolging werd aangeboden aan Hubert De Cocq (6), die naar eigen verklaring aanvaardde „op het dringend aenhouden van verscheidene nog onbekende letterkundigen” (7). Zijn naam, en geen andere, prijkte sedert 31 dec. 1859 bovenaan de titelbladzijde (8).

De uitgevers, die zich in 1859 financiële opofferingen hadden getroost om het blad te lanceren, stelden de nieuwe redacteur tot voorwaarde dat hij de eerste tijd geen jaarwedde zou vragen. De Cocq verklaarde zich daarmee akkoord, doch naar verluidt was hij nog geen drie weken aan 't werk „of hy begon te spreken van dit *weekblad zynen eigendom te maken*”. De kinderen Milis wilden daar niet op ingaan. Met het oog op de voortdurende toename van het aantal abonnees, kwam de opsteller evenwel met nieuwe eisen voor de dag : een salaris van 1.000, 800 of 600 F. Uiteindelijk nam hij, op voorstel van de uitgevers, genoegen met de helft van de winst die het blad zou opleveren (9). Na verloop van tijd constateerde hij evenwel „dat er niet veel zoude te schuimen zyn” (10) en hij liet dan ook wel eens

(1) Sint-Truiden, 12.9.1823-18.11.1876. Leraar Latijn, Grieks en Nederlands aan het college aldaar. Zijn „Verspreide en Nagelaten Gedichten” werden te Lier in 1878 uitgegeven. In een brief, door *De Hoop* op 7 mei 1859 gepubliceerd, gaf hij toe dat hij „vele belangen in het Sint-Truidensch blad” stelde, doch hij voegde eraan toe dat hij er daarom nog niet de redacteur van was.

(2) *De Hoop*, 12 okt. 1859.

(3) Artikelen in de nrs. van 19 en 26 okt. 1859.

(4) *De Hoop*, 21 mei 1859 : „de hedendaegsche Hoop is de eerste Hoop niet meer, omdat zy geheel en gansch van redactie veranderd is, of om het beter te zeggen, omdat andere mannen thans de Hoop opstellen”.

(5) *Id.*, 31 dec. 1859 („Leest en Oordeelt”); zie de tekst blz. 183.

(6) De Cocq (ook geschreven : Decocq en Lecocq), Hubert (ook : Lambert), Nicolas, geb. te Sint-Truiden, 3.1.1829. In 1856 ingeschreven als bakkersgast, in 1866 als meesterboekdrukker. Publicaties in de eerste jaren '60, cfr. *Bibliographie Nationale*, dl. I, Brussel 1886, blz. 374. Bleef daarna journalist.

(7) *De Hoop*, 31 dec. 1859 („Leest en Oordeelt”).

(8) Tot en met het nummer van 12 jan. 1861.

(9) *De Hoop*, 23 jan. 1861.

(10) *Ibid.*

geld, dat voor abonnementen of aankondigingen was betaald, in zijn zak verdwijnen (1). Werd hij om die reden aan de dijk gezet, of zag hij zelf in *De Hoop* geen toekomstmogelijkheden? Hoe het zij, met ingang van 1861 kreeg de krant een nieuwe redacteur (2), terwijl De Cocq met een ander blad, *Het Regt*, van wal stak.

In februari '59 was de redactieraad de medewerking toegezegd van „een goede schryver, een echte vlamming, een vaderlandsminnend hart” (3). Deze man, die S.P.Q.R. tekende, heeft, van april af, in het blad fel opgemerkte, satirische artikelen geschreven, onder de titel „Kullagie”. Ten onrechte heeft men J. T. A. Sneyers in hem gezien (4). Hoe men er ook naar raadde (5), de naam van de „Kullagie-meester” is onbekend gebleven. Zijn medewerking werd aan het einde van de eerste jaargang stopgezet.

9. Evolutie van het blad.

A. — IN 1859

Onder de titel „Nieuws, Burgers, by het Nieuwjaer van 1859”, bracht het eerste nummer van *De Hoop* het volgende editoriaal :

Een dagblad te Sint-Truiden dat den naem zal dragen van, DE HOOP, omdat het inderdaed, zoo niet veel te hopen heeft, ten minste veel hopen moet. Zoo gy dit Dagblad welkom heet zal het u allen een gelukkig nieuwjaer wenschen.

Het vraegt een bestaan te Sint-Truiden; en waerom niet?

Niet eene kleine stad, ik zou byna zeggen voorstad, bestaet er nog of zy hebben een Dagblad.

Hasselt en Tongeren, steden die niet zoo volkryk zyn als de onze, hebben dagbladeren met hoopen, en wy, wy, hoegenaemd niets.

DE HOOP wil die ledige plaets vervullen, indien gy haer niet schandig van de deur wegschopt, maer haer eene jaerlyksche rente maekt van vyf franken.

Voor die geringe somme zal zy u wekelyks het byzonderste nieuws van al de staten van Europa opdisschen, een' kleinen inhoud geven van de redevoeringen der volksvertegenwoordigers in de Kamer, een kort overzigt van de gesteltenissen der verschillende landen van Europa, zeden-schetsen voor *Feuilletons*, opleveren van de voorgaende eeuwen, welke byzonder aen Limburg en deszelfs omstreken zullen ontleend worden, en alle *hoegenaemde partyschap* vreemd blyven.

(1) Id., 6 febr. 1861.

(2) Id., 19 jan. 1861 („Voorwoord”).

(3) Id., 5 febr. 1859 (brief van X.D.).

(4) Cfr. diens brief in het nr. van 7 mei 1859.

(5) *De Hoop*, 31 dec. 1859 („Leest en Oordeelt”).

Eerbied voor zeden en godsdienst zal hare leus, waerheid haer karakter, en openbare schelmstukken of ververgernissen brandmerken, haer ambt zyn.

Dat zy de vlaemsche beweging zal voorstaen hoeft hier niet gezegd te worden. Sint-Truiden immers koestert te veel vlaemsch bloed in haren schoot, om niet echt vlaemsch te zyn, en om niet die ellendige neiging tot de verfransching der zeden te bevechten.

Daer hebt gy, lieve lezers, ons geheel programma, en nu tot de zaek (1).

Een abonnee vond die geloofsbelijdenis niet bijster helder en vroeg een nauwkeurige uiteenzetting van de bedoelingen van het blad (2). De redactie lichtte daarom, in het tweede nummer, de titel (3) en de kleur nader toe. *De Hoop*, zo luidde het, was „geenzins Veuillots (4), en nog minder Frères gezind”, maar ze hield bijzonder veel van de Montalembert (5). „Vaste overtuiging van principen, zuiver geloof, ootmoedig kind der kerk, onverschrokken pennenstryder, geduchte tegenstrever, van alle kanten schoon, op welke zyde men hem ook keere, altyd zich zelf, geen mouwveger, geen eerzuchtige nog heerschzuchtige, geen kruiper, dus ook geen vleijs; dat zyn de hoedannigheden welke die groote man in den hoogsten graed bezit, en dien wy daerom niet vreezen na te volgen”. De opstellers noemden zich „constitutioneele katholyken”, zouden alle partijschap vreemd blijven en niet schimpen (6).

Dat laatste is maar korte tijd het geval geweest. Al spoedig kreeg de krant het aan de stok met *La Vedette du Limbourg* en met *De Limburger*, daarna ook met *De Onafhankelyke*. Het ging daarbij niet om politiek, doch om futiele aangelegenheden, behoudens het kiezen in alfabetische orde en het verplicht onderwijs, twee hervormingen die *De Hoop* ongewenst vond. Al bevatte het blad een parlementair verslag, het optreden van de liberale regering volgde het slechts op verre afstand. Wel bracht het daarop kritiek uit, doch zeer zelden.

(1) Daarop volgden nog nieuwjaarswensen.

(2) Brief in het nr. van 22 jan. 1859.

(3) Achter de titel ging geen socialisme schuil, zoals de correspondent zich had afgevraagd; hij was gekozen omdat het blad hoopte een bestaan te vinden, wat vroegere bladen te Sint-Truiden nooit was gelukt, en omdat het tevens hoopte dat de vrede in Europa niet zou worden gestoord.

(4) L. Veuillot, Baynes 11.10.1813-Parijs 7.3.1883. Katholiek, ultramontaans publicist en polemicus. Sedert 1843 hoofdredacteur van *L'Univers*.

(5) Graaf Ch. R. de Montalembert. Londen 15.4.1810-Parijs 13.3.1870. Liberaal-katholiek schrijver en politicus. Medestander van Lamennais tot diens veroordeling door Rome (1832-1834). Na de Februari-omwenteling lid van de Kamer tot 1857. Tegenstander van het Tweede Keizerrijk.

(6) *De Hoop*, 22 jan. 1859.

Antiliberaal was soms ook het proza van de „Kullagiemeester”. Diens bijdragen vormden in feite het opvallendste deel van de inhoud. Ze hadden vooral op de Vlaamse Beweging betrekking en hebben de redactie ter zake van standpunt doen veranderen.

Zoals in het editoriaal was aangekondigd, toonde *De Hoop* zich aanvankelijk vlaamsgezind (1), waarbij ze ook de bedrijvigheid volgde van de *Vlaemsche Broeders van Limburg* (2). Einde april begon S.P.Q.R. in zijn „Kullagie” echter die *Broeders* af te kammen (3) en in mei ging hij daar lustig mee verder (4), al verklaarde hij de Vlaamse zaak zeer toegenegen te zijn (5). Half juli kantte hij zich nochtans tegen de Vlaamse Beweging zelf, zonder zijn argumentatie precies uiteen te zetten (6). De redactie, die zijn pijlen tegen de *Vlaemsche Broeders* reeds had afgeweerd (7), maakte bekend dat zij zijn aanval niet zou opgenomen hebben, indien hij, „een echte Vlaming”, haar niet had verzekerd dat hij de beweging alleen hekelde omdat ze naar het ultraliberalisme overhelde. Zij deelde schrijvers denkbeelden niet, maar liet hem begaan zolang er geen personalia bij te pas kwamen (8). Van haar kant publiceerde ze, in augustus en september, zelf een paar vlaamsgezinde artikelen (9), doch einde september liet ze S.P.Q.R. opnieuw tegen de flaminganten te velde trekken, hoewel ze in een nota verklaarde haar medewerker op de vingers te zullen tikken indien hij zo verder ging (10). Al nam een „Vlaemsche Broeder” nu de verdediging van zijn geestverwanten op (11), de redactie liet de „Kullagiemeester” in oktober zijn felle aanvallen vervolgen, zowel op de Limburgse *Broeders* als op de beweging zelf, die hij nadelig vond voor godsdienst, nationaliteit en beschaving (12). Zij maakte nu geen opwerpingen meer, integendeel; begin november beweerde ze zelf dat de bedoelde beweging pro-liberaal was en schadelijk voor de godsdienst (13), wat haar nochtans niet belette aan het einde van

(1) Id., 29 jan. 1859 („De Vlaemsche Zaek”); 19 febr. 1859 („De Vlaemsche Zaek”; uit *De Onafhankelyke*); 26 maart 1859 („Vlaemsche Beweging”); 30 april 1859; 22 juni 1859.

(2) Id., 26 febr., 19 maart, 30 april, 21 mei 1859.

(3) Id., 23 april 1859 („Derde Kullagie”); 30 april 1859 („Vierde Kullagie”).

(4) Id. 7 en 14 mei 1859.

(5) Id., 14 mei 1859.

(6) Id., 16 juli 1859 („Kullagie”).

(7) Id., 30 april 1859.

(8) Id., 16 juli 1859.

(9) Id., 10 aug. 1859 (uit de *Gazette v. Gent*) en 10 sept. 1859 („Vlaemsche Zaek”).

(10) Id., 24 sept. 1859.

(11) Id., 28 sept. 1859.

(12) Id., 8, 15 en 29 okt. 1859.

(13) Id., 2 nov. 1859 („Bondgenootschap”).

dezelfde maand uit een andere krant een vlaamsgezind artikel over te nemen (1). In 1860 zou de koers van de krant bepaald tegen de actie van de flaminganten gericht blijven.

De Hoop viel dus op door haar polemisch proza. Het blad bevatte daarbuiten een „Staetkundig overzicht” gewijd aan buitenlandse gebeurtenissen, entrefilets, stadsnieuws, berichten, een feuilleton, varia, de burgerlijke stand, graanprijzen en aankondigingen. Het besteedde veel aandacht aan de oorlog in Italië en koos stelling tegen de politiek van Napoleon III.

B. — IN 1860

In het eerste nummer van de tweede jaargang, d.d. 31 dec. 1859, wendde H. De Cocq, de nieuwe redacteur, zich tot zijn lezers. Onder de titel „Leest en Oordeelt” schreef hij het volgende :

„Eenige invloedhebbende personen, ons overmate toegenegen, en met de loffelykste gevoelens beziel, vroegen ons over een jaer, toen de *Hoop* pas verscheen : „zal men erin gelukken, te Sint-Truiden een dagblad der katholyke gezindheid, bestendig op te rigten?” De buitengewoone byval dien ons blad, schoon nog onvolledig, aen het worden, zoo gunstig binnen en buiten de stad, namentlyk by de geestelykheid verkreeg, heeft thans alle mogelyke achterdocht ten dien opzigte weggeruimd, de toekomst der *Hoop* als gewaerborgd, ja zelfs verwonderd doen opzien, hoe Sint-Truiden gedurende zoo ruime jaren zyn staetkundig wezen, zonder orgaen zyner gezindheid hebbe kunnen doorbrengen.

Hasselt telt omtrent 10,000 inwooners, en geeft dry dagbladen uit : den Constitutionnel, den Onafhankelyke en het Nieuwsblad. Tongeren bevat omtrent 9,000 inwooners en heeft insgelyks een aental dagbladen : den *Courier du Limbourg*, den *Postryder*, den *Limburger*, de *Vedette* en het *Tongerschblad*. En St.-Truiden dat by de 14,000 inwooners opgeeft ; St.-Truiden, deze landstreek van den moedigen en onsterfelyken heer graef de Theux, waer men met zooveel ernst, kennis en belangen de wisselvalligheden der staetkunde nagaet, onderzoekt en bestudeert, — Sint-Truiden zou alleen in Limburg zyne gezindheid sprakeloos verkroppen, om naer dagbladen van Hasselt, van Tongeren of van elders, zyne politieke denk- en handelwyze onbezorgd, vervallen in te rigten!...

Bestaet er wel een enkel Sint-Truidenaer, die zich en zyne stad zoo vergete, zoo misachte, om by den vreemden vragen te gaen, hoe hy in staetkunde denken, gevoelen en handelen moet?... Dusdanige onderstelling springt te zeer tegen het hoofd ; wy moeten dus ons dagblad hebben, en God dank ! wy hebben het.

(1) Id., 26 nov. 1859 („De Moedertael”; uit de *Gazette van het Land van Waes*).

Hier moet echter niet uit opgemaakt worden, dat wy ons uitsluitelyk met de belangen onzer stad gaen bezig houden; zulks ware eene geest-bekrompenheid in onze dagen, waer de steeds aengroeijende beschaving, volkeren en landschappen meer en meer zoekt te vereenigen, trots grenzen, spraek en plaetselyke zeden. Wy willen by uitstek de katholyke gezindheid van België, voor zooveel in ons vermogen ligt, krachtdadig, aenhoudend en vry verdedigen.

Des niettemin denken wy eene meer gegronde gedragslyn aen te nemen dan die, welke zekere katholyke dagbladen, byzonder van Limburg, tot nu toe gevolgd hebben. Het spyt ons hier eenigszins bedwongen te zyn zekeren achtbaren confrater te gedoelen (1), om zyne schryf- en handelwyze vrypostig af te keuren.

Het betaemt immers ten hoogste dat de katholyke drukpers hare waerdigheid behoude, gegronde redenen bybrenge tot het verdedigen van Godsdienst en priester, en zich wachte, in onbezonne zinsneden, lautere lettergrepen, met nauwelyks gespelde woorden, den lezers op te disschen. Met te roepen: Scheldblad! Scheldblad (2)! Leugens! Leugens! is er meer te verliezen dan te winnen. Vele weldenkende en ernstige persoonen, den godsdienst van hert en ziel toegenegen, hebben reeds meermaels by ons dusdanigen schryftoon komen afkeuren en vragen: hebben wy, katholyken, dan niets beters in te brengen, *wy die de waerheid voor ons hebben?*

Het Nieuwsblad van Hasselt, liberael in merg en beenen, is met zorg opgesteld en goed geschreven. Waarom zouden wy zulks verzwigen en onze tegenstrevers te klein achten? Wy willen niemand bedriegen en weten waer wy aen zyn. Ook ligt het in ons bestek eensdaegs met het Nieuwsblad in onderhandeling te treden, niet om te roepen: Scheldblad! Scheldblad! Leugens! Leugens! maer om de katholyke zaek, den priester heusch, wellevend en vry te verdedigen. — De Vedette van Tongeren heeft de Hoop reeds ondervonden.

Hier zouden wy eene kittelachtige, netelachtige zaek moeten behandelen; wy willen van de Vlaemsche Beweging spreken. Niemand meer dan wy, zyn echter Vlaemsch, maer wy zyn ook Vaderlandsch. Bewyzen ons dat de Vlaemsche Beweging geen ongelyk aen het vaderland doet, dan zyn wy de eerste die de Vlaemsche Tael uit al hunne vermogens en geestmiddelen zullen begunstigen, en ten dien einde reeds zyn er verbindtenissen aengegaen om een genootschap op te rigten te St.-Truiden, zamengesteld uit *Vlaemsche LETTERKUNDIGEN*. Hier zou men ons kunnen opwerpen dat wie vaderlandsch is, ook vlaemschgezind moet zyn, zoo hy in eene der vlaemsche provincien het licht zag. Juist, zullen wy antwoorden, wy zyn vlaemsch en vaderlandsch, doch wy stellen het gedacht boven de *uiting der gedachten*, en roepen liever met De Lamartine (3) uit: „j'ai une patrie partout où je trouve un homme qui pense”.

(1) *De Onafhankelyke*.

(2) *Nieuwsblad der provincie Limburg*.

(3) A. M. L. de Lamartine, Mâcon 21.10.1790-Passy 1.3.1869. De bekende Franse dichter en politicus.

Wy zyn hoegenaemd niet van gedacht dat het noodig zy in het dagbladschryven voorafgemaekte politieke stelsels aengenomen te hebben; wy vinden het electismus zoo voordeelich zoowel in het politiek dan wel in wysbegeerte. Wy nemen de waarheid en het nuttige daer waer zy zich voor onze handen opdoen. Reeds heeft men eeuwen geredekaveld in hooge en lage scholen over het wyziggen des tydelyken gezags, over den besten vorm van staetsbestuer, over de wettigheid eener omwenteling, en tot heden toe ligt alles nog op beslissing te wachten... Waerom dan den geest gaen aftakkeren, bepalen met leer stelsels, en hem lucht en adem ontzegd onder het vrye geleid van het ware, van het goede en van het schoone?...

De Kullagie-artikels der *Hoop* welke de eer gehad hebben van iedereen tot raden, herraden, en nogmaels raden te dwingen, zullen in de *Hoop* niet meer verschynen. Wy hopen dit artikel zoo wel gepast, moei, aengenaem, vrolyk, pekell- en hekelachtig voor te stellen als het eertyds was. De lezer zal oordeelen of wy er in gelukt zullen hebben. Men hoeft daer voor geen gouden, doch welgesneden pen.

Daer de heele oude redaktie, het dagblad, om *persoonelyke reden* verlaet, en men de taek aen ons aangeboden heeft, hebben wy, op het dringend aenhouden van verscheidene nog onbekende letterkundigen, die taek op ons genomen ... Tot hiertoe is de *Hoop* een katholyk blad geweest; zy zal katholyk blyven, gelyk de stad welke zy vertegenwoordigt.

Ik sprak daerboven een woord van de oude redaktie van ons wekelyksch blad. Ik wil daer op, in eenige woorden terugkomen :

Zy die zich als aenleggers van ons dagblad daergesteld hebben, gaen van de redaktie uit *persoonelyke* oorzaken. Hun doel, dat sterk moest verzorgd en voltooid worden, is bereikt; zy wilden een dagblad, omdat St.-Truiden wel *één* verdient; hun doel is bereikt geworden; zy hebben den grondsteen aen den bouw gelegd; wy zullen, zooveel het in onze vermogens is, den bouw voltrekken en volmaken. Den betrouwe dat zy in ons gesteld hebben, zullen wy trachten te beantwoorden, en moedig en krachtdadig, zonder *menschelyke zwakheid*, zullen wy het strydkamp binnentreden, *zoo men ons uitdaegt*.

Eenige mannen hebben het bestaan van ons dagblad met zwarte oogen aenzien; wy weten thans dat het uitsluitelyk vreemden zyn, die deszelfs bestaan gelaekt hebben. Om hen te troosten, zullen wy zeggen dat hun zuer gezigt onze roem uitmaekt.

Wy kunnen niet nalaten een woord van dankbaerheid toe te spreken aen al degene die ons zoo edelmoedig ondersteund hebben met hunne toegenegenheid voor den bloei onzer *Hoop*. Wy bedanken onze stads-genoten over het gunstig onthael dat zy reeds een jaer aen ons blad bewyzen en verzekeren hen dat wy alle moeite zullen aenwenden om nog meer hunner aendacht waardig te zyn."

Hoe „kittelachtig” en „netelachtig” de zaak ook was, De Cocq liep, op het terrein van de taalkwestie, in het spoor van de voortaan ontbrekende „Kullagiemeester”. De *Hoop* bleef met de *Vlaemsche Broeders van Limburg* de spot drijven, verklaarde „van harte voor

de vlaemsche tael" te zijn (1), wenste herstelmaatregelen, maar wilde dat men de regering liet betijen (2). De Vlaamse Beweging noemde het blad een uitzinnige dwaasheid (3) en een gevaarlijke onderneming, om wille van haar Nederlands en antigodsdienstig karakter (4).

De katholieke overtuiging van de krant leidde niet alleen tot zulkdanig verzet, maar ook en vooral, tot de campagne die De Cocq aangekondigd had. Meer dan eens kreeg *De Onafhankelyke* nog een veeg uit de pan, omdat hij volgens *De Hoop* niet rechtlijnig en krijgshaftig genoeg was. Het blad trok ten aanval tegen het liberale *Nieuwsblad der provincie Limburg* en *La Vedette du Limbourg*. Zijn polemische literatuur, die van allerlei gelegenheden gebruik maakte, was vooral uitgebreid tijdens het eerste semester en verminderde wat in het laatste trimester, tijdstip waarop het antiliberaal proza veeleer op een ideologisch en meer algemeen plan werd gehouden. In november luidde het daarbij, voor het eerst, dat België eendracht nodig had, i.p.v. partijtwist en partijregeringen (5). De katholieken, steunpilaren van de vrijheid, wilden niet noodzakelijk een katholiek of liberaal kabinet, doch een gematigd bestuur in de geest van de grondwet, i.p.v. een hatelijk en stelselmatig ostracisme (6). Evenmin nochtans als in 1859, volgde *De Hoop* de regeringspolitiek van dichtbij. Met de verkiezingen op gewestelijk of lokaal plan heeft het blad zich echter wel ingelaten.

In mei mocht het kanton Sint-Truiden voor de provincieraad vijf vertegenwoordigers aanduiden, d.i. één meer dan tevoren. De vier uittredenden, nl. de conservatieven L. de Menten (7) en J. Ulens (8) en de liberalen N. Delgeur (9) en L. Van Ham (10), wensten

(1) *De Hoop*, 21 april 1860 („Haek en Oogen!“).

(2) Cfr. id., 21 april 1860 („Het gebruik der vlaemsche tael“).

(3) „... eene dier uitzinnige dwaesheden, welke, als een koortsachtige droom, eenige herschenpannen van ons vlaemsch vaderland is binnengewoeld“ : id., 21 april 1860 („Haek en Oogen“).

(4) De Vlaamse Beweging zocht het land „in rep en roer, in leed, ongelooft en scheuring“ te brengen : 21 april 1860 („Het gebruik der vlaemsche tael“). *De Hoop* wilde geen verbond met protestanten. „Wat ons betreft, duizendmael liever Fransch dan Protestantsch... Maer het liefst van al Belgisch en dat zonder beweging...“ : 12 mei 1860.

(5) Id., 24 nov. 1860 („Het geluk van België is de Eendragt“).

(6) Id., 8 dec. 1860.

(7) Ridder L. G. F. de Menten de Horne, Sint-Truiden, 14.9.1815-21.12.1888. Landeigenaar. Lid van de Provincieraad 1856-1888; lid van de Bestendige Deputatie 1857-1888.

(8) J. H. P. Ulens, Sint-Truiden, 30.3.1816-21.10.1894. Advocaat. Gemeenteraadslid, schepen en burgemeester van Sint-Truiden. Lid van de Provincieraad 1852-1886.

(9) N. Delgeur, Maastricht 31.5.1791-Sint-Truiden 21.2.1875. Notaris te Sint-Truiden, burgemeester van 1848 tot 1870. Lid van de Provincieraad 1836-1867, ondervoorzitter 1850-1867.

(10) L. H. F. Van Ham, Sint-Truiden 26.4.1816-Alken, 10.1.1892. Advocaat. Lid van de Provincieraad 1848-1872; lid van de Bestendige Deputatie 1848-1868.

te worden herkozen. Bovendien kwamen twee nieuwe conservatieve kandidaten op, baron F. de Lamberts (1) en J. Van Brienen (2). In maart beval *De Hoop* beiden aan (3). In de loop van april zweeg het blad over de aangelegenheid. De liberalen van hun kant stelden F. Hoebaers, advocaat uit Velm (4), kandidaat voor de vijfde plaats. Pas in het laatste nummer vóór de verkiezing (5) liet *De Hoop* haar neutraliteit varen, naar verluidt omdat de liberalen het ordewoord hadden gegeven alleen voor hun kandidaten te stemmen. Het blad sloot de twee uittredende liberalen niet uit, doch raadde de katholieken aan voor hun mannen te stemmen, alleszins wat het vijfde mandaat betreft, waarvoor het aan Van Brienen boven de Lamberts (6) de voorkeur gaf. De uitslag stemde met de wensen van het blad geheel overeen (7). Het betoogde dat het kanton Sint-Truiden „klassieken grond van het katholicismus” bleef (8).

In de stad zelf waren de liberalen evenwel in de meerderheid en heette schepen Vandenberck (9) de plak te zwaaien. Bij de gemeentelijke verkiezingen van oktober, tot vernieuwing van zeven leden van de raad (10), steunde *De Hoop* één nieuwe conservatieve kandidaat (11) en ging zij heftig tegen de liberalen te keer (12). Redacteur De Cocq haalde zich daardoor de woede van zijn tegenstrevers op de hals. Niet alleen werd hij met stokslagen bedreigd (13), maar schepen Vandenberck spande, wegens smaad, tegen hem een proces in. *De Onafhankelyke* liet niet na daarover een bericht te publiceren (14), maar *De Hoop* zelf zweeg erover.

(1) Baron F. J. C. de Lamberts-Cortenbach, Terkelen (Sint-Truiden) 25.3.1826-Sint-Truiden 18.8.1912. In de jaren 1880-'90 commissaris van het arrondissement Leuven.

(2) J. F. E. Van Brienen, Sint-Truiden, 18.1.1816-13.3.1891. Eigenaar. Lid van de Provincieraad 1860-1864 en 1868-1890. Gemeenteraadslid en schepen.

(3) *De Hoop*, 10 en 17 maart 1860.

(4) F. F. Hoebaers, Velm, 30.1.1825-23.2.1894. Burgemeester van die gemeente van 1860 tot 1894.

(5) *De Hoop*, 26 mei 1860 : vooral de artikelen „Kiezers-Teems” en „Aen de kiezers van het kanton Sint-Truiden”.

(6) Als zwagers konden beiden niet tegelijkertijd worden gekozen.

(7) Ulens behaalde 423 stemmen, de Menten 421, Van Brienen 345, Van Ham 365, Delgeur 362, Hoebaers 284, de Lamberts 116.

(8) *De Hoop*, 2 juni 1860.

(9) Ch. H. N. Vandenberck, Sint-Truiden, 20.4.1801-23.2.1876. Suikerfabrikant. Lid van de gemeenteraad sedert jan. 1848. Burgemeester 1870-1876.

(10) Burgemeester Delgeur, schepenen Portmans en Vandenberck, Vanvinckenroye, Ulens, Otten en Vandenbove.

(11) Dokter Craeybeckx.

(12) *De Hoop*, 20 okt. 1860 („Kullagie”), 27 okt. 1860 („Kiezers, past op uwe instresten!”), 3 nov. 1860 („Onderzoek van Conscientie!”).

(13) *De Hoop*, 3 nov. 1860.

(14) *Onafhankelyke*, 28 nov. 1860; bespot door *De Hoop*, 1 dec. 1860 („Schyftrompettery”).

In de loop van het jaar had *De Cocq* geregeld satirische stukken gepubliceerd, vooral onder de titel „Haek en Oogen!”, in feite een vervolg op de „Kullagie” uit 1859. Voegt men de antiliberale polemiek daaraan toe, dan is het duidelijk dat het proza van *De Hoop* van veel meer belang was dan de informatie. In heel wat nummers kwamen overigens slechts weinig berichten voor. Vermeld zij alleen nog dat het buitenlands overzicht vooraan bleef staan en dat, zoals tijdens de eerste jaargang, de gebeurtenissen in Italië van dichtbij werden gevolgd, waarbij het blad stelling koos voor de paus en tegen Napoleon III.

IV
PEER

DE KEMPEN

1. De volledige titel van die krant luidde : *De Kempen. Landbouw, handel, nyverheid*. Er bleven twee exemplaren van bewaard : de nummers 25 en 41 van de eerste jaargang, d.d. 23 juni en 20 okt. 1849 (1). Hij moet uitgekomen zijn op 6 januari van dat jaar (2). Wanneer de uitgave werd gestaakt, blijft een vraagteken. De volgende informaties zijn aan de beide teruggevonden nummers ontleend; in technisch opzicht stemmen die geheel overeen.

2. Formaat : 38 × 23.

3. Prijs : resp. 4 F per jaar, 2,50 F per half jaar en 1,25 F per trimester voor Peer, 5 F, 3 F en 1,75 F daarbuiten.

4. Periodiciteit : éénmaal per week.

5. Volgens de *Union Belge*, 27 jan. 1849, was het blad gunstig onthaald, groeide het aantal abonnees dagelijks aan en leek de toekomst veilig.

Inschrijvingen konden, behalve bij de uitgever, ook worden genomen bij J. H. Hendrix te Bree en bij J. C. De Grove, boekhandelaar te Beringen.

6. Motto's :

a) *Beatus ille qui procul negotiis...* Horatius.

b) *Labor improbus omnia vincit.* Virg.

7. Uitgever en drukker : P. J. Hendrix (3), Nieuwstraat, Peer.

8. Redactie : onbekend. Wellicht Hendrix zelf.

9. Gehalte van het blad.

In het editoriaal moet de verklaring hebben gestaan dat het blad alle politieke geschillen „striktelyk” zou vermijden (4) en zich in

(1) 23 juni 1849 : Rijksarchief Hasselt; 20 okt. 1849 : Koninklijke Bibliotheek, fonds Mertens.

(2) De uitgave werd overigens door P.T. gesignaleerd in de *Union Belge*, 27 jan. 1849.

(3) P. J. Hendrix, Bree 30.4.1795-Peer 16.6.1873. Onderwijzer te Bree, daarna te Peer. Schakelde in deze gemeente naar het drukkersbedrijf over en werd er burgemeester. U. CAPITAINE, *Introduction imprimerie*, blz. 135, vermeldt een brochure die in 1847 van Hendrix' persen kwam : D. TRAETS, *Moyens pour contribuer puissamment au prompt défrichement de la Campine*.

(4) Brief van abonnee F.C., uit Brussel, 20 juni 1849, in het nr. van 23 juni 1849.

hoofdzaak zou toeleggen op het behartigen van de agrarische belangen van de Kempen (1). De artikelen die het in de aanvang daaraan wijdde, verdienden, volgens de *Union Belge*, de aandacht van alle bewoners van die streek; eenvoudig en goed geschreven, zouden ze zeer veel nut opleveren (2).

Het nummer van 23 juni '49 bevatte een artikel over landbouw-aangelegenheden, een ingezonden brief, geen politiek, een gedicht, berichten, marktprijzen en een paar aankondigingen. De genoemde brief was door abonnee F. C. uit Brussel aan het blad geadresseerd. Hij herinnerde aan een vorig schrijven, waarin hij zijn verwondering had uitgesproken over het feit dat *De Kempen*, i.p.v. artikelen over landbouw, handel en nijverheid te publiceren, sedert enige tijd zijn eerste kolommen geregeld besteedde „aen prachtige kerksermoonen over het lezen van romans, het sluiten der herbergen, enz.”. De zondag tevoren was daarop een artikel verschenen, ondertekend J., waarin deze redacteur verklaarde dat hij rekening moest houden met het peil van de lezers van de krant : het waren meestal mensen „die zich geen ander dagblad aenschaffen kunnen en die geen ander middel hebben om zich nopens hunne burgerpligten te onderwyzen, dan hetgeen hun onder het oog wordt gelegd door een welpinzende medeburger”. F.C. bracht nu daartegen in, dat in alle parochies van de Kempen geestelijken de inwoners op hun zedelijke en burgerplichten wezen. De krant daarentegen was het enigste middel om de kennis van de agrarische techniek in de streek te verspreiden; hij moest zich dan ook vooral met landbouwkwesties inlaten.

Het nummer van 20 okt. '49 bevatte, naast berichten en marktprijzen, twee artikelen. Het ene betrof de „Landbouw”. Het andere was met J. ondertekend en handelde, in een conservatieve toon, over het oorlogsgevaar, de revolutionaire bewegingen en de rust die in België heerste.

(1) *Union Belge*, 27 jan. 1849.

(2) *Ibid.*

MISLUKTE POGINGEN

Het leek niet ongepast hier ook de gegevens mede te delen die ik kon verzamelen betreffende enkele niet-geslaagde initiatieven, d.w.z. Limburgse kranten waarvan de uitgave werd ontworpen doch niet één nummer het licht zag.

A. — HASSELT

1. Op 28 aug. 1842 berichtte het *Journal du Limbourg Belge* dat van 1 oktober af bij zijn uitgever ook een Nederlandstalig blad zou verschijnen en wel tweemaal per week. Evenals dat *Journal* zou het de katholieke beginselen verdedigen. Het prospectus zou eerstdaags worden gepubliceerd. Ik heb daar echter niets meer over gevonden.

2. Blijkens het *Belgisch Leeuwke* en de *Tongersche Born*, d.d. 21 maart 1847, was er onder de Hasseltse liberalen sedert lang sprake van, een genootschap op te richten ten einde een liberale krant uit te geven. Dat plan heette reeds overwogen ten tijde van het proces dat tegen het *Leeuwken* was ingespannen, d.i. in juni-augustus 1846 (1). De krant zou het *Journal du Limbourg Belge* en het *Leeuwke* bestrijden. Naar verluidt scheen dat genootschap nu tot stand te zijn gekomen en de titel van het blad reeds gekozen : *Argus van den Demer*. Het zou in de twee landstalen worden opgesteld.

Het *Leeuwke* en de *Born* staken er de draak mee. Was het een aprilvis? Ze noemden het „fabelachtig genoeg dat de limburger Jantjes onze catholieke provincie met een liberale gazette willen verrijken”.

3. Is de *Argus* niet verschenen, dan werd het liberale initiatief nochtans niet onmiddellijk verzaakt. Op 1 en 2 mei '47 berichtten resp. het *Belgisch Leeuwke* en de *Tongersche Born* dat volgens het *Journal de Liège* te Hasselt toch een liberaal blad zou uitkomen, onder de titel *Organe du Limbourg*. Ook daarover heb ik verder niets meer vernomen.

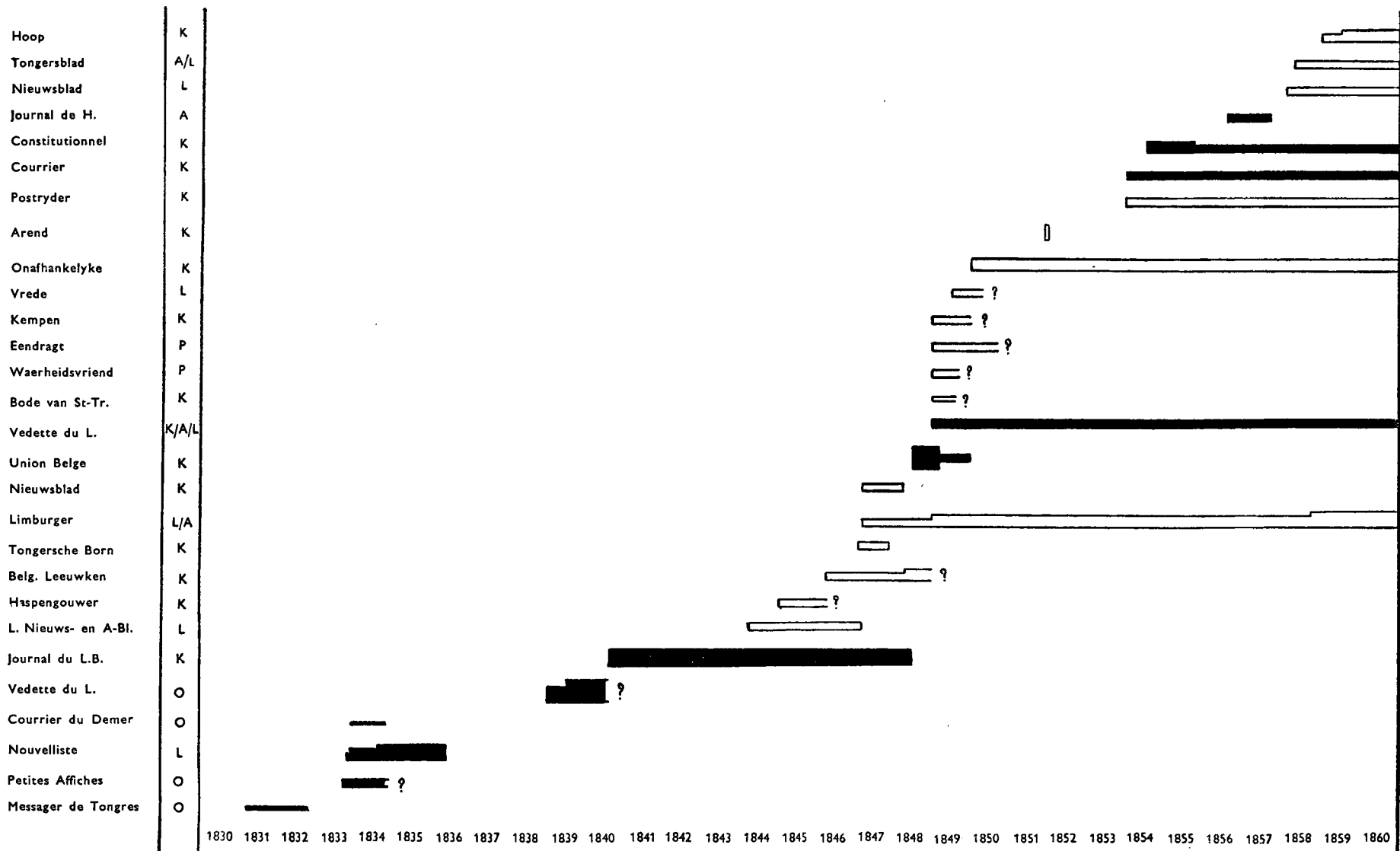
4. Volgens *De Onafhankelyke* d.d. 24 juli 1853, zou er over korte tijd te Hasselt een liberaal blad verschijnen, *Courier du Limbourg* geheten. De *Onafhankelyke* verklaarde zich paraat voor de strijd, maar de tegenstander is niet opgedaagd.

(1) Cfr. blz. 47.

B. — SINT-TRUIDEN

Volgens een correspondentie uit Sint-Truiden in het *Journal du Limbourg Belge* van 21 dec. 1842, deden aldaar geruchten de ronde over de stichting van een wekelijks nieuwsblad dat de z.g. ultra-liberale beginselen zou propageren. De correspondent stelde nadere inlichtingen in 't vooruitzicht en verstrekke die twee dagen later. Naar verluidt gingen vooraanstaande liberale personaliteiten de krant uitgeven onder de titel *Revue du Limbourg*. De redactie zou berusten bij een tot het liberalisme bekeerde orangist. Zou het plan slagen? De correspondent twijfelde eraan omdat, als hij goed ingelicht was, de Sint-Truidense drukkers volstrekt niet geneigd waren de onderneming te wagen, ondanks de jaarlijkse subsidie die enkele liberale kopstukken hun, zo men verzekerde, hadden aangeboden. Het initiatief heeft blijkbaar tot niets geleid.

BESLUIT

Nederlandstalige : wit
 Franstalige : zwart

Periodiciteit
 onbekend :
 1 x per week :
 2 x per week :
 3 x per week :
 6 x per week :

Politieke kleur :
 aangeduid door een letter
 achter de titel :
 K = katholiek
 L = liberaal
 P = progressistisch
 A = apolitiek
 O = onbekend

De hierbij gevoegde tabel geeft een algemeen overzicht van de Belgisch-Limburgse pers tussen 1830 en 1860.

Wat haar geografische verspreiding betreft, blijkt het dat, behoudens het alleenstaande en niet-duurzame verschijnsel te Peer, alleen de grootste drie centra tijdens de behandelde periode eigen nieuwsbladen hebben gehad. Globaal genomen waren het er twaalf voor Hasselt, negen voor Tongeren en zes voor Sint-Truiden. In kleinere Limburgse gemeenten, meer bepaald in de Maasvallei en te Beringen (1), is de pers pas in de jaren '60 ontloken. In de drie genoemde steden was de evolutie tevoren echter ongelijk. Uit de cijfers alleen blijkt reeds dat Sint-Truiden achterop is gebleven. Dat wordt nog duidelijker wanneer we de groei van de Limburgse pers wat van dichtbij bekijken.

Een eerste aanloop nam ze in het begin van de jaren '30. Te Tongeren verscheen in 1831 de eerste Limburgse krant, *Le Messager de Tongres*, doch reeds vóór het einde van 1832 werd de uitgave gestaakt. In sept.-dec. 1833 zagen drie nieuwsbladen te Hasselt het licht, maar slechts één daarvan, de *Nouvelliste du Limbourg*, hield het langer dan tot 1834 uit. Nadat zijn laatste nummer in mei '36 was verschenen, bleef Limburg meer dan twee jaar en half van een eigen orgaan verstoken. De provincie was toen, zoals gedeeltelijk ook vóór 1830, vooral op Luikse kranten aangewezen. De kortstondige publicatie van *La Vedette du Limbourg*, te Tongeren in 1839-'40, heeft daar niet veel aan veranderd. Onder diezelfde titel bracht *L'Espoir, Journal de la province de Liège* tot in maart '41 een Limburgse editie. De liberale *Tribune* deed hetzelfde sedert april daaropvolgend; zij drukte een aantal nummers onder de titel *Gazette du Limbourg*. De katholieke *Gazette de Liège* bleef in dat opzicht niet ten achter; haar Limburgse uitgave heette *Courrier du Limbourg*. De inhoud van de Luikse en Limburgse edities van die bladen was identiek, behalve dat de rubriek „Luik” door een rubriek „Tongeren” werd vervangen (2).

Sedert augustus 1840 beschikte Limburg echter weer over een eigen orgaan, het *Journal du Limbourg Belge*. Naar inhoud en vorm is die krant de belangrijkste geweest die Hasselt in de 19de eeuw

(1) Cfr. LEYNEN, op. cit., blz. 41-46.

(2) *Journal du Limbourg Belge*, 8 jan. 1843.

heeft gekend. Dat oordeel van Bamps (1) mag waarschijnlijk tot de gehele provincie worden uitgebreid. Betreffende de jaren 1840-'60 is dat alleszins het geval. Met het *Journal* begon een reeks waartoe ook de *Union Belge*, *De Onafhankelyke* en *Le Constitutionnel* behoorden; geen daarvan bereikte nochtans dezelfde hoogte. Brusselse bladen namen nota van artikelen van het *Journal*, hetgeen, voor zover ik kon nagaan, geen enkele andere Limburgse krant uit onze periode te beurt is gevallen. In de provincie zelf was het Hasseltse blad algemeen verspreid. Tot in 1844 had het overigens niet één concurrent.

In dat jaar verscheen te Tongeren het *Limburgsch Nieuws- en Aenkondigings-Blad*, later in *De Limburger* herdoopt. Beschikte Tongeren aldus over een orgaan dat het jaren zou uithouden, dan werd kort daarna een eerste poging te Sint-Truiden ondernomen. *De Haspengouwer*, begin januari '45 van de pers gekomen, kende nochtans waarschijnlijk een zeer kort bestaan. Dat was ook het geval met de drie bladen die in 1846-'47 te Hasselt en te Tongeren het licht hebben gezien. *Het Nieuwsblad der provintie Limburg* verscheen niet meer na einde maart '48, de *Tongersche Born* was toen misschien al uitgedroogd en het *Belgisch Leeuwke* kon sedert einde '47 niet meer als een Limburgs orgaan worden beschouwd.

De afschaffing van het zegelrecht blijkt, wat Sint-Truiden aangaat, nieuwe mogelijkheden te hebben geopend. Omstreeks nieuwjaar 1849 zagen drie kranten aldaar het licht, een half jaar later door een vierde gevolgd. De datum waarop de uitgave ervan werd gestaakt, kon voor niet één worden teruggevonden, doch lang hebben ze het stellig niet volgehouden. Bij gebrek aan nadere gegevens, zij alleen aangestipt dat Sint-Truiden in 1855 geen eigen pers meer kende. Pas in januari '59 kwam daar, dank zij *De Hoop*, verandering in.

Sedert einde december '48 beschikte Tongeren, naast *De Limburger*, ook over *La Vedette du Limbourg*. In januari '54 kwamen daar nog bij *De Postryder* en *Le Courrier*, in mei '58 aangevuld met het *Tongersblad*. Niet alleen was er aldus in de Ambiorixstad voor ieders gading wat te vinden, doch die kranten verwierven ook alle een publiek, ruim genoeg om hun bestaan lang te rekken.

Van de jaren '50 af kende Hasselt eveneens bladen die tot aan het einde van de 19de eeuw, of verder nog, bleven verschijnen: *De Onafhankelyke* en *Le Constitutionnel*. Waar *De Arend* en het *Journal*

(1) BAMPS, *op. cit.*, blz. 4.

de Hasselt niet leefbaar bleken, vulde het *Nieuwsblad* de Hasseltse pers aan met een liberaal orgaan.

Vóór 1860 waren aldus, zowel te Tongeren als te Hasselt, de kranten tot stand gekomen die in de loop van de volgende decennia in Limburg het grootste belang hebben behouden.

Op welke wijze zijn de Limburgse nieuwsbladen uit de jaren 1830-'60 ontstaan? Nadat men de nieuwsgierigheid van het publiek voorop heeft gesteld, kan men het probleem tot het volgende herleiden : welke drijfveren hebben een aantal mensen tot het uitgeven van kranten bewogen? wat meteen ook de vraag betreffende hun structuur doet rijzen. In het algemeen dienen twee doeleinden te worden aangewezen : financieel winstbejag en beïnvloeding van de openbare mening. Beide sluiten elkaar lang niet uit, doch het onderscheid valt te maken. Indien ze in een ongemengde vorm voorkomen, dan zal het gaan om een individuele onderneming aan de ene kant en aan de andere om het initiatief van een bepaalde groep personen.

Inzake Sint-Truiden zijn we alleen over *De Hoop* enigszins ingelicht. De uitgave van het blad heette door geen enkele vereniging ondersteund, doch was het werk van een comité. Wat Tongeren en Hasselt betreft, is de structuur van een aantal kranten (1) onbekend ofwel twijfelachtig. De overige, d.i. de meerderheid, laten zich evenwel typeren. Als persoonlijke of familiale onderneming vinden we te Hasselt de *Union Belge*, het *Nieuwsblad* (1847) en *De Onafhankelyke*, te Tongeren het *Limburgsch Nieuws- en Aenkondigings-Blad* (*De Limburger*) en de zusterorganen *De Postryder* en *Le Courier*. Daartegenover verzorgden sommige groepen de uitgave, te Hasselt, van het *Journal du Limbourg Belge*, het *Belgisch Leeuwken* (nadat Milis de uitgave had gestaakt) en het *Nieuwsblad* (1858); te Tongeren anderdeels, van de *Tongersche Born*, de tweede *Vedette* en het *Tongersblad*. Naar alle waarschijnlijkheid mag men daaraan ook het *Journal de Hasselt* en de eerste *Vedette* toevoegen.

De onvolledigheid van onze gegevens laat niet toe de evolutie van de kwantitatieve verhouding van beide soorten precies aan te wijzen. Men constateert in ieder geval, dat het uitgeven van een krant in de jaren '40 en '50 in vrij talrijke gevallen niet meer een individuele onderneming was. Het ontbreken van persarchieven maakt het aan de andere kant onmogelijk, door te dringen tot de financiële

(1) *Petites Affiches, Nouvelliste, Courier du Demer, Arend, Constitutionnel, Messager de Tongres.*

en redactionele overeenkomsten die verschillende individuen tot de stichting van een blad aangingen; de leidende figuren bleven zelfs grotendeels onbekend. Hun bedoelingen zijn echter duidelijk : ze wilden de openbare mening in een bepaalde zin beïnvloeden. Bij de *Vedette* uit 1839 gold het de oppositie tegen de XXIV artikelen, bij de tweede *Vedette* (gedurende een aantal jaren) en het *Journal de Hasselt* de spoorwegkwestie. Doorgaans waren de nagestreefde doeleinden nochtans van politieke aard : het verdedigen van de liberale of katholieke belangen. Opgemerkt zij, dat het *Nieuwsblad der provincie Limburg* (1858) en het *Tongersblad* organen waren van de Hasseltse en Tongerse liberale associaties. Anderdeels kan men het aandeel van priesters in de redactie van conservatieve bladen in twee gevallen met zekerheid aanwijzen (*Belgisch Leeuwken* en *De Hoop*). Er werden overigens genoeg getuigenissen aangestipt om te mogen besluiten dat de geestelijkheid de katholieke pers afdoende heeft ondersteund en de liberale bestreden.

Waren nu de kranten die als particuliere ondernemingen werden bestempeld louter een zaak van financieel belang? Voor de drukkers-uitgevers misschien wel in de eerste plaats, doch dat neemt niet weg dat het ook in die gevallen ging om opiniebladen, op één uitzondering na : *De Limburger* uit de tweede helft van de jaren '50.

Overschouwt men de gehele Limburgse pers uit onze periode, dan treft men verder maar één blad aan dat zich strikt tot nieuwsberichten en aankondigingen heeft beperkt : het *Tongersblad*, en dan deed het zulks nog alleen tijdens de eerste maanden van zijn bestaan.

Waren die opiniebladen nu tevens politieke organen? Hoe was de verhouding tussen politiek al of niet geëngageerde pers?

Over een drietal kranten zijn we in dat verband onvoldoende ingelicht (1). Van alle overige heeft er een viertal (2) voor politieke aangelegenheden weinig, of zelfs geen belangstelling getoond. Bij drie andere (3) was dat tijdelijk eveneens het geval. Al die bladen hadden evenwel een bepaalde kleur, met als enige uitzondering het *Journal de Hasselt*. De Limburgse pers is dus niet alleen een opinie- doch overwegend ook een politieke pers geweest, althans wat de jaren '40 en '50 betreft.

(1) *Petites Affiches*, *Courrier du Demer* en *De Vrede*; het tweede blad heette nochtans „feuille politique” en het derde zou liberaal zijn geweest.

(2) *Journal de Hasselt*, *De Postryder*, *Le Courrier*, *De Kempen*.

(3) *De Limburger* (na 1853), de tweede *Vedette* (1854-1859) en het *Tongersblad* (eerste maanden).

Het is na 1839 dat de partijtegenstellingen in België zijn gegroeid. Met uitzondering van Sint-Truiden ontloek de Limburgse politieke pers in de eerste helft van de jaren '40. Vooraan stond het katholieke *Journal du Limbourg Belge*. Sedert 1844 vond het een liberale tegenvoeter in het *Limburgsch Nieuws- en Aenkondigings-Blad*.

De stijging van de politieke temperatuur in de jaren 1845-1847 werd in Limburg geïllustreerd door het verschijnen van fel agiterende katholieke organen : *De Haspengouwer*, *Het Belgisch Leeuwken* en de *Tongersche Born*, waarbij ook het wat gematigder *Nieuwsblad* aansloot.

De Februari-omwenteling kalmeerde tijdelijk de antiliberale oppositie van de katholieken in het land. Men constateert het verschijnsel in het *Journal du Limbourg Belge*, de *Union Belge*, het *Leeuwke* en het *Nieuwsblad*. Anderdeels kende de democratische beweging een kortstondige ontplooiing. De Limburgse kranten besteedden er meer aandacht aan dan tevoren. Te Sint-Truiden zagen twee progressistische bladen het licht, echter niet zonder bekamping door een nieuwe conservatieve tegenstander.

In de eerste jaren '50 bleef de politieke atmosfeer, onder een gematigde liberale regering (1852-'55), betrekkelijk kalm. Katholieken en liberalen hadden alle wil tot toenadering nog niet verloren. In tegenstelling tot het vorige decennium en tot het jaar 1850, heeft geen enkel Limburgs blad in deze tijd een politieke campagne gevoerd, terwijl *De Limburger* zijn liberale kleur verloor. Onder de katholiek-unionistische regering-De Decker laaide de partijstrijd in het land echter fel op en in 1857 kwam het tot een definitieve breuk tussen „rechts” en „links”. Men constateert het ook in Limburg, aan de hand van de reacties van de katholieke bladen. Van het scherpe afbakenen der wederzijdse posities en van een meer intense partijpolitiek getuigde tevens het verschijnen, kort daarop, van drie strijdende organen : het *Nieuwsblad*, het *Tongersblad* en *De Hoop*.

De Limburgse pers weerspiegelde dus de algemene evolutie van het politieke klimaat. In welke mate heeft ze nu de machtsverhoudingen in de provincie zelf weergegeven?

Wanneer we nagaan door hoeveel kranten de respectieve ideologieën werden vertegenwoordigd, dan vinden we twee progressistische bladen; ze zagen in 1849 te Sint-Truiden het licht, maar kenden slechts een kort bestaan. De overige organen waren katholiek of liberaal, adjectieven die hier, zonder nuances, in de breedste betekenis worden gebruikt. In totaal treffen we vijf liberale kranten aan : één te Sint-Truiden (*De Vrede*), één te Hasselt (het *Nieuwsblad*,

1858) en drie te Tongeren (het *Limburgsch Nieuws- en Aenkondigingsblad*, voortgezet als *De Limburger*, de tweede *Vedette*, in 1859-'60, en het *Tongersblad*, sedert 1859). Misschien was ook de eerste *Vedette* liberaal georiënteerd. Alle andere, d.i. de grote meerderheid, stonden de katholieke beginselen voor.

We vinden aldus geïllustreerd dat de democratische beweging in Limburg weinig heeft betekend, dat het liberalisme in het Tongerse zijn grootste aanhang heeft gevonden en dat de katholieke opinie in de provincie overwoog. Laten we, daarbij aansluitend, in grote trekken ook nagaan welke parlementaire afgevaardigden Limburg heeft gekozen.

Men dient hierbij chronologisch een onderscheid te maken. De administratieve indeling van de provincie werd immers ingevolge de scheiding gewijzigd (1) en vóór 1839 lag de politieke conjunctuur, zeker in Limburg, anders dan daarna. „Liberaal” of „katholiek” waren nog niet *de* kenmerkende adjectieven van de politici en hielden evenmin reeds de scherpe tegenstelling in die ze later zouden verwerven. In de jaren '30 hebben de arrondissementen Hasselt en Maastricht enkele afgevaardigden gekozen die na 1840 tot het doctrinaire liberale kamp bleken te behoren en van wie er een paar in de politiek een niet-onbelangrijke rol bleven vervullen.

Het zij dan ook opgemerkt dat Limburg in de jaren '40 en '50 geen z.g. exclusieve liberalen, d.w.z. liberale partijmannen, naar het parlement heeft gezonden (2). Wat de Kamer betreft, was de Theux in het arrondissement Hasselt sedert de jaren '30 de dominerende politieke personaliteit. Zijn collega's waren allen conservatieven, behoudens Henri de Pitteurs, die echter een zeer gematigd katholiek-liberaal was en in 1848 mede door de katholieken werd gekozen. In dezelfde jaren had het arrondissement Tongeren één evenzeer gematigd-liberaal volksvertegenwoordiger, Max de Renesse. Tegen hem en tegen de conservatieven maakten de liberale partijmannen, wanneer ze de verkiezingsstrijd opnamen, geen kans, evenmin als in het arrondissement Hasselt. Dat van Maaseik ten slotte heeft alleen katholieken naar de Kamer gezonden.

In de Senaat werd Limburg anderdeels louter door conservatieve edelen vertegenwoordigd, met uitzondering van Louis de Renesse-

(1) Cfr. E. M. T. W. NUYENS, *De staatkundige gesch. der prov. Limburg*, blz. 119-148.

(2) Raymaeckers, volksvertegenwoordiger voor Hasselt, en Van Muysen, senator voor Maastricht, vóór de scheiding gekozen, bleven tot in 1843 in het parlement zetelen.

Breidbach, een liberaal, voor wie echter ook de katholieken stemden en die even zo weinig extreem stond als Max de Renesse. De Limburgse z.g. liberale mandatarissen behoorden tot een slag van mensen dat, naar verluidt, te Brussel, Luik of Gent haast heilig zou zijn verklaard (1).

Dat Limburg, politiek gesproken, dus een conservatief gewest was, zal niemand verwonderen, gelet op de betekenis van de adellijke grote grondbezitters, de overwegend agrarische economie, de katholiciteit van de bevolking en de invloed van de geestelijkheid. Die voorstelling blijft evenwel te oppervlakkig, zowel met het oog op de reële verhouding tussen katholieken en liberalen als op de nuancing van de politieke gezindheid.

Wat het eerste betreft valt inderdaad op te merken, dat vooral het platteland de katholieke suprematie verzekerde. Wat constateren we immers in de steden? De gemeenteraden van Hasselt en Tongeren waren in de jaren '30-'60 in meerderheid liberaal. Sint-Truiden, waarover we haast geen gegevens bezitten, kende in 1860 eveneens een liberaal overwicht. Blijkens de verkiezingsresultaten uit de jaren '50 hadden de liberalen ook de bovenhand in de kantons Hasselt en Tongeren, terwijl dat van Sint-Truiden vóór mei 1860 twee liberale en twee katholieke vertegenwoordigers in de provincieraad telde. Nadere studie zal noodzakelijk zijn om de precieze verhouding in de Limburgse kantons te ontleden; zij valt buiten ons bestek. Hier was het alleen de bedoeling, erop te wijzen dat ook Limburg in politicus het onderscheid tussen steden en platteland heeft gekend.

In de tweede plaats werd aangestipt dat de politieke gezindheid dient te worden genuanceerd. Dat de liberalen in gematigden en z.g. exclusieven waren verdeeld, zal men hebben opgemerkt. Het was vooral duidelijk in Tongeren-Borgloon. De eerste Liberale Associatie kwam aldaar in 1847 tot stand, doch bleek niet leefbaar; eensgezindheid ontbrak. De tweede werd in 1858-'59 opgericht, doch het kwam andermaal spoedig tot herrie.

Een conservatieve Associatie heeft alleen Hasselt zien ontstaan en wel pas in 1857. Met het oog op de politieke combativiteit, valt het niet te betwijfelen dat ook de katholieke gelederen niet eensgezind zijn geweest. De voorstanders van een resolute partijstrijd hadden met de aanhangers van het unionisme af te rekenen. Reeds in de eerste helft van de jaren '40 spoorde het *Journal du Limbourg Belge*

(1) Editoriaal van *De Arend*, blz. 90-91.

de katholieken aan tot politieke activiteit en organisatie van een eigen partij. Stond het *Nieuwsblad* een samengaan voor met de „ware” liberalen, dan agiteerden het *Belgisch Leeuwen* en de *Tongersche Born* nog feller dan het *Journal*, terwijl ze evenzeer op efficiënte organisatie van de katholieke gelederen aandrongen. Waar het daartoe nog niet was gekomen, stelde de *Union Belge* zich de „pacification générale” tot taak. De *Onafhankelyke* kantte zich in beginsel tegen de politieke verdeeldheid, doch ontkwam er niet aan, evenmin als *Le Constitutionnel*. Beide kranten braken in de laatste jaren '50 ook een lans voor een meer kordaat optreden vanwege de katholieken. Te Tongeren bleken zowel *De Postryder* als *Le Courrier* tot in 1857 voorstanders van de eendracht, doch toen overstemde een antiliberaal toon hun unionistisch geluid.

Tot aan de troebelen rond de z.g. kloosterwet is de unionistische gezindheid onder de Limburgse katholieken dus vrij sterk geweest. Tot de vorming van een eigen partij heeft ze nochtans niet geleid en ze gold ook alleen de gematigde liberalen. Terzelfdertijd kantten die katholieken zich immers tegen de „liberalisten”, naar verluidt om wille van hun exclusivisme en antigodsdienstigheid.

Dat de krant in Limburg over 't algemeen met het politieke leven hecht verbonden was, behoeft niet te verwonderen. „La lutte, c'est la vie de la presse” (1). En bovendien, hadden de bladen niet een publiek dat voor politieke aangelegenheden belangstelling toonde, vermits het stemrecht bezat? Men weet dat het kiesrecht van de census afhing en het aantal stemgerechtigden vrij klein was. Ook na de verlaging van de census, in 1848 (2), bleef het relatief gering (3).

(1) *L'Indépendance belge*, 6 aug. 1847.

(2) Cfr. J. GILISSEN, *Le régime représentatif en Belgique depuis 1790*, blz. 94-98.

(3) Voor de stad Hasselt was de verhouding van het aantal kiezers tot het geheel van de bevolking in 1845 als volgt : 1 tot 57 voor het Parlement; 1 tot 53 voor de Provincie; 1 tot 24 voor de Gemeente : *Rapport sur l'administration ... de Hasselt*, 1845, blz. 6. Het aantal kiezers is er, van 1845 tot 1859, als volgt geëvolueerd (*Rapport...*, 1845-1859, *passim*) :

	Kamers	Provincie	Gemeente		Kamers	Provincie	Gemeente
1845	151	161	348	1853	289	303	378
1846	170	181	350	1854	297	309	386
1847	182	190	359	1855	288	310	369
1848	303	315	412	1856	288	299	368
1849	293	304	394	1857	290	300	387
1850	295	308	395	1858	354	369	461
1851	279	292	398	1859	349	364	447
1852	289	303	386				

Het aantal reële deelnemers aan de stemmingen kon dan nog sterk uiteenlopen, omdat er geen kiesplicht bestond en partijtegenstellingen niet altijd aan bod kwamen (1). De stemgerechtigden waren de leden van de aristocratie, de burgerij en een deel van de middenstand (2), waartoe op het platteland de boeren-in-goeden-doen moeten worden gerekend. Welnu, vormden die mensen ook niet het publiek van krantenlezers? Vielen de nieuwsbladen financieel binnen het bereik van de lagere standen?

De prijs van een krant hing vanzelfsprekend af van zijn periodiciteit en, vooral vóór de afschaffing van het zegelrecht (3), ook van zijn formaat. Om de vergelijking gemakkelijk te maken, heb ik alle prijzen omgerekend tot die voor een jaarabonnement, steeds genomen in de gemeente waar het blad werd uitgegeven.

Vóór het midden van 1848 kostte de enige Limburgse krant die zesmaal per week verscheen 44 F. Een periodiciteit van driemaal per week kwam neer op 20, 24 of 23 F, die van tweemaal op 9 of 16 F (afhankelijk van het formaat), die van éénmaal ten slotte op 6, 7 of 9 F.

De nominale prijs van de kranten die vóór en na de afschaffing van het zegelrecht verschenen, onderging als gevolg hiervan praktisch geen wijziging, doch hun periodiciteit verdubbelde, wat op een feitelijke vermindering van ca. 50 % neerkwam (4).

Volgens het *Belgisch Leeuwke*, 9 april 1848, had de verlaging van de census voor het aantal parlementaire kiezers in de provincie het volgende resultaat :

	1847	1848
Arrondissement Hasselt	849	1206
" Tongeren	861	1278
" Maaseik	333	460

(1) Zo constateren we b.v. dat aan de verkiezingen voor de Kamer in het arrondissement Tongeren in juni 1856 en dec. 1857 respectievelijk 662 en 1035 kiezers deelnamen. In het eerste geval was er geen oppositie, in het tweede wel.

Een tweede voorbeeld wordt verschaft door het aantal deelnemers aan de gemeentelijke verkiezingen te Tongeren. Het beliep 198 in maart 1859, 294 in november 1859 en 302 in okt. 1860.

(2) Twee tabellen van het aantal kiezers, ingedeeld volgens hun beroep, vindt men voor Hasselt in het *Rapport sur l'administration... de Hasselt*, 1849, blz. 7, en 1851, blz. 9.

(3) Cfr. T. LUYKX, *Een halve eeuw zegelbelasting op de Belgische pers*, Brussel 1956; Id., *De zegelbelasting en haar afschaffing in 1848*, in : *Hand. v. h. eenentwintigste Vl. Filologencongres*, 1955, blz. 366-374.

(4) Het *Journal du Limbourg Belge* (driemaal per week) kostte 23 F, de *Union Belge* (zesmaal per week) 24 F. De *Limburger* verscheen tweemaal i.p.v. éénmaal per week, tegen dezelfde prijs van 6 F. Het *Belgisch Leeuwken* kwam ook tweemaal i.p.v. éénmaal van de pers en zijn prijs werd van 9 op 10 F gebracht.

Wat de kranten aangaat die na de afschaffing van het zegelrecht het licht hebben gezien, constateren we, bij een formaat dat grotendeels gelijk was, driemaal een prijs van 8 F en éénmaal een van 9.50 F voor een halfwekelijkse publicatie (1). Voor *De Onafhankelyke* werd het in 1855 6 F i.p.v. 8 F. *De Limburger*, het enige blad dat driemaal per week verscheen, verminderde zijn prijs in 1858 tot 7 F. De wekelijkse nieuwsbladen kostten in drie gevallen 6 (daarna 5), 4 en 3,50 F en in alle andere 5 F (2).

Een abonnement op Limburgse persorganen viel dus in de jaren '50 heel wat goedkoper uit dan in de jaren '40 en zeker in het vorige decennium, toen de bladen een veel kleiner formaat hadden. In enkele gevallen beliep het verschil 50 % of meer (3). De meeste kranten zagen echter maar éénmaal per week het licht en daar was het verschil niet zo groot. Hun formaat kwam in de jaren '40 praktisch overeen met dat uit de jaren '50. Nemen we als meest voorkomende prijs vóór 1848 7 F en daarna 5 F, dan constateren we een vermindering van ca. 30 %.

De tendens was er in de jaren '50 dus een van prijsverlaging, te meer dat een aantal bladen hun formaat vergrootten zonder hun prijs te verhogen. Een stijging van het aantal abonnees maakte zulks mogelijk. Het was ook in dezelfde jaren, en pas toen, dat van sommige kranten losse nummers te bekomen waren. Het verschijnsel was echter nog ver van algemeen : slechts vijf kranten verkeerden in dat geval.

Globaal bekeken bleef de som die voor een krant, d.i. dus in de meeste gevallen nog voor een abonnement, moest worden betaald, ondanks de prijsvermindering vrij hoog. Wat betekende 5 F voor een Limburgse arbeider? De overgrote meerderheid onder hen werkte op het land en hun dagloon stond beneden het niveau van de andere provinciën. Vijf frank kwam in de jaren '50 neer op een loon van gemiddeld vijf werkdagen (4). Aan de andere kant zij aan het analfabetisme van de werklieden herinnerd. Men zal dus mogen besluiten dat het krantenpubliek tot de goeuden en de middenstand beperkt bleef.

(1) Respectievelijk de *Union Belge*, *De Onafhankelyke*, *Le Constitutionnel* en *De Vrede*.

(2) *De Hoop* verscheen daarbij sedert juni '59 tweemaal per week, waarvan nochtans éénmaal op één blad i.p.v. twee.

(3) De *Nouvelliste* (tweemaal per week) kostte 16 F, de halfwekelijkse bladen uit de jaren '50 over 't algemeen 8 F. Het *Journal du Limbourg* uit de jaren '40 en *De Limburger* uit de jaren '50, beide drie keer per week van de pers komend, kostten respectievelijk 23 en 7 F. De prijs van de *Petites Affiches* beliep 10 F, die van de wekelijkse nieuwsbladen uit de jaren '50 doorgaans 5 F.

(4) Cfr. de cijfers in het *Exposé de la situation du Royaume*, 1851-1860, dl. III, blz. 52-53.

Het aantal abonnees kan dus niet groot zijn geweest. Dat blijkt inderdaad uit de weinige bekende cijfers, die dan voor de jaren '40-'50 nog door de bladen zelf werden opgegeven. In de jaren '30 kon geen enkele krant in leven blijven. De *Nouvelliste*, die het langst standhield, zag zijn abonnees van tweehonderd achtendertig tot vierenvijftig dalen. In de eerste jaren '40 bereikte de oplage van het *Journal du Limbourg Belge* nauwelijks de tweehonderd nummers, wat ook voor *De Haspengouwer* (1845) en het *Limburgsch Nieuws- en Aenkondigings-Blad* (1845) het geval lijkt te zijn geweest. Het *Belgisch Leeuwke* en de *Tongersche Born* hadden resp. in 1846 en 1847 vijf- en zeshonderd abonnees. *De Hoop* vermeldde er in 1860 eerst een kleine vijfhonderd, daarna zevenhonderd. De oplage van *De Limburger* moet aan 't einde van de jaren '50 die van alle andere Limburgse kranten ver hebben overtroffen (1).

Voor zover men kan oordelen, is het aantal abonnees van de nieuwsbladen dus in de jaren '40, en vermoedelijk nog meer in het volgende decennium, enigszins de hoogte ingegaan. Voegt men daaraan toe dat het aantal kranten zelf toenam, dan mag men besluiten dat ze globaal een merkkelijk groter publiek vonden. Die aanwinst kan moeilijk elders dan in de middenstand worden gesitueerd, gelet op de evolutie van de verhouding tussen Frans- en Nederlandstalige bladen.

Dat Limburg beide soorten heeft gekend, vloeit vanzelfsprekend voort uit de gedeeltelijke verfransing van de bevolking. Wel beliep het aantal gewoonlijk Franssprekenden volgens de telling van 1846 niet meer dan 2 % (2), maar deze mensen behoorden grotendeels tot de gegoede stand, die op het platteland en in de steden de toon aangaf. In enkele tientallen dorpen trof men kleine kernen aan van Franssprekenden, soms maar een paar personen en zelden meer dan twintig (3). Een grotere concentratie vond men in de steden (4). Hier had het sociaal milieu het Frans meer mogelijkheden tot verder doordringen geboden. Het was er de omgangstaal van de burgerij, de voertaal van de gemeenteraad en het sociëtleven. Het heeft er

(1) Hij verklaarde althans honderd nummers per minuut te kunnen drukken! Het blad was alleszins relatief het goedkoopste van alle.

(2) Op 176.452 inwoners 9.347, waaronder evenwel de 5.756 Franssprekenden uit de dorpen beneden de taalgrens. Tot de resterende 3.591 behoren er 320 uit Beverlo en 658 uit Sint-Truiden, d.i. voor het grootste deel aldaar gevestigde niet-Limburgse militairen.

(3) Cfr. de gedetailleerde opgave in: L. DE RAET, *Vlaanderens Cultuurwaarden*, blz. 551.

(4) Hasselt : 309 op 9.295 inwoners.

Maaseik : 47 op 2.054 inwoners.

Sint-Truiden : 658 op 10.341 inwoners (garnizoen).

Tongeren : 101 op 6.256 inwoners.

ook op de middenstand aantrekkingskracht uitgeoefend (1), al zullen werkelijk verfransten in die bevolkingslaag uitzonderingen zijn geweest.

Welke was nu de verhouding tussen de Frans- en Nederlandstalige nieuwsbladen? Louter kwantitatief bekeken, zijn er tijdens de eerste drie decennia na 1830 elf van de eerste en zeventien van de tweede soort verschenen. Geografisch gezien valt het evenwel op, dat die elf Franstalige alleen te Hasselt en te Tongeren zijn uitgekomen, nl. vier te Tongeren, tegenover vijf Nederlandse, en zeven te Hasselt, tegenover vier Nederlandse (*De Arend* niet medegerekend). Sint-Truiden heeft zes Nederlandstalige en niet één Franstalig blad gekend.

Gaan we de globale evolutie na, dan constateren we dat de eerste Vlaamse krant pas in 1844 het licht heeft gezien, terwijl er tevoren reeds zes Franse waren verschenen. Bij de Nederlandstalige pers lag het overwicht in de jaren 1845-1853, en wel vooral in 1847-1850. In 1854 ontstond er evenwicht en in 1857 verscheen er één Franstalige krant meer. Het volgende jaar sloeg de verhouding weer om (2) en in 1859-'60 stonden zes Vlaamse tegenover drie Franse kranten. Daarna is het overwicht van de Nederlandstalige nog aanzienlijker geworden.

Afgezien van haar eerste opbloei in de tweede helft van de jaren '40 heeft de Vlaamse pers in Limburg dus pas in de loop van het volgende decennium meer belang verworven dan de Franse. Dat belang geldt dan de globale getalsterkte. Bij gebrek aan cijfers valt niet uit te maken op welke wijze het respectieve aantal abonnees is geëvolueerd. Zeer waarschijnlijk is die ontwikkeling ook in het voordeel van de Nederlandstalige bladen verlopen. Maar hoe stond het met hun gehalte, met hun invloed?

De jaren '40 werden alleszins nog beheerst door het soliede *Journal du Limbourg Belge*, dat driemaal per week uitkwam en in de gehele provincie weerklank vond. Wat had de Nederlandstalige pers daar sedert 1844 tegenover te stellen? Het *Limburgsch Nieuws- en Aenkondigings-Blad* en *De Haspengouwer* kennen we zeer onvoldoende. Het *Belgisch Leeuwken* en de *Tongersche Born* waren erg

(1) *Belg. Leeuwken*, 31 okt. 1846 : „het is nu de gewoonte van overal fransch te spreken, al ware het ook maer fransch met hair; en velen geven zich uit als of zy zich schaemden vlaemsch te kennen”.

(2) Te Tongeren en te Hasselt verschenen sedert meer Nederlands- dan Franstalige nieuwsbladen.

strijdlustig en volks van toon, doch kwamen slechts tijdelijk van de pers. Op een lager niveau stond het *Nieuwsblad*.

In 1848-'49 zette de *Union Belge* de lijn van het *Journal* voort, terwijl anderdeels te Sint-Truiden, Tongeren en Peer meer lokale kranten het licht zagen. In de jaren '50 heeft geen enkel blad de provincie gedomineerd. Niet één krant, Frans- of Nederlandstalig, stak boven de andere uit. Tot 1854 hadden *De Limburger* en *De Onafhankelyke* vermoedelijk meer te betekenen dan de *Vedette*. Te Hasselt liepen *De Onafhankelyke* en *Le Constitutionnel* vervolgens gelijk, maar het eerstgenoemde verscheen éénmaal per week meer. Te Tongeren waren *De Postryder* en *Le Courier* innig verwante organen. In de laatste stad verwierf de *Vedette* inzake actuele opinieaangelegenheden het grootste belang. Het verschijnen van het *Tongersblad*, het *Nieuwsblad* en *De Hoop* deed echter, ook in dat opzicht, de balans in het voordeel van de Nederlandstalige pers omslaan.

In het land werden de Vlaamse kranten, wat hun gehalte betreft, op dat ogenblik door de Franse zeker nog ver overtroffen. Was dat in Limburg het geval niet, dan kan men toch een zekere differentiatie constateren, buiten de gewone berichtgeving en de graad van belangstelling voor de politiek om. Diende de pers ook niet het beschavingswerk (1)? Dat bewustzijn blijkt bij sommige journalisten alleszins aanwezig te zijn geweest (2) en het bepaalde gedeeltelijk de inhoud van een aantal Nederlandstalige kranten. Inderdaad, tegenover één Franstalig blad, het *Journal de Hasselt*, dat dan nog alleen in landbouwaangelegenheden wilde voorlichten, kunnen voor de jaren '50 het *Nieuwsblad der provincie Limburg*, *De Limburger* (sedert 1854), *De Postryder*, het *Tongersblad* en wellicht ook *De Eendragt* worden geplaatst. Hoewel in een vrij stuntelig Nederlands gesteld, drongen zij in die taal door tot bevolkingslagen waarvan het geestelijk niveau niet zo hoog stond als dat van bourgeoisie en intelligentsia. Zij hebben wel iets gedaan voor de „volksverheffing”, althans op het morele vlak. Die tendens maakte een niet-onbelangrijk aspect uit van de pers, naast de informatie, de politieke literatuur en het behartigen van de economische belangen.

In welke mate de voorlichting, die de pers in het algemeen verstrekke, praktische resultaten heeft gehad, valt niet te meten.

(1) Zie het editoriaal van het *Journal de Hasselt*, blz. 101-102.

(2) „Tot hertoe, hadden alle welmeenende menschen gedacht, dat de drukpers hare zending was, het volk te verlichten, het is te zeggen, de middelen voorschrijven om het te beschaven met het te verbeteren” : *Belgisch Leeuwken*, 24 okt. 1846.

Intellectuelen konden betreuren dat het proza van de kranten niet genoeg gedegen was (1), maar ze moesten toegeven dat het een belangrijke invloed op de geesten had gewonnen. Zegde men niet dat de kerkvaders, hadden ze in de 19de eeuw geleefd, gazetten i.p.v. tractaten zouden hebben geschreven (2)? De redacteurs van Vlaamse nieuwsbladen, het niveau van hun publiek voor ogen, hebben zelf de betekenis van hun bijdrage tot de zedelijke en stoffelijke vooruitgang vrij hoog aangeslagen (3).

Die vooruitgang van de verachterde bevolking, hoofdzakelijk op het zedelijke terrein, was een der belangrijkste principiële doeleinden van de toenmalige flaminganten. Daarom zij ten slotte de vraag beantwoord, of de Limburgse pers, meer bepaald de Nederlandstalige, tot de vorderingen van de Vlaamse Beweging heeft bijgedragen.

De Franstalige kranten hebben voor die beweging ofwel helemaal geen ofwel een uiterst kleine belangstelling getoond. Wel waren ze niet anti-vlaamsgezind, met uitzondering van de tweede Tongerse *Vedette*. Bij het *Journal de Hasselt* viel de propaganda van *De Onafhankelyke* anderdeels niet in goede aarde.

Onder de Nederlandstalige kranten treft men er één aan, de katholieke *Hoop* uit Sint-Truiden, die zich wel vlaamsgezind noemde, maar niettemin tegen de Vlaamse Beweging van leer is getrokken, naar verluidt om haar Nederlands en antigodsdienstig karakter. *De*

(1) „Le journal, ce n'est plus la pensée concentrée par l'étude, mûrie par la méditation, c'est l'idée morcelée, le caprice de l'esprit, plus ou moins bien habillé, jeté au hasard du jour, au vent de l'opinion; c'est l'éclair de la passion, qui brille un instant, pour rentrer aussitôt après dans l'oubli. Le journal, c'est le symbole de la vie moderne : tout aujourd'hui se fait au jour le jour; écrire vite, apprendre vite, gagner vite et surtout jour vite, voilà la pente générale de notre temps” : E. DE KERCKHOVE, (*Discours*), in : *Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique*, dl. XII, 1855, blz. 26.

(2) Editoriaal van de *Tongersche Born* (blz. 130).

(3) Cfr. o.m. blz. 128.

In het *Zondagblad van Audenaerde*, 28 jan. 1855, leest men over „De Gazetten” anderdeels het volgende : „Veel menschen beschouwen het geld, dat men voor een nieuwsblad uitgeeft, als weggegooid, maer dat is het niet; want het is eene bewezene waarheid dat personen, die nieuwsbladen lezen, boven anderen, welke dit niet doen, veel vooruit hebben. Voor eerst leeren zy beter lezen, wyl zy zich voortdurend daerin oefenen; ten tweede eigenen zy zich in korten tyd eene behoorlyke maet van landen- en volkenkunde toe, daer de gazet hen met de ligging van vele gewigtige plaetsen, met de verschillende naties, hare regeringen, zeden en gebruiken bekend maekt; ten derde leeren zy hunne eigene moedertaal veel beter verstaen, daer zy met de verschillende soorten van styl, van de eenvoudige annonce tot de deftige redevoering van den staetsman bekend worden, en de beteekenis van ieder woord juist leeren opvatten; ten vierde leeren zy ook beter en juister schryven, wyl zy zich door het lezen aen een helder, geregeld denken gewennen; en ten vyfde ziet men dat jongelingen, die veel gazetten lezen, in gezelschappen den toon aengeven, ten minste wat gesprekken over staetkunde en soortgelyke onderwerpen betreft, wyl zy in eene menigte dingen een helder inzicht hebben en hunne gedachten juister weten uit te drukken”.

Limburger aan zijn kant zag niets in die beweging en wilde er niet aan deelnemen, hoewel hij de verfransing in de provincie betreurde. Alle andere stonden sympathiek tegenover de flamingantische eisen en bedrijvigheid, doch slechts vier hebben zich daarvoor zelf ingezet : het *Belgisch Leeuwen* en *De Tongersche Born*, *De Vrede* en *De Onafhankelyke*. De propaganda van de eerste twee heeft blijkbaar niet veel uitgehaald. Over het derde zijn we onvoldoende ingelicht. In het laatste is de Vlaamse kwestie in de tweede helft van de jaren '50 een hoofdbekommernis geworden. Zag het liberale *Nieuwsblad* in de moedertaal het enig mogelijke instrument van de vooruitgang, dan wilde *De Onafhankelyke*, evenals het *Leeuwke* en de *Born*, van een „linkse” strekking in de Vlaamse Beweging niet horen. De propaganda van het blad, het enige dat die beweging enigszins van dichtbij heeft gevolgd, leidde tot de oprichting van een provinciaal genootschap van flaminganten, doch slechts zeer weinigen maakten daar deel van uit. Dat verschijnsel, samen met het gebrek aan actieve medewerking van de pers, illustreert dat Limburg in de taalstrijd achterna hinkte. Aan de Vlaamse kwestie werd, evenals aan de sociale, in de provincie weinig aandacht besteed.

GE C I T E E R D E W E R K E N

- BAILLIEN (H.). Drukkerijen te Tongeren; in : *De Tijdspiegel*, jg. VIII, 1953, blz. 122-126.
- BAILLIEN (H.). Het verleden van de Koninklijke Muziekmaatschappij Casino te Tongeren. Tongeren 1947.
- BAMPS (C.). Recherches sur les journaux et les recueils périodiques imprimés à Hasselt. Hasselt 1890.
- BELLEFRROID (P.). Limburgsche tijdschriften; in : *Verlagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, 1906, blz. 853-887.
- BERTRAND (L.). Histoire de la démocratie & du socialisme en Belgique depuis 1830. 2 dl., Brussel, Parijs, 1906-1907.
- BORMAN (C. DE). Le Conseil Provincial du Limbourg 1836-1908. Hasselt 1908.
- CAPITAINE (U.). Recherches historiques et bibliographiques sur les journaux et les écrits périodiques liégeois. Luik 1850.
- CAPITAINE (U.). Recherches sur l'introduction de l'imprimerie dans les localités dépendant de l'ancienne principauté de Liège et de la province actuelle de ce nom. Brussel 1867.
- COOPMAN (TH.) en BROECKAERT (J.). Bibliographie van den Vlaamschen taalstrijd. Dl. II, 1845-1852, Gent 1905. Dl. III, 1853-1860, Gent 1906. Kon. VI. Acad. v. Taal- en Letterk.
- DEMARTEAU (J.). La presse catholique au pays de Liège. Antwerpen z.j. (1936).
- DE RAET (L.). Over Vlaamsche volkskracht. Vlaanderens cultuurwaarden. Brussel 1913.
- DE VROEDE (M.). Bibliografische inleiding tot de studie van de Vlaamse Beweging, 1830-1860. Leuven, Parijs, 1959. Interuniv. Centrum voor hedendaagse geschiedenis, Bijdragen 8.
- DE VROEDE (M.). De Vlaamse Beweging in 1855-1856. Bijdrage tot een meer verantwoorde kennis van haar evolutie. Brussel 1960. Kon. VI. Acad. v. Wet., Lett. en Sch. K. v. België, Klasse der Lett., Verh. nr. 41.
- DE VROEDE (M.). De Vlaamse pers in 1855-1856. Leuven, Parijs, 1960. Interuniv. Centrum v. hedendaagse geschiedenis, Bijdragen 12.
- DHONDT (J.). Parlementaire werking en agitatie in onze eigen hedendaagse geschiedenis; in : *De Vlaamse Gids*, jg. 38, 1954, blz. 270-289.

- Exposé de la situation du Royaume (période décennale de 1851 à 1860).
Dl. III, Brussel 1865.
- FEIBELMANN (R.). L'Evolution de la presse bruxelloise. Brussel 1911.
- FREDERICQ (P.). Levensschets van Domien Sleenckx; in : *Annuaire de l'Académie royale de Belgique*, jg. 69, 1903, blz. 149-300. Bijvoegsel, *ibid.*, 1904, blz. 47-56.
- FREDERICQ (P.). Schets eener geschiedenis der Vlaamsche Beweging.
Dl. I, Gent 1906.
- GERAETS (E.). Hasselt sous Léopold 1er; in : *Bulletin de la Section Scientifique et Littéraire de la Société des Mélophiles de Hasselt*, dl. 28, 1892, blz. 18-77.
- GILISSEN (J.). Le régime représentatif en Belgique depuis 1790. Brussel 1958. Coll. Notre Passé.
- HAULLEVILLE (baron de). Portraits et silhouettes. Dl. II, Brussel 1893.
- JACQUEMYS (G.). La condamnation de l'Université de Gand par les évêques belges en 1856 (L'affaire Brasseur); in : *Revue de l'Université de Bruxelles*, jg. 38, 1932-1933, blz. 45-58.
- LEBROCQUY (G.). Types et profils parlementaires. Parijs, Brussel, 1873.
- LEHOUCK (F.). Het antimilitarisme in België, 1830-1914. Antwerpen 1958. Leuvense Bijdragen tot de rechts- en staatswetenschappen.
- LEYNEN (H.). Een eeuw weekbladpers in Limburg. Antwerpen z.j. (1936).
- LUYKX (T.). Een halve eeuw zegelbelasting op de Belgische pers (Sept. 1797-Mei 1848). Brussel 1956. Mededelingen v. d. Kon. Vl. Acad. v. Wet. Lett. en Sch. K. v. België, Kl. der Lett., jg. 18, 1956, 4.
- LUYKX (T.). De zegelbelasting op de Belgische kranten en haar afschaffing in 1848; in : *Handelingen van het eenentwintigste Vlaamse Filologencongres*, 1955, blz. 366-374.
- MALOU (J.). Notice statistique sur les journaux belges (1830-1842). Lettre à sir Francis J*** à Londres; in : *Bulletin de la Commission centrale de statistique*, dl. I, 1843, blz. 273-307.
- Mémoire concernant l'administration des hospices et du bureau de bienfaisance de la ville de Hasselt, de 1839 à 1852. Hasselt 1857.
- NUYENS (E. M. T. W.). De staatkundige geschiedenis der provincie Limburg vanaf haar ontstaan tot aan haar uiteenvallen in 1839. Nijmegen 1956 (diss.).
- PERSYN (J.). August Snieders en zijn tijd. 3 dl., Antwerpen 1925-1926.
- PICARD (L.). Geschiedenis van de Vlaamsche en Groot-Nederlandsche Beweging. Dl. I, Antwerpen 1942².
- PRIMS (F.). De katholieke dagbladpers te Antwerpen. Antwerpen z.j. (1936).

- Procès-Verbaux du Conseil de la Province de Limbourg. Annexes au Mémorial Administratif de 1838. Luik 1838.
- Rapport sur l'administration et la situation des affaires de la ville de Hasselt, 1845. Hasselt (1845).
- Idem (onder wisselende titel), 1846-1859. Hasselt (1846-1859).
- ROGGHÉ (W.). Gedenkbladen. Gent 1898.
- SIMON (A.). België van 1840 tot 1848; in : *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. X, Utrecht, Antwerpen, 1955, blz. 1-32.
- SIMON (A.). Le cardinal Sterckx et son temps (1792-1867). Dl. I, L'Église et l'État. Wetteren 1950. Faculté Univ. Saint-Louis à Bruxelles.
- THYS (CH. M. T.). Essai de biographie tongroise. Tongeren z.j.
- VANDERHAEGHEN (F.). Bibliographie gantoise. Recherches sur la vie et les travaux des imprimeurs de Gand. Dl. V, XIXme siècle. Éditions de Gand sans nom d'imprimeur. Gent 1865.
- VAN KALKEN (F.). Commotions populaires en Belgique (1834-1902). Brussel 1936.
- VERHAEGEN (P.). La presse catholique à Bruxelles. Antwerpen z.j. (1936).
- VERMEERSCH (A.) en WOUTERS (H.). Bijdragen tot de geschiedenis van de Belgische pers 1830-1848. Leuven, Parijs, 1958. Interuniv. Centrum voor hedendaagse geschiedenis, Bijdragen 4.
- VERSTRAELEN (J.). De katholieke pers te Gent. Antwerpen z.j. (1936).
- WARLOMONT (R.). François Laurent. Juriste, homme d'action et publiciste (1810-1887). Brussel 1948. Coll. Nationale.
- WARZÉE (A.). Essai historique et critique sur les journaux belges. Journaux politiques. Gent 1845.
- WILS (L.). Het einde van het unionisme te Antwerpen; in : *Bijdragen tot de geschiedenis van het oud hertogdom Brabant*, 3e reeks, dl. XI, jg. 42, 1959, blz. 179-243.

INDICES

I. — Personen

- Alen : 70-72.
Allognier : 117.
Arckens : 145, 148-149.
Arrazola de Onate (baron) : 82.
Arschot-Schoonhoven (graaf d') :
29, 82.

Bailly : 139, 141, 148-149.
Bamps (D. J.) : 65, 67-68.
Bamps (G.) : 85, 110.
Bamps (M. A.) : 58, 64-68, 70-72,
75, 85-87, 124, 139.
Barthels : 74, 80-81, 85, 110.
Bartholomeus : 173.
Bauduin : 108.
Bellefroid (L.) : 18-19.
Bellefroid : 68.
Bellefroid (de) : 147, 155, 158.
Bertrand : 136-137.
Bettonville : 148-149, 155.
Billen : 9, 16, 100-101, 115.
Bogaerts : 20, 48.
Borchgrave d'Altena (graaf de) :
29, 82.
Borman (ridder de) : 82.
Bormans : 138.
Brasseur : 79.
Breuls : 145-146.
Brouckmans (baron de) : 82.

Caters : 126, 146-147.
Cecil (baron Ch. de) : 82, 110.
Cecil (baron J. de) : 74, 85, 110.
Ceysens : 58, 60, 76-78, 82, 86,
93-94.
Chevalier : 102.
Claes (L.) : 126, 133, 146-149, 155.
Claes (T.) : 110.
Claes (U.) : 82.
Clermont : 9-10.
Coart : 155.

Collée (J. P.) : 150.
Collée (M. F.) : 150, 156.
Collée-Paquay (wed.) : 46, 129-130,
135, 140-141, 150, 156.
Copis : 146, 148-149, 155, 166.
Copis (baron de) : 82.
Corswarem (ridder G. J. de) : 32-33,
35-36, 71-72, 79-82, 85, 110, 124.
Corswarem (J. F. de) : 66.
Craeybeckx (J.) : 176.
Craeybeckx : 185.
Crahay : 72, 80-81.
Creeft (ridder de) : 82.
Croenenberghs : 81.
Crooy (de) : 36.

De Bavay : 81.
De Borman : 80-81.
De Brouckère : 96, 158.
De Busscher : 89.
De Cocq : 177-178, 181, 183-186.
De Decker : 36, 75, 79, 97-98, 142,
154, 199.
Defastré (G.) : 146.
Defastré (L.) : 68, 146-147, 158.
De Groeve : 58.
De Grove (J. B.) : 59, 86.
De Grove (J. C.) : 189.
Deheusich (baron) : 82.
Delgeur : 184-185.
Delvigne : 148-149.
Demarteau (J.) : 120, 122-123, 135,
160.
Demarteau (P.) : 120, 122-123, 135.
Destanberg : 108.
Dewageneer : 45.
Dibbets : 3.
Diepers : 146.
Diercxens : 21.
Digand : 110.
Donéa (baron de) : 82.

- Driesen : 137.
 Duvivier : 82.
- Erkenteel (ridder d') : 82, 85.
- Favereau (D. de) : 126, 141, 146-147, 155.
 Favereau (baron de) : 82.
 Finoulst : 45-46, 87, 92, 107, 129.
 Fischbach-Malacord : 35, 73, 82.
 Frère : 145, 148.
 Frère-Orban : 63, 97, 154, 158, 179.
- Garibaldi : 165.
 Gérard : 123.
 Ghysens (E.) : 133.
 Ghysens (G.) : 66, 71-72, 80.
 Goetghebuer : 89.
 Goetsbloets : 66, 68, 71-72, 80-81.
 Grégoire : 139.
 Greuse : 45.
 Gysdaele : 88.
- Hamakers : 71-72, 80.
 Hechtermans : 66, 68, 71-72, 80-81.
 Hendrix (J. H.) : 189.
 Hendrix (P. J.) : 189.
 Hennequin (Ch.) : 82.
 Hennequin (J. F.) : 14-15.
 Hermans (L.) : 117.
 Hermans : 29.
 Hermans : 141.
 Heyden : 120, 122, 125.
 Hoebaers : 185.
 Horta : 173.
 Huveneers : 33.
 Huveneers : 145.
- Jacobs : 82, 110.
 Jaminé : 14, 136-137, 142, 145-149, 152, 155-159, 161-162, 166.
 Joachims-Claes : 171-172.
 Jorssen : 107.
 Julliot : 35-36, 145, 154-155.
- Kempeneers : 80.
 Kersten : 30.
 Lamartine (de) : 182.
- Lamberts-Cortenbach (baron F. de) : 82, 185.
 Lamberts-Cortenbach (baron W. de) : 13.
 Lebeau : 28.
 Lemmens : 80-81.
 Loise : 138.
- Maes : 59, 64, 68, 80-81, 93.
 Magis : 72, 85-86.
 Malou : 31, 51.
 Maréchal (J.) : 139, 141.
 Maréchal (L.) : 126, 147, 155.
 Marré : 45.
 Masson : 94, 101, 108.
 Menten de Horne (ridder J. de) : 75, 82, 142.
 Menten de Horne (ridder L. de) : 184-185.
 Mertens : 60.
 Michiels (gebr.) : 88.
 Michiels (J.) : 145-146.
 Milis (H.) : 176-177.
 Milis (K.) : 176.
 Milis (P. F.) : 11-12, 17-18, 20-21, 37-38, 40, 43, 45-47, 51, 54, 58-59, 64-65, 67-73, 76-77, 81, 86, 99, 197.
 Montalembert (de) : 179.
 Montesquieu : 95.
 Montfort : 66, 80-82.
 Montpellier (de) : 81, 98.
 Monville : 29, 82, 110.
- Nagels (J.) : 80-81.
 Nagels : 110.
 Napoleon III : 181, 186.
 Neut : 56.
 Neven : 80.
 Nothomb : 27.
 Noyen : 127, 133, 135-138, 142-144, 146-149, 156, 158, 161, 166.
 Numan : 45.
 Nypels : 15.
 Nys : 82.
- Otten : 185.
 Oultremont (graaf d') : 82.
 Outendirck : 107-108.

- Perreau (A.) : 133.
 Perreau (L.) : 137.
 Petit-de Rosen : 139-145.
 Piercot : 75, 96-97, 158.
 Pitteurs (de) : 33, 35, 73, 79, 200.
 Pitteurs-Hiegaerts (Ch. de) : 79-82.
 Pitteurs-Hiegaerts (Th. de) : 35, 73,
 75, 142.
 Pius IX : 55.
 Plinius : 131.
 Pollenus : 15, 28.
 Pomaré IV : 55.
 Portmans : 185.
 Potvin : 99.
 Preston (graaf de) : 82.

 Raikem : 33, 122, 133.
 Raymaeckers : 14-15, 29, 32-33,
 122-123, 126, 132-133, 145-147,
 155-156, 160, 200.
 Renard, 157.
 Renesse-Breidbach (graaf L. de) :
 35-36, 82, 142, 146, 154, 200-201.
 Renesse (graaf M. de) : 29, 35-36,
 82, 133, 137, 144-146, 154-155,
 200-201.
 Rogghé : 88.
 Rogier : 19, 33-35, 41, 50, 52-53,
 56, 62-63, 133, 145, 154, 158.
 Rosen (baron de) : 82.

 Saint-Simon : 115.
 Schaetzen : 117, 126, 146-147, 156,
 160.
 Schellinck : 4, 87-92.
 Schiervel (baron de) : 72, 82.
 Schoefs : 161-162, 165-166.
 Schoenmakers : 47, 68.
 Schollaert : 68.
 Schoofs : 106.
 Schotmans-Van Dyck : 107-111.
 Schuermans : 48, 130, 133.
 Senzeille (baron de) : 147, 155, 158.
 Sigers : 71-72, 86, 110.
 Simens : 126, 146-147, 156, 160.
 Simillion : 108, 110.
 Simons (H.) : 146.
 Simons (H. A.) : 29, 33, 122, 133.

 Smeets (J.) : 110.
 Smeets : 141, 149.
 Sneyers : 86, 177-178.
 Spaas : 80.
 Steegmans : 82.
 Steenwerckx : 45.
 Stembier (baron de) : 82.
 Stevens : 133, 135, 141, 146, 148-
 149, 166.
 Streignart : 33, 36.
 Stockhem-Méan (baron de) : 15.
 Stordeur : 176-177.
 Sue : 50.

 Teeuwens : 74, 82, 85, 110.
 Theux de Meylandt (graaf de) : 14-
 15, 18-19, 28, 31-33, 35-36, 47,
 51, 73, 79-82, 181, 200.
 Thier (baron de) : 82.
 Thonissen : 18-19, 21, 26, 28-30,
 33, 35, 39, 48-49, 73, 79.
 Tiecken de Terhove (baron L. de) :
 126, 132-133, 146-149, 166.
 Tiecken de Terhove (baron R. de) :
 14, 32-33, 36, 82, 122-123.
 Tournaye : 143-144, 155.
 Traets : 60, 189.
 T'Serclaes (graaf de) : 82.

 Ulens : 184-185.

 Van Boekel : 60.
 Van Bommel : 18, 20-21.
 Van Brabant : 152.
 Van Brienen : 185.
 Vandevelden : 45.
 Van de Weyer : 28, 50.
 Vandenberck : 185.
 Vandenhove : 185.
 Vanderauwera : 45-46, 129.
 Van der Schelden : 56.
 Vandersmissen : 86, 110.
 Vanderstraeten (C.) : 86, 110.
 Vanderstraeten (E.) : 47.
 Van der Voort : 73, 86.
 Van Ham : 184-185.
 Van Hifte : 56.
 Van Maanen : 70.

Van Muysen : 12, 35, 59.
 Van Muysen : 29-30, 35-36, 48,
 132-133, 141-142, 200.
 Vannes : 66, 71, 82.
 Van Neuss : 101-105.
 Vanvinckenroye : 185.
 Van Vinckeroye : 110.
 Vanwest : 86, 120, 169.
 Vanwest-Pluymers : 45, 169.
 Verbaere : 172.
 Verhaegen : 28, 41, 50, 78, 97, 154.
 Vermersch : 82.
 Veuillot : 179.
 Vilain XIII (graaf) : 36, 82, 119.
 Villenfagne (baron de) : 82.
 Vinckenbosch (H. J.) : 85, 98, 110.
 Vinckenbosch (J.) : 71-72, 85-86.
 Vleugels : 146.
 Vos : 67.
 Vreven : 67, 85-86.
 Wagemans : 146.
 Weustenraad : 115.
 Willems : 71-72, 81, 85-86, 99,
 110.
 Wilsens : 66.
 Woelmont (baron de) : 15, 82.
 Wolters : 89.
 Zezimbrouck : 146.

II. — P l a a t s n a m e n

Aat : 94.
 Alken : 9, 32, 146, 184.
 Amby : 47.
 Anderlecht : 176.
 Ans : 123.
 Antwerpen : 21, 45, 50, 67, 75, 94,
 96, 106-108, 111, 138, 153, 174,
 176.
 Berg : 146.
 Beringen : 19, 58-59, 66, 85, 101,
 189, 195.
 Beverlo : 23, 153, 205.
 Bilzen : 101, 123, 141, 143-145,
 147, 155.
 Borgloon : 29, 32, 51, 79, 122-123,
 132-133, 141, 145-146, 152, 201.
 Borgworm : 142.
 Bree : 85, 189.
 Brugge : 45.
 Brussel : 15-16, 18, 20-21, 28-30,
 32, 34, 36, 40, 44-49, 52, 73, 79,
 82, 88, 90, 99, 104, 108, 115,
 129-130, 136-137, 142, 157, 189-
 190, 201.
 Bunde : 174.
 Diest : 13, 69.
 Doornik : 81, 138.
 Gellik : 145-146.
 Gent : 34, 56-57, 60, 88-90, 104,
 108, 172, 201.
 Gingelom : 14, 82.
 's Gravenvoeren : 72.
 Guigoven : 20.
 Halen : 59.
 Hasselt : 4-5, (7-111), 8-13, 15-17,
 19-21, 24-25, 28-29, 32-33, 35,
 37, 39, 44-48, 54, 57-60, 64-83,
 85-87, 89-96, 98-101, 104-107,
 118, 123-124, 126, 129, 134,
 136, 142-145, 171, 174, 178, 181-
 182, 191, 195-197, 199-203, 205-
 207.
 's Herenelderen : 133, 142.
 Herk-de-Stad : 29.
 Heusden : 14.
 Hoei : 177.
 Horpmaal : 59.
 Jambes : 115.
 Kampenhout : 48.
 Kermt : 15.
 Kerniel : 146.
 Klein-Gelmen : 14.
 Kortessem : 143.

Lanaken : 145, 160.
Ledeberg : 60.
Leopoldsburg : 174.
Leut : 36.
Leuven : 19-20, 45, 48-49, 53, 68,
101, 106, 185.
Lier : 107.
Lokeren : 176.
Luik : 10, 14, 18, 20, 30, 33, 47,
68, 80-81, 89-90, 97, 115, 117,
123, 133, 136, 138, 143, 171, 174,
201.
Lummen : 82.

Maaseik : 29, 32-33, 36, 101, 119,
142, 145, 154, 176, 200, 203, 205.
Maastricht : 3, 9-10, 14-16, 30, 33,
36, 94, 115, 120, 133, 136-137,
142-143, 145, 148, 174, 184,
200.
Mechelen : 33, 89, 107, 133.
Mechelen-aan-Maas : 58-59, 123,
146.

Melsbroek : 48.
Melveren : 75.
Mombeek : 82.
Mons : 138.
Montenaken : 80.
Mortsel : 107.

Namen : 81, 138.
Nerem : 148, 160.

Ordingen : 79.

Paal : 20.
Peer : 5, 187-190, 195, 207.
Piringen : 145.

Roermond : 10, 72, 89.
Rolduc : 20.
Rome : 48, 108, 130.
Rotem : 72.

Saint-Servais : 138.

Sanson : 138.
Schaarbeek : 45.
Schabroek : 14.
Sint-Joost-ten-Node : 106-107.
Sint-Lambrechts-Herk : 82.
Sint-Lambrechts-Woluwe : 45.
Sint-Niklaas : 36.
Sint-Truiden : 4-5, 10, 12-13, 17-18,
24, 29, 33, 39, 45, 73, 75, 79,
86, 101, 120, (167-186), 168-169,
171-179, 181-185, 192, 195-197,
199, 201, 205-208.
Spalbeek : 15.

Terkelen : 185.
Tongeren : 3-5, 9-10, 14, 24, 29-30,
32-33, 35, 45-49, 51-52, 68-69,
81, 94, 101, 105, (113-166), 114-
117, 119-127, 129-133, 135-139,
141-151, 154-156, 160-163, 166,
176, 178, 181-182, 195-197, 200-
203, 205-207.
Turnhout : 94.

Ulbeek : 152.

Vechmaal : 148.
Velm : 185.
Venlo : 10.
Verviers : 20.
Vliermaal : 126.
Voort : 29.

Wassigny : 14.
Watermaal-Bosvoorde : 28.
Wellen : 32, 146.
Wilsele : 48.

Xhoris-lez-Aywaille : 138.

Zandvliet : 60.
Zelem : 82.
Zepperen : 18.
Zichen : 123.
Zonhoven : 16, 20, 106.

III. — Nieuwsbladen en Periodieken

- Aankondigingsblad der provincie Limburg : 3.
 Arend, De : 8, 87-92, 196-197, 206.
 Artevelde : 172.
 Avenir, L' : 107.
- Belgisch Leeuwken, Het : 8, 21, 43-53, 56-57, 76, 119-123, 129-130, 132-133, 191, 196-199, 202-203, 205-207, 209.
 Bode van Sint-Truiden : 168-170.
 Brugsche Vrye, Het : 170-171.
- Catholique des Pays-Bas, Le : 88.
 Commerce Belge, Le : 15.
 Constitutionnel du Limbourg Belge, Le : 8, 58-59, 78, 80-81, 85, 92-99, 101, 105-106, 108, 143, 145, 181, 196-197, 202, 204, 207.
 Courrier Belge : 12, 15.
 Courrier du Demer : 8, 12, 16, 197-198.
 Courrier de la Flandre, Le : 88, 91.
 Courrier du Limbourg : 195.
 Courrier du Limbourg, Le : 114, 134-136, 140-141, 143, 150, 156-160, 163, 166, 181, 196-198, 202, 207.
 Courrier de la Meuse : 88, 91.
 Courrier des Pays-Bas, Le : 12.
- Eclaireur du Limbourg, L' : 14, 115, 119.
 Eendragt der provincie Limburg, De : 168, 170-173, 207.
 Espoir, L' : 29, 116, 195.
- Gazette van Gent : 88, 91.
 Gazette van het land van Waes : 181.
 Gazette de Liège : 195.
 Gazette du Limbourg : 195.
 Gazette van Vlaenderen : 88, 91.
 Gentsche Telegraph, De : 88, 91.
- Handelsblad der stad en provincie Antwerpen, Het : 56.
- Haspengouwer, De : 120, 168-169, 196, 199, 205-206.
 Hekel en Luim : 60.
 Hoop, De : 87, 168, 174-186, 196-199, 204-205, 207-208.
- Indépendance Belge, L' : 18, 20-21, 33, 41, 123, 138.
 Indépendant, L' : 18.
- Journal Historique et Littéraire : 30, 33.
 Journal de Bruxelles : 18, 30, 88, 91.
 Journal des Flandres : 88.
 Journal de Hasselt : 8, 100-105, 125, 134, 144, 196-198, 207-208.
 Journal de Liège : 18-20, 29, 37, 39, 48, 123, 191.
 Journal du Limbourg : 16.
 Journal du Limbourg Belge : 8, 16-36, 38-39, 46-48, 52-54, 56, 76, 116, 120-121, 123, 191-192, 195-197, 199, 201-206.
- Kempen, De : 189-190, 198.
- Limburger, De : 18-19, 48-49, 52, 71, 105, 114, 119-128, 133, 139, 147, 156, 163, 176, 179, 181, 196-200, 203-205, 207, 209.
- Limburgsch Nieuws- en Aencondigings-Blad : 114, 119-120, 122, 124, 169, 196-197, 199-200, 205-206.
- Mechelaar, De : 107.
 Méphistophélès : 40, 123.
 Mercure Belge, Le : 15.
 Messenger de Gand : 88.
 Messenger de Tongres, Le : 9, 114-115, 195, 197.
 Middelaer, De : 20.
- Nation, La : 140.
 Nieuwsblad der provincie Limburg : 8, 59, 84-85, 105-111, 126, 181-182, 184, 197-199, 207, 209.

- Nieuwsblad der provincie Limburg : 8, 19, 49, 54-57, 76, 196-197, 199, 202, 207.
- Nouvelliste de Gand : 88.
- Nouvelliste du Limbourg : 8-16, 76, 195, 197, 204-205.
- Observateur, L' : 20.
- Onafhankelyke der provincie Limburg, De : 8, 36, 57-87, 89, 91-94, 96, 98-99, 105-106, 108, 124-125, 145, 153, 179, 181-182, 184-185, 191, 196-197, 202, 204, 207-209.
- Organe des Flandres, L' : 56.
- Petites Affiches de la province de Limbourg : 8-10, 12-13, 197-198, 204.
- Politique, Le : 29, 116.
- Postryder der provincie Limburg, De : 114, 135-136, 139-142, 150-158, 160, 163, 181, 196-198, 202, 207.
- Précurseur, Le : 107.
- Regt, Het : 178.
- Revue Commerciale Hebdomadaire : 107.
- Schelde, De : 107.
- School- en Letterbode, De : 20.
- Toekomst, De : 107-108.
- Tongersblad : 114, 127, 136, 159-166, 181, 196-200, 207.
- Tongersche Born : 46, 48-49, 52, 114, 121, 123, 129-133, 191, 196-197, 199, 202, 205-206, 209.
- Tribune, La : 29, 116, 195.
- Tyd, De : 107.
- Union Belge : 8, 16, 21, 36-43, 57, 61-62, 73, 169-171, 189-190, 196-197, 199, 202-204, 207.
- Union Constitutionnelle, Journal de Verviers, L' : 20, 48.
- Univers, L' : 179.
- Vaderland, Het : 56.
- Vedette du Limbourg, La : 114-119, 195, 197-198, 200.
- Vedette du Limbourg, La : 59, 93, 104-105, 123-124, 134-149, 155-157, 159-164, 179, 181, 184, 196-198, 200, 207-208.
- Vlaemsch België : 88, 91, 119.
- Vlaemsche Belgen, De : 88.
- Vlaemsche Land, Het : 56.
- Vlaming, Den : 56-57, 88, 91.
- Volksvriend, De : 107, 111.
- Vooruitgang der provincie Limburg, De : 159.
- Vrede, De : 168, 173-174, 198-199, 204, 209.
- Waerheidsvriend, De : 168-171.
- Zondagsblad van Audenaerde : 208.

IV. — O n d e r w e r p e n

- Aankondigingen : 10, 13, 46, 51, 61, 84, 92, 96, 104, 108, 118, 122, 125, 132, 138-139, 150-151, 163-164, 172, 174, 178, 181, 190, 198.
- Alliance, L' : 34.
- Antiliberalisme : 20, 25, 27, 30, 31, 33-34, 41-42, 47-53, 56, 60-61, 64, 74, 78-79, 84, 97-98, 131-132, 154, 184, 201-202.
- Anti-orangistische stromingen : 10, 16, 115.
- Antirepublikanisme : 39, 52-53.
- Boekhandel : 9, 12, 58, 92, 107, 129.
- Buitenlandse verhoudingen : 23, 26-27, 55, 74, 84-85, 96, 99, 138, 153, 165, 175, 181, 186.

- Communisme : 34, 57.
 Concurrentie onder kranten : 9-10, 12.
 Conservatisme : 38, 62-63, 95-96, 140, 151-152, 200; zie tevens : antiliberalisme.
 Conventie van Antwerpen : 74, 96.
 Conventie van Zonhoven : 16.
 Correspondenties : 21, 38, 46, 48-49, 57, 78, 94-95, 101, 108, 118, 130, 137-138, 157.
 Democratische beweging : 30-32, 34, 41, 53, 57, 60, 99, 115, 140, 170, 172-173, 199-200.
 Distributie van kranten : 9, 17, 45, 58, 93, 106, 134, 160, 175, 196, 204.
 Doelstelling van kranten : 22-23, 54-55, 60-63, 76, 78, 90-91, 95, 102-103, 117, 131, 135-136, 151, 163-164, 178-179, 197-198.
 Drukkers : 9, 12, 16-17, 37, 45-46, 54, 58, 87, 92-93, 100, 107, 115, 117, 120, 122, 129-130, 135, 150, 156, 160, 169, 171-173, 176, 189, 192.
 Editoriaal : 21-23, 38, 49-51, 54-55, 60-61, 77-78, 90-92, 94-96, 101-104, 111, 126, 130-132, 151, 162-165, 174, 178-179, 181-183, 189.
 Februari-omwenteling (weerslag v. d.) : 34, 39, 52-53, 56-57, 199.
 Feuilletons : 18, 23-24, 51, 56, 60, 84, 96, 99, 104, 110, 118, 122, 132, 138-139, 151, 157, 165, 172, 174, 178, 181.
 Formaat van de kranten : 9, 11, 17, 25-26, 36, 44, 46, 54, 57, 87, 92, 100, 105, 107, 110, 115-116, 119, 121, 129-130, 134, 150, 156, 159, 171, 173, 175, 189, 203-204.
 Geestelijkheid : 20, 47-48, 56, 58-59, 61, 63, 65, 77, 80-81, 84, 89, 93, 98, 104, 106, 109, 119, 121, 123, 126, 133-134, 140, 149, 160, 175-177, 181, 190, 198, 201.
 Gemeentebestuur Hasselt : 15, 25, 28, 39, 58, 64-73, 77-78, 83, 87, 100, 110.
 Godsdienst : 27, 30, 34, 38-39, 42, 50, 60-63, 74, 78-79, 84, 90-91, 95-97, 109, 131, 140, 151, 153, 178, 180-181.
 Grondwet : 38, 40, 55, 60, 63, 78, 95-96, 103, 111, 164, 184.
 Handel : 23-27, 40, 60, 94-95, 102, 104, 144, 155.
 Ingezonden stukken : 17, 24, 39, 52, 57, 93, 133, 138, 145, 155, 161, 166, 190.
 Kanalisatie : 22, 24, 26, 39, 94.
 Kiesgerechtigden : 14, 202-203.
 Kiesverenigingen : 20, 32, 51, 81-82, 85-86, 98, 107, 109-110, 122, 126, 132, 136, 146-149, 155-156, 158, 160-161, 166, 198, 201.
 Kiesvergaderingen : 14-15, 35, 80-82, 85, 133, 144.
 Kloosterwet : 79, 83, 97, 125, 144, 153-154, 202.
 Kranteneigenaars : 17, 76, 135-137, 157, 160, 176-177.
 Krantenpolemie : 10, 13, 40, 84, 104-105, 108, 120, 124-125, 133, 139-141, 145, 159, 161, 169-170, 179, 184.
 Landbouw : 22, 40, 56, 60, 62, 78, 95, 101-102, 104, 111, 127, 138, 151, 160, 172, 190, 201, 204, 207.
 Liberaal Congres (1846) : 32, 47, 51, 132.
 Liberale argumentatie : 56, 82, 109, 122-123.
 Met Tyd en Vlyt : 20.
 Motto's : 9, 12, 17, 37, 45, 54, 58, 87, 100, 106, 116, 120, 122, 129, 134, 156, 160, 172-173, 176, 189.

- Nijverheid : 23, 25-26, 40, 60, 78, 94-95, 102, 104.
- Octrooirechten : 84, 104, 109, 151, 153, 164, 166.
- Onderwijs : 20, 23, 26, 38-39, 42, 62-63, 74, 83-84, 91, 96, 104, 109, 111, 120, 124-125, 127, 137-138, 145, 161-162, 164-165, 172, 179, 189.
- Onpartijdigheid : 22, 25, 27, 36, 103, 119, 144, 147, 152-153, 178.
- Ontginningen : 23, 26, 39, 74, 128, 151, 153, 189.
- Oplage van de kranten : 9, 11-12, 17, 37, 42-43, 45, 54, 58, 93, 100, 105, 115-116, 119, 121-122, 129, 134, 150, 156, 159, 169, 172-173, 175-176, 189, 205-206.
- Oppositie tegen de regering : 27-28, 33-34, 40-42, 52-53, 56, 62-63, 84, 98, 132-133.
- Partijpolitieke tegenstellingen : 15, 27-29, 39, 49-50, 52-53, 55, 63, 67, 72, 74, 83-84, 96, 141, 154, 158, 199-200.
- Patronage van kranten : 12-13, 18-20, 25, 37, 47, 89, 100-101, 107, 109, 117, 122, 160, 198.
- Periodiciteit van de kranten : 9, 11, 17, 37-38, 44-45, 54, 57, 87, 92-93, 96, 100, 105, 115-116, 119, 121, 128-129, 134, 150, 156, 159, 169, 171-173, 175, 189, 203-204.
- Persprocessen : 20, 46-47, 67-68, 115, 123-124, 185, 191.
- Politieke propaganda : 20, 28, 68, 82, 85.
- Prospectussen : 13, 87, 108.
- Prijs van de nieuwsbladen : 9, 11, 17, 37, 44, 54, 57, 87, 92-93, 100, 105, 115-116, 119, 121, 129-130, 134, 150, 156, 159, 171-173, 175, 203-204.
- Redacties van de kranten : 9-10, 12-13, 18-21, 37-38, 47-49, 54, 58-60, 93-94, 101, 108, 115, 117-118, 120, 122, 130, 137-138, 150, 157, 160-162, 169, 172-173, 176-178, 183, 189.
- Republikanisme : 34, 136, 140-141, 143, 152.
- Revolutie 1830 : 10, 14, 31, 33, 120.
- Scheuring van Limburg : 22, 24, 26-27, 53, 117-118, 125, 198, 200.
- Sociale kwestie : 39, 52, 75, 111, 120, 138, 144, 209.
- Socialisme : 62-63, 74, 152.
- Société scientifique et de littérature du Limbourg* : 137.
- Spoorwegen : 26, 39, 73, 94, 96, 101, 104-105, 125, 127, 136-140, 143-145, 147-149, 151, 155, 158, 164-165, 198.
- Toelagen aan kranten : 18, 20-21, 117, 192.
- Uitgevers : 9, 12, 17, 37, 46, 54, 58, 76, 87-90, 93, 100-101, 106-107, 120, 122, 129-130, 135-137, 150, 156, 160, 172, 176, 189, 197-198.
- Unionistische gezindheid : 29, 34-36, 38-42, 52-53, 75, 84, 96-97, 152, 154, 158, 199, 201-202.
- Verfransing : 53, 83, 128, 205-206, 209.
- Verkiezingen :
 — gemeentelijke : 39, 79;
 Hasselt : 13-14, 28, 66-67, 71-72, 74-75, 80-81, 85-86, 96, 98-99, 110, 124;
 Sint-Truiden : 185;
 Tongeren : 125-127; 135, 138-139, 141-142, 144-149, 152, 155-156, 158, 161, 166;
 — parlementaire : 14-15, 21, 29-30, 32-33, 35-36, 51-53, 63-64, 68, 73-75, 79-82, 98, 119, 122-123, 126, 132-133, 141-142, 145, 154-155, 158, 173;

- provinciale : 28-29, 32, 34, 39, 63, 74, 85, 98-99, 109-110, 126, 141, 145, 147, 152, 155, 158, 166, 184-185.
- Vlaemsch Midden-Comiteit* : 73, 82-83.
- Vlaamse Beweging* : 18, 39, 48, 52-53, 57, 61, 73, 75, 78, 82-84, 86-87, 96, 99, 105, 108-109, 125, 128, 133, 143, 153, 159, 164-165, 174, 179-184, 208-209.
- Vlaemsche Broeders van Limburg* : 86, 99, 153, 180, 183.
- Vlaemsche Commissie* : 87, 99.
- Volksbeschaving* : 102, 109, 111, 127-128, 165, 173, 207-208.
- Wegenaanleg* : 13, 23-24, 26, 39, 104, 123.
- Zegelrecht* : 34, 38, 44, 196, 203-204.
- Zorgeloosheid van de katholieken* : 28-29, 31-32, 34, 51, 132, 138-139.

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	3-6
I. Hasselt	
Petites Affiches de la province de Limbourg . . .	9-10
Nouvelliste du Limbourg	11-16
Courrier du Demer	16
Journal du Limbourg Belge	16-36
Union Belge	36-43
Het Belgisch Leeuwken	43-53
Nieuwsblad der provintie Limburg	54-57
De Onafhankelyke der provincie Limburg	57-87
De Arend	87-92
Le Constitutionnel du Limbourg Belge	92-99
Journal de Hasselt et de la province	100-105
Nieuwsblad der provincie Limburg	105-111
II. Tongeren	
Le Messenger de Tongres	115
La Vedette du Limbourg	115-119
Limburgsch Nieuws- en Aenkondigings-Blad . . .	119-120
De Limburger	120-128
Tongersche Born	129-133
La Vedette du Limbourg	134-149
De Postryder der provincie Limburg	150-156
Le Courier du Limbourg	156-159
Tongersblad	159-166
III. Sint-Truiden	
De Haspengouwer	169
Bode van Sint-Truiden	169-170
De Waerheidsvriend	170-171
De Eendragt der provincie Limburg	171-173
De Vrede, Limburgsch dagblad	173-174
De Hoop	174-186

IV. Peer

De Kempen	189-190
MISLUKTE POGINGEN	191-192
BESLUIT	193-209
GECITEERDE WERKEN	211-213
INDICES	
1. Personen	215-218
2. Plaatsnamen	218-219
3. Nieuwsbladen	220-221
4. Onderwerpen	221-224

- Bijdragen 11.** **Cahiers 11.**
S. Vervaeck, De samenstelling van de gegoede stand te Mechelen op het einde van de XVIIIe eeuw en in het begin van de XIXe eeuw (1796-1813). Een methodologisch onderzoek. 1960.
fr. 40 (abonnement fr. 34)
- Bijdragen 12.** **Cahiers 12.**
M. De Vroede, De Vlaamse Pers in 1855-56. 1960.
fr. 80 (abonnement fr. 68)
- Cahiers 13.** **Bijdragen 13.**
J. Dhondt & S. Vervaeck, Instruments biographiques pour l'histoire contemporaine de la Belgique. 1960.
fr. 80 (abonnement fr. 68)
- Cahiers 14.** **Bijdragen 14.**
A. Simon, Inventaires d'archives. (Famille Licot. Papiers de Missiessy. Nonciature de Bruxelles. d'Ansembourg. Rédemptoristes (Bruxelles). d'Anethan. de Bethune. 't Serstevens. Evêché de Liège.) 1960.
fr. 60 (abonnement fr. 51)
- Cahiers 15.** **Bijdragen 15.**
Paul Gérin, Bibliographie de l'Histoire de Belgique, 1789-1831. 1960.
fr. 300 (abonnement fr. 255)
- Cahiers 16.** **Bijdragen 16.**
Jacques Willequet, Documents pour servir à l'histoire de la presse belge, 1887-1914. 1961.
fr. 80 (abonnement fr. 68)
- Cahiers 17.** **Bijdragen 17.**
Alois Simon, Réunions des Evêques de Belgique, 1868-1883, Procès-Verbaux. 1961.
fr. 160 (abonnement fr. 136)
- Bijdragen 18.** **Cahiers 18.**
H. Balthazar, J. De Belder, J. Hannes, J. Verhelst, Enkele Bronnen voor de sociale Geschiedenis van de XIXe Eeuw, 1961.
fr. 60 (abonnement fr. 51)
- Cahiers 19.** **Bijdragen 19.**
Bertrand Gille, Crise politique et crise financière en Belgique; Lettres adressées à la maison Rothschild à Paris par son représentant à Bruxelles, (1838-1840). 1961.
fr. 390 (abonnement fr. 332)
- Bijdragen 20.** **Cahiers 20.**
Romain Van Eenoo, De Pers te Brugge 1792-1914. Bouwstoffen. 1961.
fr. 250 (abonnement fr. 213)
- Cahiers 21.** **Bijdragen 21.**
Alois Simon, Evêques de la Belgique Indépendante (1830-1940), Sources d'archives. 1961.
fr. 100 (abonnement fr. 85)

- Bijdragen 22. Cahiers 22.
 Vervaeck, Solange, Enkele bronnen uit de Franse tijd. Hun belang
 voor de sociale geschiedenis. 1962. fr. 110 (abonnement fr. 94)
- Bijdragen 23. Cahiers 23.
 Van Eenoo, Romain en Vermeersch, Arthur, Bibliografisch re-
 peritorium van de Belgische pers 1789-1914. 1962.
 fr. 90 (abonnement fr. 77)
- Cahiers 24. Bijdragen 24.
 M. Colle-Michel, Les Archives de la s.a. Métallurgique d'Espérance-
 Longdoz des origines à nos jours. 1962. fr. 70 (abonnement fr. 60)
- Cahiers 25. Bijdragen 25.
 Caulier-Mathy, Nicole, Statistiques de la province de Liège sous
 le régime hollandais. 1962. fr. 160 (abonnement fr. 136)
- Bijdragen 26. Cahiers 26.
 Wils, Lode, De liberale Antwerpse dagbladen : 1857-1864. 1962.
 fr. 60 (abonnement fr. 51)
- Bijdragen 27. Cahiers 27.
 Wouters, Hubert, Dokumenten betreffende de geschiedenis der
 arbeidersbeweging : 1831-1853. 1962.

- Mémoires I. Verhandelingen I.
 R. Devleeshouwer, Les Belges et le danger de guerre (1910-1914).
 1958. fr. 160 (abonnement fr. 140)
- Verhandelingen II. Mémoires II.
 D. De Weerd, De Gentse textielbewerders en arbeidersbeweging
 tussen 1866 en 1881. Bijdrage tot de sociale geschiedenis van Gent.
 1959. fr. 140 (abonnement fr. 120)
- Mémoires III. Verhandelingen III.
 Colette Lebas, L'union des catholiques et des libéraux de 1839 à
 1847. Etude sur les pouvoirs exécutif et législatif. 1960.
 fr. 260 (abonnement fr. 225)
- Verhandelingen IV. Mémoires IV.
 Romain Van Eenoo, Een bijdrage tot de geschiedenis der arbeiders-
 beweging te Brugge (1864-1914). 1959.
 fr. 200 (abonnement fr. 170)

ÉDITIONS NAUWELAERTS

LEUVEN-LOUVAIN

BÉATRICE-NAUWELAERTS

PARIS